

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ

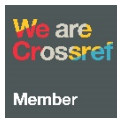
ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ

Збірник наукових праць
№ 3 (68) 2019

Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1997 р.

Збірник наукових праць
«Правовий часопис Донбасу»
включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International

Кривий Ріг
2019

Рекомендовано до друку Вченою радою ДЮІ МВС України,
протокол № 1 від 25.09.2019

ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ № 3 (68) 2019

Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1997 р.

Збірник включено до переліку фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата юридичних наук (Бюлетень ВАК України. — 2010. — № 4).

Перереєстровано (додаток 6 до наказу Міністерства освіти і науки України від 28.12.2017).

У збірнику розглядаються загально-нотеретичні та історичні аспекти держави і права, висвітлюються актуальні питання адміністративного, кримінального, трудового та господарського права, проблеми боротьби зі злочинністю

Ø Відповідальність за точність поданих термінів, фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів

Ø Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів

Ø Розсилається до наукових бібліотек України, вищих навчальних закладів системи МВС

Ø Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України у розділі «Наукова періодика України», а також на веб-сторінці видання на сайті ДЮІ МВС України www.ljd.dli.donetsk.ua

Засновник та видавець:
Донецький юридичний інститут
Свідоцтво про державну
реєстрацію КВ № 22761-12661 ПР
від 30.05.2017.

Адреса редакції та видавця:
Дніпропетровська обл.,
м. Кривий Ріг,
вул. Степана Тільги, 21
Тел.: (056) 495 09 6

Редакційна колегія

Головний редактор — Бесчастний В. М. — ректор Донецького юридичного інституту МВС України (далі — ДЮІ МВС України), доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління, професор, заслужений юрист України;

заступник головного редактора — Назимко Є. С. — старший інспектор управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування ГУ НП в Донецькій області, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;

відповідальний секретар — Лосич С. В. — начальник відділу організації наукової роботи ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук, старший дослідник;

редактор — Рутвян О. І. — завідувач редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи;

члени редколегії:

— Бачила В. В. — начальник Академії МВС Республіки Білорусь, кандидат юридичних наук, доцент (Республіка Білорусь);

— Йозеф Затько — директор Європейського інституту безперервної освіти, доктор права, Почесний доктор (Словацька Республіка);

— Ларій Ю. С. — директор Департаменту науки, розвитку проектів і співробітництва Академії «STEFAN CEL MARE», доктор права, доцент (Республіка Молдова);

— Наджафгулієв Рафіг Іслам огли — доцент кафедри адміністративної діяльності органів внутрішніх справ Академії Поліції МВС Азербайджанської Республіки, доктор філософії з права (Азербайджанська Республіка);

— Волобуєв А. Ф. — професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, професор;

— Громенко Ю. В. — доцент кафедри господарсько-правових дисциплін ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук, доцент;

— Деревянко Б. В., професор кафедри господарсько-правових дисциплін ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, професор;

— Зозуля Є. В., професор кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, професор;

— Клемпарський М. М. — професор кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, професор;

— Короткова Ю. М. — професор кафедри гуманітарних дисциплін ДЮІ МВС України, доктор педагогічних наук, доцент;

— Куракін О. М. — завідувач кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, доцент;

— Лопатинська І. С. — доцент кафедри іноземних мов ДЮІ МВС України, кандидат педагогічних наук;

— Лоскутов Т. О. — професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, доцент;

— Мердова О. М. — завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук, доцент;

— Ніколенко Л. М. — завідувач кафедри юридичних дисциплін ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, професор;

— Одерій О. В. — професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, доцент;

— Пашутін В. В. — доцент кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук, доцент.

ЗМІСТ

Розділ I ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Діміч Антоніна Валеріївна АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ У ПЕРІОД ВІД 2016 ДО 2018 РР.....	9
Кононенко Тетяна Володимирівна «РУСЬКА ПРАВДА» П. І. ПЕСТЕЛЯ.....	22
Кучук Андрій Миколайович, Пекарчук Альона Володимирівна ПРАВОСВІДОМІСТЬ V. ВІДЧУТТЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ	28
Титаренко Олена Юріївна НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	35
<h2>РОЗДІЛ II ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО</h2>	
Білоус Зінаїда Василівна НІМЕЦЬКИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАГЛЯДУ ТА КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ПРАЦІ	44
Громенко Юлія Олександрівна НЕДОЛІКИ В ЗАКОНІ УКРАЇНИ «ПРО РЕКЛАМУ» — ПЕРЕДУМОВИ ПРАВЕРЕАЛІЗАЦІЙНИХ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАЛЬНИХ ПОМИЛОК	53
Кадала Віталій Віталійович, Волобуєва Олена Олексіївна ДО ПОРЯДКУ ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ.....	58
Колеснік Тетяна Володимирівна СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЗАПОБІГАННЯ МОБІНГУ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ	65
Костюченко Олена Євгенівна ГУМАНІЗМ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ПРАВОВА ІДЕЯ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ... 73	73
Останіна Анна В'ячеславівна ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ НА ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ РИНКУ	80
Тіхонова Марія Анатоліївна, Мітяєва Карина Дмитрівна ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ ЗАОХОЧЕННЯ МОЛОДІ ДО ЗАЙНЯТТЯ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ ТА СПОРТОМ	87

РОЗДІЛ III
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО.
КРИМІНОЛОГІЯ

- Біленко Павло Станіславович**
ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК ПРОЯВ КРИМІНАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА..... 95
- Носевич Надія Русланівна**
НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ
ЗЛОЧИННОСТІ 103

РОЗДІЛ IV
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА.
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

- Єрошкін Микола Володимирович**
ПОДІЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ ЯК ОБСТАВИНА,
ЩО ПІДЛЯГАЄ ДОКАЗУВАННЮ..... 116
- Корнієнко Максим Вікторович**
ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ПРОТИДІЇ
НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ ЩОДО ДІТЕЙ В УКРАЇНІ 123
- Шульга Андрій Олександрович**
НАРОДОВЛАДДЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ ПРИСЯЖНИХ..... 131

РОЗДІЛ V
ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ
В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

- Гаража Леонід Федорович, Польський Сергій Георгійович**
ВИКОРИСТАННЯ ГИРЬОВОГО СПОРТУ ЯК ЗАСОБУ ФІЗИЧНОГО
ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ 139
- Мамонова Олена Іванівна, Волік Олена Валеріївна**
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
ПРАВООХОРОНЦІВ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 146
- Салащенко Ганна Миколаївна**
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ТА КУРСАНТІВ НЕМОВНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ
ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 153

РОЗДІЛ VI
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПІДГОТОВКИ КАДРІВ
ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

- Атаманенко Юлія Юріївна**
ЗАСТОСУВАННЯ НОВІТНІХ ПРИЛАДІВ ПІД ЧАС ОФОРМЛЕННЯ
ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД НА АВТОШЛЯХАХ УКРАЇНИ..... 161

Гурський Віктор Євгенович

**ПРОФЕСІЙНА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ
ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ**

167

**ВИМОГИ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ, ЯКІ ПУБЛІКУЮТЬСЯ
У ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ»**

174

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

176

CONTENTS

SECTION I THEORY AND HISTORY OF LAW. CONSTITUTIONAL AND INTERNATIONAL LAW

Dimich Antonina ANALYSIS OF LEGAL ACTS IN THE FIELD OF SOCIAL SECURITY FOR MILITARY PERSONNEL OF THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR OF UKRAINE IN THE CURRENT CONDITIONS IN THE PERIOD FROM 2016 TO 2018	9
Kononenko Tatiana RUSSKAIA PRAVDA BY PAVEL PESTEL	22
Kuchuk Andrii, Pekarchuk Alona CONSCIOUSNESS V. SENSE OF JUSTICE	28
Tytarenko Olena THE NORMATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE CULTURAL SPHERE IN UKRAINIAN SSR IN THE POSTWAR PERIOD	35

SECTION II COMMERCIAL LAW. CIVIL LAW. LABOR LAW

Bilous Zinaida GERMAN EXPERIENCE OF LEGAL PROVISION OF LABOR SUPERVISION AND CONTROL	44
Hromenko Yuliia DISADVANTAGES IN THE LAW OF UKRAINE «ON ADVERTISING» - THE PREREQUISITES OF LAW ENFORCEMENT MISTAKES	53
Kadala Vitaly, Volobuieva Olena TO THE ORDER OF THE TERMINATION OF THE ACTIVITIES OF THE COLLECTIVE INVESTMENT INSTITUTIONS	58
Koliesnik Tetiana MODERN APPROACHES TO PREVENTING MOBBING IN LABOR RELATIONS	65
Kostiuchenko Olena HUMANISM AS A FUNDAMENTAL LEGAL CONCEPT IN LABOR LAW ..	73
Ostanina Anna LEGAL CHARACTERISTICS OF THE NATIONAL INNOVATION SYSTEM IN THE PHARMACEUTICAL MARKET	80

Tikhonova Mariia, Mitiaieva Karina PARTICULAR ISSUES OF LEGAL REGULATION OF APPLYING THE MEANS OF ENCOURAGING YOUNG PEOPLE TO DO PHYSICAL CULTURE AND SPORTS	87
--	----

SECTION III
CRIMINAL LAW.
CRIMINOLOGY

Bilenko Pavlo DOMESTIC VIOLENCE AS A DISPLAY OF CRIMINAL VIOLENCE	95
---	----

Nosevych Nadiya DIRECTIONS OF IMPROVEMENT THE LEGAL SECURITY OF THE STATE BUREAU OF INVESTIGATION IN COMBATING CRIME	103
---	-----

SECTION IV
CRIMINAL PROCESS AND CRIMINALISTICS.
OPERATIVE SEARCH ACTIVITY

Yeroshkin Mykola EVENT OF VIOLENT DISAPPEARANCE AS A CIRCUMSTANCE TO BE PROVEN	116
---	-----

Korniienko Maxim USE OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE INVESTIGATION OF VIOLENT CRIMES FOR CHILDREN	123
---	-----

Shulha Andrii THE AUTHORITY OF THE PEOPLE IN THE CRIMINAL JUDICIAL PROCEEDINGS OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF JURISDICTION COURT ACTIVITIES	131
---	-----

SECTION V
TRAINING OF SPECIALISTS IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL LEGAL
EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS WITH SPECIFIC
CONDITIONS OF EDUCATION

Garazha Leonid, Poliskii Sergii USE OF KETTLEBELL SPORTS AS A MEANS OF PHYSICAL EDUCATION OF PHYSICAL EDUCATION OF CURSORS IN THE INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION WITH SPECIFIC TRAINING CONDITIONS	139
---	-----

Mamonova Olena, Volik Olena WAYS TO IMPROVE THE LANGUAGE TRAINING SYSTEM OF FUTURE LAW ENFORCERS BY USING COMPUTER TECHNOLOGIES	146
--	-----

Salashchenko Ganna

PECULIARITIES OF FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS OF NON-LINGUISTIC HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS BY MEANS OF PROJECT TECHNOLOGIES 153

SECTION VI

ACTUAL ISSUES OF POLICE ACTIVITY AND TRAINING SPECIALISTS FOR UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

Atamanenko Yuliia

THE APPLICATION OF MODERN DEVICES FOR NOTIFYING TRAFFIC ACCIDENTS ON THE HIGHWAYS OF UKRAINE 161

Gursky Victor

PROFESSIONAL PSYCHOLOGICAL TRAINING OF THE FUTURE POLICE OFFICERS IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION WITH SPECIFIC CONDITIONS 167

REQUIREMENTS FOR THE REGISTRATION OF ARTICLES PUBLISHED IN THE COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS "LAW JOURNAL OF DONBASS" 174

INFORMATION ABOUT AUTHORS 176

Розділ I

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК: 164:351.746.1

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-9-21>

Діміч Антоніна Валеріївна,
кандидат юридичних наук, докторант
(Національна академія Служби безпеки України, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8319-4351>

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ У ПЕРІОД ВІД 2016 ДО 2018 РР.

У статті проаналізовано нормативно-правові акти у сфері соціального забезпечення військовослужбовців сектору безпеки й оборони України в сучасних умовах у період від 2016 до 2018 рр., їхня імплементація та контроль планів і програм відповідних реформ; надано оцінку стану досягнення конкретних показників цих реформ та запропоновано пропозиції стосовно вдосконалення правового регулювання в цій сфері.

Ключові слова: *правове регулювання; реформування; сектор безпеки й оборони України; соціальне та медичне забезпечення; державні закупівлі; нормативно-правові акти України.*

Постановка проблеми. В умовах формування України як демократичної, соціальної та правової держави велике значення має аналіз нормативно-правових актів у сфері соціального забезпечення військовослужбовців сектору безпеки й оборони України в сучасних умовах у період від 2016 до 2018 рр. Обравши курс на інтеграцію до Європейського Союзу, Україна зобов'язалася перед своїм народом і європейською спільнотою докорінно реформувати всі сфери суспільного життя, зокрема й власну систему нормативно-правових актів.

В основу нової концепції оборони держави, як і забезпечення її національної безпеки загалом, покладено принцип об'єднання оперативних спроможностей Збройних Сил України (далі — ЗСУ), інших військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів і спеціальних служб (далі — сили оборони) для забезпечення своєчасного, адекватного й комплексного реагування на сучасні воєнні загрози.

Тому актуальність дослідження аналізу нормативно-правових актів у сфері соціального забезпечення військовослужбовців сектору безпеки й оборони України, їхня імплементація та контроль планів і програм відповідних реформ, пропозиції стосовно вдосконалення правового регулювання в цій сфері є актуальним і своєчасним, має наукове та практичне значення.

© Діміч А. В., 2019

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, тенденції та перспективи розвитку соціального забезпечення військовослужбовців сектору безпеки й оборони України відображені в публікаціях М. Д. Бойка, Н. Б. Болотіної, Е. С. Дмитренко, Ю. П. Дмитренка, М. Л. Погребицького, С. М. Прилипка, В. В. Сокурєнка, Б. І. Сташківа М. П. Стрельбицького, С. О. Устинова та інших науковців. Але низку проблем у зазначеній сфері дотепер не вирішено, що можливо зробити, охарактеризувавши прийняті нормативно-правові акти в сучасних умовах.

Метою статті є здійснення системного аналізу та узагальнення нормативно-правових актів у сфері соціального забезпечення військовослужбовців сектору безпеки й оборони України в сучасних умовах у період від 2016 до 2018 рр. та формування пропозицій стосовно вдосконалення правового регулювання в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Розвиток правової демократичної України зумовлює зростання ролі права, оскільки воно створює для цього необхідні умови: упорядкованість, визначеність, організованість та динамічність суспільних відносин. Це безпосередньо стосується і нормативно-правового регулювання соціального забезпечення військовослужбовців сектору безпеки й оборони України, у якому практично втілюється єдність діяльності та структури апарату управління. Тому в повному обсязі необхідно використовувати можливості правових засобів і насамперед нормативного масиву не тільки для надійного функціонування системи управління, а й для цілеспрямованого зростання його ефективності [1, с. 33].

У сучасних умовах постійних змін і політичної нестабільності актуальною є проблема нормативно-правового регулювання соціального забезпечення військовослужбовців сектору безпеки й оборони України в період від 2016 до 2018 рр. Адже від ефективної нормативно-правової регламентації залежить вплив на всі сфери суспільства. Тому за допомогою норм права, закріплених у відповідних нормативно-правових актах, суб'єкти сектору безпеки й оборони України можуть не тільки функціонувати у встановлених законодавством межах, а й «ефективно» вирішувати завдання, які перед ними постають. Саме право повинно чітко врегульовувати діяльність зазначених органів, наділяти їх відповідними повноваженнями, необхідними для адміністрування, визначати їхні завдання та функції.

З метою впровадження оборонної реформи в Україні наказом Міністерства оборони України (далі — МОУ) створено Комітет реформ Міністерства оборони України та ЗСУ (далі — Комітет реформ), затверджено його положення і склад [2]. Названий орган здійснює моніторинг процесу та оцінку ступеня виконання заходів оборонної реформи, спрямовує діяльність структурних підрозділів Міністерства оборони України, ЗСУ та інших складових сил оборони з виконання заходів оборонної реформи.

Завдяки тому, що до складу Комітету реформ, крім представників складових сил оборони, увійшли представники громадських організацій, волонтери, радники від держав-членів НАТО, народні депутати України, громадським суспільством повною мірою має бути реалізовано принцип демократичного цивільного контролю над ЗСУ та забезпечено прозорість прийняття та виконання рішень у сфері оборони.

Збройний конфлікт на сході України, що супроводжується значними людськими жертвами, анексія Російською Федерацією Криму виявили низку серйозних проблем у медичному забезпеченні військ і викликали необхідність опрацювання та затвердження базових нормативно-правових актів стосовно медичного забезпечення військовослужбовців у мирний час, під час кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці, та особливо в сучасних умовах.

З метою розвитку системи медичного забезпечення ЗСУ, організації заходів із надання медичної допомоги пораненим, їхнього лікування для збереження життя та відновлення боєздатності, у 2016 році було опрацьовано низку державних нормативно-правових актів в окресленій сфері, що дало змогу:

- визначити порядок планування медичного забезпечення застосування військ (сил) та надання психіатричної допомоги; часові обмеження надання медичної допомоги; схему організації системи лікувально-евакуаційних заходів, медичного сортування поранених та хворих; класифікацію загальних утрат особового складу [3];
- унормувати питання надання медичної допомоги у військово-медичних закладах і взаєморозрахунків за неї між військовими формуваннями [4];
- упорядкувати питання медичної евакуації поранених і хворих ЗСУ на особливий період [5].

Водночас багатогранність завдань реабілітації постраждалих в Операції Об'єднаних сил (далі — ООС) (у 2014–2018 рр. — АТО) вимагає ефективного функціонування цієї системи, що передусім потребує вдосконалення та розвитку нормативно-правового забезпечення у сфері реабілітації учасників ООС та постраждалих під час її проведення.

Так, у 2016 році підзаконними актами Президента України та Кабінету Міністрів України (далі — КМУ) здійснено таке:

- призначено Уповноваженого Президента України з питань реабілітації учасників ООС, які одержали поранення, контузію, каліцтво або інше захворювання під час участі в ООС та затверджено Положення про нього [6];
- прийнято рішення про утворення Міжвідомчого координаційного центру соціально-трудової реабілітації учасників ООС, які одержали поранення, контузію, каліцтво або інше захворювання під час участі в ООС [7];
- упорядковано механізм використання коштів, що надійшли з Трастового фонду НАТО, для надання допомоги українським військовослужбовцям, котрі виконують обов'язок нині, звільненим військовослужбовцям та цивільному персоналу СБО України, травмованим під час участі в ООС [8].

Важливим фактором успішного виконання військовослужбовцями ЗСУ завдань за призначенням, зокрема під час ООС, є забезпечення високого рівня мотивації громадян до проходження військової служби, складовою якого є належний рівень грошового забезпечення військовослужбовців.

Під час проведення аналізу встановлено, що вже на початку 2016 року КМУ передав свої повноваження в питаннях визначення розміру винагород військовослужбовцям, особам рядового й начальницького складу та поліцейським в особливий період та під час проведення ООС керівникам відповідних складових сил оборони [9].

З урахуванням наведеного вище у 2016 році на державному рівні було впорядковано та визначено розміри виплати винагород військовослужбовцям за безпосередню участь у воєнних конфліктах чи ООС, інших заходах в умовах особливого періоду. Зазначеним документом також було передбачено виплату військовослужбовцям винагород за успішне виконання бойового завдання у складі військової частини (підрозділу, групи) та знищення (захоплення) техніки [10].

Разом з тим в Україні з 1 січня 2016 року було суттєво підвищено розмір грошового забезпечення військовослужбовцям складових сил оборони, зокрема у ЗСУ, шляхом збільшення розміру їхньої щомісячної премії, при цьому командирам військових частин було надано право на часткове її позбавлення до 50% [11].

У 2016 році в рамках оборонної реформи продовжувалося вдосконалення нормативно-правової бази з питань спеціального захисту військовослужбовців, інших громадян України, учасників ООС, та членів їхніх сімей, що дало змогу: по-перше, уточнити критерії надання статусу учасника бойових дій особам, які брали безпосередню участь в ООС [12]; по-друге, упорядкувати роботу комісій МОУ та ЗСУ стосовно вирішення питань про визнання громадян учасниками бойових дій [13]; по-третє, надати соціальну підтримку членам сімей осіб, які загинули або померли внаслідок поранення, контузії, каліцтва, одержаних під час участі в ООС, або отримали при цьому інвалідність, зокрема стосовно їхнього медичного забезпечення та надання одноразової грошової допомоги [14].

Окрім того, з метою покращення функціонування системи забезпечення соціальних прав і свобод військовослужбовців, інших громадян України, іноземців, учасників ООС, та членів їхніх сімей, у 2016 році було внесено зміни до чинного законодавства України, що дозволило надати додаткові пільги для здобуття професійно-технічної та вищої освіти, санаторно-курортного лікування та пенсійного забезпечення.

Важливим убачається і той факт, що стало можливим для дітей загиблих учасників ООС отримати безкоштовну вищу освіту шляхом зарахування до вищих навчальних закладів на місця державного замовлення [15].

Запроваджено механізм самостійного обрання учасниками ООС путівки до санаторіїв з огляду на їхні захворювання, а також забезпечено безоплатними путівками осіб, які супроводжують військовослужбовців, що тимчасово втратили здатність до самостійного пересування та самообслуговування внаслідок поранення або захворювання [16].

Зменшено пенсійний вік деяким категоріям громадян України — учасникам ООС, а також дружинам (чоловікам) та батькам указаних громадян, які загинули чи пропали безвісти, померли внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних під час участі в ООС, забезпечення її проведення [17].

Поміж усіх питань соціального захисту військовослужбовців питання житлового забезпечення останнім часом стають дедалі гострішими. Це зумовлено насамперед проблемами їхнього правового регулювання та браком коштів на будівництво житла.

З цією метою КМУ у 2016 році було опрацьовано понад 20 нормативно-правових актів (постанов, розпоряджень) у вказаній сфері, що дало змогу, по-перше, посилити контроль за використанням коштів, передбачених у державному бюджеті на будівництво (придбання) житла для військовослужбовців, осіб рядового й начальницького складу; по-друге, надати їм право отримувати грошову компенсацію на вирішення житлового питання.

Варто зазначити, що приєднання України до Європейського освітнього простору, з одного боку, та досвід застосування військ (сил) ЗСУ в ООС, а також необхідність погодження стандартів військової освіти із сучасними вимогами військово-професійної діяльності офіцерів, з іншого боку, вимагають значних змін у системі військової освіти як однієї з ключових ланок стабільного розвитку СБО України.

З цією метою в МОУ 2016 року було продовжено оптимізацію мережі вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів (далі — ВВНЗ і ВНП ВНЗ), зокрема реорганізовано факультет Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» шляхом перетворення його в Інститут Військово-Морських Сил цього ж університету [17].

До того ж спільними наказами Міністерства оборони України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки України було нормативно врегульовано порядок організації військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу медичної служби, заміщення вакантних посад науково-педагогічних працівників у ВВНЗ і ВНП ВНЗ та проведення їхньої атестації.

У зв'язку з необхідністю проведення ротації особового складу в районі проведення ООС, а також доукомплектування вакантних посад осіб офіцерського складу у військових частинах та органах військового управління, рішенням КМУ у 2016 році було здійснено достроковий випуск курсантів та слухачів ВВНЗ і ВНП ВНЗ сил оборони [18].

Разом з тим вивчення бойового досвіду застосування військових частин (підрозділів) в ООС на сході України надало поштовх до подальшого розвитку нормативно-правової бази з питань підготовки військ (сил). Так, у 2016 р. наказом МОУ було затверджено Концепцію підготовки ЗСУ, що визначає мету, принципи та складові процесу підготовки. Відтепер підготовка ЗСУ планується та проводиться за єдиним форматом, адаптованим до провідних країн-членів НАТО [19].

З метою забезпечення формування військового резерву людських ресурсів (далі — ВРЛР) з урахуванням набутого досвіду у створенні військового оперативного резерву

першої черги, рішенням КМУ було вдосконалено структуру ВРЛР та умови залучення до його відповідних категорій військовозобов'язаних [20].

Подальшим кроком у цьому напрямку роботи стало прийняття державних нормативно-правових актів із питань військово-транспортного обов'язку в особливий період та впорядкування організації і ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних. Прийняття КМУ таких рішень дало змогу належним чином здійснювати військовий облік транспортних засобів, а також кількісного та якісного складу призовників і військовозобов'язаних, бронювання їх на період мобілізації та на воєнний час, здійснювати контроль за виконанням посадовими особами, призовниками й військовозобов'язаними встановлених правил військового обліку громадян України [21]. Але проблемні питання стосовно призову залишаються і на сьогодні, поміж них такі, як: 1) вручення повістки призовнику; 2) послаблення патріотичних настроїв; 3) відсутність креативної популяризації і мотивації (пільги, фінанси та преференції, відповідне логістичне забезпечення), а також підвищення престижу військової служби та іміджу ЗСУ в суспільстві; 4) поширення у ЗМІ негативної інформації про службу в армії; 5) низький рівень довіри до військкоматів тощо.

Слід зауважити, що за порушення призовниками правил військового обліку, неявку на виклик до військкомату без поважних причин або несвоєчасне подання в обліковий орган відомостей, а також порушення порядку проходження навчальних зборів передбачено штраф — від п'яти до семи неоподаткованих мінімумів доходів громадян (85–119 грн), а при повторному протягом року порушенні він складатиме 170–255 грн.

Акцентуємо увагу й на тому, що завдяки успішній реалізації ЗСУ та інших військових формувань завдань професіоналізації війська (протягом 2016 року було прийнято на військову службу за контрактом близько 70 000 осіб) та поступовій заміні мобілізованих військовослужбовців на більш мотивованих добровольців — контрактників — у 2016 році указами Президента України було звільнено в запас військовослужбовців військової служби за призовом під час мобілізації, призваних під час другої та третьої черг часткової мобілізації, що проводились у 2015 році. Усі звільнені в запас військовослужбовці в обов'язковому порядку були зараховані до оперативного військового резерву першої черги [23; 24].

З метою вирішення нагальних проблем комплектування ЗСУ Указом Президента України у 2016 році затверджено зміни до Положення про проходження військової служби громадянами України військової служби у ЗСУ, а саме:

- керівникам органів військового управління ЗСУ та начальникам ВВНЗ (двадцяти посадовим особам) надано право прийому офіцерів запасу на військову службу за контрактом;

- розширено повноваження командирів військових частин, з'єднань, а також керівників органів військового управління ЗСУ щодо присвоєння чергових військових звань, призначення на посади та звільнення військовослужбовців із військової служби [25].

Прийнятим у цьому ж році рішенням КМУ було вдосконалено порядок комплектування військ, щонайперше за рахунок підготовлених професіоналів, які мають бойовий досвід. Таким рішенням передбачено, що бойові військові частини комплектуватимуться переважно контрактниками та резервістами, що мають досвід участі в ООС. Потенціал військовослужбовців, які були призвані під час мобілізації та звільнилися після року служби, буде використаний у разі загострення обстановки для укомплектування військових частин бойового складу. Це також сприятиме якісному комплектуванню загонів територіальної оборони, організаційне ядро яких складатимуть підготовлені резервісти [26].

Крім того, у МОУ 2016 року було прийнято низку нормативно-правових актів, які дали змогу розпочати створення сучасної системи кадрового менеджменту та її головної складової підсистеми управління кар'єрою військовослужбовців. Так, для побудови ефективної системи управління кар'єрою військовослужбовців, упровадження прозорої та добросовісної системи підбору, розстановки та призначення особового складу на посади:

- суттєво вдосконалено механізм прийому громадян України на військову службу за контрактом в особливий період [27];
- сформовано погляди та визначені основні напрями на становлення професійного сержантського та старшинського складу ЗСУ, стратегії їхнього розвитку [28], поміж яких — гендерна політика в арміях та силових структурах;
- удосконалено систему атестування військовослужбовців та формування резерву кандидатів для просування по службі за рейтинговим принципом як у мирний час, так і в особливий період [29].

Позитивним результатом першого року оборонної реформи є і те, що більшість її цілей та завдань здійснювалася з урахуванням конкретних підходів, принципів, процедур і стандартів держав-членів НАТО, а також бойового досвіду, набутого силами оборони під час проведення ООС на сході України.

Варто наголосити, що розпочата у 2017 році робота із закріплення середньострокового бюджетного планування, що передбачено середньостроковим планом дій Уряду до 2020 р., стратегією реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки, і є одним із пріоритетних напрямків роботи Уряду [33].

Також у 2017 році було визначено План утримання та розвитку ЗСУ на 2018–2020 роки, який містить сім стратегічних цілей розвитку з детальним фінансово-економічним обґрунтуванням кожної цілі (завдання) [34].

Треба звернути увагу на те, що до 2018 року практично був відсутній механізм реалізації права на психічну реабілітацію постраждалих учасників Революції Гідності, учасників АТО та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, через нормативно-правове регулювання.

Саме тому 2018 року, ураховуючи стратегію реформування системи надання послуг в умовах децентралізації та з метою наближення послуг до їхніх отримувачів, виникла нагальна необхідність оптимізації системи державних видатків на реалізацію відповідної бюджетної програми, що було реалізовано шляхом удосконалення нормативно-правової бази.

В основу розробленого механізму закладено принципи «гроші ходять за людиною» та децентралізації надання таких послуг, що вже довели свою ефективність під час реалізації у 2017 році заходів із санаторно-курортного лікування.

У межах визначеного процесу психологічної реабілітації планується не лікування, що потребує медичного втручання, а заходи профілактики та попередження посттравматичного стресового розладу (ПТСР), що дозволить його попередити.

У рамках сучасного механізму заходи стосовно психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, через нормативно-правове регулювання здійснюються відповідно до Постанов Кабінету Міністрів України, якими затверджено: 1) «Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях» [35]; 2) «Порядок проведення психологічної реабілітації, постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях» [36]; 3) «Порядок виплати грошової компенсації вартості проїзду до реабілітаційних установ та назад» [37].

Разом з тим на виконання наведених постанов Міністерством соціальної політики України прийнято відповідні накази, які врегульовують питання логістичного забезпечення психологічної реабілітації зазначеної категорії осіб, а саме: «Про затвердження Вимог до суб'єктів надання послуг із психологічної реабілітації та форми акта наданих послуг із психо-

логічної реабілітації за рахунок бюджетних коштів» [38]; «Про встановлення граничної вартості послуг із психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності у 2018 році» [39]; «Про затвердження Стандарту психологічної діагностики та форм документів з організації психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності» [40]; «Про затвердження примірною договору про надання послуг із психологічної реабілітації» [41].

Важливим убачається і той факт, що у 2018 році прийнято Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII, зокрема яким регламентується обсяг видатків на фінансування сектору безпеки й оборони, що має становити не менше 5 відсотків запланованого обсягу внутрішнього валового продукту, з яких не менше 3 відсотків — на фінансування сил оборони [ст. 35, 30].

Актуальним є і те, що бажано завершити процес унормування питання стосовно податків українців, що 5 років надходили до бюджету України для військового збору (37,9 млрд грн). На думку автора, було б доречним ці фінансові ресурси перераховувати для соціального захисту військовослужбовців, зокрема започаткувати, на кшталт американського досвіду, для військовослужбовців сектору безпеки й оборони України програму «Подорож мрії», гранд на освіту в будь-якому навчальному закладі світу тощо.

Також варто звернути увагу на гендерну рівність. У 2018 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» від 06.09.2018 р. № 2523-VIII [31]. Зазначеним актом унесено зміни до низки положень Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» та до пункту 269 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України. Цими змінами й доповненнями надано особам обох статей рівні можливості щодо укладення контракту на проходження військової служби, визначивши, що жінки можуть укласти контракт на проходження військової служби до досягнення граничного віку перебування на військовій службі. Законом також закріплено принцип, за яким жінки мають проходити військову службу на рівних засадах із чоловіками, що включає рівний доступ до посад і військових звань та рівний обсяг відповідальності під час виконання обов'язків військової служби, зокрема скасовано обмеження щодо призначення військовослужбовців-жінок у добовий наряд, відправлення у відрядження і звільнення від проходження зборів.

Окремої уваги заслуговує створення у 2018 році Міністерства у справах ветеранів. Так, 27 лютого 2018 р. Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про звернення Верховної Ради України до Кабінету Міністрів України щодо створення Міністерства у справах ветеранів — центрального органу виконавчої влади для забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни». 28 листопада 2018 р. КМУ ухвалив рішення про створення Міністерства у справах ветеранів, штатна структура якого складатиметься із 325 осіб, що пришвидшить соціальну адаптацію військовослужбовців і буде дієвим інструментарієм для продовження ефективної роботи Трасового фонду НАТО зі зміни військової кар'єри на професійну цивільну у 2019 році в Україні [32].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, прийняті у 2016–2018 рр. законодавчі та інші нормативно-правові акти із забезпечення оборонної реформи створили відповідні умови для виконання силами оборони завдань за призначенням, сформувавши основні пріоритети сучасної системи гарантування національної безпеки України, що дало змогу в окреслений період реалізувати принцип демократичного цивільного контролю над силами оборони та забезпечити прозорість прийняття рішень у сфері оборони, удосконалити систему управління ними, наростити спроможності, покращити їхнє логістичне та медичне забезпечення, оновити концептуальні та програмні документи оборонного планування та управління ресурсами, створити умови для розвитку системи кадрового менеджменту.

Подальші наукові дослідження в зазначеній сфері будуть стосуватися продовольчого та медичного забезпечення суб'єктів логістичного забезпечення державної безпеки України.

Список використаних джерел

1. Административное право Украины : учебник. С. В. Кивалов, В. Б. Аверьянов, Е. В. Додин и др. ; под общ. ред. С. В. Кивалова. Харьков : Одиссей, 2005. 880 с.
2. Наказ Міністерства оборони України від 20 липня 2016 р. № 374 «Питання Комітету реформ Міністерства оборони України та ЗСУ».
3. Наказ Генерального штабу ЗСУ від 26 березня 2016 р. № 121 «Про затвердження Тимчасової настанови з медичного забезпечення військових частин (з'єднань) ЗСУ на особливий період».
4. Про внесення зміни до пункту 1-¹ Порядку надання медичної допомоги у військово-медичних закладах і взаєморозрахунків за неї між військовими формуваннями : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 березня 2016 р. № 201. *Офіційний вісник України*. 2016. № 24 (01.04.2016). Ст. 950.
5. Наказ генерального штабу ЗСУ від 2 березня 2016 р. № 90 «Про затвердження Тимчасової настанови з медичної евакуації поранених і хворих у ЗСУ на особливий період».
6. Про Уповноваженого Президента України з питань реабілітації учасників АТО, які одержали поранення, контузію, каліцтво або інше захворювання під час участі в АТО : Указ Президента України від 2 грудня 2016 р. № 536/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 96 (12.12.2016). Ст. 3126.
7. Про утворення Міжвідомчого координаційного центру соціально-трудова реабілітації учасників АТО, які одержали поранення, контузію, каліцтво або інше захворювання під час участі в АТО : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 березня 2016 р. № 143. *Офіційний вісник України*. 2016. № 20 (18.03.2016). Ст. 794.
8. Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли з Трестового фонду НАТО або цивільного бюджету НАТО для виконання положень Імплементативної угоди між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про реалізацію співпраці у сфері медичної реабілітації : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 238. *Офіційний вісник України*. 2016. № 28 (15.04.2016). Ст. 1110.
9. Деякі питання грошового забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та поліцейських [Some issues of financial support for servicemen, officers and police officers and police officers]: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 2016 р. № 18. *Офіційний вісник України*. 2016. № 6 (29.01.2016). Ст. 316.
10. Наказ Міністерства оборони України від 10 лютого 2016 року № 67 «Про затвердження Інструкції про порядок та розміри виплати винагороди військовослужбовцям ЗСУ за безпосередню участь у воєнних конфліктах чи АТО, інших заходах в умовах особливого періоду».
11. Наказ Міністерства оборони України від 27 січня 2016 р. № 44 «Про особливості виплати грошового забезпечення військовослужбовцям ЗСУ в 2016 році».
12. Про внесення змін до Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в АТО, забезпеченні її проведення : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2016 р. № 602. *Офіційний вісник України*. 2016. № 73 (23.09.2016). Ст. 2453.
13. Наказ Міністерства оборони України від 25 березня 2016 р. № 160 «Про затвердження Змін до Положення про комісії Міністерства оборони України з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій».
14. Про внесення змін до статті 15 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо посилення соціального захисту членів сімей загиблих : закон України від 2 лютого 2016 р. № 967-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 10 (04.03.2016). Ст. 105.
15. Деякі питання вступу до вищих навчальних закладів окремих категорій громадян : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2016 р. № 529. *Офіційний вісник України*. 2016. № 68 (06.09.2016). Ст. 2269.
16. Про внесення змін до Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками до санаторно-курортних закладів військовослужбовців, ветеранів війни, ветеранів військової служби, органів внутрішніх справ та деяких інших категорій осіб і членів їх сімей : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 липня 2016 р. № 483. *Офіційний вісник України*. 2016. № 61 (21.08.2016). Ст. 2077.
17. Питання підготовки військових фахівців для потреб Військово-Морських Сил Збройних Сил : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 р. № 433. *Офіційний вісник України*. 2016. № 56 (26.07.2016). Ст. 1938.
18. Проведення дострокових випусків курсантів (слухачів) випускних курсів вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів у 2016 році : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2016 р. № 83-р. *Урядовий кур'єр*. 2016. № 35 (23.02.2016).

19. Наказ Міністерства оборони України від 22 лютого 2016 р. № 95 «Про затвердження Концепції підготовки ЗСУ».
20. Про внесення змін у додаток до Постанови Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2014 № 607 : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 2016 р. № 27. *Офіційний вісник України*. 2016. № 7 (02.02.2016). Ст. 356.
21. Деякі питання військово-транспортного обов'язку : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2016 р. № 690. Для службового користування.
22. Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 921. *Офіційний вісник України*. 2016. № 99 (23.12.2016). Ст. 3230.
23. Про звільнення в запас військовослужбовців військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, призваних під час другої черги часткової мобілізації відповідно до Указу Президента України від 14 січня 2015 року № 15 : Указ Президента України від 24 червня 2016 р. № 271/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 51 (08.07.2016). Ст. 1801.
24. Про звільнення в запас військовослужбовців військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, призваних під час третьої черги часткової мобілізації відповідно до Указу Президента України від 14 січня 2015 року № 15 : Указ Президента України від 26 вересня 2016 р. № 411/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 77 (07.10.2016). Ст. 2562.
25. Про внесення змін до Положення про проходження громадянами України військової служби ЗСУ : Указ Президента України від 14 листопада 2016 р. № 503/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 91 (25.11.2016). Ст. 2957.
26. Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2014 р. № 607 : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 липня 2016 р. № 474. *Офіційний вісник України*. 2016. № 61 (12.08.2016). Ст. 2082.
27. Наказ Міністерства оборони України від 1 лютого 2016 р. № 51 «Про затвердження Змін до Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у ЗСУ».
28. Наказ Міністерства оборони України від 18 березня 2016 р. № 151 «Про затвердження Змін до Концепції розвитку професійного сержантського і старшинського складу ЗСУ».
29. Наказ Міністерства оборони України від 14 грудня 2016 р. № 684 «Про затвердження Змін до Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у ЗСУ».
30. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
31. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» від 06.09.2018 р. № 2523-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 44. Ст. 353.
32. Постанова Верховної Ради України «Про звернення Верховної Ради України до Кабінету Міністрів України щодо створення Міністерства у справах ветеранів — центрального органу виконавчої влади для забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни» від 27.02.2018 р. № 2294-VII. *Голос України* (13.03.2018). № 46.
33. План заходів реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки : затверджено Розпорядженням КМУ від 24.05.2017 р. № 415-р.
34. Про організацію оборонного планування в Міністерстві оборони і Збройних Силах України у 2018 році на 2019–2021 роки : наказ Міністерства оборони та Генерального штабу Збройних Сил України від 19.12.2017 р. № 670. URL: http://www.mil.gov.ua/content/mou_670_19.pdf (дата звернення: 10.08.2019).
35. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 497. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/497-2017-%D0%BF> (дата звернення: 12.08.2019).
36. Про затвердження Порядку проведення психологічної реабілітації : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1057. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2017-%D0%BF> (дата звернення: 14.08.2019).
37. Порядок виплати грошової компенсації вартості проїзду до реабілітаційних установ : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 року № 528.
38. Про затвердження Вимог до суб'єктів надання послуг із психологічної реабілітації та форми акта наданих послуг із психологічної реабілітації за рахунок бюджетних коштів : наказ Міністерства соціальної

політики України від 27 квітня 2018 р. № 597. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0554-18> (дата звернення: 15.08.2019).

39. Про встановлення граничної вартості послуг із психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності у 2018 році : наказ Міністерства соціальної політики України від 26 квітня 2018 р. № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0558-18> (дата звернення: 03.08.2019).

40. Про затвердження Стандарту психологічної діагностики та форм документів з організації психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності : наказ Міністерства соціальної політики України від 01 червня 2018 р. № 810. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 11.08.2019).

41. Про затвердження примірного договору про надання послуг із психологічної реабілітації : наказ Міністерства соціальної політики України від 27 квітня 2018 р. № 598. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.08.2019).

References

1. Administrativnoe pravo Ukrainy [Administrative law of Ukraine]: uchebnik. S. V. Kivalov, V. B. Averyanov, E. V. Dodin i dr. ; pod obsch. red. S. V. Kivalova. Harkov : Odissey, 2005. 880 s. [in Russian].
2. Nakaz Ministerstva obrony Ukrainy vid 20 lyupnia 2016 r. № 374 «Pytannia Komitetu reform Ministerstva obrony Ukrainy ta ZSU» [in Ukrainian].
3. Nakaz Heneralnoho shtabu ZSU vid 26 bereznia 2016 r. № 121 «Pro zatverdzhennia Tymchasovoi nastanovy z medychnoho zabezpechennia viiskovykh chastyn (ziednan) ZSU na osoblyvyi period» [Questions of the Reform Committee of the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces] [in Ukrainian].
4. Pro vnesennia zminy do punktu 1 -¹ Poriadku nadannia medychnoi dopomohy u viiskovo-medychnykh zakladakh i vzaiemorozrakhunkiv za nei mizh viiskovymy formuvanniamy [On amendment of item 1-¹ of the Procedure of rendering medical care in military medical establishments and mutual settlements for it between military units]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10 bereznia 2016 r. № 201. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2016. № 24 (01.04.2016). St. 950 [in Ukrainian].
5. Nakaz heneralnoho shtabu ZSU vid 2 bereznia 2016 r. № 90 «Pro zatverdzhennia Tymchasovoi nastanovy z medychnoi evakuatsii poranenykh i khvorykh u ZSU na osoblyvyi period» [On approval of the Provisional Instruction on medical evacuation of wounded and sick in the Armed Forces for a special period] [in Ukrainian].
6. Pro Upovnovazhenoho Prezydenta Ukrainy z pytan rehabilitatsii uchasnykiv ATO, yaki oderzhaly poranennia, kontuziiu, kalitstvo або inshe zakhvoriuvannia pid chas uchasti v ATO [About the Presidential Ombudsman for the rehabilitation of ATO participants who received injuries, injuries, injuries or other diseases while participating in the ATO]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 2 hrudnia 2016 r. № 536/2016. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2016. № 96 (12.12.2016). St. 3126 [in Ukrainian].
7. Pro utvorennia Mizhvidomchoho koordynatsiinoho tsentru sotsialno-trudovoi rehabilitatsii uchasnykiv ATO, yaki oderzhaly poranennia, kontuziiu, kalitstvo або inshe zakhvoriuvannia pid chas uchasti v ATO [Establishment of an Interagency Coordination Center for Social and Labor Rehabilitation of ATO Participants Who Received Injuries, Injuries, Injuries, or Other Diseases While Participating in ATO]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 bereznia 2016 r. № 143. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2016. № 20 (18.03.2016). St. 794 [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia koshtiv, shcho nadiishly z Trastovoho fondu NATO або tsyvilnoho biudzhetu NATO dlia vykonannia polozhen Implementatsiinoi uhody mizh Kabinetom Ministriv Ukrainy та Orhanizatsiieiu NATO z pidtrymky та postachannia pro realizatsiiu spivpratsi u sferi medychnoi rehabilitatsii [Approval of the Procedure for the Use of Funds Received from the NATO Trust Fund or the NATO Civilian Budget for the Implementation of the Implementation Agreement between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Organization for Support and Supply of Medical Rehabilitation Cooperation]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 bereznia 2016 r. № 238. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2016. № 28 (15.04.2016). St. 1110 [in Ukrainian].
9. Deiaki pytannia hroshovoho zabezpechennia viiskovosluzhbovtziv, osib riadovoho i nachalnyiyskoho skladu та politseiskykh [Деякі питання грошового забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та поліцейських]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 sichnia 2016 r. № 18. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2016. № 6 (29.01.2016). St. 316 [in Ukrainian].
10. Nakaz Ministerstva obrony Ukrainy vid 10 liutoho 2016 roku № 67 «Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok та rozmiry vyplaty vnahorody viiskovosluzhbovtziv ZSU za bezposeredniu uchast u voiennykh konfliktakh chy ATO, inshykh zakhodakh v umovakh osoblyvoho periodu» [On approval of the Instruction on the procedure and amount of payment of military personnel of the Armed Forces for direct participation in military conflicts or anti-terrorist operation, other measures in the special period] [in Ukrainian].
11. Nakaz Ministerstva obrony Ukrainy vid 27 sichnia 2016 r. № 44 «Pro osoblyvosti vyplaty hroshovoho zabezpechennia viiskovosluzhbovtziv ZSU v 2016 rotsi» [About peculiarities of payment of financial support to military personnel of the Armed Forces in 2016] [in Ukrainian].
12. Pro vnesennia zmin do Poriadku nadannia statusu uchasnyka boiovykh dii osobam, yaki zakhyshchaly nezalezhnist, suverenitet та terytorialnu tsilisnist Ukrainy i braly bezposeredniu uchast v ATO, zabezpechenni yii

provedennia [On modification of the Procedure for granting the status of a participant of hostilities to persons who defended the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine and participated directly in the ATO, ensuring its holding]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8 veresnia 2016 r. № 602. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2016. № 73 (23.09.2016). St. 2453 [in Ukrainian].

13. Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 25 bereznia 2016 r. № 160 «Pro zatver-dzhennia Zmin do Polozhennia pro komisii Ministerstva oborony Ukrainy z pytan rozghliadu materialiv pro vyznannia uchasnykamy boiovykh dii [On Approval of Amendments to the Regulation on Commissions of the Ministry of Defense of Ukraine on Consideration of Materials on Recognition of Participants] [in Ukrainian].

14. Pro vnesennia zmin do statti 15 Zakonu Ukrainy «Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu» shchodo posylennia sotsialnoho zakhystu chleniv simei zahyblykh [On amendments to Article 15 of the Law of Ukraine "On the status of war veterans, guarantees of their social protection" to strengthen the social protection of the members of the families of the victims]: Zakon Ukrainy vid 2 liutoho 2016 r. № 967-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2016. № 10 (04.03.2016). St. 105 [in Ukrainian].

15. Deiaki pytannia vstupu do vyshchykh navchalnykh zakladiv okremykh katehorii hromadian [Some issues of admission to higher education institutions of certain categories of citizens]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22 lypnia 2016 r. № 529. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2016. № 68 (06.09.2016). St. 2269 [in Ukrainian].

16. Pro vnesennia zmin do Poriadku zabezpechennia sanatorno-kurortnykh putivkamy do sanatorno-kurortnykh zakladiv viiskovosluzhbovtiv, veteraniv viiny, veteraniv viiskovoi sluzhby, orhaniv vnutrishnikh sprav ta deiakykh inshykh katehorii osib i chleniv yikh simei [On amendments to the Procedure for providing sanatorium and health permits to sanatorium establishments of servicemen, war veterans, veterans of military service, law-enforcement bodies and some other categories of persons and their families]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 lypnia 2016 r. № 483. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2016. № 61 (21.08.2016). St. 2077 [in Ukrainian].

17. Pytannia pidhotovky viiskovykh fakhivtsiv dlia potreb Viiskovo-Morskykh Syl Zbroinykh Syl [The issue of training military personnel for the needs of the Navy of the Armed Forces]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 lypnia 2016 r. № 433. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2016. № 56 (26.07.2016). St. 1938 [in Ukrainian].

18. Provedennia dostrokovykh vypuskiv kursantiv (slukhachiv) vypusnykh kursiv vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladiv ta viiskovykh navchalnykh pidrozdiliv vyshchykh navchalnykh zakladiv u 2016 rotsi [Carrying out of early graduates of cadets (trainees) of graduation courses of higher military educational establishments and military educational units of higher educational establishments in 2016]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 liutoho 2016 r. № 83-r. Uriadovyi kurier. 2016. № 35 (23.02.2016) [in Ukrainian].

19. Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 22 liutoho 2016 r. № 95 «Pro zatverdzhennia Kontseptsii pidhotovky ZSU» [On approval of the Concept of Armed Forces Preparation] [in Ukrainian].

20. Pro vnesennia zmin u dodatok do Postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 lystopada 2014 № 607 [On amendments to the Cabinet of Ministers of Ukraine Resolution of 12 November]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 sichnia 2016 r. № 27. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2016. № 7 (02.02.2016). St. 356 [in Ukrainian].

21. Deiaki pytannia viiskovo-transportnoho oboviazku [Some military transport responsibilities]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 zhovtnia 2016 r. № 690. Dlia sluzhbovoho korystuvannia [in Ukrainian].

22. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii ta vedennia viiskovoho obliku pryzovnykh i viiskovozoboviazanykh [On approval of the Order of organization and maintenance of military registration of conscripts and servicemen]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 hrudnia 2016 r. № 921. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2016. № 99 (23.12.2016). St. 3230 [in Ukrainian].

23. Pro zvilnennia v zapas viiskovosluzhbovtiv viiskovoi sluzhby za pryzovom pid chas mobilizatsii, na osoblyvyi period, pryzvanykh pid chas druhoi cherhy chastkovoi mobilizatsii vidpovidno do Ukazu Prezydenta Ukrainy vid 14 sichnia 2015 roku № 15 [On dismissal of servicemen on conscription during mobilization, for a special period, called during the second stage of partial mobilization in accordance with Presidential Decree of January 15, 2015 No. 15]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 chervnia 2016 r. № 271/2016. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2016. № 51 (08.07.2016). St. 1801 [in Ukrainian].

24. Pro zvilnennia v zapas viiskovosluzhbovtiv viiskovoi sluzhby za pryzovom pid chas mobilizatsii, na osoblyvyi period, pryzvanykh pid chas tretioi cherhy chastkovoi mobilizatsii vidpovidno do Ukazu Prezydenta Ukrainy vid 14 sichnia 2015 roku № 15 [On dismissal of servicemen on conscription during mobilization, for a special period, called during the third stage of partial mobilization in accordance with Presidential Decree of January 15, 2015 No. 15]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26 veresnia 2016 r. № 411/2016. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2016. № 77 (07.10.2016). St. 2562 [in Ukrainian].

25. Pro vnesennia zmin do Polozhennia pro prokhodzhennia hromadianamy Ukrainy viiskovoi sluzhby ZSU [On amendments to the Regulation on the passage of military service of the Armed Forces by Ukrainian citizens]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14 lystopada 2016 r. № 503/2016. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2016. № 91 (25.11.2016). St. 2957 [in Ukrainian].

26. Pro vnesennia zmin do Postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 lystopada 2014 r. № 607 [On amendments to the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 12, 2014 No 607]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 lypnia 2016 r. № 474. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2016. № 61 (12.08.2016). St. 2082 [in Ukrainian].

27. Nakaz Ministerstva obrony Ukrainy vid 1 liutoho 2016 r. № 51 «Pro zatverdzhennia Zmin do Instruksii pro orhanizatsiiu vykonannia Polozhennia pro prokhodzhennia hromadianamy Ukrainy viiskovoi sluzhby u ZSU» [On Approval of Amendments to the Instruction on Organization of Implementation of the Regulation on the Passage of Military Service in the Armed Forces by Ukrainian Citizens] [in Ukrainian].

28. Nakaz Ministerstva obrony Ukrainy vid 18 bereznia 2016 r. № 151 «Pro zatver-dzhennia Zmin do Kontseptsii rozvytku profesiinoho serzhantskoho i starshynskoho skladu ZSU» [On approval of the amendments to the Concept of development of professional sergeant and sergeant staff of the Armed Forces] [in Ukrainian].

29. Nakaz Ministerstva obrony Ukrainy vid 14 hrudnia 2016 r. № 684 «Pro zatverdzhennia Zmin do Instruksii pro orhanizatsiiu vykonannia Polozhennia pro prokhodzhennia hromadianamy Ukrainy viiskovoi sluzhby u ZSU» [On Approval of Amendments to the Instruction on Organization of Implementation of the Regulation on the Passage of Military Service in the Armed Forces by Ukrainian Citizens] [in Ukrainian].

30. Zakon Ukrainy «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy» [On the national security of Ukraine] vid 21.06.2018 r. № 2469-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2018. № 31. St. 241 [in Ukrainian].

31. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo zabezpechennia rivnykh prav i mozhlyvosti zhinok i cholovikiv pid chas prokhodzhennia viiskovoi sluzhby u Zbroinykh Sylakh Ukrainy ta inshykh viiskovykh formuvanniakh» [On Amendments to Some Laws of Ukraine on Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men during their Military Service in the Armed Forces of Ukraine and Other Military Formations] vid 06.09.2018 r. № 2523-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2018. № 44. St. 353 [in Ukrainian].

32. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro zvernennia Verkhovnoi Rady Ukrainy do Kabinetu Ministriv Ukrainy shchodo stvorennia Ministerstva u spravakh veteraniv — tsentralnoho orhanu vykonavchoi vlady dlia zabezpechennia formuvannia ta realizatsii derzhavnoi polityky u sferi sotsialnoho zakhystu veteraniv viiny» [On the appeal of the Verkhovna Rada of Ukraine to the Cabinet of Ministers of Ukraine on the creation of the Ministry of Veterans Affairs - the central executive authority to ensure the formation and implementation of state policy in the field of social protection of war veterans] vid 27.02.2018 r. № 2294-VII. Holos Ukrainy (13.03.2018). № 46 [in Ukrainian].

33. Plan zakhodiv realizatsii Stratehii reformuvannia systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy na 2017–2020 roky [Plan of measures for the implementation of the Strategy for reforming the public financial management system for 2017-2020]: zatverdzheno Rozporiadzhenniam KМУ vid 24.05.2017 r. № 415-r. [in Ukrainian].

34. Pro orhanizatsiiu oboronnoho planuvannia v Ministerstvi obrony i Zbroinykh Sylakh Ukrainy u 2018 rotsi na 2019–2021 roky [34. On the organization of defense planning in the Ministry of Defense and the Armed Forces of Ukraine in 2018 for 2019-2021]: Nakaz Ministerstva obrony ta Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy vid 19.12.2017 r. № 670. URL: http://www.mil.gov.ua/content/mou_670_19.pdf (data zvernennia: 10.08.2019) [in Ukrainian].

35. Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia zdiisnennia zakhodiv iz psikhologichnoi rehabilitatsii postrazhdalych uchashchiv Revoliutsii Hidnosti, uchashchiv antyterrorystychnoi operatsii ta osib, yaki zdiisniuvaly zakhody iz zabezpechennia natsionalnoi bezpeky i obrony, vidsichi i strymuvannia zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii u Donetskii ta Luhanskii oblastiakh [On approval of the Procedure of using the funds provided in the state budget for the implementation of measures for psychological rehabilitation of the victims of the Dignity Revolution, participants of the anti-terrorist operation and persons who took measures to ensure national security and defense, cut off and deter the armed aggression of the Russian Federation in the Donetsk and Luhansk regions]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 lypnia 2017 r. № 497. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/497-2017-%D0%BF> (data zvernennia: 12.08.2019) [in Ukrainian].

36. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia psikhologichnoi rehabilitatsii [About approval of the Order of carrying out psychological rehabilitation]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 hrudnia 2017 roku № 1057. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2017-%D0%BF> (data zvernennia: 14.08.2019) [in Ukrainian].

37. Poriadok vyplaty hroshovoi kompensatsii vartosti proizdu do rehabilitatsiinykh ustanov [Procedure for payment of monetary compensation for the cost of travel to rehabilitation institutions]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 serpnia 2016 roku № 528 [in Ukrainian].

38. Pro zatverdzhennia Vymoh do subiektiv nadannia posluh iz psikhologichnoi rehabilitatsii ta formy akta nadanykh posluh iz psikhologichnoi rehabilitatsii za rakhunok biudzhetykh koshtiv [On approval of Requirements to entities providing psychological rehabilitation services and form of act of rendering psychological rehabilitation services at the expense of budgetary funds]: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 27 kvitnia 2018 r. № 597. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0554-18> (data zvernennia: 15.08.2019) [in Ukrainian].

39. Pro vstanovlennia hranychnoi vartosti posluh iz psikhologichnoi rehabilitatsii uchashchiv antyterrorystychnoi operatsii ta postrazhdalych uchashchiv Revoliutsii Hidnosti u 2018 rotsi [On establishing the marginal cost of psychological rehabilitation services for participants in the anti-terrorist operation and victims of the Dignity Revolution in 2018]: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 26 kvitnia 2018 r. № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0558-18> (data zvernennia: 03.08.2019) [in Ukrainian].

40. Pro zatverdzhennia Standartu psikhologichnoi diahnostyky ta form dokumentiv z orhanizatsii psikhologichnoi rehabilitatsii uchashchiv antyterrorystychnoi operatsii ta postrazhdalych uchashchiv Revoliutsii Hidnosti [Про затвердження Стандарту психологічної діагностики та форм документів з організації психоло-

гічної реабілітації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності]: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 01 chervnia 2018 r. № 810. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (data zvernennia: 11.08.2019) [in Ukrainian].

41. Pro zatverdzhennia prymirnoho dohovoru pro nadannia posluh iz psykhologichnoi reabilitatsii [On approval of a model contract for the provision of psychological rehabilitation services]: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 27 kvitnia 2018 r. № 598. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (data zvernennia: 10.08.2019) [in Ukrainian].

Димич Антонина Валерьевна,
кандидат юридических наук, докторант
(Национальная академия Службы безопасности Украины, г. Киев)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8319-4351>

АНАЛИЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ АКТОВ В СФЕРЕ СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ СЕКТОРА БЕЗОПАСНОСТИ И ОБОРОНЫ УКРАИНЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ В ПЕРИОД С 2016 ПО 2018 ГГ.

В статье проанализированы нормативно-правовые акты в сфере социального обеспечения военнослужащих сектора безопасности и обороны Украины в современных условиях в период с 2016 по 2018 гг., их имплементация и контроль планов, программ соответствующих реформ; дана оценка состояния достижения конкретных результатов этих реформ и предложены пути решения относительно усовершенствования правового регулирования в данной сфере.

Ключевые слова: правовое регулирование; реформирование; сектор безопасности и обороны Украины; социальное и медицинское обеспечение; государственные закупки; нормативно-правовые акты Украины.

Dimich Antonina Valeriivna,
PhD in Law, Doctoral studies
(National Academy of Security Service of Ukraine, Kyiv)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8319-4351>

ANALYSIS OF LEGAL ACTS IN THE FIELD OF SOCIAL SECURITY FOR MILITARY PERSONNEL OF THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR OF UKRAINE IN THE CURRENT CONDITIONS IN THE PERIOD FROM 2016 TO 2018

The article analyzes the legal acts in the field of social security of military personnel of the security and defense sector of Ukraine in the current conditions from 2016 to 2018, their implementation and control of plans and programs of relevant reforms, assesses the status of achievement the specific indicators of these reforms and gives proposals on improving legal regulation in this area. It is proved that the legislative and other normative-legal acts on defense reform adopted in the state during the analyzed period created the necessary conditions for fulfilling the tasks of the defense by purpose, formed the main priorities of the modern system of national security of Ukraine, which made it possible to implement the principle of democratic in the analyzed period. Civilian control of the defense forces and ensure transparency of decision-making in the field of defense, improve their management system, increase their capacity to improve their logistics and medical support, to update the conceptual and program documents of the defense planning and resource management, to create conditions for the development of human resource management.

Key words: legal regulation; reform; security and defense sector of Ukraine; social and medical security; government procurement; regulatory acts of Ukraine.

Надійшла до редколегії 29.08.2019

УДК: 340.15

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-22-27>

Кононенко Тетяна Володимирівна,
доктор філософських наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Пир)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7821-5640>

«РУСЬКА ПРАВДА» П. І. ПЕСТЕЛЯ

Статтю присвячено одному з ідеологів декабристського руху — П. І. Пестелю. Принципово розмежовуються два варіанти програми реформ: усний і письмовий. Перший — радикальний — включає царевбивство, убивство всієї царської сім'ї, диктатуру Тимчасового верховного уряду, республіку. Другий — ліберальний — представлений у комплексі «Руська правда». Акцентується питання готовності П. І. Пестеля представити свою радикальну програму в тексті конституції. Досліджуються основні положення комплексу «Руська правда»: територіально-адміністративний устрій; права й обов'язки громадян; національне питання; політична, станова й аграрна реформи. Проаналізовано причини проблемного характеру політичного й станового питання для декабриста.

Ключові слова: декабризм; законопроекти декабристів; «Руська правда» П. І. Пестеля; політична реформа; станова реформа; аграрна реформа.

Постановка проблеми. Одним із яскравих представників декабризму є П. І. Пестель. У всіх таємних товариствах він виступає своєрідним каталізатором, постійно підтримує і активізує «Союз порятунку», «Союз благоденства», «Північне товариство» і «Південне товариство». Сенсом його життя стає розроблення комплексу реформ і написання конституції. Ми виділяємо два варіанти програми П. І. Пестеля: усний і письмовий. Перший — радикальний — включає царевбивство, убивство всієї царської сім'ї, диктатуру Тимчасового верховного уряду, республіку. Він відображає дійсну позицію декабриста. Другий — ліберальний — представлений у комплексі «Руська правда». Він орієнтований на всіх членів таємного товариства, але передусім — на більш консервативних «північан». Залишається відкритим питання готовності П. І. Пестеля представити свою радикальну програму в тексті конституції.

Актуальність цієї роботи обумовлена інтересом до вітчизняної історії і вітчизняної громадської думки. Теоретичне й практичне значення проблеми декабристського руху бачиться нам у вивченні досвіду боротьби ідеологів і їхніх ідей. У кінцевому підсумку це трансформується в одну з дискусійних проблем — роль особистості в історії.

Мета статті — аналіз «Руської правди» П. І. Пестеля, співвідношення її радикального та ліберального варіантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розмаїтті науково-дослідницької літератури ми виокремлюємо роботи М. М. Дружиніна (історія революційного руху), С. С. Ланди (формування ідеології і політичної організації декабристів), Ю. М. Лотмана (декабрист як історичний тип), М. В. Нечкіної (систематизація історії декабризму), Б. Є. Сирочковського (історія створення «Руської правди»). Історію декабризму в Україні досліджують Г. Д. Казьмирчук і Ю. В. Латиш. Питання республіканської форми державного правління знаходяться в центрі уваги Ж. Грандей і С. Ребоу-Едлінг.

Виклад основного матеріалу. Повна назва конституційного проекту П. І. Пестеля — «Русская Правда, или Заповѣдная Государственная Грамота Великаго Народа Россійскаго,

служащая Заѣтом для Усовершенствованія Государственнаго Устройства Россіи и Соде- ржащая Вѣрный Наказъ какъ для Народа, такъ и для Временнаго Вѣрховнаго Правленія». «Руська правда» складається з десяти розділів, має вступ і висновок. Сфера її дії обмежу- ється певним терміном, протягом якого Тимчасовий верховний уряд запроваджує перші реформи й складає нове Державне укладення.

У процесі роботи над «Руською правдою» П. І. Пестель виступає як законодавець, тому важливо знати його визначення сутності й призначення закону. Розробляти це понят- тя він починає в «Записці про Державне правління» і «Державному наказі правосуддя». Закони — це «Правила, виражаючі устройство и Образование вѣщей и опредѣляючі по- рядокъ и кругъ ихъ дѣйствія» [1, с. 222]. Зважаючи на це, виокремлюють два види законів. Перший закон визначає устрій і утворення суспільства та держави. Це конституція, або Державний статут. Другий — порядок і обсяг дії. Він поділяється на Державний наказ — закон-керівництво для уряду і Державний судебник — закон-порадник для громадян і при- ватних осіб. Ці положення «Записки про Державне правління» знаходимо в інших текстах. Наприклад, ідею наказу для уряду декабрист утілює в «Руській правді», через деякий час після початку роботи над «Запискою про Державне правління» він складає проекти «Суде- бників», які регулюють три сфери відносин, а саме:

- 1) між громадянами та урядом, де визначаються їхні взаємні права й обов'язки;
- 2) між громадянами, де розглядаються питання власності, занять громадян, шлюбу, моральності;
- 3) між урядом, громадянами й іноземцями, де визначаються статус, правовий стан останніх, принципи взаємин із громадянами.

Загальними вимогами для створення будь-якого закону виступають:

- ясність, виразність: кожен закон «въ видѣ предисловія» має пояснення, у якому викладається причина його створення;
- суттєвість;
- справедливість: закон повинен відповідати «Кореннымъ Свойствамъ природы Человѣческой»;
- рівність громадян перед законом.

Кожен закон окремо та сукупність усіх законів, яку П. І. Пестель визначає як Збірку законів, або Державне укладення, повинні бути спрямовані на загальне благо суспільства й держави.

Автор «Руської правди» виступає прихильником єдиної централізованої держави. Федеративний устрій має низку істотних недоліків. По своїй суті федерація вже передба- чає можливість громадянської війни. Кожна її структурна частина є «маленькое отдѣльное Государство», не прагне до існування і процвітання єдиного цілого. Любов до загального замінюється любов'ю до приватного. На думку декабриста, могутність держави полягає в її єдності. Територіальну єдність підкріплюють «одни и тѣ же Законы, одинъ и тотъ же об- разъ Управления».

Благоденство держави та її громадян складають безпека й добробут. Безпека стоїть на першому місці: «не можетъ быть благосостоянія естли не существуетъ Безопаснос- ти...» [1, с. 117]. Водночас ці фактори залежать від міцності державних кордонів. У другій редакції «Руської правди» і тексті «Конституції. Державного Заповіту» територіальне пи- тання і проблема кордонів вирішується, виходячи з двох принципів: народності і благозру- чності (згідно з текстом «Конституції. Державного Заповіту», це принципи народності й благопристойності). Декабрист зазначає: «... право Народности существуетъ истинно для тѣх только Народовъ, которые, пользуясь онымъ, имѣютъ возможность оное *сохранить*, и что право Благоудобства принимается въ соображеніе для утвержденія Безопасности...» [1, с. 121]. Іншакше кажучи, в основі першого принципу знаходиться здатність бути полі- тично самостійним. Практично це положення реалізується в такий спосіб: для всіх народів і народностей, що проживають на території Російської імперії, діє право благозручності,

зважаючи на яке, пропонується приєднати Молдавію, частину кавказьких, киргизьких і монгольських земель. Виняток становить лише Польща, для якої передбачається принцип народності. Однак для отримання незалежності вона повинна виконати низку умов, поміж головних з яких є: ідентичність російської і польської верховної влади, системи виборів і призначень чиновників; знищення станової системи.

Розроблення територіально-адміністративного устрою зустрічається у всіх роботах комплексу «Руська правда». У «Записці про Державне правління» пропонується наступна структура: повіт — округ — губернія — область. Ці положення частково знаходяться в першому франкомовному варіанті конституції і першій редакції «Руської правди». Уже в тексті «Записки про Державне правління» П. І. Пестель виступає за рівне становище міста й села, єдиний порядок їхнього управління. Це відображено в першій редакції «Руської правди», де волость означає «всякое Городское, Сельское и вообще Земское общество», усі визначення міста й села замінюються одною назвою — «селище». Однак у франкомовному трактаті основною територіально-адміністративною одиницею є кантон (округ). Кілька кантонів складають дистрикт (повіт), кілька дистриктів — губернію, п'ять губерній — провінцію (область), десять провінцій — імперію. Цьому територіальному розподілу відповідає адміністративний, «верхом» якого є государ, «низом» — народ. Декабрист пише: «Совокупность лиц, населяющих кантон, я буду называть коммуной (общиной)» [1, с. 299]. Кожен є членом комуни, по відношенню до государя він — підданий, по відношенню до інших — громадянин. Громада має два списки членів: цивільний і фіскальний, тобто список громадян, які мають у цьому кантоні майно. У «Руській правді» кантон замінюється волостю. Певно, франкомовний трактат служить чернеткою для першої редакції в питанні територіально-адміністративного устрою. На користь цього свідчить текстовий аналіз. Волость є основною територіальною, адміністративною і політичною одиницею. «Сему раздѣленію отвѣтствуетъ образование Правленія и установленіе Степеней Чиноначальства. Вверху надъ оными находится Верховная Власть, а внизу под оными весь Народъ» [1, с. 180]. Людина приписується до певної волості і є «Гражданиномъ Россійскаго Государства и въ особенности Гражданиномъ такой то Волости» [1, с. 180]. Кожна волость має два списки: цивільний і скарбовий: «Первый означаетъ членовъ Волости по Лицу, второй по Имуществу» [1, с. 180]. Згідно з текстом другої редакції «Руської правди», земельний простір імперії становлять п'ятдесят три губернії, з яких п'ятдесят мають назву округів, три — наділів. Держава має як зовнішні (для безпеки), так і внутрішні (для порядку) кордони.

Своєрідно вирішується національне питання. Усі поділяються на три групи: корінний російський народ, приєднані племена та іноземці. Конституційний проект передбачає злиття всіх народів, що проживають на території Російської імперії, в один народ. Для більш відсталих у розвитку народів і народностей декабрист вводить низку пільг, обрусіння і проповідь православ'я. Цю проблему він вирішує досить жорстко. Кінцевою метою у вирішенні національного питання виступає «видъ Единородства, Единообразія и Единомыслія». Така політика, на наш погляд, обумовлюється прагненням створити потужну централізовану державу, яка підтримується не тільки верховною владою, а й усім народом.

У вступі другої редакції «Руської правди» П. І. Пестель визначає суспільство як «соединеніе несколькихъ человекъ для достиженія какой либо цѣли» [1, с. 113]. Мета суспільства одна — «удовлетвореніе общимъ нуждамъ», але вибір засобів її досягнення індивідуальний, а значить, різний. Із цього випливає, що для функціонування суспільства необхідно скласти «только одно мнѣніе, по которому могли бы средства для сего Дѣйствія быть избраны» [1, с. 113]. Це завдання вирішується обраними. Суспільство завжди складається з тих, хто наказує, і тих, хто кориться. «Сіе раздѣленіе неизбѣжно, потому что происходитъ отъ природы человеческой...» [1, с. 113]. Ті, хто наказує, складають уряд, ті, хто кориться, — народ, тобто «Главныя или Первоначальныя составныя части каждаго Государства». Уряд — це «совокупность всѣхъ лицъ, занимающихся отправленіемъ дѣлъ общественныхъ», народ — «совокупность всѣхъ тѣхъ Людей, которые принадлежатъ къ одному

и тому же Государству, составляют Гражданское Общество». Проблема їхніх відносин вирішується завдяки чіткому визначенню прав і обов'язків. Уряд повинен «распоряжать общимъ дѣйствіемъ и избирать лутчія средства» для благоденства суспільства та держави. Він має право вимагати від народу покори. Зі свого боку, народ зобов'язаний коритися уряду, однак маючи при цьому право вимагати благоденства.

Згідно із планом «Руської правди», чотири розділи (2–5) присвячуються народу, ще чотири (6–9) — уряду. П. І. Пестель зупиняється на шостому розділі. На жаль, ми не маємо тексту, у якому детально презентується проблема влади. У вступі зазначається, що уряд повинен поділятися на Верховну владу і Державне правління, або Чиноначальство. Такий підхід є характерним вже для ранніх праць декабриста. Так, у «Записці про Державне правління» діє система представницьких органів — приказів. Ми припускаємо, що вищу виконавчу владу представляють імператор і уряд, до якого входять голови приказів. Нам невідомо, вони обираються чи призначаються. Уособлюючи Верховну владу, це може робити імператор, використовуючи рекомендації вищих сановників держави. У першому франкомовному варіанті конституції законодавчу владу представляє Народне віче, виконавчу — імператор, «умерительную» — Сенат. Чимала влада залишається у імператора, фактично він контролює всі гілки державної влади, оскільки бере участь у законодавчому процесі та обирає довічних членів Сенату. У «Конституції. Державному Заповіті» органом законодавчої влади залишається Народне віче, виконавчу владу представляє вже Державна дума, а «блустительную» — Верховний собор. Текст «Конституції. Державного заповіту» і вступу другої редакції «Руської правди» свідчить про три рівні влади, як-от:

1. Тимчасове верховне правління, термін дії якого обмежується перехідним періодом.
2. Верховна влада, яка представлена трьома гілками.
3. Державне правління, або Чиноначальство.

Якщо до Тимчасового верховного правління і Верховної влади потрапляють лише обрані, представники верстви тих, хто наказує, то у структурі Державного правління можуть виявитися і представники тих, хто кориться. Критерій відбору — «Способности, Знанія и Добродѣтели, могущія быть найдены во всѣхъ Сословіяхъ». У «Руській правді» П. І. Пестель виступає за «постепенность въ Государствѣ». Її забезпечує апарат чиновників, завдання яких — доводити справи «отъ ихъ Начала до Совершенія, а ежели нужно, то и до самой Верховной Власти» [1, с. 179].

У «Руській правді» ми зустрічаємо розробку питання прав і обов'язків громадян. Для декабриста право є наслідком обов'язку. «Право же безъ предварительной обязанности есть ничто, не значить ничего и признаваемо быть должно однимъ только Насиліемъ или Зловластіемъ» [1, с. 115]. Обов'язок включає «все ведущее къ Благоденствію». Існують три сфери основних, або корінних, обов'язків.

Перша сфера обумовлюється духовним світом людини, друга — природними потребами, третя — громадянським суспільством, державою. Тому громадянин має політичні, громадянські та приватні права. Ця ідея вперше з'являється у франкомовному трактаті, а згодом — у першій редакції «Руської правди».

Уже в комплексі «Записка про Державне правління» П. І. Пестель виступає прихильником рівності прав. У трактаті він розвиває цю ідею і висловлює бажання, щоб народ «состоял из людей, различных по своему имущественному положению и по образованию, но равных перед лицом закона и носящих звание подданных в отношении государя и звание граждан во взаимоотношениях между собой» [1, с. 297]. Це положення відтворено в обох редакціях «Руської правди»: «... всѣ Люди въ Государствѣ должны составлять только одно Сословіе, могущее называться гражданскимъ, и что всѣ граждане въ Государствѣ должны имѣть одни и тѣ же права и быть передъ Закономъ всѣ равны» [1, с. 153].

Станове питання стає проблемним для П. І. Пестеля. У ньому слід виділити два моменти, пов'язані із дворянством і селянством. Постає питання, чи готовий П. І. Пестель знищити всі привілеї дворянства, запропонувати соціальну та аграрну реформи, які влаш-

товували б і поміщиків, і селян? У першому варіанті конституції і першій редакції «Руської правди» пропонується поступове звільнення селян. М. М. Муравйов свідчить: «Всѣ помѣщичьи Крестьяне освобождались и получали въ общественное владѣніе половину земель владѣльцевъ, но съ тѣм, чтобы платить владѣльцамъ тотъ же оброкъ, какъ и прежде» [2, с. 302]. У першій редакції долю дворянського, заводського селянства і дворових людей фактично вирішують Грамотні дворянські збори (далі — Збори). На жаль, ми не маємо тексту, у якому викладається суть зазначених Зборів. Відомо, що вони надають Верховній владі проекти звільнення селян з урахуванням трьох основних факторів. Процес звільнення не повинен позбавити дворянство прибутків від маєтків, він повинен пройти без хвилювань і забезпечити селянам краще життя. Усі землі казенних і монастирських маєтків у тексті першої редакції оголошуються державним майном і поділяються на дві частини — суспільні та казенні. Власниками цієї землі стають волость і держава. Необхідно зауважити, що надалі передбачається можливість купівлі-продажу казенної землі. Землі, що належать вільним хліборобам, також поділяються на дві частини, одна з яких стає громадською, інша — приватною.

Першою редакцією «Руської правди» автором визначено вигоди аграрної реформи. По-перше, кожен громадянин отримує можливість забезпечувати своє існування своєю же працею. Гарантом виступає волость і громадська земля. По-друге, кожен є власником землі, якщо не приватної, то громадської. По-третє, під час первинного розподілу землі на дві частини з'являється можливість задовольняти як мінімальні, так і максимальні потреби, забезпечувати й необхідність, і достаток. По-четверте, має місце взаємозв'язок усіх громадян держави як жителів певної волості та власників землі.

Певно, друга редакція «Руської правди» знищує перехідний період у звільненні селян. Згідно із частиною параграфа про казенних селян, що збереглася до наших днів, усі казенні та удільні селяни визнаються вільними, отримують громадянство та всі громадянські права. Саме через це викликає особливий інтерес зауваження С. М. Файерштейна: «Якщо стара редакція говорить головним чином про казенну землю, то нова редакція має основною своєю темою казенного селянина» [3, с. 40]. До того ж друга редакція скасовує всі привілеї дворянства, станову систему загалом. П. І. Пестель завдає відчутного удару по соціально-економічному становищу своєї верстви. Навряд чи дворянство першої чверті ХІХ століття готове до настільки радикальної програми перетворень. Здається, це розуміє і сам П. І. Пестель. Саме тому він запроваджує диктатуру Тимчасового верховного уряду. Він вірить у дієвість волі та сили обраних. Диктатори, які є членами таємного товариства, насильницьким шляхом уводять новий порядок, керуючись власними уявленнями про благо держави.

Висновки. Лідер «Південного товариства» — скоріше теоретик, ніж практик. Він не вирішує проблему співвідношення теоретичного й практичного аспектів, власної точки зору та реального стану справ і зупиняється на трьох центральних питаннях: становому, аграрному й політичному.

Для російського суспільства та держави першої половини ХІХ століття станова й аграрна реформи першочергові, тому повинні відбуватись одночасно. Має місце низка проблемних аспектів. 1. Стосовно *дворянства*: чи слід знищувати дворянство як привілейований клас. 2. Стосовно *селянства*: чи слід і на яких підставах звільняти селян. 3. *Економічний*: якою має бути станово-аграрна реформа, яка влаштує і поміщиків, і селян. У першій франкомовній конституції і першій редакції «Руської правди» їх автор пропонує поступове звільнення селян. Друга редакція знищує станову систему й перехідний період у звільненні селян.

Ми вважаємо, що ідеалом П. І. Пестеля є республіка із сильною президентською владою. У всіх проектах він виступає як прихильник централізованої держави та намагається зробити підконтрольними всі сфери життєдіяльності суспільства. Неодноразово констатує, що метою держави є благоденство всього суспільства і кожного з його членів. Однак, як автор конституції і потенційний диктатор, суть такого благоденства фактично визначає сам П. І. Пестель.

Список використаних джерел

1. Восстание декабристов. Документы. Т. VII. Москва, 1958. 692 с.
2. Восстание декабристов. Материалы. Т. I. Москва, Ленинград, 1925. 540 с.
3. Файерштейн С. М. Два варианта решения аграрного вопроса в «Русской правде» Пестеля. Очерки из истории движения декабристов. Москва, 1954. С. 15–61.

References

1. Vosstanie dekabristov (1958). [Revolt of decembrists] Dokumenty. T. VII. Moskva, 692 s. [in Russian].
2. Vosstanie dekabristov (1925). [Revolt of decembrists] Materialy. T. I. Moskva, Leningrad, 540 s. [in Russian].
3. Fayershteyn, S. M. (1954). Dva varianta resheniya agrarnogo voprosa v «Russkoy pravde» Pestelya. Ocherki iz istorii dvizheniya dekabristov [Two options for resolving the agrarian question in Pestel's Russian Truth. Essays from the history of the Decembrist movement]. Moskva, S. 15–61 [in Russian].

Кононенко Татьяна Владимировна,
доктор философских наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7821-5640>

«РУССКАЯ ПРАВДА» П. И. ПЕСТЕЛЯ

Статья посвящена одному из идеологов декабристского движения — П.И. Пестелю. Принципиально разграничиваются два варианта программы реформ. Исследуются основные положения комплекса «Русская правда»: территориально-административное устройство; права и обязанности граждан; национальный вопрос; политическая, сословная и аграрная реформы.

Ключевые слова: декабризм; законопроекты декабристов; «Русская правда» П.И. Пестеля; политическая реформа; сословная реформа; аграрная реформа.

Kononenko Tatiana Volodymyrivna,
Doctor in Philosophy, Associate Professor
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7821-5640>

RUSSKAIA PRAVDA BY PAVEL PESTEL

The article is dedicated to Pavel Pestel, one of the Decembrist movement ideologists. In all the tongs, he played the catalyst role, while constantly supporting Union of Salvation, Union of Prosperity, Southern and Northern Societies. His purpose of life was focused at designing the set of retrofits as well as Constitution. Timeliness of the article is supported with arising interest to the homeland history and social thought. In the work, there are distinguished two variants of the program for the reconstitution of society: the oral and written ones. The first is radical and involves regicide, assassination of the entire imperial family, dictatorship of Provisional Government and a republic. This variant reflects the actual position of the Decembrist. The other variant is liberal and provided in the complex of Russkaia Pravda. The latter was to involve all the members of the tong, in particular, those belonging to the more conservative group of the Northern Society members. In the article there has been stressed the problem of Pavel Pestel being ready to submit his radical program into the Constitution text. There have been also investigated the main provisions of Russkaia Pravda complex, especially those concerning territorial and administrative arrangement, rights and duties of citizens, the issue of inter-ethnic relations, political, class and agrarian reforms. There have been also analyzed the reasons for the political and class issues to be regarded the challenging ones in the context of the Decembrist. A number of things should be mentioned in this context. The issue of nobility was dwelled upon the problem of eliminating high-class social standing group; the issue of peasantry was aimed at the problem of peasants' liberation and its terms and conditions; the economic issue of the class-agrarian reform provisions was to satisfy the needs of both land-owning class and peasantry. Pestel's ideal of state is proclaimed to be a republican one, with the strong presidential power. In his prospective legislation, the Decembrist serves as the supporter for a centralized state idea, integrity and uniformity of thought, as well as tries to introduce management and control in all social spheres.

Key words: Decembrism; Decembrists' prospective legislation; Pavel Pestel's Russkaia Pravda; political reform; class reform; agrarian reform.

Надійшла до редколегії 09.09.2019

УДК: 340

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-28-34>

Кучук Андрій Миколайович,
доктор юридичних наук, доцент
(Сумський державний педагогічний університет імені
А. С. Макаренка, м. Суми)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5918-2035>

Пекарчук Альона Володимирівна,
студентка
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків)

ПРАВОСВІДОМІСТЬ V. ВІДЧУТТЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ

У статті акцентується увага на відмінностях термінології в межах різних розумінь права. Аналізується відповідність розуміння правосвідомості вітчизняною юридичною наукою сучасним реаліям. Зазначається, що право не обмежується лише прескриптивним текстом, а тому не повинно ототожнюватись із законом; відповідно, знання законодавства, його оцінка не можуть пов'язуватись із правосвідомістю. Більш вдалим є використовуване західною правовою традицією поняття «sense of justice».

Ключові слова: відчуття справедливості; закон; моральність; право; правосвідомість.

Постановка проблеми. Протягом останніх років в Україні продовжується правова реформа, метою якої є, зокрема, імплементація в національну систему права концептів верховенства права, людських прав та людської гідності, сформованих у межах західної правової традиції. Для вітчизняної юридичної науки з іманентною схильністю її до формалізму означені концепти багато в чому залишаються незрозумілими. Так, для багатьох юристів, які звикли сприймати права людини як можливості, що надаються людині державою і нею ж охороняються, дещо незвично чути, що потенційним порушником людських прав є саме держава, а не людина. Загалом для кожної правничої школи властивою є наявність специфічної термінології, яка й відтворює її зміст і сутність. Тому цілком логічною і необхідною при зміні правничої парадигми є зміна правничої термінології. Наприклад, такі звичні для вітчизняної юридичної науки поняття, як «механізм держави», «праворозуміння», «нормативно-правовий акт», «правозастосування як форма реалізації права», «механізм правового регулювання», «права та свободи людини й громадянина» є цілком незрозумілими для західної правничої науки. Водночас людська гідність, свобода, справедливість, конституційна демократія як підґрунтя юриспруденції загалом багато в чому не сприймаються вітчизняними науковцями через неможливість точного визначення цих дефініцій.

Україна, обравши європейський вектор розвитку, імплементує у свою систему права західні правничі цінності, що зумовлює необхідність зміни термінології, поміж них відмову від понять, які не відповідають загальним принципам і нормам людиноцентристської парадигми. У цьому контексті особливої уваги потребує розгляд питання змісту таких понять, як «правова свідомість», «правова культура», «правове виховання», які доволі актив-

но використовуються (фактично з тим же змістом, який вони отримали в межах радянської юриспруденції) українськими науковцями, однак потребують суттєвого переосмислення з погляду їхньої відповідності реаліям сьогодення. Оскільки в межах однієї роботи розглянути всі поняття неможливо, ми зосередимо увагу на терміні «правосвідомість».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які обрали предметом пізнання правосвідомість, слід згадати Д. О. Єрмоленка, докторська дисертація якого присвячена теоретико-правовим засадам правосвідомості молоді й у якій серед іншого «проаналізовано ознаки, що характеризують молодь як особливий суб'єкт правосвідомості» [1, с. 37]. Не можна не згадати й наукову статтю названого автора «Теоретико-світоглядний рівень методології дослідження правосвідомості», у якій здійснено спробу визначити зміст правосвідомості в межах основних типів розуміння права [2], хоча при цьому Д. О. Єрмоленком не враховано той факт, що сам термін «правосвідомість» і позначуване явище «існує» лише в межах держав, право яких ґрунтується на позитивізмі. Поза сумнівом, навряд чи методологічно правильним є розглядати правосвідомість за природно-правового підходу.

У цьому контексті слід згадати й наукову статтю О. Г. Данильяна «Тоталітарна правосвідомість і правова культура та їх характерні ознаки», у якій автор указує на виявлення «тоталітарної правосвідомості і правової культури у своїх роботах такими визнаними дослідниками тоталітаризму, як К. Шмідт, Ф. Хайєк, Т. Адорно, Х. Арендт, К. Фрідріх, З. Бжезинський, А. Авторханов, Р. Арон та ін.» [3, с. 27]. При цьому сам автор зазначає: «І хоча в дослідженнях здійснювався насамперед концептуально-теоретичний аналіз тоталітаризму як політичного і соціального явища, а терміни «правосвідомість», «правова культура», як правило, безпосередньо не використовувалися, праці зазначених вчених містять надзвичайно важливі спостереження, що дозволяють охарактеризувати правосвідомість і правову культуру в умовах тоталітаризму» [3, с. 27–28], що знову-таки не може бути методологічно правильним. Більш того, наголосимо на дискусійності використання термінів «тоталітарна правосвідомість» і «тоталітарна правова культура», оскільки в тоталітарній державі йдеться передусім не про право, а про закон (саме тому й можливим був Нюрнберзький трибунал). Тому більш прийнятним у цьому контексті було б використання терміна «тоталітарна (не)правова свідомість» і «тоталітарна (не)правова культура».

Методологічно послідовною є І. О. Панчук, яка, розглядаючи правосвідомість, пов'язує її саме з публічною владою: «...запропоновано авторське визначення громадянської правосвідомості як особливого виду правосвідомості, що спрямована на пізнання, усвідомлення та оцінку публічно-правової сфери державного життя з боку громадян держави як безпосередніх учасників формування та здійснення державної влади» [4, с. 3]. Хоча йдеться не стільки про знання, емоції та поведінку стосовно права, скільки щодо закону. Алогічним є висновок дисертантки відносно того, що «у межах індивідуальної правосвідомості варто виділити правосвідомість особистості — особливий вид індивідуальної правосвідомості, носієм якого є всебічно розвинена особа, яка обізнана з нормами права і добре орієнтується в правовій сфері, здатна аналізувати оточуючу її правову дійсність і активно діяти в ній. У зв'язку з цим визначено також три види правосвідомості за рівнем сприйняття правових норм — низький, базовий та високий» [4, с. 13].

Подібним є стан дослідження і правової культури та правового виховання. Для прикладу наведемо цитату з автореферату дисертації вітчизняного правника: «У правовиховній роботі використовується багато різних засобів правового виховання, серед яких визначальними є: засоби масової інформації (радіо, телебачення, газети, журнали); культурно-освітні заклади (кінотеатри, театри, будинки культури, клуби); наукова і навчальна література та ін.» [5, с. 10].

Не можна не помітити, що такі вітчизняні правники, як С. Головатий, М. Козюбра, В. Лемак, М. Савчин, С. Шевчук перманентно наголошують на необхідності зміни парадигми розуміння права та застосування адекватної термінології. «Перебування протягом майже 300 років у орбіті російського, а потім советського права змушує нас повертатися у рідні простори європейської традиції права. Право не можна зводити до волі суверена та своєрідних репресалій-санкціонувань. Це суперечить ідеї верховенства права, згідно з якою накладення певних обмежень та обтяжень на приватну автономію індивіда не може посягати на сутнісний зміст права», зазначає М. Савчин [6, с. 12–13].

Тому **метою** цієї роботи є акцентування уваги правової спільноти на необхідності відходу від радянського розуміння правових явищ та необхідності зміни понятійно-категоріального апарату, зокрема стосовно досліджуваних явищ.

Виклад основного матеріалу. Відзначимо, що терміни «правова свідомість», «правове виховання» не властиві західній правовій традиції (культурі), як і термін «правова культура» у тому значенні, у якому він використовується вітчизняною юридичною наукою. Означені терміни активно використовувалися радянською юридичною наукою. До того ж, на нашу думку, термін «правова свідомість» радше є евфемізмом «революційної законності», ніж таким, що відображає «сприйняття» права.

Водночас такі принципи наукового пізнання як об'єктивність, усебічність і повнота зумовлюють необхідність відзначення того факту, що в межах енциклопедії права правосвідомість (як правова культура і правове виховання) не виокремлювалась. Не має про них згадки в «Енциклопедії права» Г. Ф. Пухти, перекладеної та виданої в Російській Імперії 1872 р., [7], ні в «Енциклопедії права» Є. М. Трубецького (1917 р.) [8]. Не містять цих понять і праці Р. Штаммера [9], Я. М. Магазинера із загальної теорії права [10].

Одночасно термін «правосвідомість» використовували в працях такі мислителі, як П. Новгородцев [11] і І. Льїн [12]. Однак перший використовує терміни «правосвідомість» і «правова культура» лише у вступі та висновках до власної роботи, маючи на увазі ніяк не систему знань, уявлень, почуттів, емоцій та ще чогось іншого стосовно права чи закону. Аналіз вступу до згаданої роботи дозволяє зробити висновок про те, що автор пов'язує правосвідомість із фундаментальними поглядами на життя соціуму, сприйняття суспільством доквілля з визначенням факторів подальшого розвитку; переоцінкою усталених норм і принципів. Це своєрідний світогляд, парадигма, яка стосується не лише прескриптивних текстів, а й фундаментальних засад організації соціального життя. «Свобода, рівність і братерство віднині повинні панувати в новій державі, яка раз і назавжди знищить стару неправду й установить між людьми справедливість і свободу. При цьому провісники революції думали не тільки про зміну зовнішніх форм: вони мріяли про відродження народного життя, про створення нового народу замість попереднього» [11, с. 4]. До того ж П. Новгородцев наводить слова Більє-Варенн: «Необхідно відтворити певним чином народ, який хочуть привести до свободи, необхідно знищити старі забобони, змінити старі звички, удосконалити спотворені уподобання, обмежити надлишкові потреби» [11, с. 4]. Саме тому автор звертається до аналізу конституційних хартиї, у яких були закріплені кардинально нові для соціуму цінності. П. Новгородцев прямо зазначає: «Але кожного разу, коли говорять про кризу у сфері ідей, це може означати одне з двох: або повний крах яких-небудь дотеперішніх понять, або їхнє прийдешнє перетворення» [11, с. 8]. Означене дозволяє зробити висновок про наближеність правосвідомості в розумінні П. Новгородцевим до «sense of justice» західної правової культури, а не до правосвідомості в її вітчизняній інтерпретації.

До такого ж висновку можна дійти, аналізуючи розуміння правосвідомості І. Льїним. Мислитель зазначає, що правосвідомість є категорією значно ширшою, ніж свідомість, оскільки охоплює не лише «знання», «мислення», але й уяву, і волю, і почуття, і

«всю людську душу». «Необхідно звернутись до свого інстинкту і привчити його до «законослухняності» та «лояльності», а вийде це лише у того, у кого живе духовність інстинкту, достатньо сильна, щоб засвоїти духовний смисл права, його ціль і призначення» [12, с. 279]. Правосвідомість пов'язується щонайперше з моральністю, а використаний термін «духовність інстинкту» ще більше пов'язує правосвідомість із «sense of justice». Так, І. Ільїн зауважує: «Десь у глибині несвідомого живе священна здатність людини відрізнити краще від гіршого, віддавати перевагу саме кращому, радіти йому, бажати його і любити його. З цього і починається духовність людини, у цьому і полягає життя духу. При цьому, говорячи про «краще», необхідно розуміти не суб'єктивно приємне або зручне, а об'єктивно досконале в значенні художньому, моральному, соціальному й релігійному» [12, с. 280].

На думку І. Ільїна, правосвідомість є особливого виду правовідчуття, через яке людина стверджує свою духовність та визнає духовність інших. Саме тому ним як аксіоми правосвідомості виокремлено такі положення:

- 1) відчуття власної духовної гідності;
- 2) можливості до самообмеження і самоуправління;
- 3) взаємну повагу й довіру людей один до одного [12, с. 281].

Як бачимо, ці основні аксіоми правосвідомості пов'язані із правовими цінностями, виокремленими західною правовою культурою: 1) людською гідністю; 2) свободою; 3) рівністю і толерантністю, а не із сформульованими радянським юридичним ученням трьома складовими правосвідомості, які так чи інакше мають основою результат діяльності органів публічної влади.

Як ми неодноразово наголошували, в англійській мові є термін «sense of justice» («відчуття справедливості»). Саме він переважно застосовується на позначення відношення до права, його оцінки. На підтвердження цього згадаємо таке явище, як нуліфікуючий вердикт (англ. «*judi nullification*»): суд присяжних може виправдати осіб, які юридично є винуватими у вчиненні злочину (на це вказують наявні у справі докази), але заслуговують на звільнення від юридичної відповідальності.

На наше переконання, саме термін «sense of justice» доцільно використовувати в межах вітчизняної правничої науки, яка поступово відходить від нормативізму та починає ґрунтуватися на положеннях природного розуміння права, що зумовлено таким:

– по-перше, поняття «правосвідомість» властиве радянському юридичному вченню, у межах якого воно й сформувалося та набуло догматичних і схоластичних конотацій, а в сучасних умовах перетворилось на поняття з нульовим змістом. У межах нормативізму, за якого право й закон ототожнюються, можна вести мову про знання законодавства, відношення до нього і под. та позначати це явище правосвідомістю. Однак за природного, соціологічного чи психологічного розуміння права останнє не зводиться до прескриптивних текстів, тому не стільки пізнається, скільки «відшуковується», відчувається. Уявімо двох осіб, одна з яких, мешкаючи в сільській місцевості, не читала жодного нормативно-правового акта, але при цьому не скоїла жодного злочину. І друга особа, яка прочитала Конституцію, Кримінальний кодекс, Кримінальний процесуальний кодекс, низку підзаконних правових актів та використовує отримані знання для уникнення юридичної відповідальності за вчинені правопорушення. Про правосвідомість якої з двох осіб можна говорити? (Як, до речі, і про правову культуру);

– по-друге, в основу розуміння правосвідомості радянськими юристами покладена інтерпретація трьохелементної структури психіки, а саме: 1) розум, інтелект; 2) емоції, почуття; 3) воля. Здавалося б, правильний підхід, проте частина не має всіх ознак цілого. Крім того, якщо наслідувати радянських юристів, то необхідно виокремлювати економічну, сімейну, релігійну, освітню, політичну, колективну культури тощо, опанувати які лю-

дина буде не в змозі, тому, певна річ, необхідно буде здійснювати економічне виховання, сімейне виховання і под., адже основою розвитку правосвідомості визначають правове виховання. Людина є цілісним суб'єктом. Отже, виховання має бути також цілісним. Тому в цивілізованих суспільствах говорять саме про виховання особистості, про моральність, про «sense of justice», а не правове виховання. Правове виховання, точніше правнича освіта, стосується осіб, які навчаються у правничих освітніх закладах, а не всіх громадян, для яких через «радіо, телебачення, газети, журнали, кінотеатри, театри, будинки культури і клуби» здійснюють «правову агітацію» та «правову пропаганду» (правова агітація та правова пропаганда й досі розглядаються вітчизняними науковцями як форми правового виховання).

Порядок у суспільстві встановлюється не завдяки різним формам «правового виховання» та підвищення правової свідомості й культури, а завдяки моральності членів соціуму, їхнього «sense of justice». У рецензії на працю Маркуса Д. Даббера «Відчуття справедливості» Девід С. Вробель визнає, що для суспільства взагалі «справедливість» має велике значення. Це абстрактна думка, ідеальна передумова всієї нашої системи права [13].

Для підтвердження цієї тези наведемо результати всеукраїнського опитування громадян, проведеного у 2019 році, стосовно їхнього знання Конституції України: «Загалом в Україні залишається доволі низька обізнаність громадян зі змістом Основного Закону країни Конституції. Майже половина населення (47%) взагалі не читала її текст, а близько третини (32%) читали лише окремі її підрозділи» [14]. А які були б результати, якби питання стосувалося того, чи читають люди офіційні видання? Скільки з них повністю прочитали Кримінальний кодекс України? Цивільний кодекс України? Сімейний кодекс України? Чи Кодекс України про адміністративні правопорушення? До того ж менше половини респондентів (46%) «знає, що, згідно із Конституцією, носієм суверенітету та джерелом влади в країні є народ України, тоді як 34% вважає, що таким суб'єктом є Президент» [14].

Такі результати мали б свідчити про дуже низьку «правосвідомість» та бути фактором учинення численних правопорушень. Однак це не відповідає дійсності. Більшість людей не вчиняє правопорушень не тому, що вони прочитали відповідні нормативно-правові акти, а тому, що вони інтуїтивно відчувають (згідно з термінологією І. Ільїна), яка поведінка буде соціально небажаною, шкідливою; у них є «sense of justice». Адже сутністю права є справедливість. Право не може бути несправедливим, на відміну від закону. Але несправедливий закон не набуває якості права, тож не може бути регулятором суспільних відносин, на що вказав Конституційний Суд України ще у 2004 році у справі про призначення судом більш м'якого покарання.

Висновки. Отже, термін «правосвідомість» є надбанням радянського юридичного вчення і на сьогодні є поняттям із нульовим змістом. Право не обмежується лише прескриптивним текстом, а тому не повинно ототожнюватися із законом; відповідно, знання усіх чинних нормативно-правових актів держави, їхня оцінка та поведінка згідно із законодавством не можуть пов'язуватися з *правосвідомістю*. Закон може бути й несправедливим, тоді він не є правом. Фактором невчинення більшістю людей правопорушень є не їхня правова свідомість, а їхня моральність, наявність у них «sense of justice». Саме «sense of justice» є тим поняттям, яким оперує західна правова доктрина та яке адекватно відображає явище відчуття, сприйняття права та правомірну поведінку людей.

Список використаних джерел

1. Єрмоленко Д. О. Теоретико-правові засади правосвідомості молоді : автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2014. 40 с.
2. Єрмоленко Д. О. Теоретико-світоглядний рівень методології дослідження правосвідомості. *Право та державне управління*. 2015. № 2. С. 4–9.
3. Данильян О. Г. Тоталітарна правосвідомість і правова культура та їх характерні ознаки. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2007. Вип. 14. С. 27–35.

4. Панчук І. О. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2015. 18 с.
5. Легуша С. М. Сутність, функції і механізм правового виховання курсантів вищих навчальних закладів МВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2002. 15 с.
6. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 328 с.
7. Энциклопедія права Г. Ф. Пухты. Ярославль : Вь типографія Г. Фальнь, 1982. 99 с.
8. Трубецкой Е. Н. Лекції по енциклопедії права. Москва : Т-во типографії А. И. Мамонтова, 1917. 227 с.
9. Штаммлерь Р. Сущность и задачи права и правоводѣнія. Пер. с нем. В. А. Краснокутскаго. Москва : Типографія Т-ва И. Д. Сытина, 1908. 147 с.
10. Магазинер Я. М. Избранные труды по общей теории права / Отв. ред. А. К. Кравцов. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2006. 352 с.
11. Новгородцев П. И. Введение в философию права: кризис современного правосознания. Москва : Наука, 1996. 269 с.
12. Ильин И. Общее учение о праве и государстве. Москва : АСТ Москва : Хранитель, 2006. 510 с.
13. David C. Wrobel. The Sense of Justice; Empathy in Law and Punishment by Markus Dirk Dubber. URL.: <http://www.wsfny.com/davids-articles/64-book-reviewthe-sense-of-justice-empathy-in-law-and-punishment-by-markus-dirk-dubber-reviewed-by-d.html> (дата звернення: 30.07.2019).
14. Конституційні зміни щодо правосуддя: думка громадян України, червень-2019. URL: <https://dif.org.ua/article/konstitutsiyini-zmini-shchodo-pravosuddya-dumka-gromadyan-ukraini-cherven-2019#.XRRrd4eyLm0.facebook> (дата звернення: 30.07.2019).

References

1. Iermolenko, D. O. (2014). Teoretyko-pravovi zasady pravovidomosti molodi : avtoref. dys. ... dok. yuryd. nauk : 12.00.01 [Theoretical and Legal Foundations of Youth Justice: Abstract. diss. ... doc. lawyer. Sciences: 12.00.01]. Kyiv. 40 s. [in Ukrainian].
2. Iermolenko, D. O. (2015). Teoretyko-svitohliadniy riven metodolohii doslidzhennia pravovidomosti. Pravo ta derzhavne upravlinnia [Theoretical and philosophical level of methodology for the study of consciousness. Law and public administration]. № 2. С. 4–9 [in Ukrainian].
3. Danylian, O. H. (2007). Totalitarna pravovidomist i pravova kultura ta yikh kharakterni oznaky. Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia [Totalitarian justice and legal culture ta yikh kharakterni znaky. State budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia]. Vyp. 14. S. 27–35 [in Ukrainian].
4. Panchuk, I. O. (2015). Pravovidomist yak faktor utverdzhennia demokratychnykh osnov derzhavnoho ta suspilnoho ladu Ukrainy : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01 [Legal consciousness as a factor of affirmation of democratic foundations of the state and social order of Ukraine: author. diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.01]. Kyiv. 18 s. [in Ukrainian].
5. Lehusa, S. M. (2002). Sutnist, funktsii i mekhanizm pravovoho vykhovannia kursantiv vyshchykh navchalnykh zakladiv MVS Ukrainy : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01 [The essence, functions and mechanism of legal education of cadets of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: author. diss. ... Cand. Lawyer: 12.00.01]. Kyiv. 15 s. [in Ukrainian].
6. Savchyn, M. V. (2019). Porivnialne konstytutsiine pravo : navchalnyi posibnyk [Comparative Constitutional Law: A Textbook]. Kyiv : Yurinkom Inter. 328 s. [in Ukrainian].
7. Entsiklopediya prava G. F. Puhtyi. YAroslavl : Vy tipografiya G. Falny, 1982. 99 s. [in Russian].
8. Trubetskoy, E. N. (1917). Lektsii po entsiklopedii prava [Lectures on Encyclopedia of Law]. Moskva : T-vo tipografii A. I. Mamontova. 227 s. [in Russian].
9. SHtammlery, R. (1908). Suschnost i zadachi prava i pravovodѣniya [The essence and objectives of law and rule of law]. Per. s nem. V. A. Krasnokutskago. Moskva : Tipografiya T-va I. D. Syitina. 147 s. [in Russian].
10. Magazinier, Y. M. (2006). Izbrannyye trudyi po obschey teorii prava [Selected Works on the General Theory of Law] / Otv. red. A. K. Kravtsov. Sankt-Peterburg : YUridicheskyy tsentr Press. 352 s. [in Russian].
11. Novgorodtsev, P. I. (1996). Vvedenie v filosofiyu prava: krizis sovremennogo pravosoznaniya [Introduction to the philosophy of law: the crisis of modern justice]. Moskva : Nauka. 269 s. [in Russian].
12. Iilin, I. (2006). Obschee uchenie o prave i gosudarstve [General doctrine of law and state]. Moskva : AST Moskva : Hranitel. 510 s. [in Russian].
13. David C. Wrobel. The Sense of Justice; Empathy in Law and Punishment by Markus Dirk Dubber. URL.: <http://www.wsfny.com/davids-articles/64-book-reviewthe-sense-of-justice-empathy-in-law-and-punishment-by-markus-dirk-dubber-reviewed-by-d.html>.
14. Konstytutsiini zminy shchodo pravosuddia: dumka hromadian Ukrainy, cherven-2019. URL: <https://dif.org.ua/article/konstitutsiyini-zmini-shchodo-pravosuddya-dumka-gromadyan-ukraini-cherven-2019#.XRRrd4eyLm0.facebook> (data zvernennia: 30.07.2019) [in Ukrainian].

Кучук Андрей Николаевич,
доктор юридических наук, доцент
(Сумской государственной педагогической университет
имени А. С. Макаренко)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5918-2035>

Пекарчук Алёна Владимировна,
студентка
(Национальный юридический университет
имени Ярослава Мудрого, г. Харьков)

ПРАВОСОЗНАНИЕ V. ЧУВСТВО СПРАВЕДЛИВОСТИ

В статье акцентируется внимание на различиях терминологии в рамках различных пониманий права. Анализируется соответствие понимания правосознания отечественной юридической наукой современным реалиям. Отмечается, что право не ограничивается только прескритивным текстом и поэтому не должно отождествляться с законом; соответственно, знание законодательства, его оценка не могут быть связаны с правосознанием. Более удачным является используемое западной правовой традицией понятие «sense of justice».

Ключевые слова: чувство справедливости; закон; нравственность; право; правосознание.

Kuchuk Andrii Mykolaiovych,
Doctor of Legal Sciences, Associate Professor,
(Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5918-2035>

Pekarchuk Alona Volodymyrivna,
student
(Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv)

CONSCIOUSNESS V. SENSE OF JUSTICE

The article focuses on the differences in terminology within various conceptions of law. It is noted that the terms “legal consciousness”, “legal education” are not characteristic of the Western legal tradition (culture), as well as the term “legal culture” in the sense that it is used by the domestic legal science. These terms were actively used by the soviet legal science. The correspondence of the understanding of the legal consciousness to the modern realities by the domestic legal science is analyzed. It is emphasized that the term “legal consciousness” was used in the papers of such thinkers as P. Novgorodtsev and I. Ilyin, but in their interpretation the meaning of this term is closer to the “sence of justice” of the Western legal culture, but not to the legal consciousness in its domestic interpretation. The understanding of the legal consciousness by the soviet lawyers is based on the interpretation of the three-element structure of the psyche, which necessitates the separation of a whole range of consciousness (economic, cultural, religious, etc.), which violates the integrity of perception of a personality. It is substantiated that it is appropriate to use the term “sence of justice” within the framework of domestic legal science, which gradually departs from normativism and begins to be based on the provisions of the natural understanding of law. The order within society is achieved not by means of the various forms of “legal education” and of legal consciousness and legal culture raising, but by virtue of the morality of the members of the society, their sence of justice. It is noted that law is not limited only by the prescriptive text, and therefore should not be equated with the law and, accordingly, knowledge of the law, its assessment cannot be linked to legal consciousness. The law may be not fair then it is not law. More apt is the use of the concept of the “sence of justice” by the Western legal tradition.

Key words: law; legal consciousness; morality; sense of justice; the law.

Надійшла до редколегії 23.08.2019

УДК: 94 (477.6) «1943/1953» : 340.15

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-35-43>

Титаренко Олена Юріївна,
кандидат історичних наук
(Інститут гуманітарних та соціальних наук
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка», м. Дніпро)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8710-4096>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті характеризуються особливості нормативно-правового регулювання культурної сфери УРСР під час післявоєнної відбудови. Акцентується увага на положенні творчої інтелігенції у світлі ідеологічної кампанії «ждановщина», що почалася в 1946 році; впливі нормативних партійних директив і пропаганди на зміст і параметри функціонування культурної сфери. Зроблено висновок про те, що культурне життя в післявоєнному радянському суспільстві регламентувалося органами влади й партійними структурами як на центральному, так і на регіональному рівні. Це призводило до його надмірної політизації, обмежувало спектр висвітлюваних літературою, театром, кінематографом проблем, зужувало можливості повноцінної творчої реалізації.

Ключові слова: повоєнна відбудова; нормативно-правове регулювання; культурна сфера; «ждановщина»; ідеологія; пропаганда.

Постановка проблеми. Під час вивчення періоду повоєнної відбудови на периферії дослідницького інтересу традиційно залишалися питання, пов'язані із соціокультурними процесами. Нечисленні публікації, тою чи іншою мірою присвячені цим аспектам, характеризувалися глорифікацією досягнень і, навпаки, замовчуванням проблем. Фактично перемога у війні послужила додатковим легітимізаційним чинником для влади, яка, за влучним виразом відомого радянського історика Г. Бордюгова, «освятила, зробила недоторканими командно-адміністративні методи управління» [1, с. 281]. Разом з тим до числа складних дискусійних питань можна зарахувати ті, що стосувалися ролі органів центральної та місцевої влади в якості чинників організації культурного життя, особливостей правової регламентації культурної сфери, місця державного механізму щодо організації роботи культурницьких інституцій та митців за умов зміни режиму воєнного та повоєнного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На межі 80–90-х років ХХ ст. з'явилися перші новаторські публікації, які започатковували критичне переосмислення доби сталінізму та її особливостей у культурній сфері. Одними з перших спробували неупереджено розкрити складні сторінки історії культурних процесів епохи сталінізму українські дослідники Ю. І. Шаповал [2], М. В. Коваль [3; 4], В. К. Баран, В. М. Даниленко [5]. Окремі питання, пов'язані з діяльністю та творчістю мистецької інтелігенції наприкінці війни та в повоєнний період в Україні, висвітлюються в дослідженнях Н. М. Сірук [6], Л. П. Ругаль [7] та Д. І. Малевича [8]. Певні аспекти соціокультурних процесів та їхніх особливостей у період війни та в перші повоєнні роки в регіональному контексті знайшли відображення в роботах М. О. Бистрої, В. С. Калашнікової, Д. М. Титаренка [9; 10; 11]. Однак відкритим залишається питання про те, якою мірою правова система Української РСР у питаннях регулювання культурних процесів відобразила особливості панівної політичної доктрини й ті

принципи, що склалися в довоєнний час і відповідали особливостям режиму тоталітарної держави.

З урахуванням вищезначеного **метою цієї статті** є виявлення та узагальнення нормативної бази, що стосувалася культурної сфери Української РСР повоєнного періоду, відтворення основних форм і специфіки законодавчої регламентації та політико-ідеологічного контролю за культурними процесами.

Виклад основного матеріалу. Умови війни, окупації, яку пережили мільйони людей, руйнування довоєнної мережі культурно-просвітніх організацій, породжені цим численні соціальні та політичні проблеми зумовили ситуацію, коли питання відновлення культурно-просвітньої інфраструктури набувало стратегічного значення. Вирішення питань, що стосувалися функціонування клубів, бібліотек, «червоних кутків», покладалося на партійні структури різного рівня, профспілки, виконкоми рад трудящих [12, с. 1, 5].

Крім загальносоюзного законодавства, виконавчо-розпорядчі органи в період війни та перших повоєнних років у питаннях організації культурного життя керувалися низкою нормативних актів, що розроблялися на республіканському та обласному рівнях.

Насамперед проблеми відновлення народного господарства і, у контексті цього, культурно-освітнього життя у визволених районах постійно розглядалися на пленумах ЦК, обкомів, міськкомів та райкомів КП(б)У. Із чотирьох пленумів ЦК КП(б)У, які відбулися в 1944–1945 рр., на трьох обговорювалися питання виховної роботи серед населення [13, с. 240]. Першочергову роль у реалізації їхніх рішень відігравали обласні партійні комітети. Відповідальними за виконання рішень ЦК були особисто секретарі обласних комітетів. Розпорядження ЦК КП(б)У часто поширювалися на всі області УРСР, навіть коли вони стосувалися лише однієї [14, с. 130]. Безперечно, що за умов політично-ідеологічного тиску спостерігались очевидні суперечності між очікуваннями й культурними запитами населення в межах парадигми «народної культури» та пропозиціями й очікуваннями влади в межах офіційного культурницького дискурсу.

Органами влади протягом перших постокупаційних років було видано низку окремих постанов, що регулювали питання культурно-просвітньої роботи в окремих галузях. До них, зокрема, відносилися Постанова РНК УРСР та ЦК КП(б)У «Про поліпшення роботи сільських кіноустановок» від 11 жовтня 1944 р. [15, с. 146–148], Постанова Ради Міністрів УРСР «Про заходи щодо зміцнення районних і сільських бібліотек» від 5 березня 1947 р. [15, с. 287–291], постанови, що стосувалися репертуару художньої самодіяльності, лекційної пропаганди, заходів щодо поліпшення роботи сільських та колгоспних клубів, роботи профспілкових клубів тощо, які мали наслідком прийняття обкомами КП(б)У та виконкомом облрад відповідних рішень. Окремою сферою регулювання залишилися свята та урочистості, порядок проведення яких і репертуарна програма визначалися і затверджувалися відповідно до постанов ЦК КП(б)У на бюро обкомів [16, с. 143–150].

У перші повоєнні роки державне керівництво вимушене було зробити декілька кроків у напрямку лібералізації суспільного життя. Проте, зіштовхнувшись із новими віяннями й відчуваючи їхню потенційну загрозу, воно посилило тиск на наукову та творчу інтелігенцію [17, с. 139]. Незважаючи на те, що митці користувалися певними матеріальними привілеями, вони мали чітко дотримуватися визначених політичною системою канонів, невиконання яких у професійній діяльності суворо каралося [18, с. 148].

Після завершення війни для центральних і місцевих органів влади стало можливим приділяти значно більшу увагу питанням соціально-культурного розвитку. Ураховуючи необхідність створення певних дорадчо-консультативних структур, що мали полегшувати прийняття актуальних і відповідних вимогам часу й поставленим завданням рішень, у березні 1945 р. було створено комісії Політбюро ЦК КП(б)У з науки, преси та видавництва, культури і літератури на чолі з Д. З. Мануїльським [19, с. 11]. До складу комісії було залучено багатьох відомих учених, літераторів, композиторів, що виступали як експерти. Показовим у плані завдань, які ставилися перед діячами культури, стала доповідь «Про чергові завдання літературно-мистецької критики на Україні» завідувача відділу літератури і мис-

тецтв Управління пропаганди і агітації ЦК КП(б)У Л. Новиченка [20, с. 2; 21; 22; 23]. Окрім цього, згідно з Постановою РНК СРСР та ЦК ВКП(б) від 24 березня 1945 року було створено відділи культурно-освітньої роботи, які координували та спрямовували ініціативи на місцях, організовували громадських активістів, упроваджували ефективні методи роботи, до найпоширеніших з яких належали метод «народного будівництва», суботники та недільники, місячники [24, с. 90]. Про основні напрямки роботи виконкомів у сфері культури в повоєнний період, наприклад, свідчать назви прийнятих Ворошиловградським облвиконкомом протягом 1945–1952 рр. рішень, що стосувалися питань державного впливу та відбудови мережі культурно-освітніх установ та системи охорони культурної спадщини: «Про наслідки ревізії обласного відділу мистецтв», «Про реєстрацію пам'ятників культури і старовини» тощо [25, с. 47].

Під особливим контролем тоталітарна система тримала кінематограф, театр, музику та літературу, оскільки саме ці види мистецтва були найбільш доступними для широких мас і містили в собі потенційні можливості для критики наявної системи. З другої половини 40-х років ідеологічний тиск, який був дещо послаблений у період війни, знову починає набирати сили й незабаром набуває характеру ідеологічного наступу, спрямованого насамперед проти інтелігенції. Так, уже влітку 1946 р. відбувся перший після війни Пленум ЦК ВКП(б), на якому було визначено генеральну лінію партії на післявоєнний період і ухвалено низку постанов, що стосувалися нового ідеологічного курсу і, зрозуміло, ідеологічної чистки. Координацію цих процесів було доручено членові Політбюро ЦК ВКП(б) А. О. Жданову. Ідеологічна кампанія, що розгорнулася після цього Пленуму, отримала назву «ждановщина». Вона була спрямована на викриття «буржуазного націоналізму» та його прибічників, які, на думку партійного керівництва, зміцнили свої позиції під час війни [5, с. 42]. Відповідно до рішень ЦК ВКП(б), протягом серпня — жовтня 1946 р. було ухвалено низку постанов ЦК КП(б)У погромницького характеру. Перша Постанова — «Про журнали «Звезда» і «Ленинград» (14 серпня 1946 р.), яка була опублікована в газеті «Культура и жизнь» (орган Управління пропаганди та агітації ЦК), мала визначати ключові вектори культурної політики. Майже одразу виходять і наступні Постанови: «Про кінофільм «Велике життя» (04 вересня 1946 р.), «Про перекручення і помилки у висвітленні історії української літератури в «Нарисі історії української літератури» (24 серпня 1946 р.), «Про журнал сатири і гумору «Перець» (19 вересня 1946 р.), «Про журнал «Вітчизна» (01 жовтня 1946 р.), «Про репертуар драматичних і оперних театрів УРСР і заходи до його поліпшення» (20 жовтня 1946 р.). У цих постановах і тогочасній пресі згадувалося близько сотні імен українських діячів науки й культури, яких звинувачували в буржуазному націоналізмі. Згодом було прийнято Постанови Політбюро ЦК КП(б)У «Про перевірку виконання Спілкою радянських письменників України рішення ЦК ВКП(б) про журнали «Звезда» і «Ленинград» (07 жовтня 1947 р.), «Про стан і заходи поліпшення музичного мистецтва на Україні у зв'язку з постановою ЦК ВКП(б) «Про оперу «Большая дружба» В. Мураделі» (22 травня 1948 р.). Загалом у період від 1946 до 1951 року було прийнято 12 значних постанов ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У з ідеологічних питань, що спрямовувалися на викриття різноманітних політико-ідеологічних прорахунків, начебто допущених представниками творчої інтелігенції [26, с. 283].

Характер та перебіг ідеологічних кампаній повоєнного періоду чималою мірою визначався позицією керівництва, зокрема першого секретаря ЦК КП(б)У М. С. Хрущова. З одного боку, вона характеризувалася розумінням у питаннях підготовки кадрів для установ культури, збільшенням фінансування культурно-мистецької сфери, з іншого — сприянням ідеологічним кампаніям. Ще більш негативні наслідки для творчої інтелігенції мала діяльність Л. М. Кагановича та Л. Г. Мельникова на посаді перших секретарів ЦК КП(б)У: саме на період їхньої роботи припав пік політичних репресій в Українській РСР у повоєнний період [27, с. 106–107].

Наприкінці 40-х — початку 50-х років суспільно-політичне життя ознаменувалося новим етапом в ідеологічних кампаніях, що вирізнявся боротьбою проти «безродного кос-

мополітизму». Звинувачення в антипатріотизмі театральних критиків швидко перейшли у звинувачення в антипартиїності, «низькопоклонстві» перед західною ідеологією та культурою, у політичній неблагонадійності й навіть у шпіонажі. Так, у травні 1947 року було видано Постанову ЦК КП(б)У «Про поліпшення ідейно-політичного виховання кадрів і про боротьбу проти проявів буржуазно-націоналістичної ідеології». Ідеологічні заходи негайно підкріплювались адміністративно-каральними як стосовно членів партії, так і безпартійних. До того ж характерною особливістю цієї кампанії стало те, що вона супроводжувалася відвертим антисемітизмом. Особливо посилилась антисемітська кампанія в УРСР у грудні 1949 р., коли республіканську партійну організацію очолив перший секретар ЦК КП(б)У Л. Г. Мельников. Кампанія супроводжувалася звільненням євреїв із центральних культурно-ідеологічних установ, редакцій газет, журналів, академічних інститутів, театрів тощо [28, с. 134].

Одним із ключових елементів політико-ідеологічного контролю над культурною сферою традиційно була цензура, що значною мірою визначала параметри роботи установ культури, газет, видавництв, радіомовлення тощо. З метою попередження та викорінення щонайменших відхилень від ідейних стандартів у липні 1946 року було створено Головне управління у справах літератури та видавництв при Раді Міністрів УРСР, більш відоме як Головліт УРСР. Цей орган керувався низкою документів, зокрема «Переліком відомостей, заборонених до опублікування у відкритій пресі» [6, с. 38]. Відділ пропаганди й агітації, що діяв у складі ЦК КП(б)У, визначав основні напрямки роботи органів цензури й загалом контролював політико-ідеологічну роботу в республіці [29, с. 13].

Важливим чинником регулювання і контролю повсякденного життя населення, впливу на характер соціокультурних процесів, зокрема й адаптації до нових умов роботи та життя, стала ініційована як на центральному, так і на місцевому рівні пропаганда. Вона набула яскраво вираженого мобілізуючого характеру і, як зазначає німецька дослідниця Таня Пентер, «...як компенсацію за катастрофічні життєві умови і повсякденну боротьбу за виживання ... пропонувала знову картини щасливого сьогодення і ще більш блискучого майбутнього» [30, с. 372].

Канонізована в повоєнні роки поетика соцреалізму, пропонуючи систему векторів розвитку й табу, обмежувала можливість творчості, власного вибору для митців [18, с. 414]. Цю лінію було продовжено й надалі, коли з'явилися Постанови ЦК КП(б)У «Про журнал «Дніпро» (1950), «Проти ідеологічних перекирвань в літературі» (1951) тощо. На думку відомого українського історика Ю. І. Шаповала, «...властиві цим документам безапеляційність, брутальний схематизм призвели до серйозних перекирвань в оцінках загального стану літератури і мистецтва на Україні» [2, с. 275]. Тенденції, закладені в постановах, призводили до того, що література, мистецтво, наука ставали ізольованими, утрачаючи свій зв'язок із західним світом [31, с. 207].

Тотальна регламентація суспільного життя мала наслідком санкціонування місцевих культурних ініціатив на найвищому рівні й навіть, попри наявність усієї необхідної нормативно-бюрократичної бази, апелювання до персоналій. Яскравим прикладом цього є кіносценарій Бориса Горбатова «Битва за вугілля» (він був реалізований у фільмі «Донецькі шахтарі») [32]. Незважаючи на те, що сценарій був прийнятий Художньою радою Міністерства кінематографії СРСР, схвалений Міністерством вугільної промисловості СРСР та згідно з рішенням Ради Міністрів СРСР включений до плану виробництва, наявність у сценарії сцен, у яких зображували Сталіна та членів Політбюро, зумовило звернення сценаристів до особистого секретаря Сталіна О. Поскрьобишева із проханням про дозвіл на друк сценарію [33, с. 618–619].

Поміж першочергових завдань режиму в повоєнний період було виключення будь-яких іноземних впливів, що також передбачало відповідне нормативно-правове реагування з боку влади. В одній із постанов, що стосувалася роботи органів цензури, начальник Головліту УРСР К. Полонник зазначав, що до міністерств, підприємств та установ із Німеччини та інших країн надходить трофейна література, серед якої є «антирадянські матеріа-

ли, що підлягають вилученню та знищенню на місці...» (в Україні станом на 1946 рік трофейна література була отримана в 14 областях у кількості 213,6 тис. примірників). У 1947 році Головліт СРСР розіслав усім міністерствам накази, що визначали порядок надходження і використання трофейної літератури, яка обов'язково підлягала цензурі. Як правило, таку літературу тримали в закритих книжкових фондах бібліотек, забезпечивши її «недоторканість» [6, с. 41].

Контроль за діяльністю установ культурної сфери зумовив створення ще однієї спеціалізованої установи — Комітету у справах мистецтв УРСР, до функцій якого належала регламентація культурницьких проявів. Виявлені ним під час планових та позапланових перевірок закладів культури відхилення від чинних приписів мали наслідком звернення до партійних структур на місцях із проханням про вжиття можливих заходів [34, с. 61–63].

Водночас, незважаючи на прийняття низки постанов, що окреслювали вектори розвитку культури та мистецтва, звужували можливості прояву творчої ініціативи, а їхня імплементація у практичну діяльність культурно-мистецьких установ відбувалася проблематично. Так, у червні 1948 р. було серйозно розкритиковано республіканське видання «Радянське мистецтво» за недостатнє висвітлення постанов ЦК ВКП(б) та КП(б)У з ідеологічної роботи. Як аргумент наголошувалося на тому, що за перші 5 місяців 1948 р. газета містила лише 9 статей, у яких «...робота театрів, кіно та музики висвітлюється більшою чи меншою мірою з позицій вказаних рішень ЦК ВКП(б)...». [35, с. 8]. Усе це дозволяє поставити питання про не завжди достатню ефективність механізмів контролю духовного життя навіть за умов панування тоталітарного режиму, існування певних сфер, де цей контроль не був таким усеосяжним, а вимога до громадянина і, зокрема, митця всебічно виявляти відданість та підтримку владного режиму виконувалася, безумовно, не всіма й не повсякчас [36, с. 63–64]. Хоча в глобальному контексті повоєнних суспільних процесів це було нетиповим.

Висновки. Повоєнний період в Українській РСР характеризувався посиленням адміністративно-командних методів управління всіма сферами державного життя, у тому числі й культурною. Культурно-просвітницька робота, що здійснювалася в радянському суспільстві, задовольняючи певні пізнавальні та духовні інтереси й запити населення, мала чітко виражену й нормативно визначену ідейну спрямованість. Тотальний контроль над громадською активністю і культурним життям, діяльністю культурно-просвітницьких установ став невід'ємним компонентом повоєнного повсякдення. Творча інтелігенція при цьому відповідно до партійних директив розглядалася як інструмент ідеологічного впливу на суспільство. Жорстка політико-правова регламентація, наявність численних нормативних приписів мали наслідком певну уніфікацію соціокультурного життя, установлення жорстких умов та рамок, що значно ускладнило розкриття повною мірою потенціалу митців та культури загалом.

Список використаних джерел

1. Бордюгов Г. А. Великая Отечественная: подвиг и обманутые надежды. История Отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории Советского государства / сост. В. А. Козлов. Москва : Политиздат, 1991. 366 с.
2. Шаповал Ю. І. Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії. Київ : Наукова думка, 1993. 351 с.
3. Коваль М. В. Доля української культури за «нового порядку» (1941–1944 рр.) *Український історичний журнал*. 1993. № 11–12. С. 75–80.
4. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. 336 с.
5. Баран В. К., Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-ті рр.). Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. 304 с.
6. Сірук Н. М. «Ждановщина» в Україні (друга половина 40-х — початок 50-х років ХХ століття) : монографія. М-во освіти і науки України, Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк : «Вежа-Друк», 2013. 207 с.

7. Ругаль Л. П. Діяльність мистецької інтелігенції Української РСР у 1943–1945 рр. : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 2009. 232 с.
8. Малежик Д. І. Творча інтелігенція Української РСР в повоєнний період (1945–1953 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 2011. 253 с.
9. Добров П. В., Бистра М. О. Система освіти в Донбасі у роки Великої Вітчизняної війни. Донецьк : Норд-Прес, 2006. 273 с.
10. Добров П. В., Грідіна І. М., Калашнікова В. Є. Історико-культурні цінності Східної України в роки Великої Вітчизняної війни. Донецьк : ДонНУ, 2011. 236 с.
11. Титаренко Д. М. Культурні процеси в Україні у роки нацистської окупації (зона військової адміністрації). Львів — Донецьк, 2014. 442 с.
12. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). Ф. 1. Оп. 23. Спр. 801. 1944 р. 9 с.
13. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.: у 3 т. Київ : Політвидав України, 1969. Т. 3. 456 с.
14. Бек Катрін. Відновлення сталінської системи в повоєнній УРСР. *Український історичний журнал*. 2012. № 4. С. 127–139.
15. Культурне будівництво в Українській РСР, червень 1941–1950. Збірник документів і матеріалів : у 2 т. / відп. ред. Ю. Ю. Кондуфор. Київ : Наукова думка, 1989. Т. 2. 564 с.
16. Державний архів Донецької області (далі — ДАДО). Ф. П. 326. Оп. 24. Спр. 898. 1947 р. 182 с.
17. Донеччина. Перехрестя цивілізацій. Книга перша / Заг. ред. В. І. Мозговий, відп. за вип. В. П. Безродний. Донецьк, 2007. 160 с.
18. Костюк Г. О. Сталінізм в Україні: (Генеза і наслідки): Дослідження і спостереження сучасника. Київ : Смолоскип, 1995. 508 с.
19. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 70. Спр. 1343. 21 с.
20. ДАДО. Ф. П. 326. Оп. 4. Спр. 376. 1946 р. 38 с.
21. ДАДО. Спр. 500. 1946 р. 209 с.
22. ДАДО. Спр. 898. 1947 р. 182 с.
23. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 70. Спр. 518. 1946 р. 16 с.
24. Ізюмов В. І. Роль місцевих органів влади у відновленні культурних закладів і пам'ятників історії і культури Донеччини (1943–1950 рр.) *Історичні і політологічні дослідження*. 2014. № 4 (54). С. 88–92.
25. Принь О. В. Становлення і розвиток державної системи охорони культурної спадщини у Донбасі (1945–1991 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 26.00.05. Київ, 2009. 245 с.
26. Титаренко О. Ю. Між свободою та примусом: становище творчої інтелігенції УРСР у повоєнний період (1945–1953 рр.). Феномен української інтелігенції в контексті глобальних трансформацій : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Красноармійськ : ДВНЗ «ДонНТУ», 2016. С. 281–285.
27. Юрчук В. І. Роль М. С. Хрушова у відродженні української культури (1944–1949). М. С. Хрушов і Україна. Матеріали наукового семінару 14 квітня 1994 р., присвяченого 100-річчю від дня народження М. С. Хрушова / відп. ред. С. В. Кульчицький. Київ : Інститут історії України НАН України, 1995. С. 106–113.
28. Сірук Н. М. Ідеологічний нагляд за інтелігенцією в Україні (друга половина 40-х — початок 50-х років ХХ ст.) *Інтелігенція і влада. Вип. 19 : Історія*. 2010. С. 132–141.
29. Романченко Т. В. Радянська цензура в засобах масової інформації Української РСР в роки Другої світової війни : автореф. дис. : 07.00.01. Київ, 2014. 19 с.
30. Penter T. Kohle für Stalin und Hitler. Arbeiten und Leben im Donbass 1929 bis — 1953. Klartext Verlag, Essen, 2010. 467 s.
31. Баберовскі Йорг. Червоний терор. Історія сталінізму. Київ : К.І.С., 2007. 248 с.
32. Российский государственный архив литературы и искусств. Ф. 2456. Оп. 1. Од. зб. 2039. «Битва за уголь» («Донецкие шахтеры»). Режиссёрский сценарий. 1-й вариант. Авт. Б. Горбатов, В. Алексеев. URL: <http://rgali.ru/object/211266730#!page:1/o:211266730/p:1/> (дата звернення: 27.07.2019).
33. Большая цензура: Писатели и журналисты в Стране Советов. 1917–1976 / под общ. ред. акад. А. Н. Яковлева; сост. Л. В. Максименков. Москва : МФД : Материк, 2005. 752 с.
34. ДАДО. Ф. П. 326. Оп. 7. Спр. 382. 1948 р. 200 с.
35. ЦДАГО України. Оп. 70. Ф. 1. Спр. 1343. 1948 р. 21 с.
36. Титаренко О. Ю. Культурне життя на Донбасі у відбудовчий період (1943–1953 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Дніпро, 2017. 288 с.

References

1. Bordyugov, G. A. (1991). *Velikaya Otechestvennaya: podvig i obmanutyie nadejdyi. Istoriya Otechestva: lyudi, idei, resheniya. Ocherki istorii Sovetskogo gosudarstva [Great Patriotic War: feat and deceived hopes. History of the Fatherland: people, ideas, decisions. Essays on the history of the Soviet state]*/ sost. V. A. Kozlov. Moskva : Politizdat. 366 s. [in Russian].

2. Shapoval, Yu. I. (1993). Ukraina 20–50-kh rokiv: storinky nenapysanoi istorii [Ukraine of the 1950s and 1950s: pages of unwritten history]. Kyiv : Naukova dumka. 351 s. [in Ukrainian].
3. Koval, M. V. (1993). Dolia ukrainskoi kultury za «novoho poriadku» (1941–1944 rr.) [Доля української культури за «нового порядку» (1941–1944 pp.)] *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 11–12. S. 75–80 [in Ukrainian].
4. Koval, M. V. (1999). Ukraina v Druhii svitovii i Velykii Vitchyznianiі viinakh (1939–1945 rr.) [Ukraine in World War II and Great Patriotic War (1939–1945)]. Kyiv : Vydavnychi dim «Alternatyvy». 336 s. [in Ukrainian].
5. Baran, V. K., Danylenko, V. M. (1999). Ukraina v umovakh systemnoi kryzy (1946–1980-ti rr.) [Ukraine in the Systemic Crisis (1946–1980's)]. Kyiv : Vydavnychi dim «Alternatyvy». 304 s. [in Ukrainian].
6. Siruk, N. M. (2013). «Zhdanovshchyna» v Ukraini (druga polovyna 40-kh — pochatok 50-kh rokiv KhKh stolittia) : monohrafiia ["Zhdanovshchyna" in Ukraine (the second half of 40th is beginning of 50th of XX of century) : monograph] M-vo osvity i nauky Ukrainy, Skhidnoievrop. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. Lutsk : «Vezha-Druk». 207 s. [in Ukrainian].
7. Ruhul, L. P. (2009). Diialnist mystetskoі intelihentsii Ukrainkoi RSR u 1943–1945 rr. [Activity of the artistic intelligentsia of the Ukrainian SSR in 1943–1945]: dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Kyiv. 232 s. [in Ukrainian].
8. Malezhyk, D. I. (2011). Tvorchа intelihentsiia Ukrainkoi RSR v povoienniі period (1945–1953 rr.) [The creative intelligentsia of the Ukrainian SSR in the postwar period (1945–1953)]: dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Kyiv. 253 s. [in Ukrainian].
9. Dobrov, P. V., Bystra, M. O. (2006). Systema osvity v Donbasi u roky Velykoi Vitchyznianoі viiny [The education system in Donbass during the Great Patriotic War]. Donetsk : Nord-Pres. 273 s. [in Ukrainian].
10. Dobrov, P. V., Hridina, I. M., Kalashnikova, V. Ye. (2011). Istoryko-kulturni tsinnosti Skhidnoi Ukrainy v roky Velykoi Vitchyznianoі viiny [Historical and cultural values of Eastern Ukraine during the Great Patriotic War]. Donetsk : DonNU. 236 s. [in Ukrainian].
11. Tytarenko, D. M. (2014). Kulturni protsesy v Ukraini u roky natsyystskoi okupatsii (zona viiskovoi administratsii) [Cultural Processes in Ukraine during the Nazi Occupation (Military Administration Area)]. Lviv — Donetsk. 442 s. [in Ukrainian].
12. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (dali — TsDAHO Ukrainy). F. 1. Op. 23. Spr. 801. 1944 r. 9 s. [in Ukrainian].
13. Ukrainka RSR u Velykii Vitchyznianiі viini Radianskoho Soiuzu 1941–1945 rr. [The Ukrainian SSR in the Great Patriotic War of the Soviet Union of 1941–1945.]: u 3 t. Kyiv : Politydav Ukrainy, 1969. T. 3. 456 s. [in Ukrainian].
14. Bek Katrin. (2012). Vidnovlennia stalinskoi systemy v povoiennii URSS [Restoration of the Stalin system in the post-war USSR]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 4. S. 127–139 [in Ukrainian].
15. Kulturne budivnytstvo v Ukrainkii RSR, cherven 1941–1950 [Cultural Construction in the Ukrainian SSR, June 1941–1950.]. Zbirnyk dokumentiv i materialiv : u 2 t. / vidp. red. Yu. Yu. Kondufor. Kyiv : Naukova dumka, 1989. T. 2. 564 s. [in Ukrainian].
16. Derzhavnyi arkhiv Donetskoi oblasti (dali — DADO). F. P. 326. Op. 24. Spr. 898. 1947 r. 182 s. [in Ukrainian].
17. Donechchyna. Perekhrestia tsyvilizatsii. Knyha persha [Donetsk region. Crossroads of civilizations. The book is the first] / Zah. red. V. I. Mozghovyi, vidp. za vyp. V. P. Bezrodnyi. Donetsk, 2007. 160 s. [in Ukrainian].
18. Kostyuk, H. O. (1995). Stalinizm v Ukraini: (Henezа i naslidky): Doslidzhennia i sposterezhennia suchasnyka [Stalinism in Ukraine: (Genesis and Consequences): Research and Observation of the Contemporary.]. Kyiv : Smoloskyp. 508 s. [in Ukrainian].
19. TsDAHO Ukrainy. F. 1. Op. 70. Spr. 1343. 21 s. [in Ukrainian].
20. DADO. F. P. 326. Op. 4. Spr. 376. 1946 r. 38 s. [in Ukrainian].
21. DADO. Spr. 500. 1946 r. 209 s. [in Ukrainian].
22. DADO. Spr. 898. 1947 r. 182 s. [in Ukrainian].
23. TsDAHO Ukrainy. F. 1. Op. 70. Spr. 518. 1946 r. 16 s. [in Ukrainian].
24. Iziumov, V. I. (2014). Rol mistsevykh orhaniv vlady u vidnovlenni kulturnykh zakladiv i pamiatnykiv istorii i kultury Donechchyny (1943–1950 rr.) Istorychni i politolohichni doslidzhennia [The role of local authorities in the restoration of cultural institutions and monuments of the history and culture of the Donetsk region (1943–1950)]. № 4 (54). S. 88–92 [in Ukrainian].
25. Pryn, O. V. (2009). Stanovlennia i rozvytok derzhavnoi systemy okhorony kulturnoi spadshchyny u Donbasi (1945–1991 rr.) [Formation and development of the state system of cultural heritage protection in Donbass (1945–1991)]: dys. ... kand. ist. nauk : 26.00.05. Kyiv. 245 s. [in Ukrainian].
26. Tytarenko, O. Yu. (2016). Mizh svobodoiu ta prymusom: stanovyshe tvorchoi intelihentsii URSS u povoienniі period (1945–1953 rr.) [Between freedom and coercion: the position of the creative intelligentsia of the USSR in the postwar period (1945–1953)]. Fenomen ukrainskoi intelihentsii v konteksti hlobalnykh transformatsii :

materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Krasnoarmiisk : DVNZ «DonNTU». S. 281–285 [in Ukrainian].

27. Iurchuk, V. I. Rol, M. S. (1995). Khrushchova u vidrozhenni ukrainskoi kultury (1944–1949). M. S. Khrushchov i Ukraina [Khrushchev in the Revival of Ukrainian Culture (1944–1949). Khrushchev and Ukraine]. Materialy naukovo seminaru 14 kvitnia 1994 p., prysviachenoho 100-richchiu vid dnia narodzhennia M. S. Khrushchova / vidp. red. S. V. Kulchytskyi. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy HAH Ukrainy. S. 106–113 [in Ukrainian].

28. Siruk, N. M. (2010). Ideolohichni nahliad za intelihentsiieiu v Ukraini (druha polovyna 40-kh — pochatok 50-kh rokiv KhKh st.) [Ideological Intellectual Oversight in Ukraine (second half of the 1940s - early 1950s)] Intelihentsiia i vlada. Vyp. 19 : Istoriia. S. 132–141 [in Ukrainian].

29. Romanchenko, T. V. (2014). Radianska tsenzura v zasobakh masovoi informatsii Ukrainskoi RSR v roky Druhoi svitovoi viiny [Soviet censorship in the media of the Ukrainian SSR during the Second World War]: avtoref. dys. : 07.00.01. Kyiv. 19 s. [in Ukrainian].

30. Penter T. Kohle für Stalin und Hitler. Arbeiten und Leben im Donbass 1929 bis — 1953. Klartext Verlag, Essen, 2010. 467 s.

31. Baberovski Yorh. (2007). Chervonyi teror. Istoriia stalinizmu [Red terror. History of Stalinism]. Kyiv : K.I.S. 248 s. [in Ukrainian].

32. Rossiyskiy gosudarstvennyi arhiv literatury i iskusstv. F. 2456. Op. 1. Od. zb. 2039. «Bitva za ugol» («Donetskieshahteryi»). Rejisserskiy stsensariy [The Battle for Coal (Donetsk Miners). Directed screenplay]. 1-y variant. Avt. B. Gorbатов, V. Alekseev. URL: <http://rgali.ru/object/211266730#!page:1/o:211266730/p:1/> (data zvernennya: 27.07.2019) [in Russian].

33. Bolshaya tsenzura: Pisateli i jurnalisty v Strane Sovetov. 1917–1976 [Writers and Journalists in the Land of the Soviets, 1917–1976] / pod obsch. red. akad. A. N. YAKovleva; sost. L. V. Maksimenkov. Moskva : MFD : Materik, 2005. 752 s. [in Russian].

34. DADO. F. P. 326. Op. 7. Spr. 382. 1948 r. 200 s.

35. TsDAHO Ukrainy. Op. 70. F. 1. Spr. 1343. 1948 r. 21 s. [in Ukrainian].

36. Tytarenko, O. Yu. (2017). Kulturne zhyttia na Donbasi u vidbudovchyi period (1943–1953 rr.) [Cultural Life in the Donbass during the Reconstruction Period (1943–1953)]: dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Dnipro. 288 s. [in Ukrainian].

Титаренко Елена Юрьевна,
кандидат исторических наук
(Институт гуманитарных и социальных наук
Национального технического университета
«Днепропетровская политехника», г. Днепр)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8710-4096>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ В УКРАИНСКОЙ ССР В ПОСЛЕВОЕННЫЙ ПЕРИОД

В статье характеризуются особенности нормативно-правового регулирования культурной сферы УССР в период послевоенного восстановления. Акцентируется внимание на положении творческой интеллигенции в свете начавшейся в 1946 году идеологической кампании «ждановщина»; влиянии нормативных партийных директив и пропаганды на содержание и параметры функционирования культурной сферы. Сделан вывод о том, что культурная жизнь в послевоенном советском обществе регламентировалась органами власти и партийными структурами как на центральном, так и на региональном уровне. Это приводило к ее чрезмерной политизации, ограничивало спектр освещаемых литературой, театром, кинематографом проблем, сужало возможности полноценной творческой реализации.

Ключевые слова: послевоенное восстановление; нормативно-правовое регулирование; культурная сфера; «ждановщина»; идеология; пропаганда.

Tytarenko Olena Yuriivna,
PhD in History
(Institute of Humanities and Social Sciences
National Technical University
«Dnipro Polytechnic», Dnipro)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8710-4096>

THE NORMATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE CULTURAL SPHERE IN UKRAINIAN SSR IN THE POSTWAR PERIOD

In the article describes the features of the normative and legal regulation of the cultural sphere of the Ukrainian Soviet Socialist Republic during the postwar reconstruction period. It is highlighted, that the cultural processes was determined by comprehensive control and sanctions of local cultural initiatives by the authorities. Such situation was a normal and logical for the command and administrative system and aimed the subordinating culture to other spheres of public life, in particular, to politics and economics. It

should be noted, that in addition to the all-Union legislation, the administrative authorities during the war and the first postwar years in the questions of organization of cultural life were guided by a number of normative acts that are being developed both at the republican and regional levels. The attention on the situation of the creative intelligentsia in the limits of the ideological campaign «Zhdanovshchina», which began in 1946, the influence of normative directives of the Communistic Party and propaganda to the activities of the representatives of arts is focused. The creative intelligentsia in accordance with the Party directives was seen as an instrument of ideological influence on the society. Despite the fact, that representatives of arts used certain material privileges, they had to clearly keep to the canons of the Soviet political system. The failure of these canons in their professional activity was strictly punished. It is concluded that the cultural process in the postwar Soviet society is regulated by the authorities and the Communistic party structure both at the central and regional levels. This fact means the politicization of culture, limited the problems covered by literature, theater and cinema, and narrowed down the possibilities of the creative realization.

Key words: *postwar reconstruction; the normative and legal regulation; cultural sphere; «Zhdanovshchina»; ideology; propaganda.*

Надійшла до редколегії 21.08.2019

Розділ II

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК: 349.23:35.078.3(430)

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-44-52>

Білоус Зінаїда Василівна,
кандидат юридичних наук
(Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського», м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1899-9882>

НІМЕЦЬКИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАГЛЯДУ ТА КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ПРАЦІ

У статті наголошено, що прогресивний німецький досвід правового забезпечення нагляду та контролю у сфері праці може бути запроваджений в Україні, а трудове законодавство доцільно вдосконалити відповідно до правових підходів та стандартів безпеки й гігієни праці, що діють у Німеччині. Означену проблему проаналізовано на основі фундаментальної правової ідеї у трудовому праві — установа пріоритету життя і здоров'я працівників. Окремо акцентовано, що система органів нагляду та контролю у сфері праці Німеччини не вирізняється своєю деталізацією, проте вона побудована як державний та громадський нагляд і контроль і працює ефективніше, ніж подібна система в Україні.

Ключові слова: нагляд і контроль; охорона праці; безпека та гігієна праці; інспекція праці; профспілки; трудове законодавство.

Постановка проблеми. Сучасний стан законності у трудових відносинах на вітчизняних підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності доводить необхідність підвищення ефективності нагляду та контролю в цій сфері. На сьогодні соціальна важливість та потреба вдосконалення нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю в Україні набула виняткового значення, де збереження гідного життя і здоров'я працівників виступає ключовим науково-практичним завданням науки трудового права. Ситуація в Україні щодо нагляду та контролю у сфері праці свідчить, що останнім часом держава не приділяє цьому питанню належну увагу. І як правильно обґрунтувала Т. В. Колеснік, «відсутність контролю з боку держави за дотриманням підприємцями господарського порядку створює безкарність за протиправну діяльність, у кінцевому результаті це позначається на рівні охорони й захисту державою прав працюючих та населення країни в цілому» [1, с. 90]. Водночас погоджуємося з А. М. Лушніковим та М. В. Лушніковою в тому, що єдність публічних та приватних засад у трудовому праві вимагає змішаного характеру трудово-правового контролю (нагляду) [2, с. 191]. А отже, участь держави у здійсненні нагляду та контролю у сфері праці не може розглядатися винятково як справа приватноправового характеру, і тому вітчизняне трудове законодавство з питань охорони праці потребує змін.

Аналіз останніх досліджень та публікації свідчить, що вдосконалення трудового законодавства з питань нагляду та контролю у сфері праці залишається актуальною проблемою сьогодення, яка досліджується за двома основними напрямками, як-от: перший — інституціональні дослідження контрольно-наглядової діяльності держави у сфері праці; другий — теоретико-правові дослідження вдосконалення системи трудового права з урахуванням прогресивного зарубіжного досвіду. І як доводять наукові праці К. В. Гончарової, А. О. Замченко, Ю. Ю. Івчук, Т. В. Колеснік, О. Є. Костюченко, А. М. Лушнікова, М. В. Лушнікової, С. М. Прилипка, О. Г. Середи, О. М. Ярошенка та ін., питання вдосконалення законодавства України в частині забезпечення охорони праці працівників потребують подальшого дослідження.

Метою цієї статті є розкриття особливостей правового забезпечення охорони праці в Німеччині задля подальшого впровадження прогресивного німецького досвіду у вітчизняне трудове законодавство.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши контрольно-наглядову діяльність у трудовому законодавстві України, А. О. Замченко обґрунтувала, що нагляд і контроль здійснюються різними методами, формами та способами, що, відповідно, дає підставу для розмежування нагляду й контролю у сфері праці [3, с. 165]. Зі свого боку, О. Є. Костюченко прокоментувала, що проблеми правового забезпечення якості трудового життя працівників притаманні будь-якому суспільству незалежно від рівня економічного розвитку. У державах ЄС проблеми якості трудового життя працівників вирішуються шляхом удосконалення умов праці, підтримання здоров'я працівників та їхньої соціальної інтеграції [4, с. 46]. К. В. Гончарова, Ю. Ю. Івчук, С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко, розглянувши світовий досвід правового регулювання державного нагляду й контролю за дотриманням трудового законодавства в зарубіжних країнах, дійшли висновку, що «діяльність контрольно-наглядових органів та їх посадових осіб здійснюється на підставі принципів дотримання й захисту прав та свобод людини і громадянина, законності, об'єктивності, незалежності і гласності» [5, с. 160]. О. Г. Середа, дослідивши питання правового регулювання безпеки та гігієни праці на основі законодавства Європейського Союзу, наголосила, що в Україні потребує впровадження управління ризиками як профілактичний захід із безпеки та гігієни праці на робочому місці [6, с. 214]. Отже, змішаний характер контрольно-наглядової діяльності у сфері праці зумовлює застосування специфічних методів, форм і способів здійснення цієї діяльності. Водночас незалежно від соціально-економічних умов розвитку держави правове гарантування безпеки та гігієни праці здійснюється на основі загальноправових принципів права та містить у собі профілактичні заходи, упроваджені на основі системи управління ризиками на робочому місці.

Німеччина була однією з перших країн Європи, де формувалося трудове законодавство, з моменту його виникнення воно залишається в полі зору законодавця, а рівень дотримання законів у Німеччині, на нашу думку, є доволі високий, що свідчить про належний рівень захищеності трудових прав працівників. Закріпивши у ст. 12 Основного Закону Німеччини право всіх громадян вибирати професію, робоче місце та навчальний заклад та надавши у ст. 9 право на захист своїх трудових прав та економічних інтересів через громадські об'єднання, зокрема й за ознаками професій [7], німецька держава мінімально втручається у приватне життя своїх громадян, до якого належать і індивідуальні трудові відносини, і колективні відносини у сфері праці. І тому погоджуємося із твердженням, що в Німеччині більшість питань щодо регулювання праці на підставі трудового договору вирішується на рівні колективного та індивідуалізованого трудових договорів [8, с. 77–78].

Німеччина має свої національні традиції та звичаєві особливості в регулюванні трудових та пов'язаних з ними відносин, зокрема у сфері праці домінує договірне регулювання трудових відносин між працівниками та роботодавцями, що позначається на правових засадах здійснення нагляду й контролю у сфері праці. Порядок здійснення нагляду й контролю за додержанням трудового законодавства в Німеччині характеризується пріоритетом договірного регулювання [9], а тому ці питання в Німеччині регламентуються переважно

на рівні колективнодоговірного регулювання. Той факт, що Німеччина є федерацією, дозволяє землям (адміністративно-територіальним утворенням) здійснювати таку діяльність з урахуванням регіональних традицій, інтересів і цінностей. Такий стан речей свідчить, що в Німеччині розвинений громадський нагляд і контроль за додержанням трудового законодавства, а діяльність профспілок, відповідно до укладених колективних договорів і угод, реалізується на засадах партнерства.

Відповідно до Закону Німеччини «Про колективний договір», Федеральне міністерство праці та соціальних справ здійснює нагляд за змістом укладених колективних договорів, реєструє їх у відповідному реєстрі та має право відмінити окремі положення цього договору щодо тарифних правил [10]. Діяльність інспекції праці погоджено з нормами міжнародного права, зокрема конвенціями Міжнародної організації праці, тому така діяльність не вирізняється масштабністю, і, як зазначається в позиційному документі «Інспекція праці в умовах глобалізації світу», у Німеччині правозастосування мінімальних умов праці та стандартів з охорони здоров'я здебільшого належить до приватної сфери [11, с. 9].

Разом з тим необхідно звернути увагу, що питання охорони праці як такі, що належать до публічних інтересів німецького суспільства та держави, мають законодавче регулювання. Безпеку праці Федеральне міністерство праці та соціальних справ визначає як одне з основних завдань держави й своєї діяльності [12]. З цією метою в Німеччині законом регламентується діяльність професійних лікарів, інженерів із техніки безпеки та інших спеціалістів з охорони праці, які працюють на виробництві, щоб забезпечити охорону праці працівників. До того ж цим законом визначаються обов'язки роботодавця з організації їхньої трудової діяльності задля підтримки безпеки й гігієни праці на робочих місцях та попередження виникнення нещасних випадків.

Роботодавець у Німеччині повинен забезпечити, щоб призначені ним лікарі компанії виконували свої обов'язки та допомагали йому. Зі свого боку, він зобов'язаний надати лікарю допоміжний персонал, а також кімнати, інші приміщення, обладнання та ресурси, наскільки це необхідно для виконання його обов'язків. Роботодавець повинен повідомити лікарю про працевлаштованих осіб, які працюють за строковим контрактом. Тобто працівники в Німеччині, працюючи за трудовим договором незалежно від строку його дії, перебувають під наглядом лікаря, що, відповідно, є складовою єдиного процесу забезпечення належних, безпечних умов праці та заходом попередження професійних захворювань і професійного травматизму. Лікар компанії, виконуючи свої обов'язки, реалізує завдання, визначені положеннями закону, що, зрозуміло, не дає можливості роботодавцю самостійно їх звузити з метою, наприклад, мінімізації своїх витрат. Поміж них: професійно-фізіологічні, професійно-психологічні та інші питання ергономіки та гігієни праці, як-от: робочий ритм, робочий час і перерви, проектування робочих місць, робочого процесу та робочого середовища [13]. Варто вказати, що така національна особливість організації безпеки й гігієни праці відрізняє німецьке трудове законодавство від українського.

Відповідно до Положення про безпеку та гігієну праці, стосовно профілактики професійного здоров'я в п. 2.1. закріплюється, що охорона здоров'я на виробництві — це індивідуальний захід для здоров'я та безпеки. Ці заходи мають бути технічними й не можуть замінитись організаційними заходами з охорони здоров'я, але це може ними ефективно доповнюватися. Професійне медичне забезпечення здоров'я на виробництві здійснюється на захищеному просторі та під охороною з дотриманням лікарем політики конфіденційності. Для належного забезпечення охорони здоров'я на виробництві працівники можуть: а) повідомити лікарю про вплив роботи на їхній стан здоров'я і отримати пораду від нього; б) отримати медичну консультацію, яка є складовою права працівника на охорону праці (така консультація передбачає анамнез, включаючи історію роботи); в) за рекомендацією лікаря пройти необхідні обстеження з метою встановлення клінічної картини хвороби, що пов'язана з роботою, за згодою працівника. При цьому такі клінічні обстеження не можуть бути спрямовані на виявлення професійної придатності працівника [14, с. 8].

Наведене дає підставу стверджувати, що охорона праці в Німеччині є більш нормативно деталізованим явищем, ніж в Україні, зокрема стосовно охорони здоров'я працівника на виробництві. Така деталізація забезпечується доступом працівників Німеччини до медичних послуг, які надаються спеціально призначеним для цього лікарем на виробництві. Діяльність такого лікаря в компанії передбачає навчання працівників та їхнє консультування. Указані медичні консультації дають можливість працівнику зрозуміти ризики для здоров'я в певних видах діяльності та виробничому середовищі. І принципово важливим є право працівника на клінічні обстеження, відмовити у якому лікар не має права. Така організація охорони здоров'я працівника на робочому місці, на нашу думку, сприяє ефективному гарантуванню безпеки гігієни праці працівників.

Спеціаліст з охорони праці, згідно із законодавством Німеччини [13], підтримує роботодавця у процесі забезпечення охорони праці:

1) шляхом консультування з питань планування, виконання та обслуговування об'єктів стосовно санітарії і виробничої гігієни; закупівлі технічного обладнання та його безпечної експлуатації для працівників; забезпечення працівників засобами індивідуального захисту; облаштування робочих місць, виробничого середовища та робочих процесів із позиції безпеки та гігієни праці; оцінки умов праці;

2) через здійснення перевірки безпеки експлуатаційних об'єктів та технічного обладнання, зокрема до введення в експлуатацію, особливо до впровадження їх у процес виробництва;

3) шляхом спостереження за впровадженням заходів з охорони праці й попередження нещасних випадків та пов'язаних із ними питань:

а) щодо умов праці на робочих місцях із повідомленням роботодавцю про виявлені небезпеки й ризики нещасних випадків та недоліки умов праці працівників;

б) використання працівниками засобів індивідуального захисту;

в) вивчення причин нещасних випадків на виробництві, фіксування та оцінювання результатів досліджень, пропонування роботодавцю заходів для запобігання цим нещасним випадкам на виробництві;

4) сприяючи тому, щоб усі працівники підприємства, установи, організації виконували вимоги щодо безпеки праці та запобігання нещасним випадкам, зокрема таким, які можуть статися з ними на роботі. А також здійснює підготовку працівників служб безпеки.

Спеціальним законом Німеччини у сфері охорони праці [15] закріплено, що роботодавець зобов'язаний ужити необхідних заходів з охорони праці та техніки безпеки, беручи до уваги обставини, що впливають на безпеку й здоров'я працівників на роботі. Він повинен проаналізувати ефективність заходів і за потреби адаптувати їх до мінливих обставин; повинен прагнути підвищення рівня безпеки й здоров'я співробітників. Також у роботодавця повинен працювати комітет з охорони праці та техніки безпеки. До його складу входять: роботодавець або його представник, два працівники, обрані трудовим колективом, лікар компанії, спеціаліст із безпеки й гігієни праці, працівник із безпеки, діяльність якого регламентовано книгою сьомою Соціального кодексу Німеччини.

Разом з тим німецькі профспілки наголошують на тому, що в сучасних умовах нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю в Німеччині потребують посилення, мотивуючи це тим, що контроль, здійснюваний з боку профспілок, охоплює лише частину трудових відносин, а накладання штрафів на роботодавців на користь державної скарбниці не покращує становища працівників [11, с. 11].

Ст. 21 аналізованого закону про охорону праці [15] закріплює, що нагляд за здоров'ям і безпекою є публічним завданням. Компетентні органи контролюють дотримання цього закону та постанов, виданих відповідно до цього закону, і консультують роботодавців під час виконання своїх обов'язків. Компетентні органи землі й установи зі страхування від нещасних випадків тісно співпрацюють на основі спільної стратегії консультування і нагляду та забезпечують обмін досвідом. Ця стратегія передбачає координацію спільних принципів методології:

- поради та нагляд за компаніями;
- визначення основних консультативних і контрольних пріоритетів, погоджених або спільних пріоритетних дій та програм роботи;
- просування даних та обмін інформацією.

Вищий земельний орган, який відповідає за охорону праці, може домовитися зі страхувальниками: страхування від нещасних випадків дає їм право контролювати дотримання законодавства про охорону праці в більш конкретних галузях діяльності. В угоді зазначається тип і обсяг нагляду та співпраці з органами охорони здоров'я і безпеки.

Законом про охорону праці передбачено, що компетентним органом, що забезпечує реалізацію закону про охорону праці та нормативних постанов, прийнятих на його основі, на підприємствах Федерації, є Центральний офіс з охорони праці у Федеральному міністерстві внутрішніх справ. Також законодавством визначено особливості державного контролю за додержанням законодавства про охорону праці на підприємствах, що належать до сфери діяльності Федерального міністерства транспорту та інфраструктури, Фонду цивільної авіації, Федерального міністерства оборони та Міністерства закордонних справ тощо.

До повноважень компетентних органів, відповідно до ст. 22 аналізованого закону, належать такі:

- право зажадати від роботодавця або відповідальних осіб надання інформації, необхідної для виконання своїх наглядових обов'язків, та самим надавати їм відповідну документацію. Особа, уповноважена надавати інформацію, може відмовити в її наданні з таких питань або надати документи, згідно із Цивільним процесуальним кодексом; також така особа попереджається (інформується) про ризик кримінального переслідування за кримінальний злочин чи адміністративне правопорушення у процесі надання затребуваної документації чи інформації;

- проведення нагляду за дотриманням законодавства про охорону праці, для чого відповідальні особи мають право на в'їзд, відвідування та огляд приміщень, зокрема службових, і операційних залів у робочий і неробочий час, а також перевірку ділової інформації особи, відповідальної за інформацію, у такому обсязі, у якому це потрібно для виконання своїх обов'язків. Вони також мають право перевіряти об'єкти, обладнання та засоби індивідуального захисту, вивчати процедуру роботи, проводити вимірювання, зокрема виявляти пов'язані з роботою ризики для здоров'я і досліджувати причини нещасного випадку на виробництві. Вони мають право запросити супровід роботодавця або уповноваженої ним особи. Роботодавець або відповідні працівники надають допомогу відповідальним за нагляд особам під час здійснення їхніх повноважень. У неробочий час або коли робоче місце знаходиться у власній квартирі, відповідальні за спостереження особи можуть без згоди роботодавця вжити заходів, необхідних для запобігання невідкладній загрози суспільній безпеці або громадському порядку.

Компетентний орган може в кожному конкретному випадку призначати: а) яких заходів має вжити роботодавець і відповідальні особи або працівники для виконання обов'язків, що випливають із закону про безпеку праці та постанов, виданих відповідно до нього; б) які дії мають здійснити роботодавець і відповідальні особи, щоб запобігти особливій небезпеці для життя і здоров'я співробітників.

У випадку, коли відсутня небезпека, невиконання припису органу, що контролює, установлює роботодавцю чи відповідальній особі розумний строк для виконання вимоги з питань забезпечення охорони праці. У випадку, коли припис підлягає негайному виконанню, але таке усунення небезпеки чи виявленого недоліку у процесі гарантування безпеки праці не здійснено, суб'єкт, що контролює, має право заборонити роботу або використання чи експлуатацію відповідного виробничого обладнання. Таке зупинення роботи оформлюється письмово відповідним ордером [15]. Важливим є і той факт, що заходи, які вживаються органами нагляду й контролю за додержанням законодавства про охорону праці в Німеччині, приймаються за погодженням із вищим федеральним органом або органом виконавчої влади адміністративно-територіальної одиниці або муніципального органу.

Разом з тим німецькі профспілки наголошують, що окремі Директиви ЄС у Німеччині реалізуються недостатньо ефективно, наприклад, Директива 2014/67/ЄС від 15 травня 2014 року про введення в дію Директиви 96/71/ЄС стосовно розміщення працівників у рамках надання послуг і внесення поправок до Положення (ЄС) № 1024/2012 про адміністративне співробітництво через Інформаційну систему внутрішнього ринку. На їхню думку, забезпечення реалізації положень цієї Директиви не може зводитися виключно до накладання штрафів на порушників [11, с. 10]. Увага профспілкового об'єднання до цієї Директиви, на наше переконання, викликана тим, що її положення визначають правове регулювання трудових відносин із працівниками, які тимчасово працюють. Водночас положення цієї Директиви спрямовані на допомогу органам нагляду та контролю виявляти, по-перше, нелегальних працівників, які проваджують діяльність не у країні свого громадянства, по-друге, неправдиво оголошених самозайнятих осіб [16].

Необхідністю підвищення ефективності реалізації положень названої вище Директиви зумовлюються і проблеми, пов'язані із шахрайством у сфері праці стосовно роботи мобільних та сезонних працівників. І важливість цього питання передусім обумовлена необхідністю захисту трудових прав таких працівників. Профспілки наголошують на тому, що всі органи державної влади, зокрема ті, що здійснюють фінансовий контроль за нелегальною роботою, інспекції та Асоціації страхувальників відповідальності роботодавця, органи охорони здоров'я та безпеки праці, правоохоронні органи повинні контролювати законодавство у сфері праці з метою державного забезпечення трудових та соціальних прав працівників, а також виконання обов'язків, визначених колективними договорами [11, с. 11–12].

Тобто, незважаючи на наявність державного апарату нагляду та контролю за додержанням трудового законодавства в Німеччині, виклики сучасності вимагають від держави постійного оновлення підходів до здійснення нагляду та контролю в окресленій сфері, на чому й наполягають німецькі профспілки. До того ж принципово важливим є акцентування уваги на здійсненні державного нагляду та контролю за додержанням трудових і соціальних прав працівників, а також тих прав, які закріплені в актах соціального партнерства. Це підтверджує нашу думку про необхідність забезпечення постійного оновлення норм трудового законодавства в частині організації нагляду та контролю у сфері праці. Таке оновлення має враховувати не тільки нові виклики сучасності, а й упроваджувати прогресивний досвід зарубіжних країн, які досягли успіхів у вирішенні тієї чи іншої проблеми у правовому регулюванні трудових та пов'язаних із ними відносин.

Висновки. Оцінюючи німецьке трудове законодавство та його національні особливості в питаннях нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зазначимо таке:

1. Національні традиції та звичаї правового регулювання охорони праці полягають у домінуванні колективнодоговірного регулювання і наявності законодавчого регулювання державного нагляду та контролю у сфері праці.

2. Система органів нагляду та контролю у сфері праці Німеччини не вирізняється своєю деталізацією, проте вона побудована як державний і громадський контроль. Контрольно-наглядову діяльність у сфері праці в Німеччині здійснюють: а) вищі федеральні органи, зокрема Федеральне міністерство праці та соціальних справ і Федеральне міністерство внутрішніх справ; б) органи місцевого самоврядування, зокрема виконавча влада земель Німеччини та муніципалітети; в) зацікавлені особи, зокрема страхові компанії, спеціально уповноважені законом спеціалісти роботодавця (лікарі, спеціалісти з охорони праці та ін.), комітет з охорони праці та техніки безпеки і, певна річ, профспілки.

3. Досвід Німеччини в організації та правовому забезпеченні нагляду та контролю за додержанням законодавства про охорону праці може бути запозичений Україною, зокрема в аспекті діяльності лікаря на виробництві. Особливо це питання є актуальним для України в контексті медичної реформи. Отже, працюючи над удосконаленням вітчизняного законодавства щодо нагляду та контролю з питань охорони праці, доцільно запозичити

німецький досвід гарантування безпеки та гігієни праці шляхом збільшення органів, що здійснюють громадський нагляд і контроль на робочих місцях в Україні.

Список використаних джерел

1. Колеснік Т. В. Забезпечення дисципліни праці в умовах ринкової економіки: теорія та практика : монографія. Харків : У справі, 2016. 428 с.
2. Лушников А. М., Лушнікова М. В. Охрана труда и трудовправовой контроль (надзор). Москва : Проспект, 2014. 324 с.
3. Замченко А. О. Принципи нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2008. 197 с.
4. Костюченко О. Є. Правове забезпечення якості трудового життя працівників в умовах інтеграції України до Євросоюзу. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 1 (66). С. 41–48. URL: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-66-1-41-48> (дата звернення: 11.08.2019).
5. Держава та її органи як суб'єкти трудового права: теоретико-прикладний нарис : монографія. К. В. Гончарова та ін.; за наук. ред. проф. О. М. Ярошенка. Харків : Право, 2014. 288 с.
6. Серєда О. Г. Державно-правовий механізм захисту прав працівників в умовах інтеграції України до Європейського Союзу: теорія та практика : монографія. Харків : Право, 2018. 472 с.
7. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Bundesgesetzblatt, 1949. № 1. S. 1–19.
8. Костюченко О. Є. Реалізація соціального призначення трудового права в Україні : монографія. Харків : Право, 2018. 392 с.
9. Bürgerliches Gesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html#BJNR001950896BJNG005502377> (дата звернення: 21.08.2019).
10. Tarifvertragsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 25. August 1969. Das Bundesgesetzblatt Teil. I S. 1323., das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 3. Juli 2015 Das Bundesgesetzblatt Teil. I S. 1130 geändert worden ist.
11. Arbeitsinspektion in einer globalisierten Welt: Ein Positionspapier der Deutschen Kommission Justitia et Pax und des Deutschen Gewerkschaftsbundes (DGB). Bonn. Berlin. 2017. 25 p.
12. Neustart in Deutschland — Gemeinsam stark. URL: <https://www.bmas.de/DE/Service/Medien/Publikationen/a110-neustart-in-deutschland-flyer.html> (дата звернення: 02.09.2019).
13. Gesetz über Betriebsärzte, Sicherheitsingenieure und andere Fachkräfte für Arbeitssicherheit vom 12. Dezember 1973 Das Bundesgesetzblatt Teil. I S. 1885, das zuletzt durch Artikel 3 Absatz 5 des Gesetzes vom 20. April 2013 Das Bundesgesetzblatt Teil. I S. 868 geändert worden ist.
14. Arbeitsschutz Verordnung zur arbeitsmedizinischen Vorsorge (ArbMedVV) Bonn. 2016. Bundesministerium für Arbeit und Soziales. 36 p.
15. Arbeitsschutzgesetz vom 7. August 1996. Das Bundesgesetzblatt Teil. I S. 1246, das zuletzt durch Artikel 427 der Verordnung vom 31. August 2015 Das Bundesgesetzblatt Teil. I S. 1474 geändert worden ist.
16. Directive 2014/67/EU of the European parliament and of the Council of 15 May 2014 on the enforcement of Directive 96/71/EC concerning the posting of workers in the framework of the provision of services and amending Regulation (EU) No 1024/2012 on administrative cooperation through the Internal Market Information System ('the IMI Regulation'). Official Journal of the European Union. 28.5.2014. L 159/11 - L 159/31.

References

1. Koliesnik, T. V. (2016). Zabezpechennia dystsypliny pratsi v umovakh rynkovoï ekonomiky: teoriia ta praktyka : monohrafiia [Providing discipline in a market economy: theory and practice: a monograph]. Kharkiv : U spravi. 428 s. [in Ukrainian].
2. Lushnikov, A. M., Lushnikova, M. V. (2014). Ohrana truda i trudopravovoy kontrol (nadzor) [Labor protection and labor control (supervision)]. Moskva : Prospekt. 324 s. [in Russian].
3. Zamchenko, A. O. (2008). Pryntsyipy nahliadu ta kontroliu za dotrymanniam zakonodavstva pro pratsiu Ukrainy [Principles of supervision and control over observance of the legislation on labor of Ukraine]: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.05. Kharkiv. 197 s. [in Ukrainian].
4. Kostyuchenko, O. Ye. (2019). Pravove zabezpechennia yakosti trudovoho zhyttia pratsivnykiv v umovakh intehratsii Ukrainy do Yevrosoiuzu [Legal assurance of the quality of working life of employees in the conditions of Ukraine's integration into the European Union.]. Pravovyi chasopys Donbasu. № 1 (66). S. 41–48. URL: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-66-1-41-48> (data zvernennia: 11.08.2019) [in Ukrainian].
5. Derzhava ta yii orhany yak subiekty trudovoho prava: teoretyko-pryklyadnyi narys [The State and its Bodies as Subjects of Labor Law: An Application Theoretical]: monohrafiia. K. V. Honcharova ta in.; za nauk. red. prof. O. M. Yaroshenka. Kharkiv : Pravo, 2014. 288 s. [in Ukrainian].
6. Sereda, O. H. (2018). Derzhavno-pravovyi mekhanizm zakhystu prav pratsivnykiv v umovakh intehratsii Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu: teoriia ta praktyka [State legal mechanism for protection of workers' rights in the

context of Ukraine's integration into the European Union: theory and practice]: monohrafiia. Kharkiv : Pravo. 472 s. [in Ukrainian].

7. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Bundesgesetzblatt, 1949. № 1. S. 1–19.
8. Kostiuchenko, O. Ye. (2018). Realizatsiia sotsialnoho pryznachennia trudovoho prava v Ukraini [Implementation of the social purpose of labor law in Ukraine]: monohrafiia. Kharkiv : Pravo. 392 s. [in Ukrainian].
9. Bürgerliches Gesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html#BJNR001950896BJNG005502377>.
10. Tarifvertragsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 25. August 1969. Das Bundesgesetzblatt Teil. I S. 1323., das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 3. Juli 2015 Das Bundesgesetzblatt Teil. I S. 1130 geändert worden ist.
11. Arbeitsinspektion in einer globalisierten Welt: Ein Positionspapier der Deutschen Kommission Justitia et Pax und des Deutschen Gewerkschaftsbundes (DGB). Bonn. Berlin. 2017. 25 p.
12. Neustart in Deutschland — Gemeinsam stark. URL: <https://www.bmas.de/DE/Service/Medien/Publikationen/a110-neustart-in-deutschland-flyer.html> (дата звернення: 02.09.2019).
13. Gesetz über Betriebsärzte, Sicherheitsingenieure und andere Fachkräfte für Arbeitssicherheit vom 12. Dezember 1973 Das Bundesgesetzblatt Teil. I S. 1885, das zuletzt durch Artikel 3 Absatz 5 des Gesetzes vom 20. April 2013 Das Bundesgesetzblatt Teil. I S. 868 geändert worden ist.
14. Arbeitsschutz Verordnung zur arbeitsmedizinischen Vorsorge (ArbMedVV) Bonn. 2016. Bundesministerium für Arbeit und Soziales. 36 p.
15. Arbeitsschutzgesetz vom 7. August 1996. Das Bundesgesetzblatt Teil. I S. 1246, das zuletzt durch Artikel 427 der Verordnung vom 31. August 2015 Das Bundesgesetzblatt Teil. I S. 1474 geändert worden ist.
16. Directive 2014/67/EU of the European parliament and of the Council of 15 May 2014 on the enforcement of Directive 96/71/EC concerning the posting of workers in the framework of the provision of services and amending Regulation (EU) No 1024/2012 on administrative cooperation through the Internal Market Information System ('the IMI Regulation'). Official Journal of the European Union. 28.5.2014. L 159/11 - L 159/31.

Белоус Зинаида Васильевна,
кандидат юридических наук
(Национальный технический университет Украины «Киевский
политехнический институт имени Игоря Сикорского», г. Киев)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1899-9882>

НЕМЕЦКИЙ ОПЫТ ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАДЗОРА И КОНТРОЛЯ В СФЕРЕ ТРУДА

В статье рассматривается прогрессивный немецкий опыт по правовому обеспечению надзора и контроля в сфере труда, который может быть применён в Украине; трудовое законодательство целесообразно усовершенствовать в соответствии с правовыми подходами и стандартами безопасности и гигиены труда, действующими в Германии. Данная проблема анализируется на базе фундаментальной правовой идеи в трудовом праве — установления приоритета жизни и здоровья работников. Отдельно отмечается, что система органов надзора и контроля в сфере труда Германии не отличается своей детализацией, однако она построена как государственный и общественный надзор и контроль и работает более эффективно, нежели подобная система в Украине.

Ключевые слова: надзор и контроль; охрана труда; безопасность и гигиена труда; инспекция труда; профсоюзы; трудовое законодательство.

Bilous Zinaida Vasylyvna,
PhD in Law
(National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1899-9882>

GERMAN EXPERIENCE OF LEGAL PROVISION OF LABOR SUPERVISION AND CONTROL

In the article it is emphasized that the social importance and the need to improve the supervision and control over the adhering of the labor legislation in Ukraine has become of the utmost importance, where the maintaining of a decent life and health of workers is a key scientific and practical task of the science of labor law. This problem is analyzed on the basis of the fundamental legal idea in labor law - establishing the priority of life and health of workers. It is defended the opinion that progressive German experience in the provision of legal supervision and control in the field of work can be implemented in Ukraine, and labor law should be improved in accordance with the legal approaches and standards of occupational safety and health that act in Germany. It is determined in the article that supervisory activities in the field of work in Germany is carried out by: a) higher federal bodies, in particular the Federal Ministry for Labour and Social Affairs and the Federal Ministry of the Interior; b) local self-government bodies, in particular the executive authority of the Land of Germany and the municipalities; c) interested persons, including

insurance companies, specially empowered by the law specialists of the employer (doctors, occupational health professionals etc.), the Committee on occupational safety and health, and accordingly the trade unions. Despite the fact that the supervisory and control system in the German labour sector is not very detailed, it is built as state and public supervision and control, and operates more efficiently than a similar system in Ukraine. It is concluded that the experience of Germany on the organization and legal support of the supervision and control over the adhering the legislation on occupational safety can be borrowed by Ukraine, in particular regarding the activity of a doctor at work. This issue is especially relevant for Ukraine in the context of medical reform. Therefore, in order to improve domestic legislation on occupational safety on adhering and control, it is advisable to lend a German experience in occupational safety and health by increasing public supervision and control bodies in Ukraine.

Key words: *supervision and control; labor protection; occupational safety and health; labor inspection; trade unions; labor law.*

Надійшла до редколегії 12.09.2019

УДК: 346.7: 659.1

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-53-57>

Громенко Юлія Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Пир)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3460-100X>

НЕДОЛІКИ В ЗАКОНІ УКРАЇНИ «ПРО РЕКЛАМУ» — ПЕРЕДУМОВИ ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЙНИХ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАЛЬНИХ ПОМИЛОК

У статті проаналізовано законодавство України у сфері реклами, виявлено та досліджено окремі техніко-юридичні недоліки Закону України «Про рекламу» та їхній вплив на правозастосування, зокрема на появу правореалізаційних та правозастосувальних помилок. Запропоновано напрями усунення окремих недоліків рекламного законодавства України шляхом унесення змін і доповнень до Закону України «Про рекламу», а також авторське визначення рекламної діяльності.

Ключові слова: *реклама; рекламна діяльність; техніко-юридичні недоліки; правове регулювання; законодавство.*

Постановка проблеми. За сучасних умов складно переоцінити значення реклами як інформації, що опосередковує господарський обіг і дозволяє забезпечувати стимулювання попиту та пропозиції на певні види товарів, робіт і послуг, а отже, виступає досить дієвим інструментом впливу на ринок через психологію споживачів. За допомогою закріплення у правових нормах вимог до реклами, до суб'єктів рекламних правовідносин, певних обмежень і заборон держава регулює рекламну діяльність з метою захисту інтересів суспільства й держави. Після 2000 року український рекламний ринок зростає найшвидшими в Європі темпами, відповідно до прогнозів експертів Усеукраїнської рекламної коаліції, ринок комерційної реклами в Україні 2019 року складатиме 24 мільярди 700 мільйонів гривень [1]. У зв'язку з тим, що рекламна діяльність є динамічним видом господарської діяльності, потребує систематичного оновлення відповідна нормативно-правова база. Як слушно наголошує О. Курчин, інтенсифікація правового регулювання відносин у сфері реклами в умовах євроінтеграційних процесів є закономірним наслідком зусиль кожної держави як у межах власної правової системи, так і в транскордонному просторі у встановленні єдиних правил регламентації рекламної галузі [2, с. 35]. Правове поле України у сфері реклами є недостатньо розвинутим, вітчизняному законодавству про рекламу притаманні ті самі недоліки, які властиві всьому чинному законодавству, і, як свідчить практика правозастосування, сфера реклами не позбавлена певних недоліків нормативного регулювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням нормативно-правового забезпечення реклами загалом, а також особливостям рекламування окремих видів товарів, правовому регулюванню рекламної діяльності присвячено низку наукових досліджень, серед яких можна виділити наукові роботи Ю. Зоріної, О. Курчина, Л. Мамчур, Л. Микитенко, З. Кузнецової, О. Потапенка, Є. Ромата, Н. Саніахметової, А. Стрельникова, А. Черемнової. Безсумнівно, праці зазначених вище вчених мають як теоретичне, так і практичне значення, водночас чинне законодавство України про рекламу все ще потребує вдосконалення, а отже, питання модернізації названого законодавства потребують додаткового дослідження.

Метою статті є виявлення та аналіз окремих техніко-юридичних недоліків Закону України «Про рекламу», визначення шляхів подолання таких недоліків та напрямів удосконалення законодавства України про рекламу.

Виклад основного матеріалу. Правові засади рекламної діяльності в Україні, а також відносини, що виникають у процесі виробництва, розповсюдження та споживання реклами, урегульовані Законом України «Про рекламу», у преамбулі якого зазначено, що «цей Закон визначає засади рекламної діяльності в Україні ...». Хоча більше жодної згадки у вказаному Законі про рекламну діяльність та її ознаки немає. Відсутність дефініції рекламної діяльності породжує поєднання двох понять — «реклама» та «рекламна діяльність». Це є помилковим, оскільки рекламна інформація є певним продуктом рекламної діяльності. Та й Законом України «Про рекламу» передбачено необхідність функціонування, контролю і саморегулювання саме у сфері рекламної діяльності.

Щоб не ототожнювати поняття «реклама» та «рекламна діяльність», вважаємо за доцільне доповнити ст. 1 Закону України «Про рекламу» відповідною частиною: «Рекламна діяльність — це самостійна, ініціативна, систематична на власний ризик господарська діяльність, спрямована на отримання прибутку від виконання рекламних робіт, надання рекламних послуг і посередницьких рекламних послуг».

Варто звернути увагу на ще одне порушення правил законодавчої техніки в Законі України «Про рекламу». Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про рекламу» (далі — Закон), виробником реклами є особа, яка повністю або частково здійснює виробництво реклами. Водночас не викликає заперечень той факт, що реклама — це завжди розповсюджена інформація, тобто інформація, яка доведена до відома споживачів реклами. Це означає, що до поширення та ж сама інформація не є рекламою. Отже, особа, що іменується виробником реклами, згідно із чинним Законом, не може вважатися такою доти, поки відповідна інформація не розповсюджена. Тому пропонуємо внести до чинного законодавства відповідні зміни й викласти абз. 2 ст. 1 Закону України «Про рекламу» у такій редакції: «виробник реклами — особа, яка повністю або частково надає інформації готової для розповсюдження у вигляді реклами форми».

У Законі України «Про рекламу» недобросовісну рекламу визначено як рекламу, яка вводить або може ввести в оману споживачів реклами, завдати шкоди особам, державі чи суспільству внаслідок неточності, недостовірності, двозначності, перебільшення, замовчування, порушення вимог щодо часу, місця і способу розповсюдження [3]. Наведене визначення недобросовісної реклами є достатньо широким і містить у собі ознаки різного роду порушень законодавчих вимог до реклами. Таке визначення розкриває явище реклами, яка не відповідає закріпленим законодавством принципам реклами, а також основним вимогам до реклами, порушуючи встановлені обмеження. З огляду на таке визначення, виникає питання щодо, по-перше, існування критеріїв оцінки інформації в рекламі, що вводить в оману; по-друге, існування критеріїв неточності, недостовірності, двозначності інформації в рекламі. Фактично наведення переліку ознак недобросовісної реклами без розкриття їхнього змісту на законодавчому рівні ускладнює фактичну ідентифікацію тієї чи іншої реклами як недобросовісної [4, с. 313].

Літературні джерела вказують на те, що мова нормативно-правових актів «характеризується формалізацією, уніфікацією засобів вираження, орієнтована на ясність та однозначність» [5, с. 36], тому однією із суттєвих вимог щодо мови нормативно-правових актів є точність, і логічний аспект точності мови виражає її зв'язок із законами та правилами формальної логіки [5, с. 37]. Якщо зіставити такі порушення як «замовлення реклами продукції, виробництво та/або обіг якої заборонені законом» і «замовлення розповсюдження реклами, забороненої законом», маємо помітити дублювання. Згідно з п. 1 ст. 8 Закону України «Про рекламу», у рекламі заборонено поширювати інформацію щодо товарів, виробництво чи обіг яких заборонені законом. Отже, розповсюдження реклами продукції, виробництво або обіг якої заборонені законодавством, є розповсюдженням реклами, забороненої законодавством (друге за обсягом є більш широким). Тому вважаємо за необхідне сформу-

лювати абз. 1 п. 1 ч. 2 ст. 27 Закону України «Про рекламу» таким чином: «у замовленні реклами, забороненої законом».

Н. Саніахметова справедливо зауважує, що недоліком Закону України «Про рекламу» є відсутність чіткого розподілу відповідальності між учасниками рекламних відносин — рекламодавцем, виробником реклами та її розповсюджувачем [6, с. 168], що викликає складності у практиці рекламної діяльності. У результаті виникають суперечки стосовно того, хто саме є суб'єктом відповідальності за порушення законодавства про рекламу: рекламодавець, виробник чи розповсюджувач реклами.

Згідно із загальним правилом, відповідальність за порушення вимог до змісту реклами несе рекламодавець (п. 1 ч. 2 ст. 27 Закону України «Про рекламу»). Рекламовиробник несе відповідальність у разі, якщо буде доведено, що порушення сталося з його вини (п. 2 ч. 2 ст. 27 Закону України «Про рекламу»).

Такий розподіл відповідальності між суб'єктами рекламної діяльності видається не виправданим. Рекламовиробник, як професійний суб'єкт рекламної діяльності, зобов'язаний знати законодавчі вимоги до реклами стосовно відповідного об'єкта рекламування і пропонованого способу поширення реклами. Рекламодавець, навпаки, здійснюючи підприємницьку діяльність у будь-якій сфері, може не знати нюансів рекламного законодавства. У результаті претензії у зв'язку з порушенням вимог, передбачених у п. 1 ч. 2 ст. 27 Закону «Про рекламу», висуваються рекламодавцю, який, зі свого боку, повинен довести провину рекламовиробника у вчиненому порушенні.

Відсутність у Законі України «Про рекламу» обов'язку рекламовиробника інформувати замовника про невідповідність результату робіт (проекту рекламного повідомлення) вимогам законодавства вилучає необхідність самостійного контролю професійними учасниками рекламної діяльності за дотриманням законодавства й призводить до необгрунтованого перекидання відповідальності на рекламодавця. У зв'язку із цим, убачаємо необхідним закріплення в Законі України «Про рекламу» положення, відповідно до якого рекламовиробник зобов'язаний своєчасно інформувати рекламодавця про те, що дотримання вимог останнього під час виробництва реклами може призвести до порушення законодавства.

Згідно з п. 3 ч. 2 ст. 27 Закону України «Про рекламу», розповсюджувач реклами несе відповідальність за порушення встановленого законодавством порядку розповсюдження та розміщення реклами, якщо буде доведено, що порушення сталося з його вини. Стаття 1 Закону України «Про рекламу» визначає розповсюджувача реклами як особу, яка здійснює розповсюдження реклами. Отже, використання законодавцем двох термінів «розповсюдження» і «розміщення» недоцільно, тому що поняття «розповсюдження» за змістом ширше й містить у собі поняття «розміщення».

Відповідно до ч. 3 ст. 27 Закону України «Про рекламу», з метою захисту інтересів суспільства, держави, споживачів реклами та учасників рекламного ринку уповноважені державні органи можуть звертатися до суду з позовами про заборону відповідної реклами. Фактично законодавець мав на увазі заборону розповсюдження реклами, оскільки рекламу не можна заборонити рішенням суду, заборона реклами має бути зазначена у правовій нормі (як це сформульовано в ч. 5 ст. 9 Закону України «Про рекламу» щодо прихованої реклами, у ст. 10 цього Закону стосовно недобросовісної реклами). Тому пропонуємо сформулювати ч. 3 ст. 27 Закону України «Про рекламу» таким чином: «з позовами про заборону розповсюдження відповідної реклами».

Нечіткість та неоднозначність норм про відповідальність рекламодавців, виробників та розповсюджувачів реклами впливає на механізм реалізації цих норм, а отже, знижує ефективність захисту прав учасників відносин у сфері реклами.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що Закон України «Про рекламу» потребує змін і доповнень для забезпечення належного рівня прав усіх учасників відносин у сфері реклами. Під час підготовки проектів нормативних актів необхідно суворо дотримуватися правил юридичної техніки, мовностилістичних правил. Зважаючи на це, пропонується внести зміни та доповнення до Закону України «Про рекламу», а саме:

- 1) закріпити визначення рекламної діяльності;
- 2) змінити визначення виробника реклами;
- 3) урегулювати ознаки недобросовісної реклами та відповідальність учасників рекламних відносин.

Усунення виявлених неточностей упорядкує і зробить результативнішою роботу з реалізації норм рекламного законодавства загалом і Закону України «Про рекламу», зокрема. Разом з тим коло окреслених питань не вичерпує всіх наявних проблем щодо регламентації рекламної галузі економіки, що свідчить про необхідність подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Лазебник М. Всеукраїнська рекламна коаліція уточнила прогноз обсягів рекламно-комунікаційного ринку України 2019 року і оцінила обсяги політичної медіа-реклами. URL: <http://vrk.org.ua/news-events/2019/updates-admarket-volume.html> (дата звернення: 02.09.2019).
2. Курчин О. Г., Устименко В. А. Господарсько-правове регулювання розміщення зовнішньої реклами на об'єктах комунальної власності : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 240 с.
3. Про рекламу : закон України від 03.07.1996 р. № 270/96 ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.09.2019).
4. Ульянова Г. О. Недобросовісні методи реклами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2008. С. 313–314.
5. Биля-Сабадаш І. О. Мовностилістичні правила вираження змісту нормативних правових актів. *Форум права*. 2009. № 1. С. 35–42. URL: file:///C:/Users/%D0%AE%D0%BB%D1%8F/Downloads/FP_index.htm_2009_1_8.pdf (дата звернення: 31.08.2019).
6. Саниахметова Н. А., Черемнова А. И. Законодательство Украины о коммерческой рекламе. Харьков : ООО «Одиссей», 1999. 256 с.

References

1. Lazebnyk, M. (2019). Vseukrainska reklamna koalitsiia utochnyla prohnnoz obsiahiv reklamno-komunikatsiinoho rynku Ukrainy 2019 roku i otsynyla obsiahy politychnoi media-reklamy [All-Ukrainian Advertising Coalition refined forecast of volumes of advertising and communication market of Ukraine in 2019 and estimated volumes of political media advertising]. URL: <http://vrk.org.ua/news-events/2019/updates-admarket-volume.html>. [in Ukrainian].
2. Kurchyn, O. H., Ustymenko, V. A. (2013). Hospodarsko-pravove rehuliuвання rozmishchennia zovnishnoi reklamy na ob'ekтах komunalnoi vlasnosti [Economic and legal regulation of outdoor advertising on communal property]: monohrafiia. Kyiv : Yurinkom Inter. 240 s. [in Ukrainian].
3. Pro reklamu [About advertising]: Zakon Ukrainy vid 03.07.1996 r. № 270/96 VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80> (data zvernennia: 10.09.2019). [in Ukrainian].
4. Ulianova, H. O. (2008). Nedobrosovinski metody reklamy [Unfair advertising methods]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu*. Seriiia : Pravo. S. 313–314 [in Ukrainian].
5. Bylia-Sabadash, I. O. (2009). Movnostylistychni pravyla vyrzhennia zmistu normatyvnykh pravovykh aktiv [Linguistic rules for expressing the content of normative legal acts]. *Forum prava*. № 1. S. 35–42. URL: file:///C:/Users/%D0%AE%D0%BB%D1%8F/Downloads/FP_index.htm_2009_1_8.pdf (data zvernennia: 31.08.2019) [in Ukrainian].
6. Saniahmetova, N. A., Cheremnova, A. I. (1999). Zakonodatelstvo Ukrainyi o kommercheskoy reklame [Legislation of Ukraine on commercial advertising]. Harkov : ООО «Одиссей». 256 s. [in Russian].

Громенко Юлия Александровна,

кандидат юридических наук, доцент

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3460-100X>

НЕДОСТАТКИ В ЗАКОНЕ УКРАИНЫ «О РЕКЛАМЕ» — ПРЕДПОСЫЛКИ ПРАВЕРЕАЛИЗАЦИОННЫХ И ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНЫХ ОШИБОК

В статье проанализировано законодательство Украины в сфере рекламы, выявлены и исследованы отдельные технико-юридические недостатки Закона Украины «О рекламе» и их влияние на правоприменение, в частности на появление правореализационных и правоприменительных ошибок. Предложены направления устранения отдельных недостатков рекламного законодательства Украины, а также авторское определение рекламной деятельности.

Ключевые слова: реклама; рекламная деятельность; технико-юридические недостатки; правовое регулирование; законодательство.

Hromenko Yuliia Olexandrivna,
PhD in Law, Associate Professor
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3460-100X>

DISADVANTAGES IN THE LAW OF UKRAINE «ON ADVERTISING» — THE PREREQUISITES OF LAW ENFORCEMENT MISTAKES

The article analyzes the legislation of Ukraine in the field of advertising, identifies deficiencies in the Law of Ukraine «On Advertising» and develops relevant proposals to address them. It is noted that in order to improve advertising legislation, economic and legal tools should be used to ensure the optimal combination of market self-regulation and state regulation, which will ensure a balance between public and private interests of advertising entities. At the same time, when preparing draft normative acts, it is necessary to strictly observe the rules of legal technology. The author's definition of advertising is proposed and the need for a legal definition of advertising as a type of economic activity is justified by supplementing with Art. 1 of the Law of Ukraine «On Advertising» with a part of the following content: «advertising is an independent, proactive, systematic economic activity at one's own risk, aimed at making profit from the implementation of advertising work, the provision of advertising services and the provision of intermediary advertising services». The content of the concepts «advertising producer» has been clarified. Considering the fact that advertising is always distributed information, until the moment of distribution the same information is not advertising, a person called an advertising producer, under current law, cannot be considered as producing advertising until the relevant information is disseminated. Therefore, it is proposed to amend the Law of Ukraine «On Advertising» and formulate the paragraph 2 Art. 1 as follows: «producer of advertising is a person who, in whole or in part, brings information into a form ready for distribution in the form of advertising». The necessity of making amendments to Art. 27 of the Law of Ukraine «On Advertising» regarding the division of responsibilities of advertisers, producers and distributors of advertising is substantiated.

Key words: advertising; advertising activity; technical and legal disadvantages; legal regulation; legislation.

Надійшла до редколегії 15.09.2019

УДК: 346.1

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-58-64>

Кадала Віталій Віталійович,

кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Пир)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6868-9487>

Волобуєва Олена Олексіївна,

кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Пир)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8601-4344>

ДО ПОРЯДКУ ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТИВАННЯ

Статтю присвячено дослідженню питання стосовно порядку припинення діяльності інститутів спільного інвестування (далі — ІСІ). З'ясовано, що припинення діяльності має певні відмінності від загального порядку, установленого для суб'єктів господарювання. Такі особливості обумовлені тим, що, по-перше, ІСІ не є суб'єктом господарювання, а по-друге, припинення його діяльності може відбутись і в разі припинення діяльності компанії для управління активами (далі — КУА), яка здійснює управління вказаним інститутом, на певних підставах. З огляду на це, підстави припинення діяльності ІСІ можна поділити на такі групи: 1) ті, що витікають із діяльності самого ІСІ; 2) ті, що не залежать від його діяльності.

Ключові слова: діяльність; припинення; інститут спільного інвестування; компанія з управління активами; ліцензіат.

Постановка проблеми. Будь-яка діяльність у сфері господарювання для суб'єкта, що її здійснює, не позбавлена такого елемента як її припинення на тих чи інших підставах, а саме: завершення строку, на який створювався суб'єкт господарювання, або досягнення мети, задля якої він створювався; за рішенням власників або суду; у разі банкрутства; дії сил непереборного характеру (військові дії, анексія, тимчасова окупація); анулювання ліцензії КУА тощо. При цьому припинення діяльності таким суб'єктом не завжди відбувається належним чином, тому ці питання неодноразово ставали предметом наукового та практичного інтересу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що питанням припинення діяльності ІСІ у вітчизняній науці приділялося достатньо уваги. Серед проведених досліджень слід виділити роботи Ю. М. Жорнокуя, О. М. Вінник, О. П. Суц, В. М. Тісунової, А. В. Бондарчук, І. В. Тетарчука, Т. Є. Дяків, Г. В. Смолина та ін. [1–7]. Проте з урахуванням змін, що відбуваються в чинному законодавстві та судових правових позиціях, їхні праці потребують додаткового переосмислення та якісно нового обґрунтування підходів до питань припинення діяльності ІСІ.

Мета цієї статті полягає в дослідженні порядку припинення діяльності ІСІ.

Виклад основного матеріалу. Питання припинення ІСІ врегульовано відповідними положеннями Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі — НКЦПФР). При цьому окремі питання припинення діяльності ІСІ визначені у відповідних Ліцензійних умовах провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів) — діяльності з управління активами інституційних інвесторів (діяльності з

управління активами). Також до нормативної бази, що врегульовує питання припинення ІСІ слід зарахувати Закон України «Про ІСІ». Відповідне законодавство, що регулює процедуру припинення суб'єктів господарювання, тобто Цивільний та Господарський кодекси України, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань», може бути застосоване лише на загальних підставах, оскільки специфіка функціонування ІСІ потребує врегулювання вказаного питання спеціальним законодавством.

Разом з тим загальна процедура припинення діяльності суб'єкта господарювання є дещо схожою на припинення ІСІ. На думку О. Б. Андрєєва, припинення діяльності суб'єкта господарювання може відбуватися двома шляхами: шляхом реорганізації та шляхом його ліквідації [8, с. 112].

О. М. Винник зазначає, що основні засади, закріплені в Господарському кодексі України, передбачають: форми припинення діяльності (реорганізація шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення чи ліквідація); підстави для припинення діяльності, відповідно до яких розрізняють: а) добровільне припинення — ліквідацію чи реорганізацію (за рішенням власника чи уповноваженого ним органу або вищого органу управління суб'єкта господарювання, яким, зазвичай, є загальні збори учасників (акціонерів, членів кооперативу), у зв'язку із закінченням строку, на який створювався суб'єкт господарювання, чи в разі досягнення мети, заради якої його було створено); б) примусове припинення (за рішенням антимонопольних органів чи суду в передбачених законом випадках, зокрема в разі визнання суб'єкта господарювання в установленому порядку банкрутом, крім випадків, передбачених законом; у разі скасування його державної реєстрації в передбачених законом випадках) [9, с. 234].

Зважаючи на наведене вище, наголошуємо на тому, що корпоративний інвестиційний фонд (далі — КІФ) і пайовий інвестиційний фонд (далі — ПІФ), тобто ІСІ, мають дещо різні процедури припинення діяльності. Ці процедури відображені в положеннях НКЦПФР та Ліцензійних умовах провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів) — діяльності з управління активами інституційних інвесторів, діяльності з управління активами. Такі відмінності обумовлені тими обставинами, що, по-перше, ІСІ не є суб'єктом господарювання, а по-друге, припинення його діяльності може відбутись і в разі припинення діяльності КУА, яка здійснює управління вказаним інститутом, на певних підставах.

Слід погодитися з О. В. Васильєвим, який серед основних відмінностей припинення діяльності КІФ виокремлює припинення діяльності виключно шляхом ліквідації без застосування реорганізаційних процедур (тобто злиття, поділ, виділення, приєднання, перетворення) [10]. До цього слід додати, що припинення діяльності ПІФ також відбувається лише шляхом ліквідації.

Статтею 39 Закону «Про ІСІ» (далі — Закон) передбачено, що добровільна ліквідація КІФ здійснюється за рішенням загальних зборів учасників корпоративного фонду в порядку, передбаченому Законом. Частина підстав, указаних у зазначеній статті, стосується особливостей діяльності самого фонду, а інша впливає з діяльності пов'язаних із ним осіб — КУА, зберігача тощо. У ст. 46 Закону України «Про ІСІ» визначаються підстави для ліквідації ПІФ.

Системний аналіз наведених положень показав, що підстави ліквідації ІСІ співпадають із тією різницею, що пайовому фонду надається строк у шість місяців на його збільшення до мінімального обсягу активів. Це обумовлено насамперед відмінностями та особливостями функціонування КІФ та ПІФ.

Крім того, згідно із зазначеним Законом, підстави для припинення діяльності можна поділити на такі дві групи: 1) ті, що витікають із діяльності самого ІСІ; 2) ті, що не залежать від його діяльності. Як було зазначено раніше, залежно від цих підстав виникають різні правові наслідки для учасників ІСІ [11, с.99]. Такі наслідки можуть мати негативний характер та полягати в неможливості учасників ІСІ в подальшому захистити належним чином свої права.

Для прикладу варто навести Постанову Вищого господарського суду України у справі № 910/3046/16 від 10 квітня 2017 року. Суб'єкт господарювання звернувся за захистом своїх прав як інвестора щодо викупу інвестиційних сертифікатів. Проте він не зміг це зробити, оскільки колегія суддів не прийняла до уваги посилання скаржника на недоведеність обставин відсутності в нього права власності на спірні інвестиційні сертифікати станом на 16.09.2015 через їхнє обмеження в обігу (заблокування) з моменту припинення депозитарної діяльності АБ «Банк регіонального розвитку». При цьому скаржник у поданій касаційній скарзі визнав відсутність у відповідача-2 за первісним позовом інформації щодо власників 7959 інвестиційних сертифікатів Фонду, які станом на 16.09.2015 були заблоковані на депозитарному рахунку АБ «Банк регіонального розвитку», а висновки суду не можуть ґрунтуватися на припущеннях про те, що серед цих власників могло не бути й скаржника, оскільки це суперечить вимогам ст.ст. 32, 33, 43 ГПК України [12]. Згідно із вказаним судовим актом, форс-мажорні обставини з боку депозитарію, а саме його банкрутство, призвели до того, що інвестор не зміг захистити свої інвестиційні права та втратив грошові кошти.

Крім того, інвестору перед вкладенням коштів в ІСІ слід зважати на те, до якого виду фондів буде здійснюватись інвестування. Погоджуючись із Ю. М. Жорнокуєм, наголосимо, що ІСІ можуть бути строковими або безстроковими. Строковий ІСІ створюється на певний строк, зазначений у проспекті емісії цінних паперів цього ІСІ, після закінчення якого ІСІ припиняє свою діяльність. Безстроковий ІСІ створюється на невизначений строк. ІСІ закритого типу може бути лише строковим. Фізичні особи не можуть бути учасниками венчурних КІФ та ППФ, а також недиверсифікованих ППФ [13, с. 214].

Положення про припинення діяльності ППФ визначає, по-перше, процедуру його ліквідації та розрахунків з учасниками під час ліквідації, по-друге, послідовність дій та організаційних заходів, які необхідно здійснити для підготовки та проведення ліквідації Фонду, по-третє, порядок скасування реєстрації випуску (випусків) інвестиційних сертифікатів Фонду, проспекту (проспектів) емісії інвестиційних сертифікатів Фонду та анулювання свідоцтва (свідоцтв) про реєстрацію випуску (випусків) інвестиційних сертифікатів Фонду в разі припинення діяльності Фонду або визнання НКЦПФР випуску інвестиційних сертифікатів Фонду таким, що не відбувся, по-четверте, порядок виключення відомостей про Фонд з Єдиного державного реєстру інститутів спільного інвестування (далі — Реєстр).

Отже, процедура ліквідації ППФ та здійснюваної при цьому сукупності дій чітко відображена в пункті 1 розділу 1 Положення, а послідовність їхнього здійснення залежить від підстав припинення діяльності ППФ.

Проведення засідання уповноваженого органу КУА стосовно прийняття рішення про ліквідацію Фонду є обов'язковою дією, яка впливає із приписів Закону України «Про ІСІ» та Положення. У Положенні окремо обумовлюється, що ліквідація строкового Фонду до закінчення строку, встановленого його регламентом, є можливою за умови згоди всіх його учасників. Рішення про ліквідацію Фонду оформлюється протоколом або іншим документом уповноваженого органу КУА.

На нашу думку, найбільш важливим пунктом у діяльності ліквідаційної комісії є забезпечення розрахунків з учасниками Фонду, оскільки саме ці дії спрямовані на захист інтересів інвесторів ІСІ. Порядок про розрахунки затверджується ліквідаційною комісією відповідно до Положення про ліквідаційну комісію, підписується членами ліквідаційної комісії та засвідчується печаткою КУА.

Повідомлення про розрахунки повинне містити інформацію про можливість (неможливість) здійснення конвертації інвестиційних сертифікатів Фонду в цінні папери іншого ІСІ відповідно до вимог Положення про порядок конвертації цінних паперів інституту спільного інвестування, затвердженого рішенням Комісії від 01 жовтня 2013 року № 2073, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 22 жовтня 2013 року за № 1796/24328.

Відповідно до цього Положення, конвертація цінних паперів ІСІ здійснюється за ініціативою власника цінних паперів, що вилучаються з обігу внаслідок конвертації, на пі-

дставі поданої ним заяви на конвертацію. Прийняття заяв на конвертацію цінних паперів ІСІ проводиться КУА, яка здійснює управління активами відповідних ІСІ, або торговцем цінними паперами, який є агентом із розміщення та викупу цінних паперів відповідних інститутів спільного інвестування. При цьому така конвертація здійснюється в цінні папери іншого ІСІ, активи яких перебувають в управлінні однієї КУА.

До появи нової редакції Закону України «Про ІСІ» можливість такої конвертації не була передбачена чинним законодавством. Отже, вважаємо таку норму прогресивною, з огляду на те, що конвертація не призводить до появи фінансового результату на боці інвестора й необхідності у зв'язку із цим у подальшому сплачувати податки від такої фінансової операції.

Однак переконані, що процедуру можливості конвертації сертифікатів ІСІ варто розширити за межі однієї КУА. З одного боку, це дозволить інвестору застосовувати більше широке коло податкової оптимізації та планування своїх фінансових витрат, а з іншого — це дозволить КУА розвивати взаємодію з іншими учасниками ринку, застосовувати елементи диверсифікації власних ризиків за допомогою взаємного володіння активами та ін.

Стосовно припинення діяльності ІСІ внаслідок позбавлення ліцензії з певних причин вважаємо зазначити таке. Проведення професійної діяльності з управління активами інституційних інвесторів (діяльності з управління активами) після закінчення строку дії ліцензії (за наявності відповідного строку в ліцензії), прийняття рішення про анулювання ліцензії, що набрало чинності в установленому законодавством порядку (крім випадку анулювання ліцензії у зв'язку із припиненням ліцензіата шляхом реорганізації в результаті перетворення або виконання передбачених законодавством дій щодо припинення зазначеного виду професійної діяльності), не допускається.

У разі припинення ліцензіата шляхом реорганізації в результаті перетворення, якщо ліцензіат має намір провадити зазначені в ліцензії види діяльності, він протягом тридцяти календарних днів із дати реєстрації нових установчих документів повинен подати до Комісії заяву про анулювання ліцензії на провадження професійної діяльності на фондовому ринку — діяльності з управління активами інституційних інвесторів (діяльності з управління активами) у зв'язку із припиненням ліцензіата шляхом реорганізації в результаті перетворення та заяву про видачу ліцензії на провадження професійної діяльності на фондовому ринку — діяльності з управління активами інституційних інвесторів (діяльності з управління активами) і документи, що додаються до неї, для отримання нової ліцензії відповідно до вимог цих Ліцензійних умов (далі — Умови). Отже, необхідно констатувати, що на відміну від ІСІ для ліцензіата передбачене припинення діяльності шляхом реорганізації.

Припинення діяльності ліцензіата може відбуватися і за рішенням суду. У випадку прийняття рішення ліцензіатом про припинення власної діяльності є потреба в отриманні висновку відповідної саморегульовальної організації та/або об'єднанні професійних учасників ринку цінних паперів щодо можливості (неможливості) припинення заявником професійної діяльності на фондовому ринку — діяльності з управління активами інституційних інвесторів (діяльності з управління активами), за винятком випадків припинення зазначеної діяльності за рішенням суду.

Крім припинення дії ліцензії ліцензіата, в Умовах існує таке поняття, як зупинення дії ліцензії. Під час зупинення дії ліцензії ліцензіат не припиняє діяльності щодо обслуговування ІСІ та недержавних пенсійних фондів, активами яких він управляє.

Підсумовуючи, зазначимо, що припинення діяльності ІСІ внаслідок будь-яких обставин, що виникають на стороні ліцензіата, відбувається не у всіх випадках: так, реорганізація ліцензіата не призводить до обов'язкового припинення діяльності ІСІ; зупинення дії ліцензії ліцензіата не припиняє діяльності щодо обслуговування ІСІ, активами яких він управляє. У всіх інших випадках припинення діяльності ліцензіата з будь-яких обставин тягне за собою припинення діяльності ІСІ.

Висновки. Отже, припинення діяльності ІСІ має певні відмінності від загального порядку, встановленого для суб'єктів господарювання. Такі особливості обумовлені тим, що, по-перше, ІСІ не є суб'єктом господарювання, а по-друге, припинення його діяльності може відбутись і в разі припинення діяльності КУА, яка здійснює управління вказаним інститутом, із певних причин. З огляду на це, підставами припинення діяльності ІСІ можна вважати такі, як: 1) ті, що витікають із діяльності самого ІСІ; 2) ті, що не залежать від його діяльності.

Урегулювання питань припинення діяльності ІСІ здійснюється за допомогою спеціального законодавства, яке, зі свого боку, потребує певного корегування. Наприклад, є потреба в розширенні можливості конвертації сертифікатів ІСІ за межі однієї КУА, у зв'язку із чим важливим убачаємо внесення змін до:

– п. 11 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про ІСІ» та викладення в наступній редакції: «Конвертація цінних паперів інституту спільного інвестування — вилучення з обігу цінних паперів одного інституту спільного інвестування та обмін таких цінних паперів за ініціативою їхнього власника на цінні папери іншого інституту спільного інвестування»;

– ч. 1 ст. 60 Закону України «Про ІСІ» та викладення в наступній редакції: «Цінні папери одного інституту спільного інвестування за заявою їхнього власника можуть бути конвертовані в цінні папери іншого інституту спільного інвестування».

Припинення діяльності ІСІ внаслідок будь-яких обставин, що виникають на стороні ліцензіата, відбувається не у всіх випадках: так, реорганізація ліцензіата не призводить до обов'язкового припинення діяльності ІСІ; зупинення дії ліцензії ліцензіата не припиняє діяльності стосовно обслуговування ІСІ, активами яких він управляє. У всіх інших випадках припинення діяльності ліцензіата за будь-яких обставин призводить до припинення діяльності ІСІ.

Список використаних джерел

1. Жорнокуй Ю. М. Проблеми діяльності компанії з управління активами інститутів спільного інвестування. *Право і безпека*. 2005. № 6. С. 128–131.
2. Вінник О. М. Інвестиційне право : навч. посіб. Київ : Атіка, 2001. 264 с.
3. Суц О. П. Особливості діяльності компанії з управління активами інститутів спільного інвестування. *Форум права*. 2012. № 4. С. 892–898. URL: <http://aFchive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12copici.pdf> (дата звернення: 09.09.2019).
4. Тісунова В. М., Бондарчук А. В. Господарське право : навчальний посібник / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дидоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дидоренка, 2009. 584 с.
5. Тетарчук І. В., Дяків Т. Є. Біржове право України : навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ : «Центр учбової літератури», 2017. 244 с.
6. Тетарчук І. В., Дяків Т. Є. Господарське право України : навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ : «Центр учбової літератури», 2017. 208 с.
7. Смолин Г. В. Господарське право України. Загальна частина : навчальний посібник. 3-є вид., переробл. та доп. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 552 с.
8. Господарське право України : підручник : у 2 ч. О. Б. Андреева та ін. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2014. 310 с.
9. Вінник О. М. Господарське право: Курс лекцій. Київ : Атіка, 2004. 624 с.
10. Васильєв О. В. Особливості діяльності корпоративного інвестиційного фонду та публічного акціонерного товариства: порівняння і аналіз. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/16514/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%20%D0%9A%D0%98%D0%A4.pdf> (дата звернення: 02.09.2019).
11. Кадала В. В. Отдельные вопросы прекращения деятельности институтов совместного инвестирования. С. 98–100: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю факультету економіки та менеджменту ДонНТУ. Т. 2. *Проблеми розвитку фінансів та фінансової науки* (13–14 травня 2019 р., м. Покровськ). Уклад. В. М. Антоненко. Покровськ : ДонНТУ, 2019. 305 с.
12. Постанова Вищого господарського суду України у справі № 910/3046/16 від 10 квітня 2017 року. Реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65939871> (дата звернення: 10.09.2019).
13. Інвестиційне право : підручник. Ю. М. Жорнокуй, О. М. Шуміло, О. П. Суц та ін.; за заг. ред. Ю. М. Жорнокуя. Харків : Право, 2015. 512 с.

References

1. Zhornokui, Yu. M. (2005.). Problemy diialnosti kompanii z upravlinnia aktyvamy instytutiv spilnoho investuvannia [Problems of activity of the company on asset management of joint investment institutions]. Pravo i bezpeka. № 6. S. 128–131 [in Ukrainian].
2. Vinnyk, O. M. (2001). Investytsiine pravo [Investment law]: navch. posib. Kyiv : Atika. 264 s. [in Ukrainian].
3. Sushch, O. P. (2012). Osoblyvosti diialnosti kompanii z upravlinnia aktyvamy instytutiv spilnoho investuvannia [Features of activity of the company on asset management of joint investment institutions]. Forum prava. № 4. S. 892–898. URL: <http://aFchive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12copici.pdf> (data zvernennia: 09.09.2019). [in Ukrainian].
4. Tisunova, V. M., Bondarchuk, A. V. (2009). Hospodarske pravo [Commercial law]: navchalnyi posibnyk / MVS Ukrainy, Luhan. derzh. un-t vnutr. sprav im. E. O. Dydorenka. Luhansk : RVV LDUVS im. E. O. Dydorenka. 584 s. [in Ukrainian].
5. Tetarchuk, I. V., Diakiv, T. Ye. (2017). Birzhove pravo Ukrainy [Exchange Law of Ukraine]: navchalnyi posibnyk dlia pidhotovky do ispytiv. Kyiv : «Tsentр uchbovoi literatury». 244 s. [in Ukrainian].
6. Tetarchuk, I. V., Diakiv, T. Ye. (2017). Hospodarske pravo Ukrainy [Business Law of Ukraine]: navchalnyi posibnyk dlia pidhotovky do ispytiv. Kyiv : «Tsentр uchbovoi literatury». 208 s. [in Ukrainian].
7. Smolyn, H. V. (2013). Hospodarske pravo Ukrainy. Zahalna chastyna [Business Law of Ukraine. The common part]: navchalnyi posibnyk. 3-ye vyd., pererobl. ta dop. Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. 552 s. [in Ukrainian].
8. Hospodarske pravo Ukrainy [Business Law of Ukraine]: pidruchnyk : u 2 ch. O. B. Andrieieva ta in. Kharkiv : Khark. nats. un-t vnutr. sprav, 2014. 310 s. [in Ukrainian].
9. Vinnyk, O. M. (2004). Hospodarske pravo [Commercial law]: Kurs lektsii. Kyiv : Atika. 624 s. [in Ukrainian].
10. Vasyliiev, O. V. (2019). Osoblyvosti diialnosti korporatyvnoho investytsiinoho fondu ta publicnoho aktsioneroho tovarystva: porivniannia i analiz [Features of Corporate Investment Fund and Public Joint Stock Company: Comparison and Analysis]. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/16514/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%20%D0%9A%D0%98%D0%A4.pdf>. [in Ukrainian].
11. Kadala, V. V. (2019). Otdelnye voprosy prekrascheniya deyatelnosti institutov sovместного investirovaniya [Separate Issues of Discontinuation of Joint Venture Institutions]. S. 98–100: materialy Vseukrainskoi nauko-vo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoi 50-richchiu fakultetu ekonomiky ta menedzhmentu DonNTU. T. 2. Problemy rozvytku finansiv ta finansovoi nauky (13–14 travnia 2019 r., m. Pokrovsk). Uklad. V. M. Antonenko. Pokrovsk : DonNTU. 305 s. [in Ukrainian, in Russian].
12. Postanova Vyshchoho hospodarskoho sudu Ukrainy u spravi № 910/3046/16 vid 10 kvitnia 2017 roku. Reiestr sudovykh rishen [Resolution of the Supreme Economic Court of Ukraine in Case No. 910/3046/16 of April 10, 2017. Register of court decisions]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65939871> (data zvernennia: 10.09.2019). [in Ukrainian].
13. Investytsiine pravo [Investment law]: pidruchnyk. Yu. M. Zhornokui, O. M. Shumilo, O. P. Sushch ta in.; za zah. red. Yu. M. Zhornokuia. Xarkiv : Pravo, 2015. 512 s. [in Ukrainian].

Кадала Виталий Витальевич,

кандидат юридических наук

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6868-9487>

Волбуева Елена Алексеевна,

кандидат юридических наук, доцент

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8601-4344>

ОТНОСИТЕЛЬНО ПОРЯДКА ПРЕКРАЩЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИНСТИТУТОВ СОВМЕСТНОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ

Статья посвящена исследованию порядка прекращения деятельности институтов совместного инвестирования (далее — ИСИ). Установлено, что прекращение деятельности ИСИ имеет определённые отличия от общего порядка, установленного для субъектов хозяйствования. Такие особенности обусловлены тем, что, во-первых, ИСИ не является субъектом хозяйствования, а во-вторых, прекращение его деятельности может произойти и в случае прекращения деятельности КУА, которая осуществляет управление указанным институтом, на определённых основаниях. Учитывая это, основания прекращения деятельности ИСИ можно разделить на следующие две группы: 1) те, которые вытекают из деятельности самого ИСИ; 2) те, которые не зависят от его деятельности.

Ключевые слова: деятельность; прекращение; институт совместного инвестирования; компания по управлению активами; лицензиат.

Kadala Vitaly Vitaliiovych,

PhD in Law

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6868-9487>

Volobuieva Olena Oleksiivna,

PhD in Law, Associate Professor

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8601-4344>

TO THE ORDER OF THE TERMINATION OF THE ACTIVITIES OF THE COLLECTIVE INVESTMENT INSTITUTIONS

The article is devoted to the study of the issue of how to terminate the activity of collective investment institutions. It has been established that the termination of CII activity has certain differences from the general procedure established for economic entities. Such features are due to the fact that, firstly, the CII is not a business entity, and secondly the termination of its activities may take place in the event of the termination of the AMC, which manages the said institution, for one reason or another. In view of this, the grounds for termination of the CII can be divided into the following two groups: those arising from the activities of the CII itself and those that are independent of its activities. The resolution of issues related to the cessation of CII activities is carried out through special legislation, which, in its turn, requires some adjustments. There is a need to expand the ability to convert CII certificates beyond one AMC. In connection with this, there is a need to introduce amendments to Article 1, part 1, paragraph 11 of the Law of Ukraine "On CII" and to read as follows: the conversion of securities of the Collective Investment Institute — the withdrawal from the circulation of securities of one collective investment and exchange institution such securities at the initiative of their owner on securities of another joint investment institution; Part 1 of Art. 60 of the Law of Ukraine "On CII" in the following wording: "Securities of one collective investment institution, at the request of their owner, may be converted into securities of another joint investment institution". The termination of the CII due to any circumstances that arise on the part of the licensee does not occur in all cases: the reorganization of the licensee does not entail the mandatory termination of the CII; the suspension of the license of the licensee does not stop the activity of servicing the CII the assets of which he manages. In all other cases, the termination of the licensee's activity in all circumstances entails the cessation of the activity of the CII.

Key words: activity; termination; collective investment institute; asset management company; licensee.

Надійшла до редколегії: 15.09.2019

УДК: 342.7.349

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-65-72>

Колеснік Тетяна Володимирівна,
доктор юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Пир)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9167-4072>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЗАПОБІГАННЯ МОБІНГУ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

Статтю присвячено аналізу сучасної проблематики «мобінгу» в українському суспільстві. Досліджено поняття «мобінг», причини його виникнення, індикатори прояву та негативні наслідки як на рівні керівника підприємства, так і стосовно окремої особи. Розглянуто законодавство Франції як приклад країн Європи щодо врегулювання мобінгу на законодавчому рівні, зокрема питання відповідальності за здійснення психологічного тиску. Було визначено, що наразі в Україні відсутнє законодавче закріплення норм правового регулювання цього явища. Проаналізовано законопроект, що пропонує певні методи боротьби із цькуванням на робочих місцях з метою попередження випадків виникнення мобінгу.

Ключові слова: мобінг; психологічний тиск; трудовий колектив; мобер; конфлікт; запобігання мобінгу.

Постановка проблеми. Сьогодні соціально-економічні тенденції розвитку суспільства невід'ємно пов'язані з реформуванням трудового законодавства та впровадженням цивілізованих підходів до регулювання відносин у сфері праці. Проте значне економічне відставання України від розвинених європейських країн гальмує процес удосконалення трудового законодавства й укріплення правових засад та інструментарію захисту працівників від мобінгу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблеми мобінгу займалися такі науковці, як А. М. Колот, О. В. Качмар, О. О. Корабльова, О. І. Сердюк, Л. П. Гаращенко та ін. У їхніх працях увага приділялася переважно причинам мобінгу та досвіду зарубіжних країн щодо особливостей застосування норм у боротьбі із психологічним тиском.

Метою цієї статті, відповідно до чітко сформульованої та належно актуалізованої тематичної проблеми, є узагальнення основних положень та моделювання причин появи мобінгу у трудових колективах, окреслення стратегій запобігання і протидії мобінгу шляхом використання правових норм національного законодавства.

Сьогодні в більшості зарубіжних країн знають, що таке мобінг, і на законодавчому рівні регулюється протидія цьому явищу. Слід виокремити Директиву Європейського Союзу № 2000/78/ЄС, яка встановлює рівність поводження у сфері праці та зайнятості, визначаючи поведінку з метою створення ворожої, що принижує гідність людини, або образливої обстановки як переслідування працівника, що прирівнюється до дискримінації трудових прав [1]. Крім того, згідно зі статтею 26 Європейської соціальної хартії, держави взяли на себе зобов'язання сприяти запобігання систематичним непорядним або явно негативним та образливим діям стосовно окремих працівників на робочому місці або у зв'язку з виконанням роботи та вживати всіх відповідних заходів для захисту працівників від такої поведінки роботодавців [2].

Виклад основного матеріалу. Феномен мобінгу властивий будь-якій державі, і Україна, яка перебуває у стадії трансформації суспільного устрою, що супроводжується

ствердженням різних форм власності та видів діяльності, не є винятком. Явище мобінгу, тобто колективного психологічного терору, було визнано лише на початку 90-х рр. ХХ ст., однак, згідно зі статистичними даними фахівців, з кожним роком набуває стрімкого поширення в усьому світі, немов епідемія нової соціальної хвороби. Так, професор Колумбійського університету Х. Хорнштайн підрахував, що не менше 20 млн американців щодня стикаються із жорстоким ставленням на роботі. За даними Стаффордширського університету, 53,0% британських працівників (близько 14 млн осіб) постраждали від мобінгу протягом свого професійного життя. Статистика європейських компаній свідчить, що об'єктом офісного терору стає кожний 25-й фахівець. В Україні, на жаль, така інформація не фіксується, незважаючи на наявність та гостроту окресленої проблеми [3, с. 5].

Міжнародна організація праці (МОП) під психічним терором на робочому місці розуміє «образливе, мстиве, жорстоке, злостиве або принизливе поведіння з окремою особою або групою працівників, що охоплює колективний пресинг (ganging up) або мобінг проти обраного працівника, який стає об'єктом психічного тиску. Мобінг передбачає постійну негативну увагу або критику, ізоляцію особи від суспільних контактів, поширення неправдивої інформації» [4, с. 2].

Мобінг у системі соціально-трудових відносин має або вертикальну, або горизонтальну спрямованість. Горизонтальний мобінг — це моральне переслідування на рівні однієї професійної групи або одного структурного підрозділу. Суб'єктами конфліктної взаємодії виступають співпрацівники структурного підрозділу. Моральне переслідування розвивається за однією зі схем: «співпрацівник — співпрацівник», «група співпрацівників — співпрацівник». Вертикальний мобінг є моральним переслідуванням по вертикалі управління персоналом. Як правило, ідейним натхненником є безпосередній керівник, роботодавець.

Необхідно враховувати, що мобінг може бути свідомий (навмисний) і несвідомий (стихийний). Свідомий мобінг — це цілеспрямовані дії, які мають конкретну, чітко сформульовану мету — створити людині такі умови, аби вона звільнилась із займаної посади. У такому випадку найчастіше йдеться про корисливі мотиви: обійняти чиюсь посаду, привести на неї когось зі «своїх», вислужитися перед начальством. Несвідомий мобінг — це дії, які виконує людина, не усвідомлюючи, що займається цькуванням. Просто хтось із колег викликає в неї постійне роздратування, що накопичується і зрештою проривається назовні [5]. Причини виникнення мобінгу як явища (на рівні колективу) полягають у розподілі статусів у колективі; примітивних реакціях у спілкуванні; в успадкованому інстинкті; вікових особливостях розвитку; загальній культурі й моральності тощо [6, с. 58]. Безумовно, причинами виникнення мобінгу сприяють і недоліки в організації праці, плінність кадрів, зміна керівництва, відсутність прозорої системи кадрового просування та перспектив кар'єрного зростання.

Водночас слід зауважити, що проблема мобінгу має яскраво виражений правовий аспект, оскільки у ст. 3 Конституції України наголошується, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [7]. Стаття 2¹ Кодексу законів про працю України регламентує норму про заборону будь-якої дискримінації у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників [8]. Однією із форм такої дискримінації працівників є мобінг — систематичний психологічний тиск у вигляді цькування співробітника в колективі з метою зниження його авторитету та, зазвичай, подальшого звільнення. За змістом поняття «мобінг» майже тотожне поняттю «утиск», уже визначеному ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (далі — Закон), дія якого поширюється на трудові відносини (ст. 5 цього Закону) [9].

Сьогодні проблема мобінгу особливо гостро постає у сфері незадекларованих трудових відносин, де щонайменше працює близько 6 млн працівників, які фактично позбавлені гарантій та прав на гідні умови праці й можливості документально підтвердити порушення їхніх прав у судовому порядку. Кодекс Законів про працю України і проєкт Трудового кодексу [10] містить антидискримінаційні гарантії для працівників, а також право

працівників на відшкодування роботодавцем моральної шкоди за порушення законних прав громадян. Для прикладу, у чинному Трудовому кодексі це статті 2¹, 22 і 237-1. Новели проєкту Трудового кодексу передбачають, зокрема, покладання на роботодавця зобов'язання доказувати в суді відсутність фактів дискримінації (частина 3 статті 3), а також компенсувати моральну шкоду в разі невиконання свого обов'язку шанувати честь, гідність та інші особисті немайнові права працівника (ст. 366). Крім того, установлюється можливість визнання трудового договору недійсним, якщо його укладено шляхом омани, погрози, примушення (ст. 45). А втім, навіть у випадку прийняття таких норм наведено не дозволить значно покращити прояви дискримінації в мобінгу на робочому місці. Слід підкреслити, що ні поняття, ні механізми захисту від мобінгу, на жаль, у нормах чинного законодавства та в проєкті Трудового кодексу нормативно не врегульовані.

Отже, на сьогодні в Україні відсутні правові шляхи боротьби із психологічним тиском на роботі. Аналізуючи міжнародну практику окремих країн-членів ЄС, можна побачити, що захист від цього негативного явища здійснюється шляхом гарантування та забезпечення права на справедливі та безпечні умови праці. Наприклад, у Франції було прийнято спеціальний Закон «Про захист працівників від морального переслідування на робочому місці». І до трудового законодавства Франції було внесено доповнення щодо способів захисту права на гідність працівника під час трудової діяльності. Згідно зі ст. L.1152-1 Трудового кодексу Франції, «жоден працівник не повинен страждати через численні випадки психологічного тиску проти нього, які спрямовані на погіршення умов праці та можуть порушувати його права і гідність, негативно впливати на його фізичне та психічне здоров'я або перешкоджати його професійному майбутньому». Трудовий кодекс Франції також передбачає санкції стосовно моберів — позбавлення волі (до одного року) і/або грошовий штраф у розмірі 3750 євро. Кодекс уповноважує роботодавця дисциплінарно судити працівника, який здійснює мобінг, і містить положення про захист жертви мобінгу. Так, працівник, який став жертвою, може ініціювати спеціальну процедуру посередництва для вирішення ситуації, що склалася. Так само забороняється проводити будь-які санкції чи розривати трудові відносини із працівником, який став жертвою мобінгу або відмовився його терпіти. Трудовий кодекс Франції містить також і норми із запобігання психологічному тиску, а саме ст. L.1152-2, згідно з якою роботодавець повинен ужити всіх необхідних заходів для запобігання поведінки знуцань; ст. L.4121-1 закріплює обов'язок роботодавця вжити необхідних заходів із гарантування безпеки та захисту фізичного та психічного здоров'я працівників, а саме: превентивні заходи із приводу соціально-психологічного клімату в колективі, інформаційні та навчальні заходи із проблемних питань. Роботодавець повинен забезпечити адаптацію цих заходів з метою врахування мінливих обставин і спрямувати їх на поліпшення наявних ситуацій [11].

Оскільки в Україні поняття «мобінг» з'явилося порівняно нещодавно, то варто констатувати, що на законодавчому рівні питання протидії та заборони мобінгу залишається неврегульованим. З метою забезпечення гідних умов праці та гарантії захисту прав працівників від психологічного насилля на роботі було зареєстровано Законопроєкт № 7005 (далі — проєкт Закону, Законопроєкт) про внесення змін до деяких законів України (щодо запобігання мобінгу). Проєкт Закону спрямований на, по-перше, погодження норм українського законодавства з європейськими та, по-друге, забезпечення захисту від дискримінації і психологічного тиску у трудовому колективі. Запропоновано: 1) під мобінгом розуміти форму психологічного насилля, яка характеризується тривалим та систематичним цькуванням працівника в колективі, сексуальним домаганням, психологічним тиском на нього з метою подальшого звільнення; 2) статтю 2¹ доповнити частиною другою та приміткою до неї такого змісту: «Власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується протидіяти мобінгу як негативному явищу у службово-трудовах відносинах»; 3) запровадити кримінальну відповідальність за систематичне порушення прав співробітників шляхом застосування психологічного насильства та інших

елементів мобінгу [12]. Цей Законопроект покликаний погодити норми українського законодавства з європейським законодавством та забезпечити захист від дискримінації і психологічного тиску у трудовому колективі.

Згідно із чинним законодавством, основним інструментом захисту і доведення факту дискримінації, зокрема у сфері трудових правовідносин, залишається суд, а обов'язок доведення залишається за постраждалим. Станом на сьогодні навіть Уповноважений Верховної Ради України з прав людини може вступати в судовий процес для захисту постраждалого від дискримінації лише як третя особа та надавати висновки в таких справах за відповідним рішенням і зверненням суду. Українська судова практика стосовно дискримінації у сфері праці за час дії Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» із 2012 року свідчить про неефективність теперішньої системи захисту, оскільки, незважаючи про наявні чисельні факти дискримінації у сфері трудових відносин, за цей період розглянуто не більше десятка справ, які, на жаль, здебільшого вирішено не на користь постраждалих від дискримінації.

Проблема «права доступу» до правосуддя для таких справ залишається вкрай гострою, що насамперед зумовлено непосильним розміром для людини праці судового збору в разі висування позивачем вимог про матеріальну компенсацію заподіяної шкоди, а також неможливістю надати документальні докази, у тому числі показання свідків, які також знаходяться в аналогічному дискримінаційному середовищі та бояться втратити роботу, навіть в умовах примусової праці.

У контексті цього підтримуємо твердження про те, що «стрижнем соціально-правової консолідації українського суспільства мають виступати принципи демократії, забезпечення реалізації в соціально-політичних та інших практиках усіх прав людини та громадянина, дотримання країною перспектив європейського вибору. Врешті-решт, суспільство очікує на те, що пріоритетами національного розвитку (не тільки проголошеними, а й реальними) будуть визнані: висока якість життя громадян України; конкурентоспроможна економіка (із сильною інтелектуальною складовою); сильна й справедлива влада, що вимагає поваги до права і закону» [13, с. 204].

Усе це, на нашу думку, указує на необхідність створення дієвого правового механізму захисту працівника від незаконних та безпідставних утисків і цькувань з боку роботодавця. Мобінг є дуже складним і небезпечним явищем у трудових колективах. Цей вид психологічного впливу призводить до низки наслідків, які негативно впливають на людину, стосовно якої скоюється подібне, та на весь колектив, у якому можна це спостерігати. Аби не допустити розвиток і подальше поширення мобінгу, важливим є запровадження інструментів його регулювання.

Аналізуючи положення Законопроекту № 10118 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії мобінгу», наголошуємо, що автори приділяють увагу як відповідальності працівника, так і роботодавця. Наразі ж адміністративна відповідальність, до якої може бути притягнуто звичайного працівника, дещо відрізняється від відповідальності роботодавця.

За вчинення мобінгу над будь-яким учасником трудових правовідносин працівникові-кривдникові загрожуватиме санкція у вигляді штрафу від 50 (850 грн) до 100 (1700 грн) неоподаткованих мінімумів доходів громадян або залучення до громадських робіт на строк від 20 до 40 годин. У разі ж здійснення цькування повторно протягом року групою осіб або якщо психічному чи фізичному здоров'ю жертви було спричинено значної шкоди, можливе стягнення збільшиться: розмір штрафу становитиме від 100 (1700 грн) до 200 (3400 грн) неоподаткованих мінімумів доходів громадян, а строк громадських робіт — від 40 до 60 годин [14].

Що стосується роботодавця, то, ураховуючи його правове положення в корпоративній ієрархії, пропонується, відповідно, і більший рівень відповідальності. Запропоновано Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнити статтею 173⁵, якою вста-

новити, що мобінг (цькування), тобто діяння учасників трудових відносин, які полягають у психологічному, фізичному, економічному насильстві, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно працівника підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, виду діяльності та галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором із фізичною особою, або особою стосовно інших учасників трудових відносин з метою приниження їхньої людської гідності за певними ознаками, створення стосовно них напруженої, ворожої, образливої атмосфери та примушування учасників трудових відносин до зміни місця роботи, тягне за собою накладення штрафу від 50 до 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 20 до 40 годин.

Окрім того, автори Законопроекту пропонують притягувати роботодавців до відповідальності й за неповідомлення про систематичні випадки мобінгу на підприємстві до уповноважених підрозділів Національної поліції. У разі замовчування таких конфліктів керівника можуть покарати виправними роботами з відрахуванням 20% зарплати або штрафом від 50 до 100 неоподаткованих мінімумів доходів.

Авторами проекту Закону наголошується, що найбільш ефективним методом боротьби із цькуванням на робочих місцях має стати попередження випадків виникнення мобінгу. З цією метою вони пропонують включити нові положення до ст. 13 Кодексу законів про працю України (далі — КЗпП України). Так, до змісту колективних угод (між роботодавцем і трудовим колективом) мають входити зобов'язання сторін зі здійснення заходів, спрямованих на запобігання та протидію мобінгу, а також із контролю за їхнім виконанням.

Окрім змін до КЗпП України, пропонується внести доповнення до Закону України «Про колективні договори і угоди» [15]. По-перше, розглянуту вище новелу має бути продубльовано у ст. 7 документа. По-друге, аналогічну норму має бути включено до ст. 8, якою закріплюється перелік вимог до генеральних трудових угод. Це означає, що вироблення загальних принципів та норм реалізації антимобінгових і контрольних заходів відбуватиметься на національному рівні й становитиме єдиний стандарт для всіх підприємств, установ чи організацій, які перебувають під юрисдикцією України.

Натомість положення, прописані в Законопроекті про мобінг, важко назвати вдалими. Головною їхньою вадою є відсутність норм трудового права, що закріплювали б обов'язок роботодавця забезпечувати комфортну психологічну атмосферу у трудовому колективі, не допускати випадків мобінгу. Це дуже важливо, адже, відповідно до чинної редакції Законопроекту, працівник не має жодних способів реагування на насильство на роботі, крім того, щоб звернутися до Нацполіції. Законопроект № 10118 не закріплює презумпцію тягаря доведення мобінгу на кривдника, не зараховує стресогенні фактори, пов'язані з мобінгом, до питань охорони праці, не надає право працівнику вимагати переведення на інше робоче місце у випадках психологічного чи іншого насильства.

Дивним та невинуватим у цьому нормативно-правовому акті є покладення на Нацполіцію повноважень фіксації та притягнення до адміністративної відповідальності за мобінг. Основним державним органом, який здійснює контроль за додержанням законодавства про працю, є Державна служба з питань праці України, а суд притягує до відповідальності за більшість правопорушень у сфері трудових відносин.

Слід констатувати, що, на жаль, у Законопроекті не приділили увагу повноваженням Державної служби України з питань праці в регулюванні цієї проблеми. Адже її прямими повноваженнями є нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю. Саме нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю є важливими способами захисту трудових прав працівників, гарантією забезпечення законності у трудових відносинах. Доречно згадати, що державні органи, які здійснюють нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю, мають владні *повноваження*, по-перше, стосовно попередження і припинення трудових правопорушень; по-друге, щодо застосування адміністративних та дисциплінарних стягнень; по-третє, нормотворчі; по-четверте, роз'яснювальні.

Як приклад можна використати також прогресивні ідеї міжнародного досвіду протидії мобінгу. У Швеції, крім нормативного регулювання аналізованого питання, існує посада омбудсмена з питань боротьби з порушенням прав у галузі трудових і соціальних відносин. Оскільки розроблення рекомендацій потребує регулювання, то цим повинна займатися група фахівців, яку очолює омбудсмен. У Пакистані існує федеральний омбудсмен із питань захисту жінок від переслідувань на робочому місці. Це свідчить, що в багатьох країнах є прогресивні системи протидії мобінгу, що охоплюють також різноманітні профілактичні та освітні заходи, спрямовані на попередження насильства у трудовому колективі. Можливо, буде доцільним і в Україні створити аналогічні інституції.

Ураховуючи викладене вище, можна стверджувати, що проблема мобінгу є актуальною не тільки для нашого суспільства, а й для країн Європи з розвиненою ринковою економікою. Однак слід наголосити, що запровадження норм Законопроєкту стало б гармонійним продовженням політики боротьби з порушеннями права на повагу честі й гідності. До того ж законотворча згода парламентарів мала б посприяти й реалізації євроінтеграційного курсу України, закріпленому віднедавна на конституційному рівні. Адже забезпечення прав і свобод загалом є однією із цінностей, закріплених в установчих актах ЄС, а характерний акцент, сконцентрований на економічній складовій як на рушії європейських інтеграційних процесів, означає, що забезпечення прав учасників трудових правовідносин є пріоритетним і надзвичайно важливим.

Список використаних джерел

1. Директива Європейського Союзу від 27.11.2000 № 2000/78/ЄС. URL: <http://base.garant.ru/2564485/> (дата звернення: 15.08.2019).
2. Європейська соціальна хартія, 03.05.1996 (ратифіковано Законом № 137-V від 14.09.2006). *Відом. Верховн. Ради України*. 2006. № 43. Ст. 418. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 11.09.2019).
3. Абашкина О. Моббинг по-немецки. Справочник по управлению персоналом. 2007. № 9. С. 120–124.
4. When working becomes hazardous / International Labour Organization (ILO) // World of Work. 1998. № 26. S. 2–6.
5. Корабльова О. О. Вплив мобінгу на формування та соціалізацію особистості. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpkhist_2014_2_30.pdf (дата звернення: 20.09.2019).
6. Качмар О. В. Мобінг як різновид психологічного насильства в трудовому колективі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. Вип. 1. С. 58–61.
7. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відом. Верховн. Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
8. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08_08 (дата звернення 28.08.2019).
9. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : закон України від 13.05.2014. № 1263-VII. *Відом. Верховн. Ради України*. 2014. № 27. Ст. 915.
10. Трудовий кодекс України: Проєкт № 1658 (доопрацьований) від 20.05.2015. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/> (дата звернення 28.08.2019).
11. France Code du travail. Dernière modification : 1 février 2017. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?idArticle=LEGIARTI000018764571&idSectionTA=LEGISCTA000018764573&cidTexte=LEGITEXT000006072050&dateTexte=20160205#LEGIARTI000018764562> (дата звернення: 21.08.2019).
12. Про внесення змін до деяких законів України (щодо запобігання мобінгу) : Законопроєкт від 25.07.2017 № 7005. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/> (дата звернення: 30.08.2019).
13. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія. Г. Ю. Васильев та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2013. 536 с.
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії мобінгу : Законопроєкт від 01.03.2019 № 10118. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/> (дата звернення: 09.09.2019).
15. Про колективні договори і угоди : закон України від 01.07.1993. № 3356-XII. *Відом. Верховн. Ради України*. 1993. № 36. Ст. 361.

References

1. Dyrektyva Yevropeiskoho Soiuzu [Directive of the European Union] vid 27.11.2000 № 2000/78/ІeS. URL: <http://base.garant.ru/2564485/> (data zvernennia: 15.08.2019). [in Ukrainian].
2. Ievropeiska sotsialna khartiia [The European Social Charter], 03.05.1996 (ratyfikovano Zakonom № 137-V vid 14.09.2006). Vidom. Verkhovn. Rady Ukrainy. 2006. № 43. St. 418. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (data zvernennia: 11.09.2019). [in Ukrainian].
3. Abashkina, O. (2007). Mobbing po-nemetski [Mobbing in German]. Spravochnik po upravleniyu personalom. № 9. S. 120–124 [in Russian].
4. When working becomes hazardous / International Labour Organization (ILO) // World of Work. 1998. Nr. 26. S. 2–6.
5. Korablova, O. O. (2019). Vplyv mobinhu na formuvannia ta sotsializatsiiu osobystosti [The influence of mobbing on the formation and socialization of personality]. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpkhist_2014_2_30.pdf. [in Ukrainian].
6. Kachmar, O. V. (2016). Mobinh yak riznovyd psykholohichnoho nasylstva v trudovomu kolektyvi [Mobbing as a type of psychological violence in the workforce]. Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii. Vyp. 1. S. 58–61 [in Ukrainian].
7. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] vid 28 chervnia 1996 roku № 254k/96-VR. Vidom. Verkhovn. Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141 [in Ukrainian].
8. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy [Labor Code of Ukraine] vid 10 hrudnia 1971 roku № 322-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08.08> (data zvernennia 28.08.2019) [in Ukrainian].
9. Pro zasady zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini [On the principles of preventing and combating discrimination in Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13.05.2014. № 1263-VII. Vidom. Verkhovn. Rady Ukrainy. 2014. № 27. St. 915 [in Ukrainian].
10. Trudovyi kodeks Ukrainy [Labor Code of Ukraine]: Proiekt № 1658 (doopratsovanyi) vid 20.05.2015. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/> (data zvernennia 28.08.2019) [in Ukrainian].
11. France Code du travail. Dernière modification : 1 février 2017. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?idArticle=LEGIARTI000018764571&idSectionTA=LEGISCTA000018764573&cidTexte=LEGITEXT000006072050&dateTexte=20160205#LEGIARTI000018764562>.
12. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy (shchodo zapobihannia mobinhu) [On amendments to some laws of Ukraine (on the prevention of mobbing)]: Zakonoproiekt vid 25.07.2017 № 7005. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/> (data zvernennia: 30.08.2019) [in Ukrainian].
13. Hromadianske suspilstvo: politychni ta sotsialno-pravovi problemy rozvytku [Civil society: political and socio-legal problems of development]: monohrafiia. H. Yu. Vasyliiev ta in.; za red. M. P. Trebina. Kharkiv : Pravo, 2013. 536 s. [in Ukrainian].
14. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchych aktiv Ukrainy shchodo protydii mobinhu [Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії мобінгу]: Zakonoproiekt vid 01.03.2019 № 10118. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/> (data zvernennia: 09.09.2019) [in Ukrainian].
15. Pro kolektyvni dohovory i uhody [On collective agreements and agreements]: Zakon Ukrainy vid 01.07.1993. № 3356-XII. Vidom. Verkhovn. Rady Ukrainy. 1993. № 36. St. 361 [in Ukrainian].

Колесник Татьяна Владимировна,
доктор юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9167-4072>

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПРЕДОТВРАЩЕНИЮ МОББИНГА В ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Целью этой статьи является, во-первых, анализ современной проблематики так называемого «моббинга», во-вторых, исследование понятия «моббинг» и причин его возникновения, в-третьих, определение индикаторов проявления и негативные последствия как на уровне руководителя предприятия, так и для конкретного работника. В статье рассмотрено законодательство зарубежных стран и проанализированы национальные законопроекты, которые направлены на правовое регулирование данной проблематики.

Ключевые слова: моббинг; психологическое давление; трудовой коллектив; моббер; конфликт; предотвращение моббинга.

Koliesnik Tetiana Volodymyrivna,
PhD in Law, Associate Professor
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9167-4072>

MODERN APPROACHES TO PREVENTING MOBBING IN LABOR RELATIONS

Today, the social and economic trends of social development are intrinsically connected with reforming labor law and introducing of civilizational approaches to regulating relations in the field of labor. However, the fact that Ukraine is considerably falling behind as to economic development from developed European countries hampers the process of improving labor law and strengthening legal frameworks and tools to protect workers from mobbing. Currently, most foreign countries know what mobbing is, and it is regulated at the legislative level to counteract this phenomenon. It should be noted that the European Union Directive of 27.11.2000 No 2000/78/EC, which establishes equal treatment in the field of work and employment, defines conduct that is aimed at creating a hostile, degrading or abusive situation as harassment of an employee that equals to discrimination of labor rights. Moreover, in accordance with Article 26 of the European Social Charter, States have undertaken to promote preventing systematic reprehensible or distinctly negative and offensive actions directed against individual workers in the workplace or in relation to work and to take all appropriate measures to protect workers from such conduct. The phenomenon of common for any state, and Ukraine, which is undergoing a transformation of the social system accompanied by the establishing different forms of ownership and activities, is no exception. Mobbing in the system of social and labor relations is either vertically or horizontally oriented. Horizontal mobbing is a moral persecution at the level of one professional group or one structural unit. Vertical mobbing is a moral pursuit of vertical management of personnel. As a rule, the source of it is the direct manager, the employer. It should be borne in mind that mobbing can be conscious (intentional) and unconscious (spontaneous). Conscious mobbing is a deliberate action that has a specific, well-defined purpose: to create conditions for a person to get to resign. Unconscious mobbing is an action that a person does without realizing that he or she is engaged in harassment. Since the concept of mobbing has emerged relatively recently in Ukraine, it should be noted that countering and prohibiting mobbing remains unregulated at the legislative level. In order to ensure decent working conditions and to guarantee the protection of employees' rights against psychological violence at work, Draft law No. 7005 was introduced on amendments to some Laws of Ukraine (on the prevention of mobbing). The draft law is aimed at bringing the norms of the Ukrainian legislation in line with the European legislation and providing protection against discrimination and psychological pressure in the labor collective. Implementation of the provisions of Draft No. 10118 "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Countering Mobbing" would be a harmonious extension of the policy of countering violations of the right to respect and dignity of participants in labor relations.

Key words: mobbing; psychological pressure; labor collective; mobber; conflict; prevention of mobbing.

Надійшла до редколегії 15.09.2019

УДК: 349.2

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-73-79>

Костюченко Олена Євгенівна,
доктор юридичних наук, доцент
(Університет державної фіскальної служби України,
м. Ірпінь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8244-3563>

ГУМАНІЗМ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ПРАВОВА ІДЕЯ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ

У статті наголошується, що гуманізм є фундаментальною правовою ідеєю у трудовому праві. Обґрунтовується, що гуманістичні ідеї у сфері праці сприяють не лише залученню громадян до суспільно корисної праці, а й забезпечують реалізацію виробничої функції трудового права. Відстоюється думка, що працівники як найчисельніша соціальна група в суспільстві, застосовуючи свої здібності до праці, мають бути вмотивовані до підвищення продуктивності праці завдяки створенню «гідних умов праці». Підкреслюється, що руйнація соціального миру й злагоди починається з посягань на соціальні цінності. Будь-які посягання на соціальні цінності, визначені у ст. 3 Конституції України, створюють реальну загрозу для соціальної безпеки як складової національної безпеки України. Акцентовано, що соціальне партнерство, договірний характер праці та встановлення її умов на засадах юридичної рівності сторін виступають інструментом реалізації «гідних умов праці», де участь працівників у розподілі прибутку підприємства відповідає не лише інтересам трудового колективу, а й роботодавця.

Ключові слова: гуманізм; трудове право; норми трудового права; соціальна цінність; працівник; роботодавець; партнерство.

Постановка проблеми. Швидкоплинність законодавчих приписів у сфері праці призводить до нестабільності у: а) трудових правовідносинах; б) розвитку нових форм залучення особи до суспільно корисної праці; в) трудовій мотивації працездатного населення. Нерозвиненість відносин соціального партнерства в Україні значною мірою гальмує формування дієвих механізмів захисту працівниками своїх соціально-економічних інтересів; економічна нерівність працівника й роботодавця, підживлена тенденціями до зрушення трудових прав профспілок та розширення прав роботодавців, також не сприяє сталому розвитку відносин у сфері праці. Усе це утворює низку взаємопов'язаних теоретичних і практичних проблем у реалізації громадянами права на працю в Україні. Причин для цього багато, але головна — це відсутність чіткого розуміння, що фундаментальною правовою ідеєю в трудовому праві є гуманізм, який обумовлює необхідність орієнтування трудового законодавства на пріоритет трудових та фундаментальних соціальних прав працівника. Зволікання із прийняттям проекту Трудового кодексу України також пов'язане з невизначеністю законодавця в питаннях формування засад регулювання трудових та тісно пов'язаних із ними відносин у сучасній Україні. Розвиток відносин у сфері праці загалом та оновлення трудових правовідносин, по суті, вимагають перегляду не лише законодавства про працю, а й сучасної ідеології, що має закладатися в норми трудового права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що все частіше науковці приділяють увагу такій проблемі вітчизняного трудового законодавства, як утрата соціальної орієнтації трудового права. Правники наголошують, що нівелювання соціальної природи у трудових нормах породжує тотальне порушення трудових прав працівників і, як на-

слідок, несприятливі умови праці для працівників змушують громадян шукати роботу за межами держави. Як свідчать наукові праці В. С. Горбаня, І. П. Жигалкіна, М. І. Іншина, О. І. Процевського, Л. П. Шумної, В. І. Щербини та інших, вирішення окресленої проблеми має розглядатися комплексно, зокрема й на основі фундаментальної правової ідеї у трудовому праві, яка надає особливого значення соціальній цінності самої людини. Гуманізм як невід'ємна складова суспільного життя досліджувався ще великими філософами, як-от: Арістотель, Демокрит, Епікур, Сократ, Конфуцій, Бекон, Петрарка та ін. А отже, таке соціальне явище, як гуманізм не може бути викреслене із життя громадян у державі, яка проголосила себе демократичною, соціальною, правовою. Трудове життя працівників у цьому випадку не є винятком, саме тому гуманізм має бути основою для подальшого вдосконалення трудового законодавства.

Метою цієї статті є обґрунтування і доведення того, що гуманізм норм трудового права є основою розвитку трудового потенціалу України та фундаментальною правовою ідеєю правового регулювання несамоїїсної праці.

Виклад основного матеріалу. Хоча в процесі проведення в Україні соціально-економічних реформ пріоритети постійно змінюються, наголошує Л. П. Шумна, нинішня ситуація наочно продемонструвала зростання значущості соціального чинника, який поступово стає домінуючим серед інших детермінант розвитку соціуму. Це пов'язано з тим, що можливості економічного зростання за сучасних умов вирізняються таким чинником, як людський капітал, формування і розвиток якого багато в чому залежить від стану соціальної сфери [1, с. 1]. Тому сталий розвиток України безпідвищення захисту соціально-економічних інтересів працівників як найбільш чисельної соціальної групи населення України неможливий. У зв'язку із цим, виникає питання про фундаментальні ідеї розвитку держави й права та їхню реалізацію в законодавстві України. На наш погляд, однією з таких ідей у трудовому праві є ідея гуманізму, що виступає невід'ємною складовою соціально-економічного розвитку демократичного суспільства.

Правова система України, як і правова система будь-якої іншої європейської держави, пише І. П. Жигалкін, функціонує і розвивається відповідно до трьох основних напрямів, що охоплюють:

- а) розвиток тенденції гуманізму;
- б) проведення державної політики, що ґрунтується на принципі соціальної справедливості;
- в) посилення процесів демократизації і глобалізації [2, с. 284].

Проте в Україні останнім часом усе частіше роботодавці бажують усунути трудові колективи від процесу управління і організації праці на підприємстві, в установах, організаціях. Яскравим підтвердженням цього є факт лобювання у проєкті Трудового кодексу України положень, закріплених у п. 1 ст. 266, де констатується, що внутрішній трудовий розпорядок визначається нормативними актами роботодавця та іншими актами. При цьому ст. 267 пропонує затверджувати правила внутрішнього трудового розпорядку роботодавцем за погодженням із виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) [3]. Але, згідно з положеннями ст. 142 КЗпП України, трудовий розпорядок на підприємствах, в установах, організаціях визначається правилами внутрішнього трудового розпорядку, які затверджуються трудовими колективами за поданням власника або уповноваженого ним органу та виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника) на основі типових правил [4]. Ми переконані, що така норма відповідає договірному характеру встановлення умов праці. На відміну від цього, заміна нормативного припису «затверджується» на «погоджується» ускладнює подальше існування юридичної рівності учасників відносин у сфері праці та посягає на наявний порядок договірному характеру умов праці.

Участь трудових колективів у процесі організації праці не зводиться виключно до затвердження правил внутрішнього трудового розпорядку. Необхідно зважати й на той факт, що підвищення інтенсивності праці та ефективності виробництва залежить від злаго-

дженої праці трудового колективу в єдиному виробничому процесі. Досягти цього за межами соціальної взаємодії працівників майже неможливо. Отже, гуманізм норм трудового права покликаний створити такі умови праці для працівників, завдяки яким не порушувався б єдиний виробничий процес та задовольнялися б інтереси працівників та їхні життєві потреби, що, природно, змінюються під впливом зовнішніх факторів.

М. І. Іншин та В. І. Щербина наголошують, що в Україні спостерігається стійка тенденція до «вимивання соціальної справедливості» із права, і це призводить до вкрай невтішних соціально-психологічних та економічних наслідків [5, с. 237]. Тобто правові наслідки «втрати» соціальної орієнтації норм трудового права України утворюють не лише стійкі соціальні загрози та небезпеки, а й руйнують фундаментальні основи соціальної справедливості в суспільстві. Сучасне сприйняття роботодавцями свого панівного становища над працівниками посилене певними радянськими стереотипами, де роботодавець представляв державу та наділявся «дисциплінарною владою» відносно працівника в ролі «старшого брата» чи «батька», якому дозволено виховувати та наказувати неслухняного працівника. На жаль, таке викривлене сприйняття правового становища роботодавця законодавець намагається зберегти й донині.

На наш погляд, держава повинна переглянути свою ідеологію стосовно правового регулювання трудових та пов'язаних з ними відносин. Роль держави не зводиться до простого регулювання відносин правовими засобами, вона також повинна забезпечити спроможність учасників відносин у сфері праці визначати для себе межі дозволеної та зобов'язаної поведінки при загальному формуванні уявлень про бажане й потрібне, а це можливо лише за умови розуміння соціальної цінності трудового права та усвідомлення правових наслідків договірному порядку встановлення умов праці. Тому, говорячи про соціальну цінність трудового права, ми виходимо з того, що базисом свободи, справедливості, гуманізму трудового права тощо має бути не формально визначене правило поведінки, а ідеологічна основа трудового права, яка, впливаючи на психологію учасників трудових правовідносин, забезпечує функціональну реалізацію нормативних приписів у повсякденному трудовому житті. Договірний характер праці та встановлення її умов не вичерпує гуманізму трудового права. Визначальними в реалізації цього соціального явища також є такі категорії, як свобода, соціальна справедливість, юридична рівність тощо. Комплексний підхід гуманізації трудового права зачіпає також інші галузі науки, які у своїй єдності формують свідомість суспільства, повагу до честі й гідності кожного його члена та груп осіб, зокрема працівників та трудових колективів.

Тобто кодифікація трудового законодавства України на сучасному етапі його розвитку полягає не лише в оновленні діючих кодифікованих нормативних положень у сфері праці, а в повному перезавантаженні трудового законодавства з метою забезпечення справедливості, свободи та гуманізму у процесі регулювання відносин у сфері праці. Концепція сучасного кодифікованого законодавства про працю повинна вкорінювати в норми соціальну природу права на працю і цінність самого працівника. І ми повністю погоджуємося з тезою про те, що будь-який новоприйнятий закон як форма вираження права є засобом подолання суперечностей, які цим актом вводяться в певні межі, у чому й виявляється компромісна природа права [6, с. 30].

Працюючи над удосконаленням трудового законодавства України, необхідно пам'ятати, що історично сформовані дві моделі трудового права реалізуються через його функції — патерналістську та цивілістичну. Цивілістична модель трудового права будується на принципах свободи, справедливості й гуманізму з акцентом на реалізацію соціальної функції трудового права, яка робить можливим вирівнювання правового становища працівника та роботодавця у трудових правовідносинах завдяки визначенню і закріпленню пріоритету природних трудових прав та соціально-економічних інтересів працівника. Існування трудового права як регулятора суспільних відносин у демократичному суспільстві неможливе за межами природи самого права та природи права на працю. Тобто соціальне призначення трудового права полягає в ціннісній орієнтації його норм на закріплення

пріоритету природних трудових та фундаментальних соціальних прав працівників відносно прав інших суб'єктів трудового права. Зі свого боку, гуманізм норм трудового права покликаний укріпити повагу до честі й гідності людини праці, створити умови для її соціалізації, розвитку та самоствердження.

Трудові права в системі прав людини у світовій практиці розглядають, зважаючи на гідність людини та її невід'ємні права, до яких, зокрема, належить право на працю. Трудові права та рівність у них працівників визнаються абсолютними й такими, що реалізуються на принципах свободи, справедливості, гуманізму задля забезпечення загального миру. Право на працю як природне право людини передбачає можливість власною працею забезпечити собі та членам своєї сім'ї гідне життя, що робить можливим доступ до таких соціальних благ, як їжа, одяг, житло, медичне та соціальне обслуговування, здоров'я і забезпечення у хворобі, старості чи безробітті.

Ми переконані в тому, що руйнація соціального миру та злагоди починається з посягань на соціальні цінності, тому, відповідно, будь-які посягання на соціальні цінності, визначені у ст. 3 Конституції України, створюють реальну загрозу для соціальної безпеки як складової національної безпеки України. Норми трудового права виступають правовими засобами досягнення необхідного (бажаного) стану соціальної безпеки, а саме:

а) життя і здоров'я працівників та членів їхніх сімей залежить від рівня добробуту, забезпеченого на умовах гідної праці;

б) честь і гідність реалізуються шляхом утілення в нормах трудового права таких принципів, як «свобода праці», «справедливість» та «гуманізм», а також завдяки юридичній рівності сторін трудового договору;

в) недоторканність у сфері несамоїсної праці реалізується завдяки матеріальній та дисциплінарній відповідальності;

г) безпека як соціальна цінність у трудових правовідносинах реалізується завдяки створенню безпечних умов праці та здійсненню нагляду й контролю за її безпекою і гігієною праці, додержанням трудового законодавства роботодавцями.

Виробнича функція трудового права, як нам убачається, істотно впливає на соціально-економічний розвиток держави, а результативність реалізації цієї функції прямо залежить від зацікавленості трудових колективів та кожного окремого працівника в кінцевому результаті діяльності роботодавця. Трудова активність працівників є шляхом соціально-економічного розвитку суспільства та економіки держави. Досягти ефективної реалізації виробничої функції трудового права можливо виключно через соціальне партнерство, яке створює умови для реалізації принципів справедливості та гуманізму й повністю відповідає ідеології юридичної рівності учасників відносин у сфері праці. Соціальне партнерство повинно спрямовуватися не на розв'язання фінансових проблем соціальної сфери (забезпечити прожитковий мінімум працівникам і членам їхніх сімей), а на задоволення соціальних та економічних інтересів працівників, реалізуючи принципи справедливості та гуманізму в оплаті праці. Як наслідок — гідні умови праці, покращення якості життя працівників і членів їхніх сімей, підвищення загального рівня добробуту населення України.

Розглядаючи принцип гуманізму в контексті оплати праці, необхідно погодитись із твердженням О. І. Процевського про те, що прояв гуманізму в нормах трудового права відбувається не тільки у прихильному, доброзичливому ставленні й повазі до людської праці, а й у широкому демократизмі трудових прав і обов'язків, точніше — у їхній єдності [7, с. 147]. До того ж реалізація цих принципів у сучасних умовах має відбуватися на партнерських засадах, де «правовий механізм реалізації принципів дійсного соціального партнерства насамперед має передбачати реальну участь трудового колективу в розподілі чистого прибутку підприємства» [8, с. 9].

Отже, реалізацію гуманізму в оплаті праці необхідно розглядати через призму надання правових можливостей трудовим колективам брати участь як у розподілі чистого прибутку підприємства (роботодавця), так і в управлінні підприємством шляхом визначення засобів заохочення працівників до високопродуктивної праці. На наше переконання,

участь працівників у розподілі прибутку не зводиться виключно до визначення додаткової заробітної плати працівника із прибутку підприємства. Прибуток має розподілятися щонайменше з метою створення гідних умов праці та вирішення соціальних проблем трудового колективу шляхом колективно-договірного регулювання праці. Участь трудових колективів у розподілі прибутку підприємств із закріпленням такого права на законодавчому рівні, упевнені, має підсилюватися нормативним визначенням пропорцій щодо такого розподілу з дотриманням чинних державних гарантій. Колективно-договірне регулювання оплати праці за участю трудових колективів у розподілі прибутку дає можливість ефективно реалізувати фундаментальну ідею гуманізму у трудовому праві, а це, гадаємо, є одним із способів реалізації концепції «гідної праці» в Україні.

Водночас в Україні визнається, що «права людини — це високі ідеали добра, гуманізму, справедливості», і, як правильно зазначав О. І. Процевський, на основі приписів норм Конституції «доктрина трудового права як правове явище уособлює юридично гарантовану, державою забезпечену можливість людини вільно реалізовувати свою природну здібність до праці в соціально-трудових, партнерських з роботодавцем відносинах, з метою створення матеріальних і духовних цінностей для всього суспільства та досягнення справедливого розподілу результатів трудової діяльності, що забезпечували б достатній життєвий рівень для працівника і його сім'ї» [9, с. 6; 10, с. 546–547].

Гуманізм у сфері праці — це не тільки дотримання трудового законодавства, а й створення умов «гідної праці», де оплата праці забезпечує працівнику та членам його сім'ї належне життя. Гуманізм, справедливість, партнерство та повага до людини праці повинні мати не лише декларативний характер, а забезпечуватися реальними механізмами, де право трудових колективів на участь у розподілі чистого прибутку роботодавця повинно стати невід'ємним правом працівників. Свобода, справедливість і гуманізм — триада принципів права, без яких розвивати відносини у сфері праці у глобалізаційному світі неможливо. Порушення цих принципів призводить до відмови громадян займатися суспільно корисною працею, що нині і спостерігається в Україні.

Упорядкування трудових та пов'язаних із ними відносин залежить від уявлень суб'єктів трудового права про свободу, справедливість, рівність і гуманізм. Міжнародні норми у сфері праці визначають право на працю абсолютним правом, а справедливість — ключовою умовою гідного ставлення до працівника. Сучасні міжнародні підходи до правового забезпечення трудових прав працівників закріплюють їхню пріоритетність над економічними інтересами, що й відображено в міжнародних стандартах у сфері праці.

Державна політика України як ідеологічна основа реалізації соціального призначення трудового права потребує перегляду й закріплення пріоритету соціально-економічних потреб працівників. Соціальний вимір державної соціальної політики має націлювати суб'єктів трудового права на пошук, закріплення та реалізацію шляхів доступу населення, що працює, до суспільних благ. Триада принципів соціальної складової праці — свобода, справедливість і гуманізм — повинні набути реального втілення в соціальній політиці України, її регіонів та роботодавців. На рівні закону має бути закріплена пропорція справедливого розподілу прибутку роботодавця, створеного працею трудового колективу. Розширення громадського контролю за дотриманням трудового законодавства та посилення державного нагляду й контролю у сфері праці також повинні стати частиною державної політики, спрямованої на протидію порушенням трудових прав працівників.

Висновки.

1. Гуманізм як фундаментальна правова ідея в трудовому праві характеризується не лише виявленням поваги до людини праці, а й створенням «гідних умов праці», які сприяють соціалізації та розвитку особистості.

2. Юридична рівність учасників відносин у сфері праці зумовлюється правовою природою права на працю. У гуманістичному контексті працівник є ключовим учасником відносин у сфері праці, адже саме його здібності до праці й сумлінна праця виступають рушійною силою реалізації виробничої функції трудового права. Водночас соціальне при-

значення трудового права полягає, зокрема, і в тому, щоб у процесі залучення індивіда до суспільно корисної праці зацікавити його в підвищенні ефективності виробництва та кінцевому результаті праці, що зробити в умовах пригнічення працівника як особистості неможливо.

3. Участь працівників у розподілі прибутку підприємства, установи, організації є проявом справедливості й гуманізму у сфері праці. Соціальне партнерство, що є інструментом узгодження інтересів працівників, роботодавців та держави, якнайкраще здатне втілити у трудове життя працівників «гідні умови праці» та гуманістичні ідеї сучасності.

Список використаних джерел

1. Шумна Л. П. Соціальна підтримка як організаційно-правова форма соціального забезпечення : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2014. 39 с.
2. Жигалкін І. П. Система принципів трудового права України: проблеми сучасної теорії і практики : монографія. Харків : Право, 2015. 360 с.
3. Проект Трудового кодексу України від 26.12.2014, реєстр № 1658. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221 (дата звернення: 11.07.2019).
4. Кодекс законів про працю України. *Відом. Верхов. Ради УРСР*. 1971. № 50. Ст. 375.
5. Іншин М. І., Щербина В. І. Ідеологічні основи сучасного трудового права України : монографія. Харків : Діса плюс, 2016. 328 с.
6. Горбань В. С. Понятие, теория и проблемы формирования общей концепции эффективности законодательства. Москва : Юриспруденция, 2009. 160 с.
7. Процевский А. И. Гуманизм норм советского трудового права. Харьков : Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1982. 152 с.
8. Процевський О. І. Проблеми оплати праці у проекті Трудового кодексу України. *Юрид. вісн.* 2005. № 47. С. 8–9.
9. Процевський О. І. Методологічні засади трудового права : монографія. Харків : ХНАДУ, 2014. 260 с.
10. Процевський О. І. Методологічні засади трудового права України. *Правова доктрина України* : у 5 т. Харків : Право, 2013. Т. 3. *Доктрина приватного права України*. Н. С. Кузнецова, Є. О. Харитонов, Р. А. Майданик та ін.; за заг. ред. Н. С. Кузнецової. С. 537–594.

References

1. Shumna, L. P. (2014). *Sotsialna pidtrymka yak orhanizatsiino-pravova forma sotsialnoho zabezpechennia* [Social support as a legal form of social security]: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.05. Kharkiv. 39 s. [in Ukrainian].
2. Zhyhalkin, I. P. (2015). *Systema pryntsyviv trudovoho prava Ukrainy: problemy suchasnoi teorii i praktyky* [The system of principles of labor law of Ukraine: problems of modern theory and practice]: monohrafiia. Kharkiv : Pravo. 360 s. [in Ukrainian].
3. Proekt Trudovoho kodeksu Ukrainy [Draft Labor Code of Ukraine] vid 26.12.2014, reiestr. № 1658. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221 (data zvernennia: 11.07.2019) [in Ukrainian].
4. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy [Labor Code of Ukraine]. Vidom. Verkhov. Rady URSR. 1971. № 50. St. 375 [in Ukrainian].
5. Inshyn, M. I., Shcherbyna, V. I. (2016). *Ideolohichni osnovy suchasnoho trudovoho prava Ukrainy* [Ideological bases of modern labor law of Ukraine] : monohrafiia. Kharkiv : Disa plus. 328 s. [in Ukrainian].
6. Gorban, V. S. (2009). *Ponyatie, teoriya i problemy formirovaniya obschey kontseptsii effektivnosti zakonodatelstva* [The concept, theory and problems of forming a general concept of the effectiveness of legislation]. Moskva : YUrisprudentsiya. 160 s. [in Russian].
7. Protsevskiy, A. I. (1982). *Gumanizm norm sovetskogo trudovogo prava* [Humanism of the norms of Soviet labor law]. Harkov : Vischa shk. Izd-vo pri Hark. un-te. 152 s. [in Russian].
8. Protsevskiy, O. I. (2005). *Problemy oplaty pratsi u proekti Trudovoho kodeksu Ukrainy* [Problems of remuneration in the draft Labor Code of Ukraine]. Yuryd. visn. № 47. S. 8–9 [in Ukrainian].
9. Protsevskiy, O. I. (2014). *Metodolohichni zasady trudovoho prava* [Methodological principles of labor law]: monohrafiia. Kharkiv : KhNADU. 260 s. [in Ukrainian].
10. Protsevskiy, O. I. (2013). *Metodolohichni zasady trudovoho prava Ukrainy* [Methodological principles of labor law of Ukraine]. *Pravova doktryna Ukrainy* : u 5 t. Kharkiv : Pravo. T. 3. *Doktryna pryvatnoho prava Ukrainy*. N. S. Kuznietsova, Ye. O. Kharytonov, R. A. Maidanyk ta in.; za zah. red. N. S. Kuznietsovoi. S. 537–594 [in Ukrainian].

Костюченко Елена Евгеньевна,
доктор юридических наук, доцент
(Университет государственной фискальной службы Украины,
г. Ирпень)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8244-3563>

ГУМАНИЗМ КАК ФУНДАМЕНТАЛЬНАЯ ПРАВОВАЯ ИДЕЯ В ТРУДОВОМ ПРАВЕ

В статье отмечается, что гуманизм является фундаментальной правовой идеей в трудовом праве. Обосновывается, что гуманистические идеи в сфере труда способствуют не только привлечению граждан к общественно полезному труду, но и обеспечивают реализацию производственной функции трудового права. Отстаивается мнение, что работники как самая многочисленная социальная группа в обществе, применяя свои способности к труду, должны быть мотивированы к повышению производительности труда за счёт создания «достойных условий труда». Отмечается, что разрушение социального мира и согласия начинается с посягательств на социальные ценности. Любые посягательства на социальные ценности, указанные в ст. 3 Конституции Украины, создают реальную угрозу для социальной безопасности как составляющей национальной безопасности Украины. Подчёркивается, что социальное партнёрство, договорный характер труда и установление его условий на основе юридического равенства сторон выступают инструментом реализации «достойных условий труда», где участие работников в распределении прибыли предприятия соответствует не только интересам трудового коллектива, но и работодателя.

Ключевые слова: гуманизм; трудовое право; нормы трудового права; социальная ценность; работник; работодатель; партнёрство.

Kostiuchenko Olena Evgenivna,
Doctor of Law, Associate Professor
(University of the State Fiscal Service of Ukraine, Irpin)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8244-3563>

HUMANISM AS A FUNDAMENTAL LEGAL CONCEPT IN LABOR LAW

It is emphasized in the article that humanism a fundamental legal concept in labor law is. It is substantiated that humanistic concepts in the sphere of work contribute not only to the involvement of citizens in socially useful work, but also provide the realization of the production function of labor law. It is argued that workers, as the largest social group in society, using their skills to work, should be motivated to increase labour productivity by creating “decent working conditions”. It is emphasized that the destruction of social peace and harmony begins with encroachment on social values. Any encroachment on social values defined in Art. 3 of the Constitution of Ukraine, pose a real threat to social security as a component of Ukraine's national security. It is underlined that the social partnership, contractual nature of labour and establishment of its terms on the basis of legal equality of the parties are the instrument of realization of “decent working conditions”, where the participation of employees in the distribution of profits of enterprise corresponds not only for the interests of labor collective, but also for the employer. The research states that humanism, as a fundamental legal concept in labour law, is characterized not only by the manifestation of respect for a person at work, but also by creation of “decent working conditions” that foster socialization and personal development. The legal equality of participants in labor relations is determined by the legal nature of the right to work. In the humanistic context, the worker is a key participant in labor relations, because it is his ability to work and honest work that are the driving force of the implementation of the industrial function in labor law. At the same time, the social purpose of labor law is, in particular, that in the process of engaging an individual to socially useful work, he should be interested in improving production efficiency and in the final result of work, which cannot be done in the conditions of oppression of the employee as an individual. Employee participation in profit sharing of an enterprise, institution, organization is a manifestation of fairness and humanism in the workplace. The social partnership, as a tool for coordination the interests of workers, employers and the state, is able the best to implement into the working life of workers “decent working conditions” and humanistic ideas of the present.

Key words: humanism; labor law; labor law norms; social value; employee; employer; partnership.

Надійшла до редколегії 12.09.2019

УДК: 346.7

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-80-86>

Останіна Анна В'ячеславівна
(громадська організація «Асоціація
фармацевтичного та медичного права»,
м. Харків)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7158-7680>

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ НА ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ РИНКУ

Досліджено правову характеристику інноваційної системи на фармацевтичному ринку та стан її законодавчого забезпечення. Проаналізовано наявний правовий зміст поняття «інноваційна система»; визначено, що система включає підсистему державного регулювання, що складається із законодавчих, структурних і функціональних інституцій, які встановлюють та забезпечують дотримання норм, правил, вимог в інноваційній сфері та взаємодію всіх підсистем національної інноваційної системи. Проведено короткий огляд сучасного стану інноваційної системи та її особливості саме на фармацевтичному ринку.

Ключові слова: інноваційні лікарські засоби; інноваційна система; генеричні ліки.

Постановка проблеми. У сучасному світі спостерігається тенденція зростання потреб у нових та інноваційних ліках, вакцинах, біологічних препаратах, засобах діагностики та генної терапії особливо зараз, коли люди старіють і все більше й більше мікроорганізмів стають стійкими до традиційних ліків. Саме тому національну інноваційну систему фармацевтичного ринку визначають передусім як досягнення в біотехнології. І не випадково хімічна парадигма створення лікарських засобів поступово замінюється біотехнологічною парадигмою [1]. Наприклад, сьогодні доступними є ефективні лікарські засоби, що дозволяють перемогти захворювання, які ще 10–20 років тому вважалися невиліковними. Однак, незважаючи на те, що наука сьогодні стрімко прогресує та наукові відкриття забігають далеко наперед, темпи розробки й просування нових препаратів для пацієнтів, які їх потребують, залишаються досить повільними. У світі налічується величезна кількість захворювань і станів, для яких все ще не розроблено ефективного лікування. Поява нових, більш ефективних методів терапії і лікарських засобів є життєво необхідною [2]. Тобто в сучасному світі зростає інтерес до можливостей розробки значущих нових методів лікування. І більшість країн підтримують наукові дослідження і розробки в галузі охорони здоров'я, як наслідок, в основних біомедичних дослідженнях відбулося кілька важливих відкриттів. Крім того, просування інноваційної системи потребує використання законодавчої методології, яка дозволяє порівняти вітчизняну інноваційну систему з інноваційними системами розвинутих країн. При цьому необхідно враховувати специфіку фармацевтичного ринку. Так, кожен інноваційний лікарський засіб має свій життєвий цикл, який у середньому може тривати 10–15 років та, окрім необхідного часу, потребує неабияких фінансових витрат. У дослідження і розробку одного препарату інвестуються мільярди доларів, при цьому ледь частина з них припадає саме на забезпечення доказів якості, безпеки та ефективності препарату за рахунок проведення клінічних досліджень [3].

Однак не менш важливою тенденцією є використання в протоколах лікування різних хвороб і подальшої реімбурсації лікарських засобів саме генеричних препаратів, термін патентного захисту яких закінчився. Не кожна країна в змозі витримати великі фінан-

сові навантаження в частині захисту прав громадян на охорону здоров'я. Навіть у США дослідники звертають увагу на орієнтацію державних програм стосовно охорони здоров'я на лікарські препарати, термін ексклюзивності яких закінчився [4].

А загалом, підкреслює В. М. Пашков, сутністю інноваційної моделі розвитку економіки, яка стала панівною доктриною економічного зростання в економічно і технологічно розвинутих країнах світу, а також країнах із позитивною динамікою техніко-економічних змін, є широкомасштабне введення в господарський обіг через інноваційні процеси таких продуктів інтелектуальної праці, як передові технології, науково-технічні розробки та інші об'єкти прав інтелектуальної власності науково-технічної сфери, а також запровадження ефективних організаційно-управлінських рішень з метою їхньої комерціалізації або отримання соціально-економічного ефекту [5, с. 49]. Крім того, на думку Ю. Є. Атаманової, національна інноваційна система, з одного боку, є генератором нових знань та виконує трансформаційну функцію — забезпечує їхнє доведення до стану інноваційних продуктів та інновацій загалом, а з іншого, нею самостійно визначаються напрями інноваційних процесів, активність і результативність інноваційної діяльності суб'єктів господарювання [6, с. 215].

Тобто величезний вплив на розвиток фармацевтичного ринку України має саме національна інноваційна система та її законодавче забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі правові аспекти господарсько-правового забезпечення інноваційної діяльності у високотехнологічних галузях були висвітлені такими науковцями, як Ю. Є. Атаманова, А. Г. Бобкова, О. М. Вінник, Б. В. Дерев'яно, В. М. Пашков, В. В. Резнікова, В. А. Устименко, О. В. Шаповалова, В. С. Щербина тощо. Разом з тим питання правової характеристики інноваційної системи на фармацевтичному ринку було досліджено фрагментарно і є предметом наукових дискусій.

Формулювання цілей. Метою цієї статті є дослідження стану законодавчого забезпечення інноваційної системи на фармацевтичному ринку України та її правової характеристики.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» від 17 червня 2009 р. № 680-р, інноваційна система — це сукупність законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні в процесі створення та застосування наукових знань та технологій і визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу. При цьому інноваційна система може бути поділена на дві частини: державну та приватну. Об'єктом інноваційної системи виступають інновації.

Отже, національна інноваційна система включає підсистеми:

1) державного регулювання, що складається із законодавчих, структурних і функціональних інституцій, які встановлюють та забезпечують дотримання норм, правил, вимог в інноваційній сфері та взаємодію всіх підсистем національної інноваційної системи;

2) освіти, що складається із закладів вищої освіти, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою, а також навчальних закладів, які проводять підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів;

3) генерації знань, що складається з наукових установ та організацій незалежно від форми власності, які проводять наукові дослідження і розробки та створюють нові наукові знання і технології, державні наукові центри, академічні та галузеві інститути, наукові підрозділи закладів вищої освіти, наукові та конструкторські підрозділи підприємств;

4) інноваційної інфраструктури, що складається з виробничо-технологічної, фінансової, інформаційно-аналітичної та експертно-консалтингової складової, а також із технополісів, технологічних та наукових парків, інноваційних центрів та центрів трансферу технологій, бізнес-інкубаторів та інноваційних структур інших типів; інформаційних ме-

реж науково-технічної інформації, експертно-консалтингових та інжинірингових фірм, інституційних державних та приватних інвесторів;

5) виробництва, що складається з організацій та підприємств, які виробляють інноваційну продукцію і надають послуги та/або є споживачами технологічних інновацій.

Водночас розвиток вітчизняної національної інноваційної системи визнано одним із пріоритетних напрямків державної політики в науково-технологічній сфері [7, с. 3]. До речі, практика господарювання в країнах із розвинутими інноваційними системами свідчить, що використання державою будь-яких заходів стимулюючого характеру є ефективним лише тоді, коли існують узаконені об'єктивні та однозначно зрозумілі критерії, що служать підставою для надання підтримки [8]. До того ж наявна ситуація, за якої вітчизняні фармацевтичні виробники практично не представлені в ніші інноваційної продукції, обґрунтовує необхідність розробки й реалізації заходів щодо підвищення потенціалу вітчизняного фармацевтичного сектору. Саме тому перехід держави до інноваційної моделі розвитку різних напрямів національної економіки став пріоритетним напрямком державної політики. Реалізувати інноваційний підхід до подальшого розвитку фармацевтичного виробництва можливо насамперед шляхом установлення ефективного законодавства у сфері інновацій [9, с. 20]. Сучасне інноваційне законодавство становить сукупність нормативних актів, що регулюють відносини, які виникають у процесі інноваційної діяльності, тобто практичних дій стосовно реалізації інноваційних програм, проєктів та розробок, і містить 200 документів. Провідне місце займають передусім норми Конституції України, Господарський кодекс України, а також Закони України «Про інноваційну діяльність», «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій», «Про інвестиційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про наукові парки», «Про індустріальні парки» та інші нормативно-правові акти, які визначають правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, установлюють форми стимулювання державою інноваційних процесів, наприклад, у Бюджетному та Податковому кодексах. Це також здійснюється за допомогою чималої кількості указів Президента України, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України (далі — КМУ), серед яких можна виділити Постанову КМУ «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009–2013 роки», Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» від 17.06.2009 № 680-р тощо. Притому визначення інноваційної діяльності в законодавстві України не узгоджені між собою, що дає підстави для різного трактування. Законом України «Про інноваційну діяльність» зазначено, що інноваційна діяльність — це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень, розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг. Господарський кодекс України (далі — ГК України) визначає інноваційну діяльність як діяльність учасників господарських відносин, що здійснюється на основі реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм із тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя. Правове регулювання інноваційної діяльності має забезпечити узгоджені координаційні дії та підтримку держави, саме такі завдання виконує інноваційне законодавство в зарубіжних країнах. Але необхідно зазначити, що ефективний вплив держави на інноваційні процеси та міжнародні інноваційні зв'язки повинен здійснюватися не лише на загальнонаціональному рівні, не останню роль в інноваційному розвитку фармацевтичного ринку мають відігравати регіональні нормативні акти. Основні напрями розвитку регіонів та засади їхнього правового регулювання визначаються Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 в редакції від 01.01.2012.

Згідно із ст. 328 ГК України, держава регулює інноваційну діяльність шляхом:

- 1) визначення інноваційної діяльності як необхідної складової інвестиційної та структурно-галузевої політики;
- 2) формування і забезпечення реалізації інноваційних програм та цільових проєктів;
- 3) створення економічних, правових та організаційних умов для забезпечення державного регулювання інноваційної діяльності.

Однак основні правові, економічні та організаційні основи формування та реалізації інноваційної діяльності в Україні визначає Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 08.09.2011 (далі — Закон). Його основна мета — створення правової бази для, по-перше, забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки шляхом концентрації ресурсів держави на пріоритетних напрямках науково-технічного оновлення виробництва, по-друге, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому й зовнішньому ринках. Серед стратегічних пріоритетних напрямів на 2011–2021 рр. можна виокремити впровадження нових технологій для якісного медичного обслуговування, лікування, фармації.

Згаданий вище Закон визначає два види пріоритетних напрямків інноваційної діяльності:

- 1) стратегічні — формуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності із залученням Національної та галузевих академій наук України на основі ґрунтовних прогнозно-аналітичних досліджень тенденцій світового науково-технологічного розвитку, результатів реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки й техніки України, зіставлення їх із реальними потребами економіки України, можливостями та станом інноваційного потенціалу країни;

- 2) середньострокові напрями загальнодержавного рівня — формуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності в рамках стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності і подаються КМУ до Верховної Ради України на затвердження разом із стратегічними пріоритетними напрямами інноваційної діяльності.

Також Закон визначає, що середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності галузевого рівня розробляються відповідними центральними органами виконавчої влади в рамках стратегічних та загальнодержавних середньострокових пріоритетів інноваційного розвитку з урахуванням науково-технічного та технологічного розвитку галузі, її інноваційного потенціалу і затверджуються їхніми колеґіями терміном на 3–5 років.

Закон України «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» 2004 року визначає, що високі наукоємні технології розглядаються як «технології, що створюються на підставі результатів наукових досліджень та науково-технічних розробок, забезпечують виготовлення високотехнологічної продукції, сприяють запровадженню високотехнологічного виробництва на підприємствах базових галузей промисловості». Там же зазначено, що проєкти з розроблення наукоємних технологій — це проєкти «на виконання наукових досліджень та/або науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, спрямованих на створення нових наукоємних технологій». Ураховуючи те, що головною запорукою успіху будь-якого виду економічної діяльності є постійне та безперервне виробництво продукції (товарів та послуг) з високими показниками конкурентоспроможності, стверджує О. М. Давидюк, особливого значення набувають ті об'єкти інноваційної діяльності, що гарантовано здатні забезпечити досягнення цієї мети. Такими є технології — інновації особливого різновиду та значення [10, с. 14]. Принаймні високі наукоємні технології є такими, які перехресчуються з інноваційними технологіями, однак вони можуть не бути завершеними в повному інноваційному циклі, а тому їх практично не можна називати інноваціями в правовому розумінні. Реально інновація є кінцевим результатом інноваційної діяльності у вигляді нового чи вдосконаленого продукту, реалізованого на ринку, нового чи вдосконаленого технологічного процесу, що був використаний у практичній діяльності [11, с. 9]. У сучасних умовах економічного розвитку на-

ціональної економіки «реальну» можливість створити певну технологію мають лише держава (через систему наявних науково-дослідних установ та закладів вищої освіти) та потужні транснаціональні корпорації (через систему створених ними наукових підрозділів, що покликані виробляти наукоємні продукти для їхнього наступного використання у власній господарській діяльності) [12, с. 150–158]. В Україні, наголошує Н. В. Барахтян, спостерігається низька активність вітчизняних підприємств у створенні на договірній основі високотехнологічних об'єднань, які брали б активну участь у реалізації окремих науково-виробничих проєктів за участю українських підприємств і провідних компаній інших країн [13, с. 116–119]. Проте, стверджує В. К. Мамутов, формування інноваційної моделі залежить від загального економічного та політичного клімату в країні, від загального рівня суспільно-господарського порядку в країні [14, с. 17], хоча на практиці інноваційний розвиток не став однією з головних характеристик зростання національної економіки України.

Отже, результати з вирішення проблеми управління інноваційними процесами на фармацевтичному ринку України не можна назвати позитивними, а стан інноваційної діяльності в державі — задовільним. Одна з головних причин такого стану полягає в недостатньому правовому регулюванні такої діяльності і, як наслідок, невиконанні державних гарантій інноваційної діяльності, які закладені в ст. 329 ГК України. А це означає, що можливості для створення національної інноваційної системи на фармацевтичному ринку України існують як на рівні економіки, так і на законодавчому. Та, на жаль, ці можливості досі залишаються не використаними. На законодавчому рівні відсутнє системне викладення як засобів державного впливу на діяльність та відносини учасників національної інноваційної системи, так і відповідних їм правових засобів.

Висновки. Чинна нормативно-правова база не сприяє вирішенню проблем фінансування інноваційних проєктів на фармацевтичному ринку, а виконання інноваційних проєктів штучно гальмується через внутрішню неузгодженість законодавства щодо інноваційної діяльності та безсистемності механізмів її фінансування. Національну інноваційну систему у фармації слід розглядати як сукупність взаємопов'язаних елементів, здатних у сукупності організувати та підтримати необхідний стан інноваційного процесу, який повинен сприяти створенню дієвого інноваційного законодавства загалом і законодавства інновації на фармацевтичному ринку, зокрема.

Список використаних джерел

1. Innovation policies and sectoral innovation systems. URL: <http://www.oecd.org/science/innno/36446831.pdf> (дата звернення: 03.08.2019).
2. Бондарчук І. Фармацевтичні інновації сьогодні — це шанс на здорове майбутнє завтра. *Еженедельник АПТЕКА*. 2017. № 16 (1087). URL: <https://www.apteka.ua/article/409232> (дата звернення: 02.08.2019).
3. The Innovation Imperative. The Future of Drug Development. URL: <https://druginnovation.eiu.com/> (дата звернення: 02.08.2019).
4. Grabowski G. Public Policy and Pharmaceutical Innovation. *Health Care Financ Rev*. 1982. № 4 (1). P. 75–87. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4191286/> (дата звернення: 01.08.2019).
5. Пашков В. М. Господарсько-правова характеристика інноваційного промислового виробництва лікарських засобів. *Український медичний часопис*. 2011. № 6 (86). С. 49–51.
6. Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави : монографія. Харків : Вид-во «ФІНН», 2008. 424 с.
7. Инновационная кузница. *Голос Украины*. 2006. № 82. 4 с.
8. Пашков В. М. Господарсько-правове забезпечення інноваційних процесів у фармації. URL: <http://ndipzir.org.ua/conference/2018/06/Pashkov.pdf> (дата звернення: 02.08.2019).
9. Пашков В. М. Інноваційна складова ринку лікарських засобів: проблеми господарсько-правового забезпечення. *Еженедельник АПТЕКА*. 2013. № 18. С. 20–21.
10. Давидюк О. М. Технологія як об'єкт господарсько-правового регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Харків, 2010. 19 с.
11. Василенко М. Д., Зятіна Д. В., Подцерковний О. П., Романадзе Л. Д. та ін. Правові засоби стимулювання інноваційного розвитку України в умовах євроінтеграції : монографія / за заг. ред. С. В. Ківалова, О. П. Подцерковного. Одеса : Фенікс, 2015. 270 с.

12. Давидюк О. М. Господарсько-правове регулювання обігу технологій в Україні: перспективи доопрацювання. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2010. № 1. С. 150–158.
13. Баракхтян Н. Державно-правове регулювання інноваційної діяльності: сучасний стан та перспективи / Проект Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері : матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, 14 червня 2011 р. / редкол. : С. М. Прилипко, Ю. Є. Атаманова, Д. В. Задихайло. Харків : «ФІНН», 2011. С. 116–119.
14. Мамутов В. К. Развитие хозяйственного законодательства и хозяйственно-правовой мысли в суверенной Украине : науч. доклад / Ин-т экономико-правовых исследований НАН Украины. Донецк, 2004. 40 с.

References

1. Innovation policies and sectoral innovation systems. URL: <http://www.oecd.org/science/inno/36446831.pdf>.
2. Bondarchuk, I. (2017). Farmatsevtichni innovatsii sohodni — tse shans na zdorove maibutnie zavtra [Pharmaceutical innovation today is a chance for a healthy future tomorrow]. *Ezhenedelnyk APTEKA*. № 16 (1087). URL: <https://www.apteka.ua/article/409232> (data zvernennia: 02.08.2019) [in Ukrainian].
3. The Innovation Imperative. The Future of Drug Development. URL: <https://druginnovation.eiu.com/>.
4. Grabowski G. Public Policy and Pharmaceutical Innovation. *Health Care Financ Rev*. 1982. № 4 (1). P. 75–87. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4191286/>.
5. Pashkov, V. M. (2011). Hospodarsko-pravova kharakterystyka innovatsiinoho promyslovoho vyrobnytstva likarskykh zasobiv [Economic and legal characteristics of innovative industrial production of medicines]. *Ukrainskyi medychnyi chasopys*. № 6 (86). S. 49–51 [in Ukrainian].
6. Atamanova, Yu. Ye. (2008). Hospodarsko-pravove zabezpechennia innovatsiinoi polityky derzhavy [Economic and legal support of the state innovation policy]: monohrafiia. *Xarkiv : Vyd-vo «FINN»*. 424 s. [in Ukrainian].
7. Innovatsionnaya kuznitsa [An innovative forge]. *Golos Ukrainyi*. 2006. № 82. 4 s. [in Russian].
8. Pashkov, V. M. (2018). Hospodarsko-pravove zabezpechennia innovatsiinykh protsesiv u farmatsii [Economic and legal support of innovative processes in pharmacy]. URL: <http://ndipzir.org.ua/conference/2018/06/Pashkov.pdf> [in Ukrainian].
9. Pashkov, V. M. (2013). Innovatsiina skladova rynku likarskykh zasobiv: problemy hospo-darsko-pravovoho zabezpechennia [Innovative component of the medicines market: problems of economic and legal support]. *Ezhenedelnyk APTEKA*. № 18. S. 20–21 [in Ukrainian].
10. Davydiuk, O. M. (2010). Tekhnolohiia yak ob'iekt hospodarsko-pravovoho rehuliuвання [Technology as an object of economic regulation]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.04. *Kharkiv*. 19 s. [in Ukrainian].
11. Vasylenko, M. D., Ziatina, D. V., Podtserkovnyi, O. P., Romanadze, L. D. ta in. (2015). Pravovi zasoby stymuliuвання innovatsiinoho rozvytku Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Legal means of stimulating innovative development of Ukraine in the context of European integration]: monohrafiia / za zah. red. S. V. Kivalova, O. P. Podtserkovnoho. *Odesa : Feniks*. 270 s. [in Ukrainian].
12. Davydiuk, O. M. (2010). Hospodarsko-pravove rehuliuвання obihu tekhnolohii v Ukraini: perspektyvy doopratsiuвання [Economic and Legal Regulation of Technology Circulation in Ukraine: Prospects for Refinement]. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho*. № 1. S. 150–158 [in Ukrainian].
13. Barakhtian, N. (2011). Derzhavno-pravove rehuliuвання innovatsiinoi diialnosti: suchasnyi stan ta perspektyvy / Proekt Innovatsiinoho kodeksu Ukrainy yak novyi etap rozvytku normotvorennia v innovatsiinii sferi [State Legal Regulation of Innovation Activity: Current State and Prospects / Draft Innovation Code of Ukraine as a New Stage of Development of Regulation-Making in the Innovative Sphere]: materialy nauk.-prakt. konf., m. *Kharkiv*, 14 chervnia 2011 r. / redkol. : S. M. Prylypko, Yu. Ye. Atamanova, D. V. Zadykhailo. *Kharkiv : «FINN»*. S. 116–119 [in Ukrainian].
14. Mamutov, V. K. (2004). Razvitie hozyaystvennogo zakonodatelstva i hozyaystvenno-pravovoy myisli v suverennoy Ukraine [Development of economic legislation and economic and legal thought in sovereign Ukraine]: nauch. doklad / In-t ekonomiko-pravovyih issledovaniy NAN Ukrainyi. *Donetsk*. 40 s. [in Russian].

Останина Анна Вячеславовна

(общественная организация

«Ассоциация фармацевтического и медицинского права», г. Харьков)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7158-7680>

ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА НАЦИОНАЛЬНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ НА ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОМ РЫНКЕ

Исследована правовая характеристика инновационной системы на фармацевтическом рынке и состояние ее законодательного обеспечения. Анализируется существующий правовой смысл понятия

«инновационная система». Определено, что система включает подсистему государственного регулирования, которая состоит из законодательных, структурных и функциональных институтов, устанавливающих и обеспечивающих соблюдение норм, правил, требований в инновационной сфере и взаимодействие всех подсистем национальной инновационной системы. Проведён краткий обзор современного состояния инновационной системы и ее особенность именно на фармацевтическом рынке.

Ключевые слова: инновационные лекарственные средства; инновационная система; генерические лекарства.

Ostanina Anna Vyacheslavivna

(public organization

"Pharmaceutical Association and Medical Law", Kharkiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7158-7680>

LEGAL CHARACTERISTICS OF THE NATIONAL INNOVATION SYSTEM IN THE PHARMACEUTICAL MARKET

In the modern world there is a growing need for innovative medicines, vaccines, biologicals, diagnostics and gene therapy, especially now that people are aging and more and more microorganisms are becoming resistant to traditional medicines. That is why, the national innovation system of the pharmaceutical market is defined, first of all, as an achievement in biotechnology. And it is no accident that the chemical paradigm for creating drugs is gradually being replaced by a biotechnological paradigm. For example, effective medicines are available today that help defeat diseases that were considered incurable 10-20 years ago. However, despite the fact that science is rapidly progressing today and scientific discoveries are running far ahead, the pace of development and promotion of new drugs for patients who need them remains quite slow. In the world there are a huge number of diseases and conditions for which an effective treatment has not yet been developed. The emergence of new, more effective therapies and drugs is vital. That is, in the modern world there is an increasing interest in the possibilities of developing significant new treatment methods. And most countries support health research and development, and as a result, several important discoveries have taken place in basic biomedical research. In addition, the promotion of an innovation system requires the use of a legislative methodology that allows us to compare the domestic innovation system with the innovation systems of developed countries. In this case, it is necessary to take into account the specifics of the pharmaceutical market. So, each innovative drug has its own life cycle, which on average can last 10 - 15 years and, in addition to time, requires significant financial costs. Billions of dollars are invested in research and development of one drug, and the lion's share of them falls precisely on providing evidence of the quality, safety and effectiveness of the drug through clinical trials.

Key words: innovative medicines; innovative system; generic medicines.

Надійшла до редколегії 21.08.2019

УДК: 331.2

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-87-94>

Тіхонова Марія Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)
ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-4836-5928>

Міт'яєва Карина Дмитрівна,
курсант,
майстер спорту з пауерліфтингу (raw100, wps/awps)
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ ЗАОХОЧЕННЯ МОЛОДІ ДО ЗАЙНЯТТЯ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ ТА СПОРТОМ

У сфері фізичної культури і спорту, незважаючи на прийняті нормативно-правові акти, що повинні забезпечити її підтримку і розвиток, є ряд проблем, серед яких ми можемо назвати низький рівень матеріальної бази та інфраструктури для занять фізичною культурою і спортом; практичну відсутність популяризації та пропаганди фізичної культури і спорту серед населення як складових не просто здорового способу життя, а фізичного і ментального здоров'я людини; незадовільні умови праці тренерських кадрів, а звідси їх брак; практичну відсутність фінансування спортивних комплексів тощо.

Тож за рідкі успіхи наших спортсменів на міжнародних змаганнях ми можемо завдячити впевненості, витривалості, терпінню та силі духу батьків і дітей, а також ентузіазму тренерів, які все ще намагаються працювати й виховувати спортсменів світового рівня у тих умовах, що склалися.

У запропонованій статті авторками підкреслюється те, що сьогодні участь та перемога в змаганнях, виконання нормативу, отримання спортивного розряду, спортивного звання перестало мати значення. І це є правильним, з одного боку, адже такого роду заохочення залишилися лише в країнах колишнього СРСР, в інших країнах молодь займається спортом і фізичною культурою, в першу чергу, заради здоров'я. А з іншого боку, на погляд авторок, отримання хоча б маленького матеріального бонусу — пільги при вступі до ЗВО, отримання надбавки до стипендії студента тощо — було б невеликим, але стимулом для занять фізичною культурою і спортом в Україні.

Ключові слова: спорт; популяризація спорту; здоровий спосіб життя; розвиток фізичної культури і спорту; фізична культура; оплата праці; надбавки; оклад; студент; курсант.

Актуальність проблеми. Днями закінчився чемпіонат світу з легкої атлетики, що проводився в Досі, Республіка Катар. Українські легкоатлети завоювали дві срібні медалі, і в турнірній таблиці наша країна розділила 21 місце з Естонією. Незважаючи на тяжкі умови проведення чемпіонату — пізні, майже нічні, старти, важкі погодні умови, відсутність

належного харчування та води, фахівці фізичної культури та спорту вважають, що цей показник є прямим наслідком поступового знищення та занепаду спорту в Україні.

З метою відзначення досягнень видатних спортсменів та стимулювання творчої праці тренерів, посилення державної підтримки функціонування дитячо-юнацьких спортивних шкіл, створення сприятливих умов для ефективного розвитку фізичної культури і спорту як важливої складової здорового способу життя 08.11.2002 року був виданий Указ Президента України № 998/2002 «Про додаткові заходи щодо державної підтримки і розвитку фізичної культури і спорту в Україні» [1]. Президент України вимогав серед іншого розробити заходи щодо економічного стимулювання підприємств, установ та організацій усіх форм власності, які провадять фізкультурно-оздоровчу і спортивну діяльність, сприяють розвитку самодіяльного масового спорту; забезпечити збереження та розвиток мережі фізкультурно-оздоровчих і спортивних закладів за місцем проживання населення, укомплектування їх відповідними кадрами, фізкультурно-спортивним інвентарем та обладнанням; передбачати під час формування проєктів відповідних бюджетів видатки на утримання та розвиток мережі спортивних шкіл, центрів олімпійської підготовки, здійснення ними навчально-тренувальної роботи та забезпечення необхідних умов для їх ефективного функціонування; сприяти вирішенню соціально-побутових проблем чемпіонів та призерів Олімпійських та Параолімпійських ігор, видатних спортсменів та їх тренерів; розробити заходи щодо пропаганди здорового способу життя, гуманістичних цінностей спорту, нових форм масової фізкультурно-оздоровчої роботи тощо.

У 2017 році Кабінетом Міністрів України було затверджено чергову Державну цільову соціальну програму розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року [2]. Відповідно до цієї програми та зазначеного вище Указу кожна територіальна громада або селищна міська Рада приймає власну, індивідуальну програму підтримки молоді та розвитку фізичної культури і спорту на ті ж самі роки (наприклад, Програма підтримки молоді та розвитку фізичної культури і спорту на 2017-2020 роки, затверджена рішенням сільської Ради Колодяжської Громади 28.07.2017 р. № 4/4). У кожній такій програмі затверджується, що її метою є визначення провідної ролі фізичної культури і спорту як важливого фактору здорового способу життя, профілактики захворювань, формування гуманістичних цінностей, створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, сприяння досягненню фізичної та духовної досконалості людини, виявлення резервних можливостей організму, формування патріотичних почуттів у громадян та позитивного іміджу держави у світовому співтоваристві; або те, що на сьогоднішній день активізується фізкультурно-спортивна та оздоровча робота, проводяться відповідні заходи щодо підняття масового спорту серед дітей та жителів сіл громади і чимала увага приділяється здоров'ю дітей та юнацтва, їх відпочинку та заняттю фізичною культурою і спортом [3].

Однак сьогодні бачимо руйнування мережі фізкультурно-оздоровчих і спортивних закладів. Наприклад, не відремонтовано легкоатлетичний манеж «Олімпієць» в Одесі, спортсмени тренуються серед калюж. У Харкові зруйновано стадіони з легкоатлетичними ядрами в спорткомплексах ХТЗ та «Восток». І така ситуація склалась майже в кожному спортивному комплексі України в будь-якому місті. А якщо відсутня матеріальна база для занять фізичною культурою і спортом, то про яке підняття масового спорту серед дітей та молоді України ми можемо говорити? Важко погодитися віддати дитину в секцію, наприклад, стрибків з жердиною, якщо на манежі відсутні мати, тече дах і на доріжках стоять калюжі.

Фізична культура і спорт є необхідними чинниками виховання дитини. Віддаючи дитину до її першої спортивної секції, ми переслідуюмо декілька цілей — це і фізичне здоров'я дитини, і з користю проведений нею час, і належне її оточення та формування дружніх комунікацій між дітьми тощо. Крім цього, фізична активність поліпшує і когнітивні функції людини. В журналі «*Medicine & Science in Sports & Exercise*» (квітень 2017 року) говориться, що у дітей у віці від 9 до 11 років фізична підготовка і хороша робоча пам'ять

залежні: якщо у дитини розвинені м'язи, то і тести на пам'ять вона буде виконувати добре і, що важливо, демонструвати успіхи в навчанні [4].

Ще однією з глобальних причин непопулярності фізичної культури і спорту в Україні є те, що сьогодні перемога в змаганнях, виконання нормативу, отримання спортивного розряду, спортивного звання стало безглуздом заняттям для молоді. З одного боку, це виглядає правильним — адже фізичною культурою потрібно займатись заради фізичного та ментального здоров'я, а не з метою отримання якоїсь економічної вигоди. Але отримання хоча б маленького матеріального бонусу — пільги при вступі до ЗВО, отримання надбавки до стипендії студента тощо — було б невеликим, але стимулом для занять фізичною культурою і спортом в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливе значення для цієї роботи мали праці авторів, які досліджують феномен фізичної культури і спорту в Україні — С. Запорожця [5], В. Бойка [6], І. Герасимчук та В. Мельник [7] та інших. Залишається невирішеною низка питань щодо можливості заохочення молоді до зайняття спортом, в тому числі шляхом нарахування надбавок до окладу за отримання спортивного звання.

Метою статті є обґрунтування необхідності матеріального заохочення молоді до зайняття фізичною культурою і спортом шляхом обов'язкового нарахування надбавок до окладу за отримання спортивного звання.

Виклад основного матеріалу.

Відповідно до ч. 2 ст. 42 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» в Україні присвоюються такі спортивні звання: Заслужений тренер України; Заслужений майстер спорту України; Майстер спорту України міжнародного класу; Гросмейстер України; Майстер спорту України.

Постановою Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 р. № 1298 «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» (п.3) з метою упорядкування оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери, а також створення механізму підтримання на постійному рівні оптимальних міжгалузевих та міжпосадових співвідношень в оплаті праці встановлено наступні надбавки: за спортивні звання «Заслужений тренер», «Заслужений майстер спорту» — у розмірі 20 відсотків, «Майстер спорту міжнародного класу» — 15 відсотків, «Майстер спорту» — 10 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати). Але надбавки за почесні та спортивні звання встановлюються працівникам, якщо їх діяльність за профілем відповідає почесному або спортивному званню. За наявності двох або більше звань надбавки встановлюються за одним (вищим) званням. Відповідність почесного або спортивного звання профілю діяльності працівника на займаній посаді визначається керівником установи, закладу або організації.

Отже, якщо майстер спорту міжнародного класу працює в ІТ-сфері, йому така надбавка не передбачена. Але якщо він — головний спеціаліст Спортивного комітету України та при цьому ще й Заслужений майстер спорту, то до своєї заробітної плати отримає додатково 756 гривень 80 копійок [10].

Треба зазначити, що система спортивних розрядів і звань, окрім України, діє лише в інших країнах колишнього СРСР, а в Західній Європі і США успіхи спортсменів відзначають за іншою шкалою [10]. В Україні відповідно до п. 7 Розділу III Положення про Єдину спортивну класифікацію України, затвердженого наказом Міністерства молоді та спорту України від 11.10.2013 № 582, спортивні звання «Майстер спорту України міжнародного класу (Гросмейстер України)», «Майстер спорту України» присвоюються спортсменам — громадянам України, спортсменам — іноземцям, особам без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, за виконання ними кваліфікаційних норм та вимог до відповідного виду спорту, затверджених в установленому законодавством порядку, за умо-

ви наявності у складі суддівської колегії на всеукраїнських змаганнях трьох суддів національної або міжнародної категорії. Цим же Положенням встановлюються вимоги присвоєння й інших спортивних звань.

Відповідно до Кваліфікаційних норм та вимог Єдиної спортивної класифікації України з олімпійських видів спорту, затверджених наказом Міністерства молоді та спорту від 17.04.2014 р. № 1258, щоб отримати спортивне звання «Майстер спорту України» з легкої атлетики, спортсмен повинен посісти місце на одному з перелічених змагань: 2–8 — на Всесвітній універсіаді; 2–8 — на чемпіонаті світу серед юніорів; 3–8 — на чемпіонаті Європи серед молоді; 1–6 — на чемпіонаті Європи серед юніорів; виконати норматив в індивідуальних видах, який вказано у кваліфікаційній таблиці, на змаганнях I–IV рангів, що внесені до Єдиного календарного плану фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів України. Наприклад, на змаганнях I–IV рангів виконати норматив серед жінок біг на 100 метрів за 11,80 секунд, або біг на 1000 метрів за 2.44,05 хвилини.

Згідно з Положенням щодо організації перевірки рівня фізичної підготовленості кандидатів до вступу на службу в Національну поліцію України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ від 09.02.2016 р. № 90, норматив з фізичної підготовки кандидатів до вступу на службу в Національну поліцію України та на навчання до закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання складає: для чоловіків та жінок віком від 17 до 25 років — біг на 100 метрів на 5 балів за 14.5 секунд (майже рівень I юнацького розряду для жінок), а на 1000 — 3.50 хвилини (3.40 це III розряд для жінок). За цим Положенням кандидат до вступу на навчання до вищих закладів освіти із специфічними умовами навчання повинен протягом одного дня пройти випробування з наступних вправ: 1) комплексної силової вправи; 2) бігу на 100 метрів; 3) бігу на 1000 метрів. І, як ми бачимо, нормативи і саме випробування з фізичної підготовки для майбутніх поліцейських є досить жорсткими (що є правильним та логічним) і це підводить нас до того висновку, що серед курсантів вищих закладів освіти із специфічними умовами навчання бажано було б бачити осіб, які отримали спортивні звання.

Відповідно до Порядку та умов виплати грошового забезпечення поліцейським Національної поліції та курсантам вищих закладів освіти МВС із специфічними умовами навчання, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06.04.2016 р. № 260, оклад курсанта з числа осіб, які не перебували на службі в поліції перед зарахуванням на навчання, що навчається за програмами підготовки фахівців освітніх ступенів магістра, бакалавра, складає: першого і другого курсу навчання — 208 грн., третього курсу навчання — 245 грн., четвертого і кожного наступного курсу навчання — 281 грн. Ні надбавок, ні премій або доплат за службу в нічний час курсанти не отримують. Єдине, на що мають право курсанти відповідно до того ж Порядку, це на підвищення на 25 відсотків посадових окладів за відмінне навчання або отримання відповідної кількості балів за шкалою ECTS за результатами екзаменаційної сесії (п.п. 8 п. 5). Маленький оклад пояснюється тим, що курсант з самого початку навчання у ЗВО і до випуску знаходиться на повному державному забезпеченні: проживає у безкоштовному гуртожитку, харчується, отримує форму, користується бібліотекою та ін. за кошти держави.

Звичайно, незважаючи на державну підтримку, кожен курсант ЗВО хотів би отримувати більше грошей, в тому числі і за спортивне звання, якщо вони його отримали (а такі курсанти є). Тим паче, що з часом проходження служби та отриманням чергових спеціальних звань поліцейських їх оклади підвищуються. Але поліцейська служба не відноситься керівниками установ, закладів або організацій МВС до діяльності за спортивним профілем. І це незважаючи на те, що протягом служби кожен поліцейський періодично не тільки підтверджує рівень своєї фізичної підготовки та складає тести з виконання тих самих вправ з тими самими вимогами, що ми описували вище, але й представляє свій підрозділ або ЗВО на спортивних змаганнях, у тому числі міжнародного рівня. Наприклад, курсанти Харківського національного університету внутрішніх справ відповідно до освітньо-професійної

програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти займаються на практичних заняттях спеціальною фізичною підготовкою обсягом у 18 кредитів [15]. Це найбільша кількість кредитів серед усіх навчальних дисциплін, що вивчають курсанти ХНУВС.

Що стосується студентів ЗВО без специфічних умов навчання, то вони також не отримують надбавок до стипендії за спортивні звання. У 2017 році народними депутатами України Т. І. Батенком, О. Л. Шевченком, В. М. Купрієм, О. І. Дубініним, В. В. Дідичем, В. Л. Шевченком, І. М. Констанкевич був поданий проєкт Закону «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо заохочення зайняття молоді спортом» (реєстр. № 7339 від 27.11.2017 р.). Було запропоновано внести наступні зміни до Закону України «Про вищу освіту»: 1) статтю 44 доповнити новою частиною 3–1 такого змісту: «3–1. Поза конкурсом до державних і комунальних вищих навчальних закладів фізичного виховання і спорту зараховуються особи, яким присвоєно спортивні звання Кандидата у майстри спорту України, Майстра спорту України, Майстра спорту України міжнародного класу»; 2) абзац другий частини четвертої статті 62 викласти у такій редакції: «Студенти (курсанти) закладу вищої освіти з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також студенти (курсанти) закладу вищої освіти, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишилися без батьків, студенти, яким присвоєно спортивні звання Кандидата у майстри спорту України, Майстра спорту України, Майстра спорту України міжнародного класу, мають гарантоване право на отримання соціальної стипендії, у тому числі у разі отримання академічної стипендії» [16]. На жаль, цей законопроект було відхилено.

Цікавим є той факт, що в СРСР Державний комітет СРСР по фізичній культурі і спорту виплачував надбавки до окладів за звання «Майстер спорту СРСР» в розмірі 10 рублів на місяць, за звання «Заслужений майстер спорту СРСР» — 20 рублів на місяць [17].

Висновки.

Сьогодні фізична культура і спорт переживають не найкращі часи, незважаючи на низку прийнятих нормативно-правових актів, що повинні були забезпечити, якщо не розвиток, то хоча б підтримку цих сфер. І всі ми навіть підсвідомо розуміємо, що саме фізичне виховання наших дітей є базою для формування їх фізичного та розумового здоров'я, моральної стійкості та соціальної адаптації, але кризовий стан спортивної інфраструктури призводить до того, що молоді стає нецікаво займатись фізичною культурою та спортом. А участь у змаганнях, перемога в них, отримання спортивних розрядів і звань стає заняттям, позбавленим змісту, у зв'язку з тим, що воно вимагає не абияких моральних та фізичних зусиль, а матеріального задоволення майже не приносить. Наразі з оновленням складу Верховної Ради України, з її «омолодженням», питання матеріального заохочення молоді до зайняття фізичною культурою і спортом шляхом обов'язкового нарахування надбавок до окладу за отримання спортивного звання буде, сподіваємося, вирішене.

Список використаних джерел

1. Про додаткові заходи щодо державної підтримки і розвитку фізичної культури і спорту в Україні : Указ Президента України від 08.11.2002 р. № 998/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998/2002> (дата звернення 1.09.2019 року).
2. Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року : постанова Кабінету міністрів України від 01.03.2017 р. № 115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-%D0%BF> (дата звернення 11.8.2019 року).
3. Програма підтримки молоді та розвитку фізичної культури і спорту на 2017-2020 роки : рішення сільської Ради Колодяжської Громади 28.07.2017 р. № 4/4. URL: <http://kolodyazhne.gromada.org.ua/programma-pidtrimki-molodi-ta-rozvitku-fizichnoi-kulturi-i-sportu-na-20172020-roki-11-35-23-24-01-2018/> (дата звернення 12.9.2019 року).
4. Стасевич К.. Физическая активность и мозг. *Наука и жизнь*, 2017. № 9. URL: <https://www.nkj.ru/archive/articles/32066/> (дата звернення 11.8.2019 року).
5. Запорожец С. Неспортивные травмы украинского спорта. URL: <https://112.ua/statji/nesportivnye-travmy-ukrainskogo-sporta-chast-1-mertvyyu-hvataet-zhivogo-269974.html> (дата звернення 1.9.2019 року).

6. Бойко В. Спорт в Украине фактически уничтожен. URL: <https://racurs.ua/1447-vladimir-boyko-sport-v-ukraine-fakticheski-unichtojen.html> (дата звернення 22.09.2019 року).
7. Герасимчук І. С., Мельник В. В. Досвід створення і функціонування спортивно- оздоровчих клубів за кордоном. *Перспективи, проблеми та наявні здобутки розвитку фізичної культури і спорту в Україні: Збірник наукових праць : І Всеукраїнська інтернет-конференція "COLOR OF SCIENCE", 29-30 січня 2018 року*. Вінниця: ТОВ «Фірма «Планер», 2018. Вип. 1. С. 27-32.
8. Про фізичну культуру і спорт : закон України від 24.12.1993 р. *Відомості Верховної Ради України*, 1994 р. № 14. Ст. 80.
9. Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери: постанова Кабінету міністрів України від 30 серпня 2002 р. № 1298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2002-%D0%BF> (дата звернення 16.09.2019 року).
10. Право спортсмена: які навіщо отримувати розряди у спорті. URL: <https://tsn.ua/prosport/pravo-sportsmena-uk-i-navischo-otrimuvati-rozryadi-u-sporti-1308003.html> (дата звернення 18.08.2019 року).
11. Положення про Єдину спортивну класифікацію України: наказ Міністерства молоді та спорту України від 11.10.2013 № 582. *Офіційний вісник України*, 2013. № 88. С. 168.
12. Кваліфікаційні норми та вимоги Єдиної спортивної класифікації України з олімпійських видів спорту : наказ Міністерства молоді та спорту від 17.04.2014 р. № 1258. *Офіційний вісник України*, 2014. № 42. С. 14.
13. Положення з організації перевірки рівня фізичної підготовленості кандидатів до вступу на службу в Національну поліцію України : наказ Міністерства внутрішніх справ від 09.02.2016 р. № 90. *Офіційний вісник України*, 2016. № 22. С. 170.
14. Порядок та умови виплати грошового забезпечення поліцейським Національної поліції та курсантам вищих навчальних закладів МВС із специфічними умовами навчання : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.04.2016 р. № 260. *Офіційний вісник України*, 2016. № 39. С. 210.
15. Офіційний сайт ХНУВС. URL: <http://univd.edu.ua/uk/dir/1942/osvitno-profesiyuni-programy-pershogo--bakalavrskogo--rivnya-vyshchoi-osvity> (дата звернення 5.09.2019 року).
16. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо заохочення зайняття молоді спортом. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=62976 (дата звернення 5.09.2019 року).
17. О совершенствовании управления футболом, другими игровыми видами спорта и дополнительных мерах по упорядочению содержания команд и спортсменов по основным видам спорта: постановление Совета Министров СССР, Всесоюзного Центрального Совета Профессиональных Союзов и Центрального Комитета ВЛКСМ от 02.08.88 № 94.5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v0945400-88> (дата звернення 5.09.2019 року).

References

1. Pro dodatkovy zakhody` shhodo derzhavnoyi pidtry`mky` i rozvy`tku fizy`chnoyi kul`tury` i sportu v Ukrayini [On additional measures for state support and development of physical culture and sports in Ukraine]: Ukaz Prezy`denta Ukrayiny` vid 08.11.2002 r. # 998/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998/2002> (data zvernennya 1.09.2019 roku) [in Ukrainian].
2. Derzhavna cil`ova social`na programa rozvy`tku fizy`chnoyi kul`tury` i sportu na period do 2020 roku [State targeted social program for the development of physical culture and sports for the period up to 2020]: postanova Kabinetu ministriv Ukrayiny` vid 01.03.2017 r. # 115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-%D0%BF> (data zvernennya 11.08.2019 roku) [in Ukrainian].
3. Programa pidtry`mky` molodi ta rozvy`tku fizy`chnoyi kul`tury` i sportu na 2017-2020 roky` [Youth Support and Physical Culture and Sports Development Program for 2017-2020]: rishennya sil`s`koyi Rady` Kolodyazhs`koyi Gromady` 28.07.2017 r. # 4/4. URL: <http://kolodyazhne.gromada.org.ua/programa-pidtrimki-molodi-ta-rozvitku-fizichnoi-kulturi-i-sportu-na-20172020-roki-11-35-23-24-01-2018/> (data zvernennya 12.09.2019 roku) [in Ukrainian].
4. Stasevich, K. Fizicheskaya aktivnost' i mozg [Physical activity and brain]. *Nauka i zhizn'*, 2017. № 9. URL: <https://www.nkj.ru/archive/articles/32066/> (data zvernennya 11.08.2019 roku) [in Russian].
5. Zaporozhec, S.. (2019) Nesportivnye travmy ukrainskogo sporta [Unsportsmanlike injuries of Ukrainian sport]. URL: <https://112.ua/statji/nesportivnye-travmy-ukrainskogo-sporta-chast-1-mertvyi-hvataet-zhivogo-269974.html> (data zvernennya 1.09.2019 roku) [in Ukrainian].
6. Bojko, V. Sport v Ukraine fakticheski unichtozhen [Physical activity and brain]. URL: <https://racurs.ua/1447-vladimir-boyko-sport-v-ukraine-fakticheski-unichtojen.html> (data zvernennya 22.09.2019 roku) [in Russian].
7. Gerasymchuk, I.S., Mel`ny`k, V.V. Dosvid stvorennya i funkciyvannya sporty`vno- ozdorovchy`x klubiv za kordonom. *Perspekty`vy`, problemy` ta nayavni zdotuky` rozvy`tku fizy`chnoyi kul`tury` i sportu v Ukrayini [Experience in creating and operating sports and health clubs abroad]: Zbirny`k naukovy`x prac` : I*

Vseukrayins`ka internet-konferenciya "COLOR OF SCIENCE", 29-30 sichnya 2018 roku. Vinny`cya: TOV «Firma «Planer», 2018. Vy`p. 1. S. 27-32 [in Ukrainian].

8. Pro fizy`chnu kul`turu i sport [About physical culture and sports]: Zakon Ukrayiny` vid 24.12.1993 r. Vidomosti Verhovnoyi Rady` Ukrayiny`, 1994 r. # 14. St. 80 [in Ukrainian].

9. Pro oplatu praci pracivny`kiv na osnovi Yedy`noyi tary`fnoyi sitky` rozryadiv i koeficiyentiv z oplaty` praci pracivny`kiv ustanov, zakladiv ta organizacij okremy`x galuzej byudzhetnoyi sfery` [On the remuneration of employees on the basis of the Uniform tariff grid of grades and coefficients for remuneration of employees of institutions, institutions and organizations of certain sectors of the budget sphere]: postanova Kabinetu ministriv Ukrayiny` vid 30 serpnya 2002 r. # 1298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2002-%D0%BF> (data zvernennya 16.09.2019 roku) [in Ukrainian].

10. Pravo sportsmena: yaki navishho otry`muvaty` rozryady` u sporti [Athlete's Right: What for sports]. URL: <https://tsn.ua/prosport/pravo-sportsmena-yak-i-navischo-otrimuvati-rozryadi-u-sporti-1308003.html> (data zvernennya 18.08.2019 roku) [in Ukrainian].

11. Polozhennya pro Yedy`nu sporty`vnu klasy`fikaciyu Ukrayiny` [Regulations on the Unified Sports Classification of Ukraine]: nakaz Ministerstva molodi ta sportu Ukrayiny` vid 11.10.2013 # 582. Oficijny`j visny`k Ukrayiny`, 2013. # 88. S. 168 [in Ukrainian].

12. Kvalifikacijni normy` ta vy`mogy` Yedy`noyi sporty`vnoyi klasy`fikaciyi Ukrayiny` z olimpijs`ky`x vy`div sportu [Qualification Rules and Requirements of the Uniform Sports Classification of Ukraine for Olympic Sports]: nakaz Ministerstva molodi ta sportu vid 17.04.2014 r. # 1258. Oficijny`j visny`k Ukrayiny`, 2014. # 42. S. 14 [in Ukrainian].

13. Polozhennya z organizaciyi perevirky` rivnya fizy`chnoyi pidgotovlenosti kandy`dativ do vstupu na sluzhbu v Nacional`nu policiyu Ukrayiny` [Regulations on the organization of checking the level of physical fitness of candidates for joining the National Police of Ukraine]: nakaz Ministerstva vnutrishnix sprav vid 09.02.2016 r. # 90. Oficijny`j visny`k Ukrayiny`, 2016. # 22. S. 170 [in Ukrainian].

14. Poryadok ta umovy` vy`platy` groshovogo zabezpechennya policejs`ky`m Nacional`noyi policiyi ta kursantam vy`shny`x navchal`ny`x zakladiv MVS iz specy`fichny`my` umovamy` navchannya [The procedure and conditions for payment of money to the police of the National Police and cadets of higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs with specific training conditions]: nakaz Ministerstva vnutrishnix sprav Ukrayiny` vid 06.04.2016 r. # 260. Oficijny`j visny`k Ukrayiny`, 2016. # 39. S. 210 [in Ukrainian].

15. Oficijny`j sajt XNUVS [Official site of KNUVS]. URL: <http://univd.edu.ua/uk/dir/1942/osvitno-profesiyni-programy-pershogo--bakalavrskogo--rivnya-vyshchoi-osvity> (data zvernennya 5.09.2019 roku)

16. Proekt Zakonu pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny` «Pro vy`shhu osvitu» shhodo zaوخochennya zajnyattya molodi sportom [Draft Law on Amendments to the Law of Ukraine "On Higher Education" to encourage youth sports]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=62976 (data zvernennya 5.09.2019 roku) [in Ukrainian].

17. O sovershenstvovanii upravleniya futbolom, drugimi igrovymi vidami sporta i dopolnitel'nyh merah po uporyadocheniyu soderzhaniya komand i sportsmenov po osnovnym vidam sporta [About perfection of management football, by other playing types of sport and additional measures on organization of maintenance of commands and sportsmen on the basic types of sport]: postanovlenie Soveta Ministrov SSSR, Vsesoyuznogo Central'nogo Soveta Professional'nyh Soyuzov i Central'nogo Komiteta VLKSM ot 02.08.88 № 945 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v0945400-88> (data zvernennya 5.09.2019 roku) [in Russian].

ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ СРЕДСТВ ПООЩРЕНИЯ МОЛОДЕЖИ К ЗАНЯТИЯМ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ И СПОРТОМ

Тихонова Мария Анатольевна,

кандидат юридических наук, доцент

(Харьковский национальный университет внутренних дел,

г. Харьков)

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4836-5928>

Митяева Карина Дмитриевна,

курсант, мастер спорта по пауэрлифтингу (raw100, wps / awps)

(Харьковский национальный университет внутренних дел,

г. Харьков)

В сфере физической культуры и спорта, несмотря на принятые нормативно-правовые акты, которые должны обеспечить ее поддержку и развитие, есть ряд проблем, среди которых мы можем назвать низкий уровень материальной базы и инфраструктуры для занятий физической культурой и спортом; практическое отсутствие популяризации и пропаганды физической культуры и спорта среди населения, как составляющих не просто здорового образа жизни, а физического и ментального здоровья человека; неудовлетворительные условия труда тренерских кадров, а отсюда их практическое отсутствие; недостаточное финансирование спортивных комплексов и т.д.

Поэтому за нечастые успехи наших спортсменов на международных соревнованиях мы можем благодарить упрямство, выносливость, терпение и силу духа родителей и детей, а также энтузиазм тренеров, которые все еще пытаются работать и воспитывать хороших спортсменов в сложившихся условиях.

В предлагаемой статье авторами подчеркивается то, что сегодня участие и победа в соревнованиях, выполнение норматива, получение спортивного разряда, спортивного звания перестало иметь значение. И это правильно с одной стороны, ведь такого рода поощрения остались только в странах бывшего СССР, в других странах молодежь занимается спортом и физической культурой, в первую очередь, ради здоровья. Однако получение хотя бы маленького материального бонуса — льготы при поступлении в вузы, получение надбавки к стипендии студента и т.д. — было бы небольшим, но стимулом для занятий физической культурой и спортом в Украине.

Ключевые слова: спорт; популяризация спорта; здоровый образ жизни; развитие физической культуры и спорта; физическая культура; оплата труда; надбавки; оклад.

PARTICULAR ISSUES OF LEGAL REGULATION OF APPLYING THE MEANS OF ENCOURAGING YOUNG PEOPLE TO DO PHYSICAL CULTURE AND SPORTS

Tikhonova Mariia,

Candidate of Law, Associate Professor
(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv)
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4836-5928>

Mitiaieva Karina,

cadet, master of sports in powerlifting (raw100, wps / awps)
(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv)

In Ukraine, in the spheres of physical culture and sports, despite the adopted legal acts, which should ensure their support and development, there are a number of problems, among which we can name: low level of material base and infrastructure for physical training and sports; the practical lack of popularization and promotion of the physical and sports spheres among the population as components of not just healthy lifestyles but also physical and mental health; poor working conditions of the coaching staff; and hence their lack; lack of funding for sports facilities; etc.

Therefore, for the rare success of our athletes in international competitions, we can thank the stubbornness, stamina, patience and strength of parents and children, as well as the enthusiasm of coaches who are still trying to work and educate good athletes in the current circumstances.

The proposed article emphasizes the fact that today participation and victory in competitions, compliance with the standard, obtaining a sports category, sports title has ceased to matter. And this is correct on the one hand, since this kind of encouragement has remained only in the countries of the former USSR, in other countries young people are engaged in sports and physical culture, first of all, for the sake of health. On the other hand, in the opinion of the authors, obtaining at least a small material bonus — privileges for admission to higher education, receiving a student scholarship allowance, etc. — would be small, but an incentive for physical education and sports in the conditions created in these conditions spheres in Ukraine.

Key words: sport; popularization of sport; healthy lifestyle; development of physical culture and sports; physical culture; remuneration; allowances; salary.

Надійшла до редколегії: 15.09.2019

Розділ III

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

УДК: 343.541-027.553

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-95-102>

Біленко Павло Станіславович

(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Маріуполь)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0072-7280>

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК ПРОЯВ КРИМІНАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

Статтю присвячено актуальній проблемі сьогодення — домашньому насильству. Проаналізовано наявні підходи до поняття «насильницькі злочини» та запропоновано авторське визначення. Досліджено домашнє насильство через призму ознак насильницьких злочинів. Відзначається, що домашнє насильство як злочин проти життя та здоров'я особи відповідає насильницьким злочинам і належить до них. Обґрунтовано, що домашнє насильство може бути частиною або проявом інших насильницьких злочинів, зокрема зґвалтування, сексуального насильства, торгівлі людьми, примушування до вступу у статевий зв'язок, статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку тощо. Якщо такий насильницький злочин є більш тяжким, ніж домашнє насильство, або протиправні дії не охоплюються складом злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, то в цьому випадку вчинене підлягає кваліфікації за сукупністю злочинів.

Ключові слова: насилля; насильницький злочин; домашнє насильство; кримінальна відповідальність; злочин.

Постановка проблеми. Проблема насильства, зокрема домашнього насильства, є достатньо актуальною для сучасного суспільства. Соціально-політична криза в Україні, розшарування населення за рівнем матеріального стану, невпевненість більшості громадян у завтрашньому дні, погіршення матеріального становища — це чинники, що сприяють зростанню напруженості в суспільстві та, як наслідок, підвищенню агресивності та конфліктності в сімейних стосунках.

Не можна сказати, що ця проблема є новою для України. Щорічно близько 1500 жінок, і ця тенденція збільшується за останні три роки, гинуть від рук власних чоловіків. Діти скривджених матерів у 6 разів більш схильні до суїциду, а 50% — до зловживань наркотиками. Майже 100% матерів, які зазнали насильства, народили хворих дітей — переважно з неврозамми, заїканням, енурезами, церебральним паралічем, порушенням психіки [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Після криміналізації відповідальності за домашнє насильство ця проблема залишається недостатньо дослідженою. Водночас визначальні аспекти проблематики розглядали у своїх роботах такі науковці, як А. Б. Блага, О. М. Джужа, Д. Г. Заброта, К. Б. Левченко, Л. С. Кобилянська, Г. О. Христова, Х. П. Ярмачі та інші. Однак питання стосовно належності домашнього насильства до насильницьких злочинів залишається досі актуальним.

Формування мети статті. Метою статті є визначення місця домашнього насильства в системі насильницьких злочинів на підставі аналізу їхніх ознак.

Виклад основного матеріалу. Злочинність є складним, багатоструктурним явищем, тому вимагає глибокої наукової розробки її окремих складових елементів, одним із яких є, зокрема, насильницька злочинність.

В. В. Лунєєв зазначав, що у країнах, які розвиваються, дуже високий рівень умисних убивств та інших насильницьких діянь, а в розвинених країнах — крадіжок та інших корисливих злочинів (структурний якісний показник). Високий рівень кримінального насильства робить насильницьку злочинність за своїм характером (якісний показник) більш небезпечною, ніж злочинність із високим рівнем майнових діянь [2, с. 322].

Насильницькі злочини характеризуються додатковою, порівнюючи з іншими загальнокримінальними злочинами, внутрішньою єдністю ідеології, що виражається на соціально-психологічному рівні у вигляді повторних спроб виявлення злочинцями свого «я» всупереч інтересам оточення. Одним із насильницьких злочинів ми вважаємо домашнє насильство.

Взаємозв'язок кримінального права та кримінології найбільш яскраво виявляється під час дослідження проблем соціальних наслідків окремих видів злочинності. У процесі формулювання і кримінологічного аналізу основних концептуальних положень про соціальні наслідки насильницької злочинності взагалі та домашнього насильства, зокрема, неминуче доводиться звертатися до суміжних понять і категорій кримінально-правової науки.

Говорячи про насильство загалом, хотілося б наголосити, що насильство є однією з форм суспільно небезпечної поведінки людини, що спричинено соціально-економічними, політичними й морально-психологічними умовами життя суспільства, яке є іманентним будь-якій поведінці людини. Саме цей факт є причиною скоєння значної кількості злочинів та умовою диференціації кримінальної відповідальності за них.

На переконання О. М. Храмцова, у кримінальному праві та кримінології немає єдності думок стосовно того, які злочини слід визначати насильницькими. Одні вчені вважають, що до насильницьких злочинів належать тільки злочини, що мають безпосереднім об'єктом особу. Другі впевнені, що до них належать і злочини, основним безпосереднім об'єктом яких є не лише особа, а й інші об'єкти (розбій, вимагання тощо). Треті взагалі стверджують, що термін «насильницький злочин» варто замінити на термін більш широкій («агресивний злочин»), такий, що охоплює злочини, пов'язані з нанесенням різноманітної шкоди не лише особі, а й іншим об'єктам. Четверті вказаний вид злочинності об'єднують з агресивною, називаючи «агресивно-насильницькою» [3, с. 459].

КК України не містить дефініції поняття «насильство», хоча сам термін використовується як у Загальній, так і Особливій частинах. Наприклад, у Загальній частині КК термін «насильство» вживається під час конструювання норм про обставини, що виключають злочинність діяння (ст.ст. 36, 43), та не є негативним і не має антисоціального характеру.

Що ж стосується Особливої частини КК України, то понад 100 разів у майже 54 статтях фігурує термін «насильство», словосполучення «насильницькі дії», «насильницькі зміни», «насильницьке виселення громадян», «поєднані з насильством», «застосування насильства», «культ насильства» та виступає як:

- інформаційна ознака предмета злочину (ст. 300 КК України);
- ознака суспільно небезпечного діяння (ст.ст. 109, 110-2, 126, 126-1, 146-1, 153, 294, 295, 345; ч. 2, ч. 3 ст. 346; ст. 350; ст. 377; ст. 398; ст. 405; ч. 2 ст. 424; ч. 2 ст. 431; ст.ст. 433, 446);
- спосіб учинення злочину — конструктивна ознака основного складу злочину (ст.ст. 144, 152, 174, 180, 187; ч. 1 ст. 189; ч. 1 ст. 206; 258-1; ст. 303; 340; ч. 1 ст. 355; ст. 386, 406, 442);
- кваліфікаційна ознака (ст.ст. 146, 149, 150-1, 157, 161, 162, 186; ч. 3 ст. 189; ч. 2, 3 ст. 206; ч. 2 ст. 206-2; ст. 262, 278, 280, 289, 297, 308, 312, 342; ч. 2, 3 ст. 355; ст. 365, 373, 393, 410);
- обстановка вчинення злочину (ст. 116; п. 10 ч. 2 ст. 115);
- мета злочину (ч. 2 ст. 109; ч. 1 ст. 447).

Крім виокремлених нами випадків, у КК України наведена низка суспільно-небезпечних діянь, які за своєю суттю є насильницькими, але під час їхнього конструювання використано інші засоби опису складу злочину без уживання терміна «насильство».

Хотілося б відзначити, що види кримінального насильства визначені в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» (далі — Постанова). У п. 23 цієї Постанови зазначено, що насильство може бути як фізичним (заподіяння тілесних ушкоджень або побиттів, незаконне позбавлення волі тощо), так і психічним (наприклад, погроза завдати фізичної, моральної чи майнової шкоди). Отже, це дозволяє зробити висновок, що існує два види насильства: фізичне й психічне.

Але вченими висловлюється інша точка зору. Так, зокрема, деякі дослідники констатують, що, говорячи про класифікацію насильства, необхідно розрізняти такі його види: 1) кримінальне та некримінальне; 2) інструментальне та цільове; 3) безпосереднє та опосередковане. Отже, названі види насильства мають змістове навантаження залежно від галузі права та завдань того чи іншого дослідження [4, с. 150].

Інші дослідники виділяють і такий вид насильства, як гендерне, котре охоплює такі насильницькі дії проти особи, причиною яких є стать жертви насильства, а також визначені суспільною думкою ролі людей та їхня очікувана поведінка. Це поняття включає насильство в сім'ї, а також інші насильницькі дії — сексуальне насильство, примусову проституцію, сексуальні домагання на роботі тощо [5].

Існує й інше визначення гендерного насильства. Наприклад, гендерне насильство — це насильство, яке стосується чоловіків і жінок, але жертвами якого переважно є жінки. Воно виникає як наслідок нерівних владних стосунків між жінками й чоловіками. Воно стосується (але не вичерпується цим) фізичної, сексуальної і психологічної шкоди, включно із залякуванням, стражданнями, примусом та/або позбавленням свободи в сім'ї чи суспільстві взагалі [6].

Виходячи із викладеного вище, можна зробити висновок, що для класифікації насильства в дослідженнях можуть бути використані різні критерії, в основу яких буде покладено авторську позицію, предмет та мету наукової праці. Тому залежно від того, чи здійснюється дослідження в контексті міжнародно-правової відповідальності за національним (кримінальним) правом, критерії класифікації також можуть бути різними.

Ураховуючи це, ми вважаємо, що під насильницькими злочинами слід розуміти злочини, які вчиняються із застосуванням різних форм насильства (фізичного, економічного, психологічного, сексуального тощо) чи погрози його застосування.

Л. Д. Гаухман [7, с. 3] під час дослідження насильницьких злочинів виділяв такі їхні ознаки:

- об'єктом посягання є суспільні відносини, що забезпечують фізичні блага особи, які охороняються кримінальним законом;
- способом посягання є фізичне або психічне насильство;
- посягання носять умисний характер;
- злочин скоюється проти волі потерпілого.

Розглянемо їх більш детально відповідно до предмета нашого дослідження.

Слід згадати, що ще років десять тому тема домашнього насильства в Україні не обговорювалася та не була предметом численних досліджень науковців. Ми погоджуємося з М. Ю. Самченко, що така форма насильства розповсюджена на наших теренах давно і достатньо широко — серед людей різних національностей, різного фінансового й соціального статусу, у сім'ях вірян і невіруючих. До того ж його ніяк не можна приписати сьогднішній економічній нестабільності, оскільки домашнє насильство присутнє як у відсталих, так і в економічно розвинутих державах [8, с. 13].

Законом України від 06.12.2017 № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу

з цими явищами» КК України було доповнено статтею 126-1 «Домашнє насильство» (набула чинності 11 січня 2019 р.). Стаття передбачає кримінальну відповідальність за умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства стосовно подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, та розміщена у розділі II «Злочини проти життя та здоров'я особи» Особливої частини КК України (далі — Закон).

Основним безпосереднім об'єктом цього Злочину є здоров'я і нормальний психологічний стан особи. Додатковим факультативним його об'єктом можуть виступати воля, честь і гідність особи, її психічна недоторканність.

Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [9]. Також у ч. 2 ст. 52 Основного закону підкреслюється, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються відповідно до закону [9].

Обов'язковою ознакою злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, є потерпілий.

Загалом дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання поширюється на таких осіб, як-от: 1) подружжя; 2) колишнє подружжя; 3) наречені; 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; 6) особи, які мають спільну дитину (дітей); 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти); 8) дід (баба) та онук (онука); 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка); 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); 11) рідні брати й сестри; 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати й сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; 15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя (ст. 3 Закону України від 07.12.2017 № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству») [10].

Відповідно до ст. 1 «Визначення термінів» (розділ I. Загальні положення) Закону України від 07.12.2017 № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству», під домашнім насильством слід розуміти діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання, або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [10].

Отже, потерпілим від злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, може бути один із подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, з якою винний перебуває або перебував у сімейних або близьких взаєминах.

Об'єктивна сторона домашнього насильства виражається у: 1) формі діяння (дії або бездіяльності) — систематичного насильства; 2) його наслідках; 3) причинному зв'язку між діянням і наслідками.

О. Дудоров та М. Хавронюк, даючи тлумачення систематичності, помічають, що вона «означає постійну повторюваність тотожних чи схожих дій (чи бездіяльності), кожна з яких сама по собі може створювати враження незначної, але в сукупності вони впливають на потерпілу особу надзвичайно негативно, і інтенсивність цього впливу може залежа-

ти як від ступеня агресивності кожного окремого діяння, так і від їхньої кількості» [11, с. 78].

Щодо положень чинного КК України, то ознака систематичності згадується як у Загальній, так і в Особливій частині. Так, у ч. 2 ст. 78, ч. 5 ст. 79, ч. 5 ст. 83 КК України вона розглядається в контексті систематичного вчинення особою правопорушень, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про її небажання стати на шлях виправлення. Відповідно до практики застосування окремих статей КК України, систематичним вважається вчинення особою трьох і більше правопорушень, за які її було притягнуто до адміністративної відповідальності.

У статтях Особливої частини КК України систематичність як ознака об'єктивної сторони складу злочину передбачена у: а) ст. 116 «Умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання» (систематичне знування); б) ст. 120 «Доведення до самогубства» (систематичне приниження людської гідності або систематичний протиправний примус до дій, що суперечать волі особи); в) ст. 150-1 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» (систематичне випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб); г) ст. 390 «Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі» (систематичне порушення громадського порядку чи встановлених правил проживання).

Пленум Верховного Суду України в п. 28 своєї Постанови № 2 від 07.02.2003 «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи» роз'яснює, що систематичним приниженням людської гідності доцільно вважати тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи, глузування над ним).

О. Степаненко, досліджуючи ознаку «систематичності», запевняє, що аналіз коментарів до вказаних статей, наукової літератури та судової практики дає можливість зазначити, що систематичність у вказаних випадках характеризується не лише наявністю кількісного критерію, тобто багаторазовості періодично здійснюваних дій (2–3 рази й більше), але і їхнім взаємозв'язком, внутрішньою єдністю, що утворюють певну лінію поведінки винного щодо конкретного потерпілого чи потерпілих. Це утворює якісний критерій систематичності. Лише за наявністю як кількісного, так і якісного критерію можна стверджувати, що насильство носить систематичний характер [12].

Отже, систематичність як ознака об'єктивної сторони домашнього насильства полягає в багаторазовому (від 3-х разів), тривалому (протягом року) вчиненні діянь, передбачених диспозицією ст. 126-1 КК України.

Законом України від 07.12.2017 № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначено форми домашнього насильства: психологічне, сексуальне, фізичне та економічне насильство [10]. Під економічним насильством варто розуміти форму домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру. У деяких випадках дії кривдника потребують додаткової кваліфікації відповідно до ст.ст. 150, 150-1, 164, 165, 166, 167, 304 КК України.

Психологічне насильство — форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, зокрема щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали в постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Погроза вбивством потребує додаткової кваліфікації згідно зі ст. 129 КК України, погроза знищення майна — згідно зі ст. 195 КК України. Психологічне насильство, якщо воно виражається у примушуванні особи до певних дій: абортів чи стерилізації; участі в дослідках над людиною; вилучення органів чи тканин для трансплантації; вступу у статевий

зв'язок; проституції тощо) — слід додатково кваліфікувати згідно зі ст.ст. 134, 142, 143, 154, 300, 301, 303 КК України та ін., а за наявності ознак катування — і згідно зі ст. 127 КК.

Сексуальне насильство — форма домашнього насильства, що включає:

- будь-які діяння сексуального характеру, учинені стосовно повнолітньої особи без її згоди;
- стосовно дитини незалежно від її згоди;
- у присутності дитини;
- примушування до акту сексуального характеру із третьою особою;
- також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, зокрема вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Фізичне насильство — форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, учинення інших правопорушень насильницького характеру.

Якщо перераховані вище дії вчиняються несистематично, то вони потребують додаткової кваліфікації згідно зі ст.ст. 121, 122, 125, 126, 135, 136, 146, 115, 120 або іншими статтями КК України, залежно від наслідків, які настали, чи інших обставин. За наявності в діях кривдника відповідної мети, характерної для катування (примусити потерпілого до певних дій тощо), діяння потребують додаткової кваліфікації згідно зі ст. 127 КК України; а за наявності ознак схиляння до самогубства або наслідків у вигляді самогубства чи спроби самогубства потерпілого — згідно зі ст. 120 КК України.

Не має значення для кваліфікації злочину згідно зі ст. 126-1, чи проживає правопорушник у момент учинення діяння або раніше в тому самому місці, що й потерпілий. Оскільки нерідко насильство триває після розриву сімейних чи інших стосунків, то спільне проживання жертви та правопорушника не вимагається.

Місцем учинення домашнього насильства необов'язково повинне бути місце проживання. Таке насильство може бути вчинене й під час відпочинку на дачі, на курорті, у вагоні поїзда тощо. Тому для кваліфікації злочину це значення не має.

Наслідки систематичного насильства виражаються у:

- фізичних або психологічних стражданнях, змістом яких є біль, муки, тривога, переживання;
- розладах здоров'я;
- втраті працездатності;
- емоційній залежності;
- погіршенні якості життя потерпілої особи.

Суб'єктивна сторона злочину виражається у прямому або непрямому умислі діяння і наслідків.

Висновки. Виходячи з викладеного вище, можна констатувати, що домашнє насильство як злочин проти життя та здоров'я особи відповідає насильницьким злочинам і належить до них.

Проте, на наш погляд, не можна вилучати тих випадків, коли домашнє насильство може бути частиною або проявом інших насильницьких злочинів, зокрема зґвалтування, сексуального насильства, торгівлі людьми, примушування до вступу у статевий зв'язок, статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Якщо такий насильницький злочин є більш тяжким, ніж домашнє насильство, або протиправні дії не охоплюються складом злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, то в такому випадку вчинене підлягає кваліфікації за сукупністю злочинів.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству. Лист Міністерства освіти та науки України від 18 травня 2018 р. № 1/11-5480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18> (дата звернення: 12.09.2019).
2. Лунеев В. В. Курс мировой и российской криминологии : учебник. В 2 т. Москва : Изд-во Юрайт, 2011. Т. I. 1003 с.
3. Храмов О. М. Злочинність насильницька. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 1 (6). С. 459–463.
4. Запорожець А. А. Криміналізація домашнього насильства — новела кримінального законодавства. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 148–154.
5. Аспекти протидії гендерному насильству — практика в Україні : Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит Комітету Верховної Ради України. URL: http://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/publications/aspekty_prottydyi_gendernomu_nasylstvu.pdf (дата звернення: 12.09.2019).
6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків : закон України від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 12.09.2019).
7. Гаухман Л. Д. Насилие как средство совершения преступления. Москва : Юрид. лит., 1974. 168 с.
8. Самченко М. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження сімейного насильства щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2011. 216 с.
9. Конституція України. Київ : Преса України, 1997. 80 с.
10. Про запобігання та протидію домашньому насильству : закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 12.09.2019).
11. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України); за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.
12. Степаненко О. В. Систематичність як ознака домашнього насильства. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11010/STEPANENKO%20O%20V.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 12.09.2019).

References

1. Metodichni rekomendatsii shchodo zapobihannia ta protydyi nasylstvu [Guidelines for the prevention and counteraction to violence]. Lyst Ministerstva osvity ta nauky Ukrainy vid 18 travnia 2018 r. № 1/11-5480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18> [in Ukrainian].
2. Luneev, V. V. (2011). Kurs mirovoy i rossiyskoy kriminologii [Course of world and Russian criminology]: uchebnik. V 2 t. Moskva : Izd-vo YUrayt. T. I. 1003 s. [in Russian].
3. Khramtsov, O. M. (2016). Zlochynnist nasylnytska [Crime is violent]. Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy. № 1 (6). S. 459–463 [in Ukrainian].
4. Zaporozhets, A. A. (2018). Kryminalizatsiia domashnoho nasylstva — novela kryminalnoho zakonodavstva [Criminalization of domestic violence is a novelty of criminal legislation]. Visnyk kryminalnoho sudochynstva. № 1. S. 148–154 [in Ukrainian].
5. Aspekty protydyi gendernomu nasylstvu — praktyka v Ukraini [Aspects of combating gender-based violence are a practice in Ukraine]: Informatsiina dovidka, pidhotovlena Yevropeiskym informatsiino-doslidnytskym tsentrom na zapyt Komitetu Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: http://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/publications/aspekty_prottydyi_gendernomu_nasylstvu.pdf (data zvernennia: 12.09.2019) [in Ukrainian].
6. Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok ta cholovikiv [On ensuring equal rights and opportunities for women and men]: Zakon Ukrainy vid 8 veresnia 2005 r. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (data zvernennia: 12.09.2019) [in Ukrainian].
7. Gauhman, L. D. (1974). Nasilie kak sredstvo soversheniya prestupleniya [Violence as a means of committing a crime]. Moskva : YUrid. lit.. 168 s. [in Russian].
8. Samchenko, M. Yu. (2011). Kryminolohichna kharakterystyka ta poperedzhennia simeinoho nasylstva shchodo nepovnoolitnikh [Criminological characteristics and prevention of domestic violence against minors]: dys. ... k-ta yuryd. nauk : 12.00.08. Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Lviv. 216 s. [in Ukrainian].
9. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Kyiv : Presa Ukrainy, 1997. 80 s. [in Ukrainian].
10. Pro zapobihannia ta protydyiu domashnomu nasylstvu [On the prevention and counteraction to domestic violence]: Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (data zvernennia: 12.09.2019) [in Ukrainian].

11. Dudorov, O. O., Khavroniuk, M. I. (2019). Vidpovidalnist za domashnie nasylstvo i nasylstvo za oznakoiu stati [Responsibility for domestic and gender-based violence] (naukovo-praktychnyi komentar novel Kryminalnoho kodeksu Ukrainy); za red. M. I. Khavroniuka. Kyiv : Vaite. 288 s. [in Ukrainian].

12. Stepanenko, O. V. (2019). Systematychnist yak oznaka domashnoho nasylstva [Systematic as a sign of domestic violence]. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11010/STEPANENKO%20O%20V.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].

Биленко Павел Станиславович

(Донецкий юридический институт МВД Украины,
г. Мариуполь)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0072-7280>

ДОМАШНЕЕ НАСИЛИЕ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ КРИМИНАЛЬНОГО НАСИЛИЯ

Статья посвящена актуальной проблеме современности — домашнему насилию. Проанализированы существующие подходы к понятию «насильственные преступления», и предложено авторское определение. Исследовано домашнее насилие сквозь призму признаков насильственных преступлений. Отмечается, что домашнее насилие как преступление против жизни и здоровья человека соответствует насильственным преступлениям и относится к ним. Обосновано, что домашнее насилие может быть частью или проявлением других насильственных преступлений, в частности изнасилования, сексуального насилия, торговли людьми, принуждения ко вступлению в половую связь, половое сношение с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста и т. п. Если такое насильственное преступление является более тяжким, чем домашнее насилие, или противоправные действия не охватываются составом преступления, предусмотренного ст. 126-1 УК Украины, то в данном случае содеянное подлежит квалификации по совокупности преступлений.

Ключевые слова: насилие; насильственное преступление; домашнее насилие; уголовная ответственность; преступление.

Bilenko Pavlo Stanislavovich

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0072-7280>

DOMESTIC VIOLENCE AS A DISPLAY OF CRIMINAL VIOLENCE

The article is concerning on present-day pressing challenge - domestic violence. The purpose of the article is to determine the place of domestic violence in the system of violent crimes based on the analysis of their characteristics. Existing approaches to the concept of "violent crimes" and classification of these crimes have been analyzed. From viewpoint of author violent crimes mean crimes committed with the use of various forms of violence (physical, economic, psychological, sexual, etc.) or threats of its use. Domestic violence has been investigated through the prism of signs of violent crime, including object and method of encroachment, its nature and the victim's attitude towards it. Criminal characteristics of the crime have been given; in particular, the object of the encroachment has been identified, the objective and subjective side of the crime have been described; the victim of the crime is considered to be its mandatory feature. It has been stated noted that regularity as an attribute of the objective side of domestic violence is the repeated (three or more times), continuous (during the year) committing the actions stipulated by the disposition of Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine. Some peculiarities of qualification of unlawful actions in the commission of physical violence, economic violence and psychological violence have been highlighted. It has been concluded that domestic violence as a crime against the life and health of a person is aligned with (and belongs to) violent crimes. Author argues that domestic violence can be fully or partly a display of other violent crimes, such as rape, sexual abuse, trafficking, coercion, sexual intercourse with a person under the age of sixteen. If any violent crime is more grievous than domestic violence, or such unlawful act is not covered by the Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine, the mentioned crime should be qualified as cumulative crimes.

Key words: violence; violent crime; domestic violence; criminal responsibility; crime.

Надійшла до редколегії 15.09.2019

УДК: 343.85

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-103-115>

Носевич Надія Русланівна,
здобувач
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Пир)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1112-9788>

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

На підставі аналізу основних нормативно-правових актів, якими врегульовано діяльність Державного бюро розслідувань (далі — ДБР, Бюро) у сфері протидії злочинності авторкою розроблено напрями вдосконалення нормативно-правового забезпечення цієї діяльності Бюро. Запропоновано розроблення системи нормативно-правових актів як законодавчого, так і підзаконного рівнів.

Ключові слова: протидія злочинності; Державне бюро розслідувань; нормативно-правове забезпечення; напрям.

Актуальність дослідження. Питання правового регулювання діяльності у сфері протидії злочинності — постійний предмет наукових досліджень учених-кримінологів. Це багато в чому пов'язано з тим, що розвиток суспільства та відносин у ньому, поява ризиків кримінологічної безпеки є процесами перманентними. У зв'язку із цим, злочинність як вид соціальної практики постійно вдосконалюється, набуває нових форм і проявів. Тому суспільство та держава намагається відповідно реагувати на зазначені процеси «удосконалення» та «самовдосконалення» злочинності. Однією з форм такого реагування є правотворення — створення, зміна або скасування нормативно-правових актів, якими регулюються питання протидії злочинності. Їхнє цільове призначення — урегулювання різними законними способами суспільних відносин у найбільш уразливих сферах соціального буття. Серед таких способів є утворення нових органів, до компетенції яких належить протидія злочинності. Найновішим із цих органів є Державне бюро розслідувань, який з'явився в Україні після ухвалення Закону «Про Державне бюро розслідувань» відносно недавно — 12 листопада 2015 року [7].

За справедливим твердженням учених, створення Бюро — далекоглядний інституціональний та правовий крок до формування потужного централізованого органу, наділеного правоохоронними функціями, що спрямовано на консолідацію обов'язків із виявлення, відвернення та розкриття корупційних злочинів, скоєних високопосадовцями, співробітниками судових та правоохоронних органів [15, с. 136]. Прийняття Закону України «Про Державне бюро розслідувань» (далі — Закон) стало поштовхом для початку законотворчого процесу з метою належного забезпечення діяльності Бюро, подальшого реформування органів кримінальної юстиції.

Необхідно відзначити, що вітчизняними вченими проводилися дослідження з різних питань функціонування цього органу державної влади. Окремим аспектам окресленої проблеми присвячені праці таких учених, як О. Р. Звоненко, В. В. Комашко, Є. Д. Скулиш, Р. М. Труба, В. І. Цимбалюк, В. І. Чечерський, О. В. Шамара, О. М. Юрченко тощо. Однак комплексно питання нормативно-правового забезпечення діяльності Державного бюро розслідувань у сфері протидії злочинності не досліджувались.

Тому **метою цієї статті** є визначення напрямів удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності Державного бюро розслідувань у сфері протидії злочинності.

Виклад основного матеріалу. Нині правове регулювання діяльності ДБР перебуває на стадії свого становлення, що підтверджується незначною кількістю чинних на сьогодні законодавчих та підзаконних актів. Частково це пояснюється тим, що воно ще не виконує покладені на нього завдання повноцінно. Водночас це зумовлює нерегульованість низки інших питань діяльності ДБР [20, с. 141].

Узагальнюючи доктринальні підходи до визначення поняття нормативно-правового регулювання діяльності щодо протидії злочинності [1, 3, 5, 21, 22, 39], під правовим регулюванням державної діяльності у сфері протидії злочинності пропонуємо розуміти передбачення в чинному законодавстві цілей та завдань протидії злочинності; установлення кола суб'єктів, які здійснюють цю діяльність, їхньої компетенції, форм та методів протидії злочинності, гарантій дотримання прав і свобод людини та громадянина під час здійснення зазначеної діяльності. Зважаючи на це, під правовим регулюванням діяльності ДБР у сфері протидії злочинності слід розуміти передбачення в чинному законодавстві цілей та завдань Бюро з протидії злочинності, його компетенції, форм та методів протидії злочинності, гарантій дотримання прав і свобод людини та громадянина під час здійснення зазначеної діяльності.

Тому для досягнення наміченого завдання необхідно проаналізувати чинні нормативно-правові акти, якими передбачена діяльність Бюро, а також установлені гарантії прав людини та громадянина під час здійснення цієї діяльності.

Як зазначається в ч. 1 ст. 2 Закону України «Про Державне бюро розслідувань», Бюро у своїй діяльності керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цим та іншими законами України, а також іншими нормативно-правовими актами, прийнятими на їхній основі.

Перший із нормативно-правових актів, який установлює гарантії дотримання прав людини й громадянина та загалом регламентує діяльність ДБР, є Конституція України — Основний закон нашої держави, що має найвищу юридичну силу [16]. Ст. 17 Конституції України визначає, що оборона держави, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності, а також забезпечення державної безпеки та захист державного кордону України є головним завданням Збройних сил України, відповідних військових формувань і правоохоронних органів держави.

Як нами зазначалося [24–26], під час опрацювання проекту Закону України «Про Державне бюро розслідувань» (в усіх читаннях), Головним юридичним управлінням Верховної Ради України вказувалося на наявний недолік тексту Закону, якому умовно можна дати назву — «антиконституційність». Справа в тому, що названий структурний підрозділ українського парламенту вбачав недолік у тому, що ст. 1 проекту Закону Бюро визначалося як «центральный орган виконавчої влади, що здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення та розкриття злочинів, віднесених до його компетенції», а «відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 4 проекту передбачено, що ДБР — це орган зі спеціальним статусом» [13]. Більш змістовними були зауваження стосовно невідповідності тексту Закону принципу верховенства права, відсутності у Верховної Ради повноважень створювати державні органи; невідповідності створення цього органу традиційному розумінню державних органів, які мають спеціальний статус; навіть зазіхання на повноваження Кабінету Міністрів України [13]. Деякі вчені також висловлювали подібні зауваження. Так, О. Ю. Бусол звертала увагу на конституційні проблеми спеціального статусу Державного бюро розслідувань. На переконання дослідниці, «така визначена в Законі України «Про державне бюро розслідувань» складна конструкція ДБР, як «центральный орган виконавчої влади, орган з правоохоронними функціями, орган зі спеціальним статусом» може призвести до його неефективного функціонування та відсутності результатів у протидії злочинам,

що належать до компетенції ДБР. Одночасно така сама конструкція наділяє ДБР занадто широкими повноваженнями» [2]. Деякі науковці взагалі називали конституційний статус ДБР «правоохоронним колапсом» [14, с. 44; 37].

Проте такі зауваження були передбачувані, оскільки перспектива запровадження діяльності ДБР набувала резонансу, з огляду на його повноваження щодо протидії злочинності серед топпосадовців, а всі «неконституційні недоліки» було збережено в Законі України «Про Державне бюро розслідувань». До того ж Головне юридичне управління Верховної Ради України перевищило свої повноваження в частині тлумачення Конституції України. І, як свідчать результати роботи ДБР, зазначені недоліки, навпаки, стали інноваційними рисами цього Закону.

Наступним складовим елементом правового регулювання діяльності ДБР у сфері протидії злочинності є міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Незалежно від рівня територіального впливу актів (міжнародний, європейський тощо), умовно всі міжнародно-правові акти в досліджуваній сфері можна розподілити на такі групи:

- 1) ті, що встановлюють гарантії прав і свобод людини та громадянина під час здійснення повноважень правоохоронними органами, зокрема й ДБР;
- 2) ті, які встановлюють вимоги до основних напрямів діяльності правоохоронних органів, у тому числі й ДБР;
- 3) ті, які визначають найбільш актуальні напрями діяльності правоохоронних органів, включаючи й ДБР.

До першої групи слід зарахувати передусім такі документи, як: «Загальна декларація прав людини» від 10 грудня 1948 року; «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод» від 04 листопада 1950 року та Протоколи до неї; «Міжнародний пакт про політичні та громадянські права» від 16 грудня 1966 року; «Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права» від 16 грудня 1966 року тощо.

Основними документами другої групи, зокрема, є: «Європейська конвенція про видачу правопорушників» від 13 грудня 1957 року та Протоколи до неї; «Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах» 20 квітня 1959 року та Протоколи до неї; «Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків» від 28 травня 1970 року; «Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах» від 15 травня 1972 року, «Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів» від 25 січня 1974 року; «Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом» від 27 січня 1977 року; «Конвенція про передачу засуджених осіб» від 21 березня 1983 року; «Конвенція держав-членів Співдружності Незалежних Держав про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах» від 22 січня 1993 року (м. Мінськ); «Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах» від 07 жовтня 2002 року (м. Кишинів).

Третю групу нормативно-правових актів складають: «Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин» від 20 грудня 1988 року; «Угода країн-учасниць Співдружності Незалежних Держав про співробітництво зі злочинами у сфері економіки» від 12 квітня 1996 року; «Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму» від 09 грудня 1999 року; «Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією» від 27 січня 1999 року; «Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності» від 15 листопада 2000 року та Протоколи до неї; «Конвенція про кіберзлочинність» від 23 листопада 2001 року; «Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції» від 31 жовтня 2003 року; «Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму» від 16 травня 2005 року; «Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму» від 16 травня 2005 року; «Конвенція

Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми» від 16 травня 2005 року тощо. Якщо зважати на примат міжнародного права в українській системі права, то, зрозуміло, міжнародно-правові договори відіграють важливу засадничу роль у діяльності Бюро за різними напрямками протидії злочинності.

Найголовніше те, щоб організація та діяльність ДБР відповідали міжнародним стандартам правоохоронної діяльності та захисту прав людини. Так, Є. Д. Скулиш зазначає, що такими стандартами є:

- незалежність від політичного та іншого незаконного впливу (структурна та операційна автономія, порядок призначення та звільнення керівника і под.);
- підзвітність органу (регулярне звітування, інформування громадськості тощо);
- високий рівень професійної підготовки співробітників (конкурсний відбір працівників, їхнє навчання тощо);
- наявність достатніх повноважень для ефективної роботи (спеціальні оперативно-розшукові та слідчі заходи, доступ до фінансової інформації тощо) [35].

Слід лише позначити: з метою забезпечення ефективного міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності Україна приєдналася до основних міжнародно-правових документів, які її регламентують; створила розгалужену двосторонню договірно-правову основу безпосереднього співробітництва з більшістю потенційних партнерів близького та далекого зарубіжжя [4, с. 61]. Хоча у вказаній сфері діяльності Бюро немає міжвідомчих нормативно-правових актів, у яких би конкретизувалося його співробітництво, більш детально визначалися завдання та порядок вирішення питань, що належать до його компетенції. Учені підтверджують, що окреслений напрям роботи Бюро є вкрай актуальним [20, с. 141].

Відповідно до Стратегічної програми розвитку Бюро на 2017–2022 рр., потребують розроблення та впровадження такі акти щодо співпраці з іншими державними органами та міжнародними організаціями: 1) «Порядок обміну інформацією між Державним бюро розслідувань та державними органами України»; 2) «Порядок обміну інформацією між Державним бюро розслідувань та міжнародними правовими та правоохоронними організаціями (за погодженням із Міністерством закордонних справ)»; 3) «Порядок укладання та затвердження меморандумів про співпрацю із правоохоронними органами іноземних держав» [36].

Переходячи до аналізу законів нашої держави, що регламентують діяльність Бюро у сфері протидії злочинності, наголошуємо, що він буде здійснюватися не за принципом «кодифіковані закони — прості закони», а за порядком, визначеним ч. 1 ст. 2 Закону України «Про Державне бюро розслідувань».

Тому наступним має бути проаналізоване положення Закону України «Про Державне бюро розслідувань». Згідно зі змістом преамбули Закону, ним визначаються правові основи організації та діяльності Бюро.

Найсуттєвішим у тексті цього Закону є те, що законодавець передбачив не тільки засоби протидії злочинності, які використовуються ДБР, а й необхідність здійснювати інформаційно-аналітичні заходи щодо встановлення системних причин та умов проявів організованої злочинності та інших видів злочинності, протидія яким належить до компетенції Державного бюро розслідувань, уживати заходів щодо їхнього усунення (п. 2 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про Державне бюро розслідувань»). Акцентовано увагу на практичній користі цього положення, оскільки в нормах КПК України [18] відсутній нормативно визначений обов'язок слідчого, прокурора встановлювати причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, чим «зведена нанівець» функція слідчого в запобіганні. А це, зі свого боку, призводить до зростання рівня злочинності [23].

Зрозуміло, що не всі норми аналізованого нормативно-правового акта мають кримінологічний зміст та спрямування. Однак у комплексі вони спрямовані на забезпечення виконання завдань Бюро, серед яких — протидія кримінальним правопорушенням серед вищих посадових осіб держави, суддів і прокурорів; запобігання корупції тощо.

Наступним Законом України, що має базове значення для діяльності ДБР, є Кримінальний процесуальний кодекс України (далі — КПК, Кодекс). Зазначеним Кодексом встановлено, що, по-перше, керівник органу ДБР та його заступники в межах їхніх повноважень є керівниками органу досудового розслідування, по-друге, службова особа Бюро в межах компетенції, передбаченої КПК, уповноважена здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, є слідчим (ст. 3), по-третє, органи Бюро є органами досудового розслідування (ст. 38). Також КПК визначено кримінальну процесуальну компетенцію оперативних підрозділів Бюро (ст. 41); особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 246); порядок підготовки документів та направлення запитів (ст. 575). Загалом з ухвалення КПК розпочався довготривалий процес законотворчої роботи над створенням нормативно-правової бази діяльності ДБР. Прикінцевими положеннями Кодексу було встановлено терміни утворення ДБР, особливості здійснення кримінальних проваджень до дня його створення та передачі зазначених проваджень до Бюро.

Однак найвагомішим є визначення в ч. 4 ст. 216 КПК підслідності Бюро, що фактично встановлює сферу компетенції зазначеного державного органу. Відповідно до цього припису КПК, слідчі органів Бюро здійснюють досудове розслідування злочинів:

1) учинених Президентом України, повноваження якого припинено; Прем'єр-міністром України; членом Кабінету Міністрів України; першим заступником та заступником міністра; членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення; Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку; Антимонопольного комітету України; Головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України; Головою Фонду державного майна України, його першим заступником та заступником; членом Центральної виборчої комісії; народним депутатом України; Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини; Директором Національного антикорупційного бюро України; Генеральним прокурором, його першим заступником та заступником; Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником; Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником; Постійним Представником Президента України в Автономній Республіці Крим, його першим заступником та заступником; радником або помічником Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України; суддею; працівником правоохоронного органу; особою, посада якої належить до категорії «А», крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України;

2) учинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України; заступником Генерального прокурора — керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;

3) проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини), крім злочинів, передбачених ст. 422 Кримінального кодексу України.

Маємо визнати існування певних колізій між положеннями ч. 4 ст. 216 КПК, п. 1 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» та Законом України «Про Державну службу» [9]. Річ у тім, що в Законі України «Про Державне бюро розслідувань» до підслідності ДБР віднесені злочини, учинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище (відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу»); особами, посади яких належать до першої — третьої категорій посад державної служби; суддями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України. Однак ст. 6 Закону України «Про державну службу» встановлено 3 категорії посад державних службовців — «А», «Б» і «В», а «перша — третя категорія» відсутні. Ці «перші — треті» категорії було передбачено старою редакцією Закону України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 року [12], який утратив чинність 10 грудня 2015 року, тобто вже після під-

писання Президентом України Закону України «Про Державне бюро розслідувань». У зв'язку із цим, редакція ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» потребує змін, на кшталт тексту ч. 4 ст. 216 КПК України.

Усі злочини, що вчиняються вказаними посадовими особами, є підслідними слідчим органів Бюро. Зважаючи на це, базовим нормативно-правовим актом діяльності Бюро у сфері протидії злочинності є КК України [17], який визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Нормами КК України має бути встановлено не тільки кримінальну відповідальність за злочини, підслідні ДБР, а й кримінально-правові гарантії забезпечення діяльності цього органу. Йдеться про кримінально-правовий захист працівників Бюро. Усім відомо, що правоохоронним органам відведено особливу роль у процесах забезпечення кримінологічної безпеки держави та суспільства. У зв'язку із цим, держава створює систему кримінально-правових гарантій, спрямованих на забезпечення, по-перше, особистої безпеки вказаних осіб та їхніх близьких родичів, по-друге, виконання цими особами повноважень. Ці гарантії передбачені ст.ст. 112, 343–345, 346, 347, 348, 349 КК України. Якщо проаналізувати наведені норми та відповідні бланкетні нормативно-правові акти, то можна стверджувати, що про працівників ДБР просто забули. Як стверджують фахівці, «на противагу ДБР, повноваження та гарантії процесуальної самостійності відповідних підрозділів НАБУ у КПК набули більш широкого нормативного закріплення» [34, с. 120].

Для прикладу, директора ДБР не включено до переліку потерпілих державних діячів у ст. 112, 344, 346 КК України. Разом з тим, виходячи із системного тлумачення ст. 1 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» та ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [8], працівники Бюро не можуть бути зараховані до працівників правоохоронних органів, оскільки, відповідно до нормативних приписів першого Закону, Бюро здійснює правоохоронну діяльність, а відповідно до нормативних приписів другого — правоохоронним органом визнається орган, який здійснює правозастосовні або правоохоронні функції. Тобто на працівників Бюро не розповсюджуються кримінально-правові гарантії, передбачені ст. 343, 345, 347, 348, 349 КК України.

Тому варто внести відповідні зміни до КК України в частині передбачення директора Бюро як державного діяча. Також у ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» слід передбачити пряму вказівку на Бюро як правоохоронний орган (на кшталт того, як передбачено органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи й установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони).

Здебільшого Бюро у своїй діяльності має справу не з поодинокими злочинами, а із систематичною професійною злочинною діяльністю, поєднаною з ієрархічними корупційними зв'язками. Тому нормативно-правовим актом, що регламентує його діяльність, є Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [11]. Цей Закон визначає головні напрями загальнодержавної політики та організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю. Ст. 5 цього Закону встановлено систему органів, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, до якої належать: а) спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю державні органи; б) державні органи, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій. У переліку органів другої категорії не передбачено Державного бюро розслідувань (хоча визнаються такими органи Національної поліції і Служби безпеки України; органи прокуратури України; органи доходів і зборів, органи Державної прикордонної служби України та органи державного фінансового контролю; органи й установи виконання покарань та слідчі ізолятори; розвідувальний орган Міністерства оборони України; Національне антикорупційне бюро України), а

включення ДБР до перелічених органів дозволить набути йому статусу суб'єктів відповідних правовідносин у сфері публічного права.

Ще одним із Законів України, що безпосередньо стосується діяльності Бюро у сфері протидії злочинності, є Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» [10]. Наведеним вище законом передбачалися, зокрема, заходи із протидії корупції в органах виконавчої влади, у системі правосуддя; посилення захисту викривачів корупціонерів; посилення відповідальності за корупційні злочини; забезпечення конфіскації доходів від злочинної діяльності; створення Єдиного державного реєстру юридичних осіб, причетних до корупції тощо. Він є програмним документом у сфері протидії корупції, дороговказом розвитку держави та суспільства в окресленому напрямі. Однак на сьогодні не розроблено Антикорупційної стратегії на період з 2017 року й дотепер.

Звернімо увагу, що у квітні 2018 року урядом України (далі — Уряд) було схвалено проект Закону України «Про Антикорупційну стратегію на 2018–2020 роки». Законопроект було розроблено Національним агентством із питань запобігання корупції з метою визначення комплексу заходів, спрямованих на зменшення рівня корупції в Україні та подальше просування антикорупційних ініціатив у державі. Під час підготовки законопроекту було проаналізовано ефективність попередньої Антикорупційної стратегії з урахуванням пропозицій заінтересованих органів, громадських організацій і провідних національних та міжнародних експертів, соціологічних і аналітичних досліджень із вивчення ситуації стосовно корупції, статистичних спостережень, практики застосування антикорупційного законодавства, оцінки рівня імплементації міжнародних стандартів у сферу антикорупційної політики. Планувалося, що після прийняття Антикорупційної стратегії Верховною Радою України у тримісячний строк із дня набрання чинності цим Законом Урядом буде затверджено Державну програму щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2018–2020 роки [38]. Однак цей законопроект так і не було в подальшому схвалено Верховною Радою України.

Стратегічним для створення та функціонування Бюро став Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 8 квітня 2008 року № 311/2008 [37], яким затверджено Концепцію реформування кримінальної юстиції України.

Концепцією було констатовано, що наявна система кримінальної юстиції неповною мірою відповідає новим суспільним відносинам, що склалися в Україні, і не забезпечує належного стану правопорядку, ефективного захисту осіб, суспільства та держави від небезпечних посягань на соціальні цінності, права й законні інтереси. У ній передбачалася необхідність гуманізації кримінального законодавства; удосконалення кримінальних процесуальних норм і суміжного законодавства, у тому числі з урахуванням світового досвіду; перебудови організаційно-функціональної структури кримінальної юстиції відповідно до норм реформованого законодавства; реформування процедури досудового розслідування; реорганізації системи органів досудового розслідування і функціонального відмежування їхньої діяльності від діяльності розвідувальних і контррозвідувальних органів.

Тому наслідком цього стало ухвалення нового Кримінального процесуального кодексу України, унесення змін до Кримінального кодексу України в частині запровадження інституту кримінальних проступків. Цей документ започаткував стратегічне реформування законодавства та державного апарату, що призвело до утворення ДБР, зокрема.

Безпосередній діяльності Бюро присвячена Постанова Верховної Ради України «Про визначення представників Верховної Ради України до складу комісії з проведення конкурсу на зайняття посади Директора Державного бюро розслідувань» від 29.03.2016 № 1041-VIII [27]. У ній визначено представників від парламенту до складу відповідної комісії.

З метою належного забезпечення функціонування Бюро Урядом також було затверджено низку нормативно-правових актів, як-от: Постанови Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки» від 29.04.2015 № 265 [29]; «Питання Ради громадського контролю при Державному бюро розслідувань» від 20.12.2017 № 1086 [28], яким затверджено «Положення про Раду громадського контролю при Державному бюро розслідувань та порядок формування її складу»; «Про затвердження Типового порядку проведення відкритого конкурсу для призначення на посади у Державному бюро розслідувань» від 20.12.2017 № 1069 [31]; «Про погодження затвердження організаційної структури Державного бюро розслідувань» від 13.12.2017 № 938-р [32]; «Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань» від 11.05.2017 № 449 [30]; «Про утворення Державного бюро розслідувань» від 29.02.2016 № 127 [33].

На сьогодні потребують розроблення та затвердження такі нормативно-правові акти КМУ стосовно діяльності Бюро: «Положення про порядок проходження служби особами рядового та начальницького складу Державного бюро розслідувань»; «Дисциплінарний статут Державного бюро розслідувань»; «Порядок присвоєння спеціальних звань начальницького складу Державного бюро розслідувань та їхнє співвідношення з іншими спеціальними, а також військовими званнями й рангами державних службовців»; «Перелік інформаційних систем органів державної влади, доступ до яких повинно мати Бюро, а також порядок оброблення інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах, до яких надано доступ Бюро як користувачу».

Протягом останніх двох років саме Бюро схвалило низку важливих нормативно-правових актів, спрямованих на розв'язання його діяльності. Це стосується таких наказів ДБР: «Про затвердження Порядку складення Присяги осіб рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань» від 01.07.2019 № 144; «Про затвердження Порядку проведення стажування в Державному бюро розслідувань працівників, які не мають досвіду практичної роботи за спеціальністю» від 21.11.2018 № 151; «Про внесення змін до Порядку проведення конкурсу для призначення на посади у Державному бюро розслідувань» від 26.06.2018 № 70; «Про затвердження Порядку проведення установчих зборів з формування Ради громадського контролю при Державному бюро розслідувань» від 23.02.2018 № 17; «Про створення Науково-консультативної ради при Державному бюро розслідувань» від 23.02.2018 № 16; «Про затвердження Порядку проведення конкурсу для призначення на посади у Державному бюро розслідувань» від 14.02.2018 № 13 тощо. Необхідно зауважити, що потребують подальшого розроблення та затвердження такі нормативно-правові акти Бюро у сфері протидії злочинності, як інструкції щодо визначення методик розслідування окремих видів злочинів, підслідних Державному бюро розслідувань, та порядку застосування таких методик у роботі слідчих підрозділів Бюро; інструкції щодо визначення методик документування окремих видів злочинів, підслідних Бюро, та порядку застосування таких методик у роботі оперативних підрозділів Бюро; інструкції щодо встановлення причин та умов злочинів, а також заходів їхньої нейтралізації.

Зрозуміло, що існує низка інших нормативно-правових актів, які опосередковано забезпечують діяльність Бюро. Однак нами було проаналізовано найбільш важливі для протидії злочинності. Маємо виокремити певні проблеми в нормативно-правовому забезпеченні діяльності Бюро стосовно протидії злочинності.

Висновки. Проведений аналіз стану нормативно-правового забезпечення діяльності Бюро у сфері протидії злочинності дозволяє зробити такі висновки:

– правовим регулюванням діяльності ДБР у сфері протидії злочинності є передбачення в чинному законодавстві цілей та завдань Бюро із протидії злочинності, його компетенції, форм та методів протидії злочинності, гарантій дотримання прав і свобод людини та громадянина під час здійснення зазначеної діяльності;

- правове регулювання діяльності ДБР у сфері протидії злочинності здійснюється Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Законом України «Про Державне бюро розслідувань», іншими законами України, а також підзаконними нормативно-правовими актами, прийнятими на їхній основі;
- існує потреба у двосторонніх міжвідомчих договорах Бюро, у яких би конкретизувалося співробітництво, більш детально визначалися завдання та порядок вирішення питань, що належать до його компетенції;
- редакція ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» потребує узгодження із ч. 4 ст. 216 КПК України;
- слід унести відповідні зміни до КК України в частині передбачення Директора Бюро як державного діяча. У ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» необхідно передбачити пряму вказівку на Бюро як правоохоронний орган;
- включити ДБР до переліку державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій (ч. 2 ст. 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»);
- потребує розроблення та ухвалення нової редакції Антикорупційної стратегії України.

Список використаних джерел

1. Бесчастний В. М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 401 с.
2. Бусол О. Ю. Конституційні проблеми спеціального статусу Державного бюро розслідувань в Україні. URL: http://nbuviap.gov.ua/iNdex.php?optioN=com_coNteNt&view=article&id=2260:koNstitutsijNi-problemi-spetsialNoogo-statusu-derzhavNoogo-byuro-rozsliduvaN-v-ukrajNi&catid=8&Itemid=350 (дата звернення: 15.08.2019).
3. Буюджи С. А. Правове регулювання боротьби із кіберзлочинністю: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Приватний вищий навч. заклад «Університет Короля Данила». Івано-Франківськ, 2018. 203 с.
4. Войціховський А. В. Особливості договірно-правового регулювання співробітництва держав у сфері протидії злочинності на двосторонньому рівні. *Вісник Харківського нац. ун-ту внутр. справ.* 2017. № 2 (77). С. 56–63.
5. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
6. Закон України «Про Державне бюро розслідувань». *Відомості Верховної Ради України.* 2016. № 6. Ст. 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19> (дата звернення: 01.09.2019).
7. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 1994. № 11. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (дата звернення: 02.09.2019).
8. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року. *Відомості Верховної Ради (ВВР).* 2016. № 4. Ст. 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 04.09.2019).
9. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки». *Відомості Верховної Ради (ВВР).* 2014. № 46. Ст. 2047. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18> (дата звернення: 12.08.2019).
10. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 1993. № 35. Ст. 358. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12> (дата звернення: 21.08.2019).
11. Закон України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 1993. № 52. Ст. 490. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3723-12> (дата звернення: 12.09.2019).
12. Зауваження Головного юридичного управління Верховної Ради України до проекту Закону України «Про Державне бюро розслідувань» реєстр. № 2114 від 02.11.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54012 (дата звернення: 15.08.2019).
13. Ляченко О. В., Проценко В. О. Проблеми розслідувань кримінальних проваджень, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань. *Правові горизонти.* 2018. Випуск 12. С. 42–47.

14. Комашко В. В. Особливості організаційно-правових основ функціонування Державного бюро розслідувань як однієї з новел Кримінального процесуального кодексу. *Вісник АМСУ*. Серія: «Право». 2014. № 1 (12). С. 132–138.
15. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.09.2019).
16. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 29.08.2019).
17. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 19.08.2019).
18. Матіос вважає, що закон про ДБР суперечить КПК і загрожує правам людини. URL: https://dt.ua/POLITICS/matios-vvazhaye-scho-zako№-pro-dbr-superechit-kpk-i-zagrozhuye-pravam-lyudi№i-201263_.html (дата звернення: 24.08.2019).
19. Моїсєєв М. С. Адміністративно-правове регулювання діяльності Державного бюро розслідувань України. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2018. Випуск 3. С. 138–141.
20. Назимко Є. С. Зарубіжний досвід кримінально-правової регламентації інституту покарання неповнолітніх : монографія. Вступне слово та загальна редакція д.ю.н., проф. О. М. Литвинова; Донецький юрид. ін-т МВС України, Криминологічна асоціація України. Київ : КНТ, 2015. 368 с.
21. Назимко Є. С. Історичний метод та проблеми періодизації історії розвитку інституту покарання неповнолітніх. *Jurnalul Juridic National : teorie si practica*. 2014. № 1. С. 47–57.
22. Новосад Ю. Про сутність і зміст діяльності прокуратури як суб'єкта спеціально-криминологічного запобігання злочинам в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 256–260.
23. Носевич Н. Р. Законопроектна діяльність щодо створення Державного бюро розслідувань. *Україна і Європейський Союз: сучасні тенденції співпраці* : матеріали круглого столу (в авторській редакції) (м. Маріуполь, 16 травня 2019 року). Маріуполь, 2019. С. 179–185.
24. Носевич Н. Р. Історія становлення та стан наукового дослідження Державного бюро розслідувань як суб'єкта запобігання злочинам в Україні. *Право. UA*. 2019. № 2. С. 139–145.
25. Носевич Н. Р. Соціальна необхідність створення Державного бюро розслідувань в Україні. *Актуальні проблеми кримінального права та процесу*: матеріали V Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 14 червня 2019 року). Ред. кол. : О. О. Волобуєва, О. В. Одерій, Т. О. Лоскутов, А. С. Політова. Кривий Ріг : Поліграфічна компанія «Геліос-Принт». 2019. С. 57–59.
26. Постанова Верховної Ради України «Про визначення представників Верховної Ради України до складу комісії з проведення конкурсу на зайняття посади Директора Державного бюро розслідувань» від 29.03.2016 № 1041-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1041-19/pril1041> (дата звернення: 26.08.2019).
27. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання Ради громадського контролю при Державному бюро розслідувань» від 20.12.2017 № 1086. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1086-2017-%D0%BF> (дата звернення: 27.08.2019).
28. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки» від 29.04.2015 № 265. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF> (дата звернення: 28.08.2019).
29. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань» від 11.05.2017 № 449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF> (дата звернення: 30.08.2019).
30. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового порядку проведення відкритого конкурсу для призначення на посади у Державному бюро розслідувань» від 20.12.2017 № 1069. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1069-2017-%D0%BF> (дата звернення: 30.08.2019).
31. Постанова Кабінету Міністрів України «Про погодження затвердження організаційної структури Державного бюро розслідувань» від 13.12.2017 № 938-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/938-2017-%D1%80> (дата звернення: 30.08.2019).
32. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Державного бюро розслідувань» від 29.02.2016 № 127. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127-2016-%D0%BF> (дата звернення: 01.09.2019).
33. Сисоєнко Г. І., Самодін А. В. Нові органи досудового розслідування в Україні. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2015. № 5. С. 117–126.
34. Скулиш Є. Д. Проблемні питання створення Державного бюро розслідувань. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2013. № 2. С. 60–71. URL: http://№buv.gov.ua/UJRN/boz_2013_2_10 (дата звернення: 03.09.2019).
35. Стратегічна програма діяльності Державного бюро розслідувань на 2017–2022 рр. URL: <https://dbr.gov.ua/strategie№a-programa-dial№osti> (дата звернення: 04.09.2019).
36. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 8 квітня 2008 року № 311/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008> (дата звернення: 03.09.2019).

37. Уряд схвалив проект Закону України «Про Антикорупційну стратегію на 2018–2020 роки». URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/News/uryad-shvaliv-proekt-zakoNu-ukrayiNi-pro-aNtikorupcijNu-strategiyu-Na-2018-2020-roki> (дата звернення: 02.09.2019).

38. Южно О. О. Правове регулювання діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 1. С. 21–26.

References

1. Beschastnyi, V. M. (2017). *Teoriia ta praktyka kryminolohichnoho zabezpechennia protydii zlochynnosti v Ukraini* [The theory and practice of criminological support of combating crime in Ukraine] : dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.08. Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv. 401 s. [in Ukrainian].
2. Busol, O. Yu. (2019). *Konstytutsiini problemy spetsialnogo statusu Derzhavnoho biuro rozsliduvan v Ukraini* [Constitutional problems of the special status of the State Bureau of Investigation in Ukraine]. URL: http://Nbuv.gov.ua/iNdex.php?option=com_content&view=article&id=2260:konstitutsiini-problemi-spetsialnogo-statusu-derzhavnoho-byuro-rozsliduvannya-v-ukrayini&catid=8&Itemid=350 [in Ukrainian].
3. Buiadzhy, S. A. (2018). *Pravove rehuliuвання borotby iz kiberzlochynnistiu: teoretyko-pravovy aspekt* [Legal Regulation of Combating Cybercrime: Theoretical and Legal Aspects] : dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Pryvatnyi vyshchyi navch. zaklad «Uni-versytet Korolia Danyla». Ivano-Frankivsk. 203 s. [in Ukrainian].
4. Voitsikhovskiy, A. V. (2017). *Osoblyvosti dohovirno-pravoho rehuliuвання spivrobotnytstva derzhav u sferi protydii zlochynnosti na dvostoronnomu rivni* [Peculiarities of the treaty-law regulation of bilateral cooperation at the bilateral level]. *Visnyk Kharkivskoho nats. un-tu vnutr. sprav.* № 2 (77). S. 56–63 [in Ukrainian].
5. Holina, V. V. (2011). *Zapobihannya zlochynnosti (teoriia i praktyka)* [Crime Prevention (Theory and Practice)] : navch. posib. Kharkiv : Nats. yuryd. akad. Ukrainy. 120 s. [in Ukrainian].
6. *Zakon Ukrainy «Pro Derzhavne biuro rozsliduvan»*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2016. № 6. St. 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19> (data zvernennia: 01.09.2019) [in Ukrainian].
7. *Zakon Ukrainy «Pro derzhavnyi zakhyst pratsivnykiv sudu i pravookhoronnykh orhaniv»*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 1994. № 11. St. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (data zvernennia: 02.09.2019) [in Ukrainian].
8. *Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu sluzhbu» vid 10 hrudnia 2015 roku*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*. 2016. № 4. St. 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (data zvernennia: 04.09.2019).
9. *Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky v Ukraini (Antykoruptsiina stratehiia) na 2014–2017 roky»*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*. 2014. № 46. St. 2047. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18> (data zvernennia: 12.08.2019) [in Ukrainian].
10. *Zakon Ukrainy «Pro orhanizatsiino-pravovi osnovy borotby z orhanizovanoi zlochynnistiu»*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 1993. № 35. St. 358. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12> (data zvernennia: 21.08.2019) [in Ukrainian].
11. *Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu sluzhbu» vid 16 hrudnia 1993 roku*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 1993. № 52. St. 490. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3723-12> (data zvernennia: 12.09.2019) [in Ukrainian].
12. *Zauvazhennia Holovnoho yurydychnoho upravlinnia Verkhovnoi Rady Ukrainy do proektu Zakonu Ukrainy «Pro Derzhavne biuro rozsliduvan» reistr. № 2114 vid 02.11.2015*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54012 (data zvernennia: 15.08.2019) [in Ukrainian].
13. Ilchenko, O. V., Protsenko, V. O. (2018). *Problemy rozsliduvan kryminalnykh provadzhen, vidnesenykh do pidslidnosti Derzhavnoho biuro rozsliduvan* [Problems of criminal investigations related to the jurisdiction of the State Bureau of Investigation]. *Pravovi horizonty*. Vypusk 12. S. 42–47 [in Ukrainian].
14. Komashko, V. V. (2014). *Osoblyvosti orhanizatsiino-pravovykh osnov funktsionuvannia Derzhavnoho biuro rozsliduvan yak odniiei z novel Kryminalnoho protsesualnogo kodeksu* [Peculiarities of organizational and legal bases of functioning of the State Bureau of Investigation as one of the novelties of the Criminal Procedure Code]. *Visnyk AMSU. Serii: «Pravo»*. № 1 (12). S. 132–138 [in Ukrainian].
15. *Konstytutsiia Ukrainy*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 1996. № 30. St. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (data zvernennia: 02.09.2019) [in Ukrainian].
16. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2001. № 25–26. St. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (data zvernennia: 29.08.2019) [in Ukrainian].
17. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy*. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. St. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (data zvernennia: 19.08.2019) [in Ukrainian].
18. *Matios vvazhaie, shcho zakon pro DBR superechyt KPK i zahrozhuie pravam liudyny*. URL: <https://dt.ua/POLITICS/matios-vvazhaye-scho-zakon-pro-dbr-superechit-kpk-i-zagrozhuie-pravam-lyudi.html> (data zvernennia: 24.08.2019) [in Ukrainian].
19. Moiseiev, M. S. (2018). *Administratyvno-pravove rehuliuвання diialnosti Derzhavnoho biuro rozsliduvan Ukrainy* [Administrative and legal regulation of the activity of the State Bureau of Investigation of Ukraine]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*. Vypusk 3. S. 138–141 [in Ukrainian].

20. Nazymko, Ye. S. (2015). Zarubizhnyi dosvid kryminalno-pravovoi rehlamentatsii instytutu pokarannia nepovnoletnikh [Foreign experience of juvenile criminal justice regulation: a monograph] : monohrafiia. Vstupne slovo ta zahalna redaktsiia d.iu.n., prof. O. M. Lytvynova; Donetskyi yuryd. in-t MVS Ukrainy, Kryminolohichna asotsiatsiia Ukrainy. Kyiv : KNT. 368 s. [in Ukrainian].

21. Nazymko, Ye. S. (2014). Istorychnyi metod ta problemy periodyzatsii istorii rozvytku instytutu pokarannia nepovnoletnikh [The historical method and problems of periodization of history of development of the institute of punishment of minors]. Jurnalul Juridic National : teorie si practica. № 1. S. 47–57 [in Ukrainian].

22. Novosad, Yu. (2017). Pro sutnist i zmist diialnosti prokuratury yak subiekta spetsialno-kryminolohichnoho zapobihannia zlochynam v Ukraini [On the essence and content of the activity of the prosecutor's office as a subject of special criminological prevention of crimes in Ukraine]. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. № 2. S. 256–260 [in Ukrainian].

23. Nosevych, N. R. (2019). Zakonoproektna diialnist shchodo stvorennia Derzhavnoho biuro rozsliduvan. Ukraina i Yevropeyskyi Soiuz: suchasni tendentsii spivpratsi [Drafting of the State Bureau of Investigation. Ukraine and the European Union: current trends in cooperation] : materialy kruhloho stolu (v avtorskii redaktsii) (m. Mariupol, 16 travnia 2019 roku). Mariupol. S. 179–185 [in Ukrainian].

24. Nosevych, N. R. (2019). Istoriia stanovlennia ta stan naukovoho doslidzhennia Derzhavnoho biuro rozsliduvan yak subiekta zapobihannia zlochynam v Ukraini [History of formation and state of scientific research of the State Bureau of Investigation as a subject of crime prevention in Ukraine]. Pravo.UA. № 2. S. 139–145 [in Ukrainian].

25. Nosevych, N. R. (2019). Sotsialna neobkhdnist stvorennia Derzhavnoho biuro rozsliduvan v Ukraini [The social need to create a State Bureau of Investigation in Ukraine]. Aktualni problemy kryminalnoho prava ta protsesu: materialy V Vseukrainskoi nauk.-prakt. konf. (m. Kryvyi Rih, 14 chervnia 2019 roku). Red. kol. : O. O. Volobueva, O. V. Oderii, T. O. Loskutov, A. S. Politova. Kryvyi Rih : Polihrafichna kompaniia «Helios-Print». S. 57–59 [in Ukrainian].

26. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vyznachennia predstavnykiv Verkhovnoi Rady Ukrainy do skladu komisii z provedennia konkursu na zainiattia posady Dyrektora Derzhavnoho biuro rozsliduvan» vid 29.03.2016 № 1041-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1041-19/pri%20t> (data zvernennia: 26.08.2019) [in Ukrainian].

27. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pytannia Rady hromadskoho kontroliu pry Derzhavnomu biuro rozsliduvan» vid 20.12.2017 № 1086. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1086-2017-%D0%BF> (data zvernennia: 27.08.2019) [in Ukrainian].

28. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Derzhavnoi prohramy shchodo realizatsii zasad derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky v Ukraini (Antykoruptsiinoi stratehii) na 2015–2017 roky» vid 29.04.2015 № 265. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF> (data zvernennia: 28.08.2019) [in Ukrainian].

29. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia psykhoфизиологического дослідження із застосуванням поліграфу у Державному бюро розслідування» vid 11.05.2017 № 449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF> (data zvernennia: 30.08.2019) [in Ukrainian].

30. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Typovoho poriadku provedennia vidkrytoho konkursu dlia pryznachennia na posady u Derzhavnomu biuro rozsliduvan» vid 20.12.2017 № 1069. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1069-2017-%D0%BF> (data zvernennia: 30.08.2019) [in Ukrainian].

31. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro pohodzhennia zatverdzhennia orhanizatsiinoi struktury Derzhavnoho biuro rozsliduvan» vid 13.12.2017 № 938-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/938-2017-%D1%80> (data zvernennia: 30.08.2019) [in Ukrainian].

32. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro utvorennia Derzhavnoho biuro rozsliduvan» vid 29.02.2016 № 127. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127-2016-%D0%BF> (data zvernennia: 01.09.2019) [in Ukrainian].

33. Sysoienko, H. I., Samodin, A. V. (2015). Novi orhany dosudovoho rozsliduvannia v Ukraini [New Pre-trial Investigation Bodies in Ukraine]. Chasopys tsyvilnoho i kryminalnoho sudochynstva. № 5. S. 117–126 [in Ukrainian].

34. Skulysh, Ye. D. (2013). Problemni pytannia stvorennia Derzhavnoho biuro rozsliduvan. Borotba z orhanizovanoi zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka) [Problematic issues of establishing a State Bureau of Investigation. Combating Organized Crime and Corruption (Theory and Practice)]. № 2. S. 60–71. URL: http://Nebuv.gov.ua/UJRN/boz_2013_2_10 [in Ukrainian].

35. Stratehichna prohrama diialnosti Derzhavnoho biuro rozsliduvan na 2017–2022 rr. URL: <https://dbr.gov.ua/strategic%20a-programa-dial%20osti> (data zvernennia: 04.09.2019) [in Ukrainian].

36. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i obrony Ukrainy vid 15 liutoho 2008 roku «Pro khid reformuvannia systemy kryminalnoi yustytzii ta pravookhoronnykh orhaniv» vid 8 kvitnia 2008 roku № 311/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008> (data zvernennia: 03.09.2019) [in Ukrainian].

37. Uriad skhvalyv proekt Zakonu Ukrainy «Pro Antykorupciynu stratehiiu na 2018–2020 roky». URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/News/uryad-shvaliv-proekt-zakonu-ukrayini-pro-antikorupciynu-strategiyu-na-2018-2020-roki> (data zvernennia: 02.09.2019) [in Ukrainian].

38. Iukhno, O. O. (2009). Pravove rehuliuвання diialnosti pravookhoronnykh orhaniv u sferi protydyi zlochynnosti [Legal regulation of the activity of law enforcement agencies in the field of combating crime]. Pivdenoukrainskyi pravnychyi chasopys. № 1. S. 21–26 [in Ukrainian].

Носевич Надежда Руслановна,
соискатель
(Донецкий юридический институт МВД Украины,
г. Кривой Рог)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1112-9788>

НАПРАВЛЕНИЯ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЕЯЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮРО РАССЛЕДОВАНИЙ В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ

На основании анализа основных нормативно-правовых актов, регулирующих деятельность Государственного бюро расследований (далее — Бюро) в сфере противодействия преступности автором разработаны направления усовершенствования нормативно-правового обеспечения этой деятельности Бюро. Предлагается разработать систему нормативно-правовых актов как законодательного, так и подзаконного уровней.

Ключевые слова: противодействие преступности; Государственное бюро расследований; нормативно-правовое обеспечение; направление.

Nosevych Nadiya Ruslanivna,
Applicant
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1112-9788>

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT THE LEGAL SECURITY OF THE STATE BUREAU OF INVESTIGATION IN COMBATING CRIME

Based on the analysis of the main regulatory acts governing the activities of the State Bureau of Investigation in the field of combating crime, the author has developed directions for improving the regulatory support of these activities of the Bureau. It is alleged that the legal regulation of the activities of the State Bureau of Investigation in the field of combating crime is the prediction in the current legislation of the goals and objectives of the Bureau of Combating Crime, its competence, forms and methods of combating crime, guarantees of observance of human and civil rights and freedoms in the implementation of these activities. The legal regulation of the activities of the SBI in the field of combating crime is carried out by the Constitution of Ukraine, international treaties of Ukraine, the consent of which is provided by the Verkhovna Rada of Ukraine, the Law of Ukraine «On the State Bureau of Investigation», other laws of Ukraine, as well as by-laws and regulations adopted on their basis. It is concluded that there is a need to conclude bilateral interdepartmental agreements of the Bureau, in which cooperation would be specified, tasks and the procedure for resolving issues related to its competence were determined in more detail; edition of art. 5 of the Law of Ukraine «On the State Bureau of Investigation» require coordination with part 4 of Art. 216 of the Criminal Procedure Code of Ukraine; appropriate amendments should be made to the Criminal Code of Ukraine in the part stipulated by the Director of the Bureau as a statesman. In Art. 2 of the Law of Ukraine «On State Protection of Court and Law Enforcement Employees», a direct reference to the Bureau as a law enforcement agency should be provided; it is necessary to include the State Bureau of Investigation in the list of state bodies involved in the fight against organized crime as part of the fulfillment of other basic functions assigned to them.

Key words: combating crime; State Bureau of Investigation; regulatory support; direction.

Надійшла до редколегії 10.09.2019

Розділ IV

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК: 343.14

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-116-122>

Єрошкін Микола Володимирович

(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Пир)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1550-6931>

ПОДІЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ПІДЛЯГАЄ ДОКАЗУВАННЮ

Наукову статтю присвячено дослідженню комплексу питань, пов'язаних із доказуванням події насильницького зникнення. Здійснено наукову розробку пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення законодавства, а також практики застосування доказового права в діяльності правоохоронних органів у кримінальних провадженнях стосовно насильницького зникнення. Обґрунтовано думку, що розпізнавання об'єктивних обставин насильницького зникнення є основоположним у висуванні достовірних версій у кримінальному провадженні й сприяє підтвердженню показань учасників процесу або спростуванню їх, виявленню однотипних обставин у кримінальних провадженнях. Аргументовано, що найважливішою серед ознак насильницького зникнення є суспільна небезпека діяння.

Ключові слова: кримінальне провадження; насильницьке зникнення; обставини, що підлягають доказуванню; подія кримінального правопорушення.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Закріплення в чинному кримінальному процесуальному законодавстві переліку обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, покликане не тільки створювати необхідні умови для охорони прав і законних інтересів особистості у кримінальному судочинстві, а й забезпечувати дотримання процесуальних гарантій повноти, об'єктивності та всебічності досудового розслідування і судового розгляду кримінального провадження. Перелік цих обставин, по суті, є мінімальним, а його чітке законодавче закріплення аж ніяк не передбачає те, що доказування у кримінальних провадженнях у всіх випадках, зокрема й під час розслідування насильницького зникнення, повинно відбуватися за однією і тією ж встановленою схемою.

Крім названих у законі обставин, слідчому, як правило, доводиться з'ясувати події, що передували та супроводжували насильницьке зникнення, а також викликані самим фактом його вчинення, тобто все те, що має не стільки кримінальноправове, скільки суто доказове значення. Під їхнім впливом предмет доказування може змінюватися і кількісно, і якісно [1, с. 40].

Подія кримінального правопорушення займає центральне місце в системі обставин, які підлягають доказуванню, саме її необхідно обов'язково встановити під час досудового розслідування та на стадії судового розгляду, визначивши наявність неправомірного діяння, що має кримінальноправові наслідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань, що розглядаються, присвячені роботи таких учених, як А. Р. Белкін, М. І. Бажанов, В. І. Галаган, Ю. М. Грошевий, В. Т. Нор, С. М. Стахівський, В. Ю. Цвікі та ін. Проте комплексного аналізу методичних і методологічних проблем доказування події кримінальних правопорушень, зокрема насильницького зникнення, що передбачає концептуальні положення сучасного кримінального процесу, а також проблеми їхньої практичної реалізації, не проводилося. Недостатньо глибоке вивчення зазначених проблем призводить до непослідовної нормотворчості та труднощів у правозастосовній практиці під час доказування події насильницького зникнення.

Постановка завдання. Метою нашої статті є комплексне теоретико-прикладне вивчення проблем доказування події насильницького зникнення, наукова розробка пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення законодавства, а також практики застосування доказового права в діяльності правоохоронних органів у кримінальних провадженнях щодо насильницького зникнення.

Виклад основного матеріалу. З'ясування події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні, мало тривалий період свого історичного становлення. Досить довго не існувало однозначного визначення обставин, які необхідно встановити, зокрема події кримінального правопорушення, для прийняття законного, неупередженого та обґрунтованого рішення. Лише кодифікація процесуального законодавства України на початку 20-х років ХХ століття частково усунула цю проблему, а остаточно вона була вирішена спочатку у Кримінально-процесуальному кодексі (далі — КПК) України 1960 року, а згодом — і в чинному КПК України 2012 року. Тож особливості встановлення події кримінального правопорушення та її елементів у кожному конкретному кримінальному провадженні залишаються важливим завданням діяльності слідчого, що потребує свого постійного вдосконалення [2, с. 154].

У кримінальному провадженні стосовно насильницьких зникнень необхідно встановити певну сукупність обставин, що належать до предмета доказування, передбачених ст. 91 КПК України. Їх можна розподілити на дві великі групи: 1) об'єктивні (обов'язкові й факультативні ознаки, що характеризують об'єкт і об'єктивну сторону насильницького зникнення); 2) суб'єктивні (обов'язкові й факультативні ознаки, що характеризують суб'єкта й суб'єктивну сторону) обставини кримінального правопорушення. Зі свого боку, вони утворюють сукупність зовнішніх і внутрішніх ознак одного явища.

Опис елементів, що характеризують подію насильницького зникнення, може змінюватися в конкретному випадку залежно від стадії його вчинення. Так, під час призначення покарання судом за незакінчений злочин ураховуються характер і ступінь суспільної небезпеки справді вчиненого винним діяння, ступінь здійснення злочинного наміру та причини, через які кримінальне правопорушення не було доведено до кінця. Усі ці обставини повинні бути з'ясовані у кримінальному провадженні. У матеріальних складах потрібно виявити причинний зв'язок між діянням особи й наслідками, що настали, як невід'ємну ознаку об'єктивної сторони відповідного складу кримінального правопорушення.

Під час доказування обставин, зазначених у КПК України як подія кримінального правопорушення, завжди варто встановлювати діяння і наслідки та наявність причинного зв'язку між першим та другим. У низці випадків необхідно включати до предмета доказування і сутність дій як підозрюваного, так і потерпілого, що передували або здійснювались одночасно з насильницьким зникненням (наприклад, характер поведінки потерпілого). Ця група обставин охоплюється поняттям «інші обставини вчинення кримінального правопорушення». Вони впливають на характер кримінальної відповідальності, оскільки можуть, по-перше, уважатися такими обставинами, що пом'якшують або обтяжують відповідальність під час призначення покарання, або, по-друге, мати важливе доказове значення у кримінальному провадженні.

Правильне розпізнавання об'єктивних обставин насильницького зникнення є основоположним у висуванні достовірних версій у кримінальному провадженні, сприяє підтве-

рдженню показань учасників процесу або спростуванню їх, виявленню однотипних обставин у кримінальних провадженнях.

Водночас у науковій літературі існує думка, що поняття «подія кримінального правопорушення» не повинна ототожнюватися з елементами складу злочину (об'єктом, об'єктивною стороною) за своїм змістом. Прихильники такого наукового переконання зазначають, що пізнавальний процес, який складається зі збирання, перевірки та оцінки доказів, спрямований на встановлення змін в об'єктивній дійсності. Подія кримінального правопорушення є універсальною правовою конструкцією, спрямованою на відображення цих змін, тоді як склад кримінального правопорушення формує інформаційну модель, яка відокремлює кримінальне правопорушення від іншої протиправної або правомірної поведінки [3, с. 863; 4, с. 60–61].

Продовжуючи цю думку, К. В. Обідін зауважує, що при співвіднесенні події кримінального правопорушення з елементами конструкції складу кримінального правопорушення представники процесуальної науки необґрунтовано залишають за межами пізнавального (доказового) процесу кореляцію досліджуваних змін матеріального світу з юридичною моделлю конкретного кримінального правопорушення. Отже, під час розгляду поняття «головний факт» у кримінальному судочинстві не є можливим зробити висновок про те, що нинішня конструкція обставин, що підлягають доказуванню, охоплює у своєму змісті склад злочину [5, с. 61].

Незважаючи на це, серед науковців, що займаються питаннями матеріального права, існує думка про те, що склад злочину є невід'ємним елементом предмета доказування. При цьому використовується саме поняття головного факту, що служить для визначення процесуальної функції складу злочину [6, с. 96–102].

Наведені твердження спонукали К. В. Обідіна наполягати на тому, що обставини, які підлягають доказуванню, не можуть ототожнюватися зі складом злочину. Це, зі свого боку, підтверджує необхідність уведення у предмет доказування кримінально-правового елемента [5, с. 62].

О. Д. Левченко також визнає, що предмет доказування є оптимальною програмою доказування, яка у функції структурних елементів містить необхідне коло фактів і обставин, з яких суб'єкт доказування становить особливу, залежну від стадії кримінального процесу, конкретного складу кримінального правопорушення і виду рішення у провадженні, програму поведінки в конкретному кримінальному провадженні [7, с. 82]. Отже, наявною є спроба автора відійти від формулювання предмета доказування виключно на основі обставин, що підлягають доказуванню, указуючи на важливість складу кримінального правопорушення. Разом з тим у своїй роботі автор розглядає конструкцію обставин, що підлягають доказуванню у вигляді системи, яка повторює елементи складу кримінального правопорушення.

На нашу думку, слід звернути увагу на практичне значення об'єкта, суть якого полягає в тому, що як законодавець, так і слідчий, прокурор, суд дають фактичну та юридичну оцінку кримінального правопорушення, виходячи із соціальної цінності об'єкта, на який воно посягає. Під час розгляду проблемних питань доказування об'єктивних обставин кримінального правопорушення важливо враховувати те, що встановлення події насильницького зникнення передбачає повне та всебічне з'ясування місця, часу, способу, знаряддя, обстановки та інших обставин вчиненого кримінального правопорушення, що має важливе значення для вірної його кваліфікації і визначення ролі учасників, правильного вирішення кримінального провадження по суті й призначення справедливого покарання.

О. В. Хаваліц констатує, що причинно-наслідкова зумовленість події кримінального правопорушення визначена об'єктивно-суб'єктивними чинниками формування та розвитку просторово-часових, суб'єктно-об'єктивних, суб'єктно-суб'єктивних відносин, що виявляють умови й обставини криміногенного, конфліктного змісту під час встановлення характеру злочинної діяльності. Отже, з'ясування характеру злочинної діяльності вимагає від

суб'єктів доказування пізнання типових виявів певних ознак причинно-наслідкових зв'язків формування і розвитку умов та обставин учинення, приховування кримінального правопорушення, здійснення протидії, що комплексно становлять інформаційне підґрунтя для виявлення, розслідування й розкриття кримінальних правопорушень [8, с. 115].

Для встановлення факту вчинення насильницького зникнення необхідно дослідити ознаки, які є носіями інформації про обставини й умови вчинення зазначених кримінальних правопорушень. Окреслене сприяє формулюванню версії про механізм учинення злочину на початковому етапі, визначення методів і способів виявлення, розслідування і розкриття аналізованих кримінально протиправних дій [9, с. 55].

Будь-яка подія, зокрема насильницьке зникнення, відбувається в реальних місці й часі. Тому доказування цих елементів деталізує спосіб учинення кримінального правопорушення, прив'язує його до активної реальності, підтверджує його наявність і надає можливість перевірити факт учинення такого правопорушення, а також може необхідним для предметного захисту особи, кваліфікації способів учинення окремих видів кримінальних правопорушень, установлення кримінально значущих ознак правопорушення, причинно-наслідкового зв'язку вчинених дій із характером і розміром шкідливих наслідків тощо [10, с. 268].

У матеріальному праві час, місце, спосіб та інші обставини вчинення діяння належать до факультативних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, їх враховують під час кваліфікації діяння та призначення покарання особі, яка його вчинила. Проте у випадках, коли вони не мають кримінальноправового значення, їх необхідно доказувати, оскільки без цього неможливо встановити, чи було власне діяння [11, с. 47].

Необхідним убачається виокремлення ознак, які характеризують подію насильницького зникнення. Такими, на переконання В. Ю. Цвікі, є:

- позбавлення особи свободи проти її волі;
- суб'єктами вчинення насильницького зникнення є виключно представники держави або особи, які діють із дозволу або за підтримки держави;
- відмова визнати факт позбавлення волі та повідомити про долю й місцезнаходження такої особи [12, с. 128].

Найважливішою серед ознак насильницького зникнення, на нашу думку, є суспільна небезпека діяння (кримінальна караність). Під час досудового розслідування і судового розгляду повинні бути встановлені конкретні суспільні відносини, на які безпосередньо зазіхнув злочинець і які передбачено у ролі об'єкта як обов'язкової ознаки складу насильницького зникнення. Без цього немає підстав для визнання діяння кримінально протиправним, суспільно небезпечним, а відповідно, і підстави кримінальної відповідальності будуть відсутні.

Об'єктивна сторона цього складу кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 146¹ Кримінального кодексу (далі — КК) України) [13] сконструйована як формальний склад злочину та передбачає обов'язкове поєднання суспільно небезпечних діянь, а саме:

1) арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі;

2) з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або приховуванням відомостей про долю такої людини чи місце її перебування.

У частині 2 ст. 146¹ КК України встановлено кримінальну відповідальність ще й за такі альтернативні форми суспільно небезпечного діяння, як видання наказу або розпорядження про вчинення протиправних дій або невжиття керівником, якому стало відомо про вчинення зазначеного вище його підлеглими, заходів для їхнього припинення та неповідомлення компетентним органам про злочин.

У літературі наголошується, що чинна редакція диспозиції частини 1 ст. 146¹ КК України попри те, що буквально повторює окремі положення статті 2 Конвенції [14],

упускає важливу конструктивну ознаку насильницького зникнення (у міжнародно-правовому розумінні), а саме такий суспільно небезпечний наслідок, як «залишення особи без захисту закону». Разом з тим специфічність такого компонента насильницького зникнення, як позбавлення особи свободи проти її волі полягає в тому, що позбавлення волі може мати як протизаконний, так і законний характер. І якщо такі дії не призводять до наслідку у вигляді залишення особи без захисту закону, то навряд чи є належні підстави визнавати їх суспільно небезпечними й злочинними [15, с. 26].

Висновки. Виокремлення події насильницького зникнення як самостійного елемента предмета доказування, що має тісний зв'язок з іншими обставинами, які підлягають доказуванню, є теоретично обґрунтованим, оскільки з урахуванням індивідуальних ознак та їхньої сукупності ці обставини зумовлюють мету доказування у кримінальному провадженні, а також дозволяють належним чином забезпечити захист прав і законних інтересів осіб, які постраждали від насильницького зникнення. Доказування події насильницького зникнення дозволяє повідомити особі про законну й обґрунтовану підозру, постановити обґрунтований і справедливий вирок; реалізувати кримінальноправові інститути звільнення особи від кримінальної відповідальності та покарання тощо.

Список використаних джерел

1. Белкин А. Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве : монография. Москва, 2005. 528 с.
2. Наголова І. Ю. Історичні аспекти становлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні України. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 22. С. 48–56.
3. Осадчая А. С. К вопросу о функциях состава преступления. *Актуальные проблемы российского права*. 2014. № 5. С. 861–866.
4. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. 2–е изд., перераб. и доп. Москва, 2004. 304 с.
5. Обидин К. В. Особенности доказывания по делам о взяточничестве : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2018. 204 с.
6. Бажанов М. И. О функциях состава преступления (процессуальная функция). *Проблемы законности*. 1995. № 29. С. 96–102.
7. Левченко О. В. Доказывание в уголовном процессе России : монография. Астрахань, 2000. 278 с.
8. Хаваліц О. В. Використання криміналістично значущих ознак під час виявлення та розслідування злочинів терористичного характеру. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. С. 114–118.
9. Цюприк І. В. Подія кримінального правопорушення як обставина, що підлягає доказуванню під час розслідування злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 48–58.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. О. М. Бандурка та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків, 2012. Т. 1. 661 с.
11. Галаган В. І., Саліхова І. Ю. Встановлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні : монографія. Київ, 2017. 198 с.
12. Цвікі В. Ю. Міжнародно-правовий захист осіб від насильницьких зникнень. *Європейські перспективи*. 2015. № 2. С. 124–129.
13. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 р. зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 06.09.2019).
14. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20.12.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 07.09.2019).
15. Газдайка-Василишин І. Б., Созанський Т. І. Насильницьке зникнення: окремі аспекти законодавчої новели. IV Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція: quo vadis?» : збірка тез Міжнародної науково-практичної конференції. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 24–27.

References

1. Belkin, A. R. (2005). *Teoriya dokazyvaniya v ugovnom sudoproizvodstve* [Theory of evidence in criminal proceedings] : monografiya. Moskva. 528 s. [in Russian].

2. Naholova, I. Yu. (2015). Istorychni aspekty stanovlennia podii kryminalnoho pravoporushennia yak obstavyny, yaka pidliahaie dokazuvanniu u kryminalnomu provadzhenni Ukrainy [Historical Aspects of Becoming a Criminal Offense Event as a Fact to Be Proven in Ukraine's Criminal Proceedings]. *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava*. № 22. S. 48–56 [in Ukrainian].
3. Osadchaya, A. S. (2014). K voprosu o funktsiyah sostava prestupleniya [To the issue of crime functions]. *Aktualnyie problemy rossiyского prava*. № 5. S. 861–866 [in Russian].
4. Kudryavtsev, V. N. (2004). Obschaya teoriya kvalifikatsii prestupleniy [General theory of qualification of crimes]. 2–e izd., pererab. i dop. Moskva. 304 s. [in Russian].
5. Obidin, K. V. (2018). Osobennosti dokazyvaniya po delam o vzyatochnichestve [Features of evidence in bribery cases] : dis. ... kand. yurid. nauk : 12.00.09. Moskva. 204 s. [in Russian].
6. Bajanov, M. I. (1995). O funktsiyah sostava prestupleniya (protsessualnaya funktsiya) [About the functions of corpus delicti (procedural function)]. *Problemy zakonnosti*. № 29. S. 96–102 [in Russian].
7. Levchenko, O. V. (2000). Dokazyvanie v ugolovnom protsesse Rossii [Evidence in the criminal process of Russia] : monografiya. Astra-han. 278 s. [in Russian].
8. Khavalits, O. V. (2016). Vykorystannia kryminalistychno znachushchykh oznak pid chas vyavlennia ta rozsliduvannia zlochyniv terorystychnoho kharakteru [The use of forensically relevant features in the detection and investigation of terrorist offenses]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. S. 114–118 [in Ukrainian].
9. Tsiupryk, I. V. (2017). Podiia kryminalnoho pravoporushennia yak obstavyna, shcho pidliahaie dokazuvanniu pid chas rozsliduvannia zlochyniv, poviazanykh iz terorystychnoiu diialnistiu [Criminal offense as a circumstance to be proven in the investigation of terrorist offenses]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. № 1 (13). S. 48–58 [in Ukrainian].
10. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar [Criminal Procedure Code of Ukraine. Scientific and practical commentary]: u 2 t. O. M. Bandurka ta in.; za zah. red. V. Ya. Tatsiia, V. P. Pshonky, A. V. Portnova. Kharkiv, 2012. T. 1. 661 s. [in Ukrainian].
11. Halahan, V. I., Salikhova, I. Yu. (2017). Vstanovlennia podii kryminalnoho pravoporushennia yak obstavyny, yaka pidliahaie dokazuvanniu u kryminalnomu provadzhenni [Establishing a Criminal Offense Event as a Claimable Case in Criminal Proceedings] : monografiya. Kyiv. 198 s. [in Ukrainian].
12. Tsviki, V. Yu. (2015). Mizhnarodno-pravovyi zakhyst osib vid nasylnytskykh znyknem [International legal protection of persons against enforced disappearances]. *Yevropeiski perspektyvy*. № 2. S. 124–129 [in Ukrainian].
13. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. zi zminamy ta dopovnenniamy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (data zvernennia: 06.09.2019) [in Ukrainian].
14. Mizhnarodna konventsia pro zakhyst usikh osib vid nasylnytskykh znyknem vid 20.12.2006 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (data zvernennia: 07.09.2019) [in Ukrainian].
15. Hazdaika-Vasylyshyn, I. B., Sozanskyi, T. I. (2018). Nasylnytske znyknennia: okremi aspekty zakonodavchoi novely [Violent disappearance: Some aspects of the legislative novelty]. IV Lvivskiy forum kryminalnoi yustytzii «Kryminalna yustytzia: quo vadis?» : zbirka tez Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. S. 24–27 [in Ukrainian].

Ерошкин Николай Владимирович,
(Донецкий юридический институт МВД Украины,
г. Кривой Рог)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1550-6931>

СОБЫТИЕ НАСИЛЬСТВЕННОГО ИСЧЕЗНОВЕНИЯ КАК ОБСТОЯТЕЛЬСТВО, ПОДЛЕЖАЩЕЕ ДОКАЗЫВАНИЮ

В научной статье рассматриваются основные подходы к определению содержания предмета доказывания в уголовном производстве, в частности относительно насильственных исчезновений. Автором исследуется комплекс вопросов, связанных с доказыванием события насильственного исчезновения. Анализируются проблемные аспекты доказывания объективных обстоятельств насильственного исчезновения, исследуется значение их выявления в процессе доказывания. Аргументировано, что важнейшей среди признаков насильственного исчезновения является общественная опасность деяния.

Ключевые слова: уголовное производство; насильственное исчезновение; обстоятельства, подлежащие доказыванию; событие уголовного правонарушения.

Yeroshkin Mykola Volodymyrovych
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1550-6931>

EVENT OF VIOLENT DISAPPEARANCE AS A CIRCUMSTANCE TO BE PROVEN

The basic article and approaches to determining the content of the subject of evidence in criminal proceedings, in particular for enforced disappearances, are considered in the scientific article. The author investigates a complex of issues related to proving the event of enforced disappearance. The scientific development of proposals and recommendations aimed at improving the legislation, as well as the practice of the application of evidential law in the activities of law enforcement agencies in criminal proceedings for enforced disappearance is being carried out. The main range of the mentioned issues is covered, taking into account the reform and updating of the criminal and criminal procedural legislation. The problematic aspects of proving the objective circumstances of a violent disappearance are analyzed, the significance of their detection in the process of proving is examined. It is argued that recognizing the objective circumstances of a violent disappearance is fundamental in presenting credible versions in criminal proceedings, contributing to the confirmation of testimony of participants in the process or to refuting them, to detecting the same circumstances in criminal proceedings. It is argued that the most important of the signs of enforced disappearance is the public danger of action (criminal punishment). During the pre-trial investigation and the trial, specific social relations that are directly encroached upon by the offender should be established and provided for as an indispensable feature of the disappearance. Without this, there are no grounds for declaring the act criminal, unlawfully, socially dangerous, and accordingly there will be no grounds for criminal liability.

Key words: *criminal proceedings; enforced disappearance; circumstances to be proved; the event of a criminal offense.*

Надійшла до редколегії 15.09.2019

УДК: 342.9 (477)

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-123-130>

Корнієнко Максим Вікторович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6420-6169>

ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ПРОТИДІЇ НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ ЩОДО ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Використання провідного міжнародного досвіду протидії насильницьким злочинам щодо дітей на сьогодні є дуже актуальним у зв'язку з тим, що в розвинених державах захист прав дітей є пріоритетним напрямком протягом багатьох років. Також важливе не тільки запозичення досвіду, але й співробітництво з міжнародними партнерами, адже саме за допомогою спільних дій різних держав-членів міжнародного договору, відбувається ефективне забезпечення невідворотності покарання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, зокрема й насильницькі злочини стосовно дитини.

Ключові слова: дитина; неповнолітній; малолітній; розслідування злочинів; законодавство України; попередження; удосконалення; права дитини; міжнародний досвід.

Постановка проблеми. Соціальна політика будь-якої правової держави повинна бути зосереджена на створенні гідних умов життя та високого рівня добробуту не лише нинішнього, а й прийдешніх поколінь. Демографічна криза, яка на сьогоднішній день існує в Україні, не є позитивним явищем для українського народу, саме тому органи публічної влади повинні сприяти як вихованню нового здорового покоління, так і збереженню наявного генофонду, тому питання запозичення міжнародного досвіду для покращення ситуації в державі дуже слушне.

Мета дослідження — на основі аналізу та узагальнення міжнародного досвіду сформулювати теоретичну систему знань про протидію насильницьким злочинам стосовно дітей із використанням вітчизняної юридичної практики.

Формування цілей. Визначити деякі закономірності та прорахунки законодавства України у сфері міжнародного співробітництва в розслідуванні насильницьких злочинів стосовно дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями вдосконалення законодавства у сфері міжнародного співробітництва стосовно захисту дітей займалися такі науковці, як Г. А. Алієв, І. П. Васильківська, В. В. Вітвіцька, Б. М. Ворник, О. М. Джуца, С. Г. Киренко, Л. В. Крижна, І. І. Лановенко, В. Т. Малярєнко, П. С. Матишевський, В. П. Мироненко, О. Є. Михайлов, О. Є. Мойсєєва, В. Ф. Мороз, В. М. Оржеховська, Л. І. Романова та ін.

Виклад основного матеріалу. Сучасне правове дослідження в умовах глобалізації та євроінтеграції не може не враховувати порівняльно-правовий аспект. Становлення і розвиток юридичної компаративістики є важливим фактором удосконалення правозастосовної діяльності органів державної влади, зокрема у сфері діяльності правоохоронних органів, а саме у протидії насильницьким злочинам проти малолітніх. «Злочини проти малолітніх останнім часом починають набувати міжнародного характеру. Винні особи можуть переїжджати з держави в державу, зокрема у країни, що розвиваються, зважаючи на меншу суворість покарання» [2], — наголошує Інтерпол.

«Для України за нинішніх умов особливої уваги науковців та практиків у цьому контексті потребує зарубіжний досвід як країн із міцним громадянським суспільством і правовою державою, так і країн, в яких демократичні інститути лише формуються. Держава за допомогою правових норм і застосування владних важелів регулює суспільні відносини, встановлює і підтримує в країні необхідний порядок, проте й сама підпорядковується суспільству, покликана служити йому» [3, с. 211] — зазначає А. Дакал.

Разом з тим слід зазначити, що запозичення досвіду розвинутих країн, передусім держав Європи, має певні проблемні аспекти, пов'язані з різним законодавчим регулюванням відповідних суспільних відносин. Так, у цьому контексті показовими є такі рішення Європейського суду з прав людини.

Важливим у цьому аспекті є рішення Європейського суду з прав людини у справі «А. проти Сполученого Королівства» (A v. the United Kingdom), прийняте 1998 року. Десятирічний підліток звернувся до Європейського суду з прав людини зі скаргою, що Об'єднане Королівство не захистило його від поводження, що принижує гідність з боку вітчима. Вітччм застосовував періодично до нього («тяжкої дитини») «помірне тілесне покарання», яке загалом дозволялося законодавством. На думку Суду, наявність такого законодавства не відповідає принципу верховенства права, тому що не забезпечує дитині дієві заходи стримування [4]. Ідеться про позитивне зобов'язання держави: «Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину» [1]. У результаті Європейський суд з прав людини визнав порушення ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та присудив сатисфакцію в розмірі десяти тисяч фунтів стерлінгів і двадцять тисяч як компенсацію за витрати.

Наголосимо, ідеться про Велику Британію наприкінці ХХ століття, державу, у якій зародилася й концептуально оформилась ідея верховенства права (rule of law). Як бачимо, законодавство Великої Британії передбачало застосування насильства з боку вихователів (батьків) супроти дитини, і лише після прийняття рішення Європейським судом з прав людини ситуація змінилася на краще (зауважимо, в Україні на той момент ще не було прийнято Закону «Про попередження насильства в сім'ї», однак законодавство жодного разу не дозволяло застосовувати насилля, навіть помірне, супроти дитини).

Не можна не згадати й інше рішення Європейського суду з прав людини у справі проти Сполученого Королівства, яке відзначила суддя цього суду від України Ганна Юдківська, наголошуючи, що вперше *доктрина живого дерева* з'явилася саме у справі «Таер проти Сполученого Королівства». Після бійки у класі підлітка було вирішено покарати 15 ударами різками. Європейський суд з прав людини визнав, що це інституціоналізоване насильство є атакою на людську гідність. І з цим не погодився саме британський суддя: мовляв, вибачте, я зростав у цій системі, ми звикли до цього, це абсолютно нормально для підлітка — бути побитим різками. Але більшість із ним не погодилася, сказали, що Конвенція — це живий інструмент, який повинен тлумачитись у світлі умов сьогодення, тому такі факти є неприпустимими [5].

Превалювання на сьогодні в Україні нормативістського підходу до розуміння права, за якого право й досі сприймається як система загальнообов'язкових, формально визначених правил поведінки, що приймаються і охороняються державою, зумовлювало розвиток юридичної техніки, тому можна стверджувати, що вітчизняне розуміння насилля загалом відповідає сучасному стану розвитку соціуму.

У цьому контексті не можна не згадати й описане вище рішення Європейського суду з прав людини у справі «Сіліадін проти Франції» (Siliadin v. France).

Зауважимо, на сьогодні в Англії запроваджено посаду Уповноваженого з питань

дитинства (так званий «дитячий комісар — Children's Commissioner). Він співпрацює з політиками для того, щоб останні враховували тенденції у сфері захисту дітей під час прийняття рішень. Уповноважений з питань дитинства проводить дослідження факторів, що впливають на життя дітей. Також дає поради дітям, які потребують догляду або живуть далеко від дому. Незалежний від уряду та парламенту, Уповноважений з питань дитинства має унікальні повноваження, щоб упроваджувати довготермінові зміни та покращення для дітей, зокрема найбільш уразливих, у тому числі тих, що знаходяться під опікою. Він є «очима й вухами» дітей у системі та країні взагалі [6, с. 3]. Однак Уповноважений з питань дитинства безпосередньо не бере участь у розслідуванні злочинів проти малолітніх, виконуючи лише превентивну функцію, зокрема загальної превенції.

Розслідування насильницьких злочинів стосовно малолітніх відрізняється від розслідування насильницьких злочинів щодо повнолітніх осіб і частково неповнолітніх. Саме тому в Європейських державах, зокрема у Великій Британії, а також у Сполучених Штатах Америки кожне кримінальне провадження в таких справах стосовно малолітніх здійснюється особами, які отримали спеціальні навички, пройшли відповідне навчання.

Більшість розслідувань насильницьких злочинів стосовно дітей та дорослих пов'язана із слуханням дітей як скаржників. Дитина у віці до 15 років не буде заслуховуватися в суді, і тому покази дитини на етапі попереднього слідства становлять частину судового розгляду [7].

Особливий статус дитини також варто враховувати в інших процесуальних процедурах. Особа до 18 років повинна лікуватися, пройти необхідне психологічне обстеження чи певний курс лікування відповідно до її віку та стану розвитку.

Перманентне зростання насильницьких злочинів проти малолітніх збільшує попит населення на послуги поліції, Служби прокуратури Королівства (CPS), департаментів дитячих служб місцевих органів влади, кримінальних і сімейних судів та спеціалізовані послуги громадського сектору для потерпілих — різноманітних громадських організацій [6, с. 3].

Як наголошують англійські дослідники, провадження поліції та служб у справах дітей про насильницьку поведінку стосовно дітей є зміною життя жертви. Коли провадження тривають довго, то це спричиняє ризик посилення травми (передусім у психологічному аспекті) дітей та їхніх сімей.

Так, зважаючи на цей фактор, Уповноважений з питань дитинства Великої Британії розглянув тривалість процесу кримінального судочинства.

Уповноважений з питань дитинства використовував дані Міністерства внутрішніх справ та національні дані з КПС для вивчення термінів, пов'язаних із випадками насильницьких злочинів стосовно дітей в Англії в період 2012/2013 та 2015/2016 років, з огляду на початок та кінець роботи в суді. Згідно з результатами дослідження, процес розслідування випадків насильницьких злочинів стосовно дітей значно перевищує строк по таких злочинах щодо повнолітніх осіб. У 2015/2016 роках середня тривалість проваджень по насильницьких злочинах проти малолітніх становила 248 днів. Для порівняння — середня тривалість проваджень по насильницьких злочинах проти повнолітніх складала 147 днів, що на 101 день менше, ніж середнє значення для таких злочинів [6, с. 3].

Провадження, пов'язані з насильством над дітьми, тривають довше, ніж усі інші види злочинів, згідно з доступними даними. Наприклад, середня тривалість часу з моменту реєстрації злочину до завершення розгляду судом становить (відомості 2015/2016 рр.) відносно: а) правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів — 90 днів; б) крадіжки — 73 дні; в) насильства проти людини — 72 дні, що є значно коротше, ніж г) насильницькі правопорушення проти малолітніх — 248 днів. І хоча це може відображати відносну складність цих проваджень, очевидно, що жертви насильницьких злочинів проти малолітніх стикаються із серйозними випробуваннями, доки не буде завершено провадження. Тому поліція та інші правоохоронні органи повинні вивчати способи більш ефективного функціонування, щоб мінімізувати затримки та збільшити швидкість прийняття рішень.

Уповноважений з питань дитинства запропонував реалізацію трьох заходів щодо підвищення якості та швидкості прийняття рішень під час кримінальних розслідувань насильницьких злочинів проти малолітніх:

1) ліцензування практики фахівців, які працюють у справах насильницьких злочинів проти малолітніх, для покращення процесу прийняття рішень під час проведення розслідувань;

2) упровадження в поліцейські групи, що займаються розслідуваннями насильницьких злочинів проти малолітніх, спеціалістів, які будуть співпрацювати з поліцією;

3) створення «дитячих будинків», зручних для дітей місць, де жертви насильницьких злочинів проти малолітніх беруть участь у поліцейських інтерв'ю, а також отримують терапевтичну підтримку.

Попередньо отримані результати Уповноваженого з питань дитинства виявили поширеність та високу латентність насильницьких злочинів проти малолітніх в Англії, а також перешкоди й проблеми стосовно виявлення дітей, які стали жертвами насильства. Подолання таких бар'єрів та вирішення проблем може покращити ідентифікацію жертв насильницьких злочинів проти малолітніх. Проте більша ідентифікація жертв призведе до збільшення попиту на ресурси між установами, тому існує ризик того, що розгляд справ затягнеться.

Нині дані про своєчасність процесу кримінального правосуддя у справах про насильницькі злочини не публікуються. Ураховуючи соціально негативний вплив насильницьких злочинів проти малолітніх на жертв та зростаючий попит на відповідні охоронні послуги, дуже важливо регулярно повідомляти про своєчасність процесу розслідування та судочинства, щоб забезпечити перевірку результативності. Відомості про результати розслідування та своєчасність судового провадження мають бути розподілені за опублікованими даними для потерпілих (і дітей, і дорослих) для того, щоб забезпечити контроль за протидією насильницьким злочинам проти малолітніх.

Зрозуміло, що вплив процесу кримінального правосуддя на жертви насильницьких злочинів проти малолітніх є значним. Якісні дослідження на замовлення Дитячого комісара із жертвами насильства над дітьми показали, що процес кримінального правосуддя може призвести до травмування. Незважаючи на те, що в ході цього дослідження було з'ясовано, що залучення до інтерв'ю та інших формальних слідчих процесів викликає занепокоєння, деякі учасники поділилися позитивним досвідом системи кримінального правосуддя, демонструючи, що процес слідства може пом'якшити вплив на жертви [8].

Не можна оминати й позитивного досвіду у протидії насильницьким злочинам проти малолітніх Сполучених Штатів Америки. Згідно з даними Федерального бюро розслідувань (далі — ФБР), у Сполучених Штатах Америки щороку тисячі дітей стають жертвами насильницьких злочинів — сексуального насильства та викрадення. ФБР є головною інституцією Міністерства юстиції Сполучених Штатів Америки, відповідальною за розслідування злочинів супроти дітей. Міністерство юстиції визначило захист дітей пріоритетом, що відображено у Стратегічному плані. Він передбачає запобігання, припинення та розслідування злочинів проти дітей та описує свої стратегії для досягнення цієї мети. Крім того, 15 лютого 2006 р. генеральний прокурор Сполучених Штатів Америки Альберто Гонзалес визначив захист дітей від злочинів як головний пріоритет, оголосивши ініціативу проєкту «Безпечне дитинство», метою якої є посилення реакції нації на цю зростаючу загрозу для молоді Америки шляхом співпраці правоохоронних органів на всіх рівнях, а також неприбуткових організацій. ФБР є основною ланкою в зусиллях Департаменту з боротьби зі злочинами проти дітей, тому для ФБР дуже важливо мати добре організований, чіткий та ефективний підхід до розслідування, щоб захистити дітей та оперативно притягувати порушників до кримінальної відповідальності [9].

Пріоритетами в розслідуванні насильницьких злочинів проти дітей для ФБР є:

- викрадення дітей, навіть батьками та з батьками;
- сексуальна експлуатація дітей — організації, що займаються торгівлею дітьми;

- Інтернет-мережі та підприємства, які займаються виробництвом, торгівлею, розповсюдженням та/або продажем дитячої порнографії;
- дитячий секс-туризм (міжнародні подорожі із сексуальної діяльності щодо дітей);
- виробництво дитячої порнографії, зокрема й примушування / заманювання неповнолітнього;
- торгівля дитячою порнографією — розповсюдження дитячої порнографії;
- володіння дитячою порнографією.

Під час розслідувань насильницьких злочинів проти дітей докази та інформація про злочин збираються в основному із трьох джерел, як-от: жертви, підозрюваний і місце злочину (також інші свідки). Співробітники повинні ретельно вивчати всі три джерела та будь-які інші доступні джерела доказів чи інформації. Однак розслідування можуть бути успішними, навіть якщо докази недоступні з усіх трьох джерел. У відповідь на скарги з питань насилля необхідно докласти максимум зусиль, щоб звільнити потерпілого від почуття сорому та/або самогубства. Щоб жертви могли надавати найочевиднішу та найповнішу інформацію про злочин, необхідно зробити все можливе, аби всі жертви поводитися професійно [10].

Розслідування насильницьких злочинів стосовно дітей проводяться відділеннями ФБР, зокрема відділеннями спеціальних підрозділів з боротьби з експлуатацією дітей (CETF), які поєднують ресурси ФБР з іншими федеральними, штатними та місцевими правоохоронними органами. Для всіх правоохоронців, залучених до цих розслідувань, включно з федеральними, державними, місцевими та іноземними правоохоронними органами, проводяться спеціальні тренінги. Згідно з американським законодавством, ордер на арешт злочинця може бути виданий на одного з батьків, який вивіз неповнолітнього віком до 16 років за межі США без дозволу другого з батьків.

ФБР створило команди швидкого реагування з питань викрадення дітей (CARD). Групи CARD складаються із вправного персоналу з перевіреним досвідом у протидії насильницьким злочинам стосовно дітей, особливо у випадках, коли дитина була викрадена кимось, крім члена сім'ї. Члени команди надають матеріальну, технічну та ресурсну допомогу державним і місцевим правоохоронним органам. На додаток до їхнього унікального досвіду, команди CARD здатні швидко створити командний пункт на місці, щоб централізувати зусилля і операції з розслідування.

Під час розслідування окремих категорій справ необхідно пам'ятати про такий алгоритм:

1. Бесіда (опитування) з дитиною. Вона повинна відбуватися в місці, яке дитина сприймає як «безпечне». Здебільшого це не будинок дитини, але це може бути дитяча школа, кабінет терапевта, кімната для інтерв'ю, для дітей в офісі або поліцейській дільниці, у приміщенні Центру захисту дітей. Як правило, оптимальною є розмова з дитиною до розмови з її батьками. Обґрунтування цього порядку полягає в тому, що переважно заява та поведінка дитини є основним засобом визначення того, чи відбулося сексуальне насильство. Отже, наявність деяких ознак імовірності сексуальної наруги і, якщо це можливо, знання специфіки може бути корисним у наступних інтерв'ю з неоперабельним батьком і передбачуваним злочинцем.

2. Медичний огляд. Погляди стосовно доцільності медичного обстеження значно змінилися за останні роки. У фахівців було багато застережень щодо доцільності медичного обстеження дітей, які зазнали сексуального насильства, через його здатність зашкодити дитині і тому, що ймовірність сприятливих медичних висновків була загалом віддаленою.

3. Неупереджене опитування батьків. Метою цього опитування є:

- зібрати додаткову інформацію про ймовірність сексуального насильства;
- визначити, чи є батьки захистом і підтримують жертву;
- у деяких випадках з'ясувати, чи відігравали батьки роль у спонуканні дитини зробити або відхилити звинувачення;
- щоб зрозуміти причини або динаміку, що ведуть до сексуального насильства.

4. Опитування потенційного правопорушника.

5. Оцінка ризику. Якщо професіонали визначають, що дитина наражається на ризик майбутнього сексуального, фізичного або емоційного жорстокого поводження, тоді необхідно розробити план, щоб захистити його / її. Визначення ризику — це непросте завдання. Сім'ї можуть бути досить замкнутими. Крім того, рішення можуть знадобитися в надзвичайній ситуації без повної інформації.

Розвиток науки, техніки та нових технологій закономірно призводить до того, що з метою успішного розгляду та вирішення певних питань під час провадження розслідування необхідно застосовувати та використовувати спеціальні знання.

До державних правових основ міжнародного співробітництва належить насамперед Конституція України, що містить положення, яке визначає міжнародні договори України частиною її правової системи (ст. 9) та констатує, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного та взаємовигідного співробітництва із членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами й нормами міжнародного права (ст. 18).

Узагальнення сучасних тенденцій і стратегій протидії насильницькій злочинності стосовно дітей у різних країнах світу дає підстави для здійснення таких висновків:

1) сучасні світові насильницькі злочини стосовно дітей характеризуються відносною сталістю кількісних показників за більшістю майнових і насильницьких злочинів;

2) найбільш поширеними прибутковими видами транснаціональної організованої злочинності відносно малолітніх дітей є злочинність у сфері торгівлі дітьми, сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, вилучення органів, проведення дослідів над дітьми;

3) успішне запобігання більшості злочинів не уявляється можливим без широкої участі громадськості;

4) стратегія громадського впливу на злочинність полягає в залученні окремих громадян, громадських організацій правоохоронної спрямованості тощо до охорони правопорядку, участі у програмах профілактики насильницької злочинності стосовно малолітніх дітей, надання інформації про вчинені злочини з обов'язковим матеріальним заохоченням цих напрямів роботи з боку держави і приватного бізнесу.

Висновки. Отже, варто зазначити, що сучасний передовий міжнародний досвід запобігання насильницькій злочинності стосовно дітей має враховуватись органами кримінальної юстиції України під час розробки й практичної реалізації стратегій протидії такій злочинності в нашій державі. Розслідування насильницьких злочинів проти дітей є одним із найбільш складних, але важливих обов'язків правоохоронних органів. Аналіз зарубіжного досвіду в цій сфері вказує як на проблеми, з якими стикаються зарубіжні правоохоронці, так і окремі заходи, що можна запровадити в національну правову систему.

Список використаних джерел

1. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990. № 1. Ст. 205.

2. Crimes against children. URL: <https://www.interpol.int/en/...and.../Crimes-against-children> (дата звернення: 10.09.2019).

3. Дакал А. Зарубіжний досвід формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей: роль інституту омбудсмена у справах дітей. *Вісник Національної академії державного управління*. 2012. Вип. 4. С. 211–219.

4. Case of A v. the United Kingdom, Application no.3455/05, Council of Europe: European Court of Human Rights, 19 February 2009, available at. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91403> (дата звернення: 02.09.2019).

5. Сутінки прав людини і Європейський суд. URL: <http://ua.racurs.ua/1136-prava-ganna-udkivska> (дата звернення: 22.08.2019).

6. Investigating Child Sexual Abuse. *The Length of Criminal Investigations*. April, 2017. 15 p.

7. Tuominen M., Ellonen N. Criminal investigation in violent and sex crimes against children. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26237878> (дата звернення: 18.08.2019).

8. Warrington, Cetal. 2017 “Making noise: children’s voices for positive change” — children’s experiences of help-seeking and support after sexual abuse in the family environment, University of Bedfordshire.

9. The Federal Bureau of Investigation's Efforts to Combat Crimes Against Children. URL: <https://oig.justice.gov/reports/FBI/a0908/final.pdf> (дата звернення: 11.08.2019).
10. Pocket Guide for Police Response to Sexual Assault. URL: <https://ovc.ncjrs.gov/sartkit/tools/lawenforcement/Pocket%20Guide%20for%20Police%20Response%20to%20Sexual%20Assault.pdf.pdf> (дата звернення: 08.08.2019).

References

1. Konventsiiia pro prava dytyny vid 20 lystopada 1989 roku. *Zibrannia chynnykh mizhnarodnykh dohovoriv Ukrainy*. 1990. № 1. St. 205 [in Ukrainian].
2. Crimes against children. URL: <https://www.interpol.int/en/...and.../Crimes-against-children>.
3. Dakal, A. (2012). Zarubizhnyi dosvid formuvannia ta realizatsii derzhavnoi polityky shchodo zakhystu prav ditei: rol instytutu ombudsmana u spravakh ditei [Foreign experience in the formulation and implementation of state policy on the protection of children's rights: the role of the Ombudsman Institute for Children]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia*. Vyp. 4. S. 211–219 [in Ukrainian].
4. Case of A v. the United Kingdom, Application no.3455/05, Council of Europe: European Court of Human Rights, 19 February 2009, available at. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91403>.
5. Sutinky prav liudyny i Yevropeyskyi sud. URL: <http://ua.racurs.ua/1136-prava-ganna-udkivska> (data zvernennia: 22.08.2019) [in Ukrainian].
6. Investigating Child Sexual Abuse. The Length of Criminal Investigations. April, 2017. 15 p.
7. Tuominen M., Ellonen N. Criminal investigation in violent and sex crimes against children. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26237878>.
8. Warrington, Cetal. 2017 “Making noise: children’s voices for positive change” — children’s experiences of help-seeking and support after sexual abuse in the family environment, University of Bedfordshire.
9. The Federal Bureau of Investigation's Efforts to Combat Crimes Against Children. URL: <https://oig.justice.gov/reports/FBI/a0908/final.pdf>.
10. Pocket Guide for Police Response to Sexual Assault. URL: <https://ovc.ncjrs.gov/sartkit/tools/lawenforcement/Pocket%20Guide%20for%20Police%20Response%20to%20Sexual%20Assault.pdf.pdf>.

Корниенко Максим Викторович,
кандидат юридических наук, доцент
(Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6420-6169>

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ НАСИЛЬСТВЕННЫМ ПРЕСТУПЛЕНИЯМ В ОТНОШЕНИИ ДЕТЕЙ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены вопросы использования ведущего международного опыта противодействия насильственным преступлениям в отношении детей в Украине. На сегодняшний день это очень актуально в связи с тем, что в развитых государствах защита прав детей является приоритетным направлением в течение многих лет. Также важен не только процесс заимствования опыта, но и сотрудничество с международными партнёрами, ведь именно с помощью совместных действий разных государств-членов международного договора происходит эффективное обеспечение неотвратимости наказания лица, совершившего уголовное преступление, в том числе и насильственные преступления в отношении ребёнка.

Ключевые слова: *ребёнок; несовершеннолетний; малолетний; расследование преступлений; законодательство Украины; предотвращение; совершенствование; права ребёнка; международный опыт.*

Korniienko Maxim Viktorovich,
PhD in Law, Associate Professor
(Odessa State Police of the University of Internal Affairs, Odessa)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6420-6169>

USE OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE INVESTIGATION OF VIOLENT CRIMES FOR CHILDREN

The article discusses the use of leading international experience in investigating violent crimes against children is very relevant today, as protection of children's rights has been a priority in developed countries for many years. It is also important not only to gain experience but also to cooperate with international partners, because it is through the joint actions of different member states of the international treaty that effective punishment of the person committing the criminal offense, including violent crimes against the child, is effectively ensured. It is considered that borrowing from the experience of developed countries, especially in the European countries, has certain problematic aspects related to different legislative regulation of the relevant social relations, in connection with which some decisions of the European Court

of Human Rights are analyzed. Attention is drawn to the fact that the most common profitable types of transnational organized crime against juvenile children are crime in the sphere of: child trafficking, sexual exploitation, use of pornography, organ removal, conducting child experiments and emphasizing that successful prevention of the majority of crime is not possible. public participation. The article states that the modern best international experience in the prevention of violent crime against children should be taken into account by the criminal justice authorities of Ukraine in the development and practical implementation of strategies for combating such crime in our country. Investigating violent crimes against children is one of the most difficult but important responsibilities of law enforcement agencies. The analysis of foreign experience in this field indicates both the problems faced by foreign law enforcement and certain measures that can be introduced into the national legal system.

Key words: *child; minor; minor; crime investigation; Ukrainian legislation; prevention; improvement; child rights; international experience.*

Надійшла до редколегії 12.09.2019

УДК: 343.17

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-131-138>

Шульга Андрій Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Пир)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6600-2904>

НАРОДОВЛАДДЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ ПРИСЯЖНИХ

Статтю присвячено ролі присяжних у кримінальному провадженні України в суді першої інстанції, які є суб'єктами втілення у кримінальний процес ідеї народовладдя, гарантами винесення судами справедливих та правосудних вироків обвинуваченим у скоєнні злочинів, за які передбачено довічне позбавлення волі. Розглянуто процесуальний та правовий статуси присяжних у кримінальному провадженні України, визначено основні недоліки цього інституту; запропоновано шляхи вдосконалення процесуального статусу присяжних для реалізації ними ідеї народовладдя у кримінальному судочинстві України.

Ключові слова: *справедливість; народовладдя; кримінальне провадження; кримінальне судочинство; суд присяжних; присяжні; суд.*

Постановка проблеми. У попередній статті ми розглянули тему народовладдя у кримінальному провадженні [1, с. 125–130]. У цій роботі ми й далі будемо розвивати тему ідеї народовладдя та справедливості у кримінальному провадженні України. Вирішення цієї задачі відбуватиметься шляхом аналізу процесуальної та правової сутності суду присяжних як механізму впровадження народовладдя у кримінальне судочинство в суді першої інстанції.

Слід зазначити, що Кримінальне процесуальне законодавство України завдяки Конституції (ст. 124) не позбавлено ідеї народовладдя, що підтверджується передусім наявністю в судовому провадженні представників від народу, тобто присяжних.

Тема участі присяжних у кримінальному провадженні під час судового розгляду наразі є досить актуальною і водночас зумовлює появу численних запитань з боку практиків і науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема участі у кримінальному провадженні присяжних та їхньої ролі в реалізації завдань кримінального провадження переймалися такі правники, як С. О. Іваницький, С. В. Кулик, В. В. Колюх, О. А. Кучинська, А. О. Логвиненко, М. Л. Лобойко, В. Т. Нор, В. М. Тертишник, В. І. Теремецький, Л. Р. Шувальська, В. І. Шишкіна, О. Г. Яновська та багато інших вчених і практиків. Проте роботи визнаних науковців були здебільшого присвячені місцю присяжних у системі кримінального провадження, їхньому правовому й процесуальному статусу, що зробило їхній внесок у науку кримінального процесу із цього приводу достатньо вагомим. Але, на жаль, питання реалізації ідеї народовладдя за участю присяжних у кримінальному провадженні розглядалися частково, переважно в комплексі питань, пов'язаних із процесуальним статусом присяжних.

Формування цілей. Метою статті є з'ясування ролі суду присяжних у реалізації ідеї народовладдя у кримінальному провадженні України та визначення шляхів удосконалення в окресленому напрямку.

Об'єктом цієї статті є філософські категорії «справедливість» і «народовладдя», норми Кримінального процесуального законодавства, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», які регламентують діяльність суду присяжних у кримінальному судочинстві України, інші закони України.

Виклад основного матеріалу. Серед основних причин, що спонукали законодавців запровадити суд присяжних у систему кримінальної юстиції України, слід виокремити необхідність подолання кризи правосуддя, відокремлення судової влади від адміністративної системи, а також підвищення рівня довіри населення до суду. Як зазначає Л. Р. Шувальська, суд присяжних — це один з інститутів судової системи та всієї системи органів державної влади, що втілює принцип безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя [2, с. 168]. Конституція України в ч. 4 ст. 124 декларує, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. У своїй роботі С. В. Кулик, посилаючись на ст. 127 Конституції України, називає цей феномен елементом народовладдя у кримінальному провадженні. Науковцем акцентується увага на тому, що ст. 127 Конституції України доволі чітко визначає принцип прямого народовладдя, яке повною мірою співвідноситься зі ст. 5 Основного закону, де встановлено, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, котрий здійснює владу безпосередньо й через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Тим самим, вважає правник, народ може безпосередньо здійснювати судову владу, але через відповідні державні органи — суди. Проте підкреслюється, що створення будь-яких позадержавних, хоча б і «народних» судів, не наділяє їх легітимною державною владою [3, с. 109]. Звідси випливає, що народовладдя у кримінальному судочинстві України може бути здійснено тільки в суді і тільки через інститут присяжних засідателів. Якщо звернутися до японської правової системи стосовно народовладдя у кримінальному провадженні, яку ми розглядали минулого разу [1, с. 127], то казати про імплементацію елементів народовладдя Японії у систему кримінального провадження України навряд чи стане доцільним, адже сутність вітчизняної правової системи не відрізняється якимись певними елементами синкретизму релігійних систем синтоїзму чи буддизму, конфуціанської етики та усталених звичаїв і традицій східної філософії, які надихають правову систему Японії реалізовувати народовладдя через кримінальний суд. В Україні 2014 року під час подій на Майдані зароджувалася публічна демократія, коли неодноразово на народному Віче порушувалися питання впливу не тільки на політичні, але й на правові процеси в країні [4], проте ці питання носили більше політичну (революційну) складову, ніж соціально-правову. Тож будь-яких важелів стосовно реалізації народовладдя у кримінальному провадженні України, окрім суду присяжних, на сьогодні не існує, та й бути не може, адже, відповідно до загальних засад кримінального провадження, у кримінальному процесі панує верховенство права та законність (ст. 7 КПК України), про що задекларовано у ст. 124 Конституції України (правосуддя в Україні здійснюють виключно суди). Отже, постає необхідність у визначенні місця суду присяжних у системі кримінального судочинства, правового статусу самих присяжних та правових важелів законного впливу судом присяжних на прийняття процесуальних рішень судом з урахуванням не тільки букви закону, але й волі народу.

Згідно із ч. 2 ст. 383 КПК України, суд присяжних утворюється тільки при місцевому загальному суді першої інстанції. У ч. 3 цієї ж норми зазначається, що всі питання, пов'язані із судовим розглядом, крім питання, передбаченого ч. 3 ст. 331 КПК України (обрання, скасування або заміна запобіжного заходу), судді й присяжні вирішують спільно. Відповідно до ч. 3 ст. 31 КПК України, кримінальне провадження в суді першої інстанції за участю присяжних здійснюється лише щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, і тільки за клопотанням обвинуваченого. Суддівство в такому випадку здійснюють два судді та три присяжні. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один із них заявив клопотання про такий розгляд. Але, як указано в науковій літературі, місце суду присяжних у кримінальному провадженні України чітко визначається за-

коном, а цей інститут має низку суттєвих недоліків. Наприклад, А. О. Логвиненко констатує, що інститут суду присяжних у кримінальному судочинстві України в сучасному форматі не має чіткого регламентування та поки що є формальним, а його нормативне закріплення лише створює ілюзію розвинутого механізму функціонування [5, с. 179]. Про недосконалість українського суду присяжних як суб'єкта кримінального судочинства зазначається і в роботі В. М. Тертишника та Н. С. Солнишкіної, які не згодні з тим, що у складі суду присяжних можуть брати участь і юридично неосвічені люди [6, с. 223]. Також про безпорадність українського інституту присяжних як суб'єкта кримінального провадження пише й В. І. Теремецький. Учений зауважує, що, згідно із чинним КПК України, судочинство повертається не до ідеї суду присяжних у його класичній формі, а до ідеї народних засідателів, адже нарадою суду присяжних керує голова [7, с. 729]. Мають певні зауваження з питання місця суду присяжних у системі кримінального судочинства й практичні фахівці (правозахисники, адвокати, судді). Так, М. Мирний, журналіст ГО «Центр інформації про права людини», для газети «День» провів опитування правозахисників стосовно ролі суду присяжних у кримінальному провадженні України. Результати цього опитування дали можливість дійти висновку, що в Україні суд присяжних не виконує функцію народовладдя у кримінальному провадженні. Журналіст констатує, що опитані ним фахівці в галузі права (правозахисники, адвокати, прокурори, судді тощо) заявляють, що якби суд присяжних був самостійним у прийнятті рішень та дійсно реалізовував би ідею народовладдя у кримінальному судочинстві, то він суттєво посилив би судову реформу в Україні та був би ще однією гарантією справедливого суду. Однак, на переконання М. Мирного, замість цього інституту в Україні діє неефективний у сучасних реаліях суд шеффенів. За словами журналіста, його респондент, колишній суддя Конституційного суду України Віктор Шишкін, украї негативно висловився про інститут суду присяжних в Україні і наголосив, що не можна домогтися справедливого рішення за участю цього інституту, якщо присяжні разом із суддею йдуть в дорадчу кімнату, разом із ним вирішують справу й разом підписують вирок. У цьому випадку В. Шишкін називає присяжних народними засідателями. Посилаючись на В. Шишкіна, М. Мирний зазначив, що суд присяжних повинен самостійно виносити свій вирок, без участі професійних суддів і голови, інакше це вже не суд присяжних. Також М. Мирним наголошено на тому, що, згідно зі статистикою, суд присяжних у кримінальному провадженні України застосовується дуже рідко, бо він не набув популярності як ефективний механізм народовладдя в суді [8]. Тому можна зробити висновок, що інститут присяжних у кримінальному провадженні України, на жаль, є формальним, зрозуміло, і функцію народовладдя він також виконує формально.

Далі звернемося до визначення правового статусу присяжних засідателів. Ст. 63 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» (далі — Закон) декларує, що присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя.

Присяжні виконують обов'язки, визначені п.п. 1, 2, 4–6 ч. 7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», а саме, згідно до вказаної норми, присяжний засідатель зобов'язаний:

1) справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати й вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства;

2) дотримуватися правил суддівської етики, зокрема виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки в будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та непідкупності суддів;

3) виявляти повагу до учасників процесу;

4) не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, навіть таємницю нарадчої кімнати та закритого судового засідання;

5) виконувати вимоги та дотримуватись обмежень, установлених законодавством у сфері запобігання корупції.

Також вищезазначений закон передбачає: «Список присяжних» (ст. 64); «Вимоги до присяжного» (ст. 65); «Підстави і порядок увільнення від виконання обов'язків присяжного» (ст. 66); «Залучення присяжних до виконання обов'язків у суді» (ст. 67); «Гарантії прав присяжних» (ст. 68) [9]. Якщо ст.ст. 64–67 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» містять загальні положення стосовно саме професійної сутності присяжного засідателя, то ст. 68 указанного закону розкриває гарантії його особистих прав як співробітника судової системи України. Але, судячи із зазначених вище в Законі норм, вони не розкривають якийсь суттєвий механізм із реалізації присяжними функцій народовладдя у кримінальному провадженні, бо вони стосуються суто особи присяжного. Чинний Кримінальний процесуальний закон України у ст. 386 пояснює права та обов'язки присяжного вже як суб'єкта кримінального провадження. Відповідно до зазначеної норми, присяжний має право:

- брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні;
- робити нотатки під час судового засідання;
- з дозволу голови ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються;
- просити голову роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у скоєнні якого обвинувачується особа.

Більше інших процесуальних прав присяжного Кримінальним процесуальним законом не передбачено.

Згідно з тією ж статтею, до обов'язків присяжного належать:

- правдиво відповідати на запитання голови й учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених чинним КПК або законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу голови подати необхідну інформацію про себе;
- додержуватися порядку в судовому засіданні й виконувати розпорядження голови;
- не виходити із залу судового засідання під час судового розгляду;
- не спілкуватися без дозволу голови з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього;
- не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням;
- не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Аналіз наведених вище норм стосовно прав та обов'язків присяжних указує на те, що його процесуальні права не дають йому будь-яких повноважень здійснювати функцію народовладдя в суді, окрім реалізації прав, що перелічені вище, а ось перелік його обов'язків взагалі позбавляє присяжного права реалізовувати ідею народовладдя в конкретному кримінальному провадженні. Так, п.п. 4–5 ч. 2 ст. 386 КПК взагалі заборонено присяжному спілкуватися без дозволу голови з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, та збирати відомості, які стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням. Саме ці норми КПК України, на нашу думку, суттєво позбавляють інститут присяжних реалізовувати функцію народовладдя під час кримінального судочинства в конкретному кримінальному провадженні. І ось чому. Інститут народовладдя чітко визначений у ч. 1 ст. 5 Конституції України, яка декларує, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо й через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Згідно із ст. 6 Конституції України, державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. У цьому випадку нас цікавить саме судова влада. Так ось, судова влада також, відповідно до Основного закону України, є суб'єктом народов-

ладдя, а присяжні, згідно із ч. 4 ст. 124 Конституції України, є представниками народу в суді, адже, як зазначено в цій нормі, народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. Тож виникає питання після аналізу наведених вище норм чинного КПК (ст. 386) та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (ст.ст. 63–68), як народ бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних? Коли навіть будь-яке спілкування присяжного по суті кримінального провадження з особами, що не входять до складу суду, законом заборонено, зокрема без дозволу голови. Виходить, присяжні вимушені отримувати тільки ту інформацію, яку їм надасть голова, і не більше того. Навіть коли мають право ставити питання та брати участь у дослідженні доказів у суді, вони не реалізують принцип народовладдя, передбачений Конституцією України, а є лише звичайними учасниками кримінального судочинства, процесуальний статус яких звужений межами доказування у кримінальному провадженні. На нашу ж думку, народовладдя в суді повинно бути іншим, присяжні в такому випадку не повинні бути суб'єктами доказування, вони повинні вирішувати питання морального боку судового провадження, а саме: чи справедливо діє суд? чи справедливі рішення приймаються судом? Адже законність та справедливість не завжди тотожні/подібні, а справедливість інколи для суспільства має більшу вагу, ніж законність, але ж, звісно, у рамках права. Щоб розуміти, про що йдеться, слід навести приклад, коли в Україні досить часто виникають конфліктні ситуації в судах із приводу незадоволення громадськості рішеннями судів у межах кримінального провадження. Це випадки винесення судами чи то занадто м'якого, чи то занадто жорсткого вироку, коли люди вважали такі рішення судів несправедливими, як у справі про вбивство журналіста Василя Сергієнка в Черкаській області, зокрема. Тоді люди вимагали для підозрюваних у вчиненні цього злочину запобіжного заходу — взяти під варту, а Соснівський районний суд обрав підозрюваним запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою [10]. Або випадок у Львові, коли натовп вимагав від місцевого суду, навпаки, звільнити підозрюваного з-під варту за вчинення незначущого кримінального правопорушення [11]. Проблема справедливості судових рішень, особливо у кримінальних провадженнях в Україні, стоїть дуже гостро, майже поряд із корупційними. Для прикладу, за даними ГО «Українське юридичне товариство» (поміж його членів: державний радник юстиції 2-го класу, екзаступник Генерального прокурора України Олексій Баганець; народний депутат України, Герой України Степан Хмара; народний депутат України, Герой України Юрій Шухевич; кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Інституту держави і права Микола Сірий та багато інших відомих правників і діячів України), в Україні приймається судами дуже багато неправосудних рішень у кримінальних провадженнях, що призводить до проявів незадоволення людей із цього приводу як в Україні, так і за її межами. Правники вважають цю ситуацію вкрай небезпечною [12]. Ми переконані, у багатьох випадках за неправосудними рішеннями стоять саме проблеми моральності, що й впливає спочатку на характер правосудності рішень, а вже потім і на формування думки суспільства щодо справедливості винесеного судом вироку. Вважаємо, що для унеможливлення винесення судом неправосудних рішень у кримінальному провадженні й повинен діяти суд присяжних як інститут народовладдя, який зажадає від суду справедливого та правосудного рішення. Яскравим прикладом участі народу у кримінальному судочинстві в особі суду присяжних є ситуація, коли суд, приймаючи рішення стосовно вироку за вчинене умисне вбивство за обтяжливих обставин (ч. 2 ст. 115 КК України), може застосувати до обвинуваченого міру покарання від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі. У цьому випадку суд має справу з відносно визначеною санкцією, коли він на свій розсуд може застосувати десять чи п'ятнадцять років позбавлення волі або взагалі довічне ув'язнення. При цьому критеріями призначення конкретного строку позбавлення волі суди визначають повторність скоєння злочину, обставини, які обтяжують чи пом'якшують відповідальність, характеристику обвинуваченого, його ставлення до вчиненого ним кримінального правопорушення тощо. Якщо розглянути ці критерії, то майже половина з них, очевидно, носить скоріше моральний, ніж правовий характер. Тобто суд діє на свій розсуд, на підставі внутрішнього переконання, але при цьому керується законом та доказами, які містяться в матеріалах кримінального провадження. Така ситуація, що залежить лише від внутрішнього

переконання суддів, часто призводить до непорозуміння між судом та громадськістю [10,11,12]. Інколи люди вважають, що обвинувачений є досить негативною особою, небезпечною для суспільства, а суд застосував до неї нижчу межу покарання, або навпаки, суспільство вважало особу обвинуваченого досить позитивною людиною, але суд чомусь (як вважає громадськість) застосував до нього міру з максимальним покаранням. Тому виникають конфлікти та недовіра до суду.

Вважаємо, що суд присяжних у кримінальних провадженнях, які можуть мати великий суспільний резонанс, повинен мати більше повноважень задля реалізації ідеї народовладдя в суді, ніж на сьогодні це декларується в чинному законодавстві, тобто суду присяжних потрібно надати можливість вийти за межі тих заборон, які зазначені в ч. 2 ст. 386 КПК України, а його процесуальні права повинні бути суттєво розширені стосовно реалізації ідеї народовладдя в судовому провадженні, яку декларує Конституція України.

Звертаючись до зарубіжного досвіду діяльності суду присяжних, слід указати на те, що навіть у континентальній (європейській) системі права суд присяжних у кримінальному провадженні має більше процесуальних прав, ніж аналогічний інститут в Україні. У дослідженні В. В. Колюха, який провів ґрунтовну роботу з порівняння правових систем інститутів присяжних Європи та Америки, зазначається, що у Франції, наприклад, підлягають розгляду судом присяжних справи про злочини, покарання, за які передбачено у вигляді позбавлення волі більш ніж на п'ять років. Важливою умовою здійснення судом присяжних правосуддя є дотримання принципу прийняття рішення відповідно до внутрішнього переконання, яке зводиться до того, що присяжні самостійно повинні виробити власну позицію стосовно конкретного кримінального провадження та обвинуваченої (підсудної) особи, керуючись власною правосвідомістю. Під час розгляду справ у Німеччині шеффени (присяжні) мають ті ж самі права, що професійні судді, оскільки нарівні з ними досліджують представлені сторонами докази, ставлять запитання учасникам кримінального провадження тощо. А в англо-американській моделі суду присяжних (США, Велика Британія, Канада, Бельгія, Швейцарія, Мальта тощо) характерним є те, що колегія присяжних виносить вердикт (*de lege ferenda*) про винуватість (невинуватість) особи у вчиненні злочину взагалі без участі професійних суддів [13, с. 70, 72]. Це означає, що інститут суду присяжних, як в англо-американській (класичній), так і в континентальній (європейській) моделях відрізняється більш впливовою самостійністю і, поза сумнівом, ефективністю реалізації ідеї народовладдя у кримінальному провадженні.

В Україні модернізувати в бік ефективності цей інститут можна завдяки, по-перше, зміні процесуального статусу суду присяжних у частині розширення процесуальних прав його учасників; по-друге, у разі виникнення конфліктних ситуацій між судом та громадськістю на ґрунті недовіри до суду стосовно винесення ним вироку в резонансному кримінальному провадженні, надати право суду присяжних здійснювати опитування громадськості стосовно визначення міри покарання обвинуваченому в конкретному кримінальному провадженні, але в межах відносно визначених санкцій за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених особливою частиною КК України.

Висновки. Отже, підсумовуючи, пропонуємо змінити зміст ст. 386 КПК України «Права і обов'язки присяжного», доповнивши її ч. 1 п. 5 такого змісту: «Звертатися з вимогою до органів місцевого самоврядування за місцем судового розгляду чи вчинення обвинуваченим кримінального правопорушення щодо опитування мешканців на предмет визначення міри покарання обвинуваченому в межах відносно визначеної санкції за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК України». Відповідно, вилучити із ч. 2 ст. 386 КПК України пункти 4, 5.

Окрім змін до чинного Кримінального процесуального законодавства, необхідно внести корективи й до Закону України «Про місцеве самоврядування», а саме п. 40 ст. 26 «Виключна компетенція сільських, селищних, міських рад»: доповнити після слів «керівників органів Національної поліції» словами «присяжних із кримінального провадження». Ч. 1 п. «а» ст. 38 цього ж Закону «Повноваження щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав,

свобод і законних інтересів громадян» доповнити підпунктом 11 такого змісту: «На вимогу суду присяжних із кримінального провадження здійснити опитування населення стосовно міри покарання обвинуваченому в межах відносно визначеної санкції за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК України».

Вважаємо, що статус інституту присяжних у системі кримінального судочинства України потребує кардинальних змін, які повинні сприяти розширенню можливостей реалізації ним конституційної ідеї народовладдя і, зрозуміло, підвищенню справедливості суду загалом.

Список використаних джерел

1. Шульга А. О. Відносно народовладдя та справедливості в кримінальному провадженні України. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 2. С.125–130.
2. Шувальська Л. Р. Суд присяжних як форма народовладдя у демократичній державі. *Право*. 2015. № 3. С. 167–172.
3. Кулик С. В. Конституціоналізація безпосередньої участі народу України при здійсненні правосуддя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 35. Ч. 2. Т. 1. С.108–112. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib> (дата звернення: 13.09.2015).
4. Віче. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D1%87%D0%B5> (дата звернення: 17.11.2015).
5. Логвиненко А. О. Суд присяжних в Україні: проблеми теорії та практики. *Юридичний вісник*. 2018. № 1. С. 177–181.
6. Тertiшник В. М., Солнишкіна Н. С. Суд присяжних: суть ідеї та її мімікрія при формуванні кримінального судочинства України. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 221–224.
7. Теремецький В. І. Особливості впровадження суду присяжних за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Форум права*. 2012. № 3. С. 728–735.
8. Мирний М. Що краще захистить українців від сфальсифікованих справ? *День*. 18.07.2018 р. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/sud-prysyazhnyh-vs-narodni-zasidateli> (дата звернення: 18.07.2018).
9. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 05.08.2018).
10. Вбивство Василя Сергієнка: біля суду пройшла акція протесту. *Подробности*. 19.11.2018. URL: <https://podrobnosti.ua/2270083-vbivstvo-zhurnalsta-vasilja-sergenka-blja-sudu-projshla-aktsja-protestu.html> (дата звернення: 19.11.2018).
11. У Львові назріває «народний суд», натовп вдирається до приміщень, вулиці у диму : фото. *ZNAJ.UA*. 30.08.2018. URL: <https://znaj.ua/events/u-lvovi-nazrivaye-narodnyj-sud-natovp-vdyrjetsya-doprymishen-vulyci-u-dymu-foto> (дата звернення: 30.08.2018).
12. Неправосудні вироки та рішення. Чим загрожують суспільству правові проблеми? *Ukrinform*. 27.02.2018. Українське юридичне товариство. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-preshall/2410859-sucasna-sistema-reabilitacii-v-ukraini-prezentacia-novogo-zakonoproektu.html> (дата звернення: 27.02.2018).
13. Коллох В. В. Інститут суду присяжних в Україні в контексті зарубіжного досвіду. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2017. Вип. 131. С. 68–78.

References

1. Shulha, A. O. (2019). Vidnosno narodovladdia ta spravedlyvosti v kryminalnomu provadzhenni Ukrainy [Concerning democracy and justice in criminal proceedings in Ukraine]. *Pravovyi chasopys Donbasu*. № 2. S.125–130 [in Ukrainian].
2. Shuval'ska, L. R. (2015). Sud prysiazhnykh yak forma narodovladdia u demokratychnii derzhavi [Jury as a form of democracy in a democratic state]. *Pravo*. № 3. S. 167–172 [in Ukrainian].
3. Kulyk, S. V. (2015). Konstytutsionalizatsiia bezposerednoi uchasti narodu Ukrainy pry zdiisnenni pravosuddia [Constitutionalization of the direct participation of the people of Ukraine in the administration of justice]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Vyp. 35. Ch. 2. T. 1. S.108–112. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib> (data zvernennia: 13.09.2015) [in Ukrainian].
4. Viche. Material z Vikipedii — vilnoi entsyklopedii. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D1%87%D0%B5> (data zvernennia: 17.11.2015) [in Ukrainian].
5. Lohvynenko, A. O. (2018). Sud prysiazhnykh v Ukraini: problemy teorii ta praktyky [Jury trial in Ukraine: problems of theory and practice]. *Yurydychnyi visnyk*. № 1. S. 177–181 [in Ukrainian].
6. Tertyshnyk, V. M., Solnyshkina, N. S. (2012). Sud prysiazhnykh: sut idei ta yii mimikriia pry formuvanni kryminalnoho sudochynstva Ukrainy [The jury: the essence of the idea and its mimicry in the formation of criminal proceedings in Ukraine]. *Pravo i suspilstvo*. № 3. S. 221–224 [in Ukrainian].

7. Teremetskyi, V. I. (2012). Osoblyvosti vprovadzhenia sudu prysiaznykh za novym kryminalnym protsesualnym kodeksom Ukrainy [Peculiarities of jury trial implementation under the new Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Forum prava*. № 3. S. 728–735 [in Ukrainian].
8. Myrnyi, M. (2018). Shcho krashche zakhystyt ukraintsiv vid sfalsyfikovanykh sprav [What better way to protect Ukrainians from fraudulent cases]? *Den*. 18.07.2018 r. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/sud-prysyaznyh-vs-narodni-zasidateli> (data zvernennia: 18.07.2018) [in Ukrainian].
9. Zakon Ukrainy «Pro sudoustrii ta status suddiv» vid 2 chervnia 2016 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (data zvernennia: 05.08.2018) [in Ukrainian].
10. Vbyvstvo Vasyliia Serhiiienka: bilia sudu proishla aktsiia protestu. Podrobnosti. 19.11.2018. URL: <https://podrobnosti.ua/2270083-vbyvstvo-zhurnalsta-vasylja-sergnka-blja-sudu-proishla-aktsja-protestu.html> (data zvernennia: 19.11.2018) [in Ukrainian].
11. U Lvovi nazrivaie «narodnyi sud», natovp vdyraietsia do prymishchen, vulytsi u dymu : foto. ZNAJ.UA. 30.08.2018. URL: <https://znaj.ua/events/u-lvovi-nazrivaye-narodnyj-sud-natovp-vdyrayetsya-do-prymishen-vulyci-u-dymu-foto> (data zvernennia: 30.08.2018) [in Ukrainian].
12. Nepravosudni vyroky ta rishennia. Chym zahrozhuut suspilstvu pravovi problemy? Ukrinform. 27.02.2018. Ukrainske yurydyчне tovarystvo. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2410859-sucasna-sistema-reabilitacii-v-ukraini-prezentacia-novogo-zakonoprojektu.html> (data zvernennia: 27.02.2018) [in Ukrainian].
13. Koliukh, V. V. (2017). Instytut sudu prysiaznykh v Ukraini v konteksti zarubizhnoho dosvidu [Institute of Jury in Ukraine in the Context of Foreign Experience]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*. Vyp. 131. S. 68–78 [in Ukrainian].

Шульга Андрей Александрович,
кандидат юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6600-2904>

НАРОДОВЛАСТІЕ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУДА ПРИСЯЖНЫХ

Статья посвящена роли присяжных как участников уголовного производства Украины в суде первой инстанции, являющихся субъектами внедрения в уголовный процесс идеи народовластия, гарантами вынесения судами справедливых и правосудных приговоров обвиняемым в преступлениях, за совершение которых предусмотрено пожизненное лишение свободы. Рассматриваются процессуальный и правовой статусы присяжных в уголовном производстве Украины, определены основные недостатки этого института и предлагаются пути совершенствования процессуального статуса присяжных для реализации ими идеи народовластия в уголовном судопроизводстве Украины.

Ключевые слова: справедливость; народовластие; уголовное производство; уголовное судопроизводство; суд присяжных; присяжные; суд.

Shulha Andrii Oleksandrovych,
PhD in Law, Associate Professor
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6600-2904>

THE AUTHORITY OF THE PEOPLE IN THE CRIMINAL JUDICIAL PROCEEDINGS OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF JURISDICTION COURT ACTIVITIES

The article is devoted to the role of jurors in the criminal proceedings of Ukraine in the court of first instance, which are subjects of introduction of the idea of democracy in the criminal process, guarantors of rendering of fair and judicial sentences of the accused of committing the crimes of life imprisonment by courts. The article shows the procedural and legal status of the jury in the criminal proceedings of Ukraine, identifies the main shortcomings of this institute and suggests the ways to improve the procedural status of the jury in order to implement the idea of democracy in the criminal justice system of Ukraine. The author of the article solves this problem by analyzing the procedural and legal nature of the jury, as a mechanism for introducing democracy into criminal proceedings in a court of first instance. To this end, the author makes proposals to amend the Criminal Procedure Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On Judiciary and the Status of Judges" into other laws of Ukraine. The author considers his proposed radical changes to the juridical and procedural status of jurors in the criminal justice system of Ukraine should contribute to significant expansion of positive possibilities for the jury to implement the constitutional idea of democracy, and thus to increase the fairness of the court as a whole.

Key words: justice; democracy; criminal proceedings; criminal proceedings; jury trial; jury; court.

Надійшла до редколегії 05.09.2019

Розділ V

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

УДК: 796.89.011.1

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-139-145>

Гаража Леонід Федорович,
майстер спорту з гирьового спорту
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Пір)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3708-5645>

Польський Сергій Георгійович,
заслужений тренер України з гандболу
(Запорізький державний медичний університет,
м. Запоріжжя)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5955-3510>

ВИКОРИСТАННЯ ГИРЬОВОГО СПОРТУ ЯК ЗАСОБУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Статтю присвячено питанню підвищення фізичної витривалості людського організму завдяки заняттям гирьовим спортом. Акцентовано увагу на різних вправах, що сприяють прискореному й ефективному розвитку фізичних якостей у курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Зроблено висновок, що гирьовий спорт підвищує працездатність організму, допомагає зміцнювати здоров'я окремої особистості та зростати інтелектуальному й фізичному потенціалу всієї нації.

Ключові слова: гирьовий спорт; фізичні якості; силові вправи; тренувальні комплекси.

Постановка проблеми. Основним завданням спортивної підготовки є збереження і розвиток інтелектуального та фізичного потенціалу нації, що передбачає виховання повноцінної, гармонійно розвиненої людини, психічно й фізично здорової особистості. Однак за даними деяких досліджень за останнє десятиліття спостерігається чітка тенденція збільшення захворюваності серед населення різних вікових груп, що може бути пов'язано з низьким рівнем фізичної активності. Усе це свідчить про необхідність підвищення рівня мотивації населення до занять спортом завдяки можливості використання ефективних, зручних засобів підвищення фізичних здібностей [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питання використання гирьового спорту як засобу фізичного виховання різних груп населення є актуальним, і, як стверджують наукові праці В. Я. Андрійчука, В. В. Бондаренка, Г. П. Грибана, А. В. Забори, О. А. Малушка, В. В. Пронтенка, К. В. Пронтенка, В. М. Романчука, шляхи

вирішення цього питання повною мірою можуть бути застосовані для покращення фізичного розвитку та зміцнення здоров'я населення країни. Однак залишається проблема стосовно подальшого ретельного вивчення впливу занять гирьовим спортом на організм людини з метою розробки конкретних алгоритмів застосування вправ гирьового спорту для підвищення рівня фізичної та функціональної підготовленості, сприяння формуванню професійно-орієнтованих психофізіологічних та морально-вольових якостей населення.

Тому метою цієї статті є розширення знань про можливості та переваги занять гирьовим спортом серед різних груп населення.

Виклад основного матеріалу. Гирьовий спорт є одним з ефективних засобів фізичного розвитку, що впливає на організм людей, які ним займаються [2]. У порівнянні з іншими видами спорту гирьовий спорт має низку своїх достоїнств та переваг. Передусім це його простота, доступність та можливість підтримання фізичної форми в будь-якій групі населення. Вартість гирі порівняно невелика, а термін використання практично не обмежений. Форма одягу також не вимагає великих витрат. Усе це дуже важливо та підкреслює великі можливості в поширенні гирьового спорту як масового засобу розвитку фізичних якостей у різних груп населення. У гирьовому спорті основна мета тренування полягає в досягненні максимальних результатів у класичних вправах — «ривку» та «поштовху», тобто простежується спрямованість тренувального процесу на розвиток силових можливостей. Більшість вправ виконуються з обтяженнями різної величини. Однак під час організованих, систематичних занять із підйому тягарів у гирьовому спорті відбувається вплив і на інші фізичні якості спортсмена: витривалість, швидкість, координацію, гнучкість. Заняття гирьовим спортом завдяки своїй відносній простоті організації та проведенні тренувань і, отже, широкій доступності, можливо застосовувати повсюдно в різних установах без значних матеріальних вкладень.

Тренування в будь-якому виді спорту підвищує загальні функціональні можливості організму, і на цьому тлі відбувається розвиток специфічних якостей, необхідних для досягнення високих результатів у тому виді вправ, які є предметом тренування [3].

Завдяки заняттям із гирями можливе опрацювання всіх без винятку м'язових груп. Для цього в свої тренувальні програми людині слід включати так звані базові вправи (присідання, станова тяга, поштовх та махи гирями) та ізольовані вправи на окремі групи м'язів. Вправи з обтяженнями (гирями) не тільки вдосконалюють силові якості та роблять людину фізично гармонійною, вони виховують волю, наполегливість, цілеспрямованість, упевненість у власних силах, психологічну стійкість до різних негативних впливів. Одним словом, це система фізичних вправ з обтяженнями, що заснована на наукових знаннях анатомії, фізіології, а також техніки та методики виконання силових вправ.

На основі наявного багаторічного досвіду застосування подібних снарядів вправи для розвитку фізичних здібностей можна згрупувати в тренувальні комплекси, які рівномірно впливають на всі м'язові групи, що в подальшому позитивно впливає на загальний фізичний стан людини. Вправи виконуються з різних положень, що дозволяє цілеспрямовано впливати й формувати пропорції м'язів тіла людини, а також уникати негативного впливу надмірних навантажень шляхом підбору оптимальної індивідуальної ваги для кожної конкретної людини [4].

Аналіз спеціальної науково-методичної літератури [1, 6, 7] показав, що в пошуках раціональної побудови тренувального процесу з гирьового спорту більшість фахівців орієнтується на програми підготовки спортсменів у важкій атлетиці та основну перевагу віддають розвитку силових якостей гирьовиків. Залежно від цілей тренувального заняття вправи з гирями поділяють на підготовчі, спеціально-підготовчі та змагальні. До підготовчих вправ належать різні перемахи гирями, махи однією гирею з перекладанням з однієї руки в іншу, силове жонглювання, різні присідання. Також широко використовують таку вправу, як «закид однієї гирі на груди» з подальшим опусканням у замахи (ця вправа є підготовчою перед виконанням «класичного поштовху» та «поштовху довгим циклом»). До

спеціально-підготовчих вправ належать такі вправи, як «класичний поштовх» з однією гирею, вправа «ривок двома руками» тощо. Спеціально-підготовчі вправи часто виконують з однією гирею, із двома гириями, при цьому вага гирі може бути як стандартною (16 кг, 24 кг, 32 кг), так і нестандартною (8 кг, 12 кг, 20 кг, 28 кг, 30 кг, 36 кг).

Основною структурною одиницею в заняттях із гирьового спорту є тижневий цикл, який складається з урахуванням поєднання базових та формуючих (ізолюваних) вправ, спрямованих на розвиток, удосконалення тієї чи іншої м'язової групи, а також відновлення їхньої працездатності між тренувальними заняттями. Більшість фахівців радить застосовувати в одному тренуванні силові вправи, які навантажують 2–3 м'язові групи. Тому розподіл тренувальних занять у тижневому циклі може носити різноманітний характер [1].

Користь від застосування подібних вправ безперечна. Без тренування м'язової системи неможливе тренування серцевого м'яза та органів дихання. Унаслідок роботи м'язів активізуються всі процеси життєзабезпечення: обмінні реакції, кровообіг, газообмін, надходження в кров гормонів. Заняття з обтяженнями покращують кровопостачання головного мозку й внутрішніх органів, створюють сприятливі умови для роботи центральної нервової системи, нормалізують нервові процеси, збільшують розміри серцевого м'яза, удосконалюють серцево-судинну систему. Рідше стає частота серцевих скорочень (далі — ЧСС), збільшується ємність легенів, поліпшується діяльність шлунково-кишкового тракту та зміцнюється опорно-руховий апарат [5].

Так, із праць деяких дослідників відомо [1, 6, 7], що після півроку тренувань відбуваються певні позитивні зміни у фізичному розвитку людей, що займалися гирьовим спортом. Були оцінені такі показники, як окружність грудної клітини та станова сила м'язів до та після півроку тренувань. Доведено, що окружність грудної клітини змінювалася в бік збільшення (у середньому на 16%). Та найбільші зміни відобразилися в показниках сили станових м'язів, які, безумовно, показали зміцнення м'язового корсету людини та підвищення силових показників м'язів. Так, за півроку тренувань людини в гирьовому спорті відмічається зростання динамічної сили станових м'язів на 51% у порівнянні з її однолітками, які не займалися фізичними вправами силової спрямованості (див. рис. 1 А).

Також були оцінені фізіологічні показники стану організму спортсменів-гирьовиків (див. рис. 1 Б). Як відомо, під час м'язової діяльності відбуваються зміни багатьох фізіологічних функцій організму (пришвидшення пульсу, підвищення легеневої вентиляції тощо). Ця робота, зазвичай, супроводжується поступовим стомленням, яке свідчить про наближення до межі функціональних можливостей організму, автоматично знижуючи інтенсивність його роботи, та оберігає організм від зайвих негативних зрушень.

Як видно з рисунка, частота серцевих скорочень до початку навантаження знаходиться в межах норми та становила 55–63 уд./хв. Так само нормальними були показники частоти дихання до навантаження — $16 \pm 1,3$ вдихів за хвилину відповідно. Однак після фізичного навантаження показник ЧСС збільшився на 20% (з $60 \pm 3,6$ до $77 \pm 4,0$ уд./хв.) серед людей, що займалися гирьовим спортом, та на 60% у людей, які ним не займалися (із $63 \pm 3,6$ до $115 \pm 4,9$ уд./ хв.).

Протягом 2017–2019 рр. на базі Донецького юридичного інституту МВС України (м. Кривий Ріг) було проведено дослідження стосовно впливу занять гирьовим спортом на фізичний розвиток курсантів. У дослідженні взяли участь курсанти 1–4-х курсів віком від 17 до 21 року, які під час навчання, крім навчальних занять, додатково займалися у секції гирьового спорту та мали спортивний розряд (від III-го розряду до МС) (група А, n=20). Визначено рівень і динаміку фізичного розвитку в курсантів-гирьовиків за показниками зросту, маси тіла, життєвої ємності легень (ЖЄЛ), динамометрії кисті, індексу Кетле, силового та життєвого індексів і проведено порівняння з показниками курсантів, які займалися за чинною програмою фізичної підготовки у ЗВО МВС України (група Б, n=55).

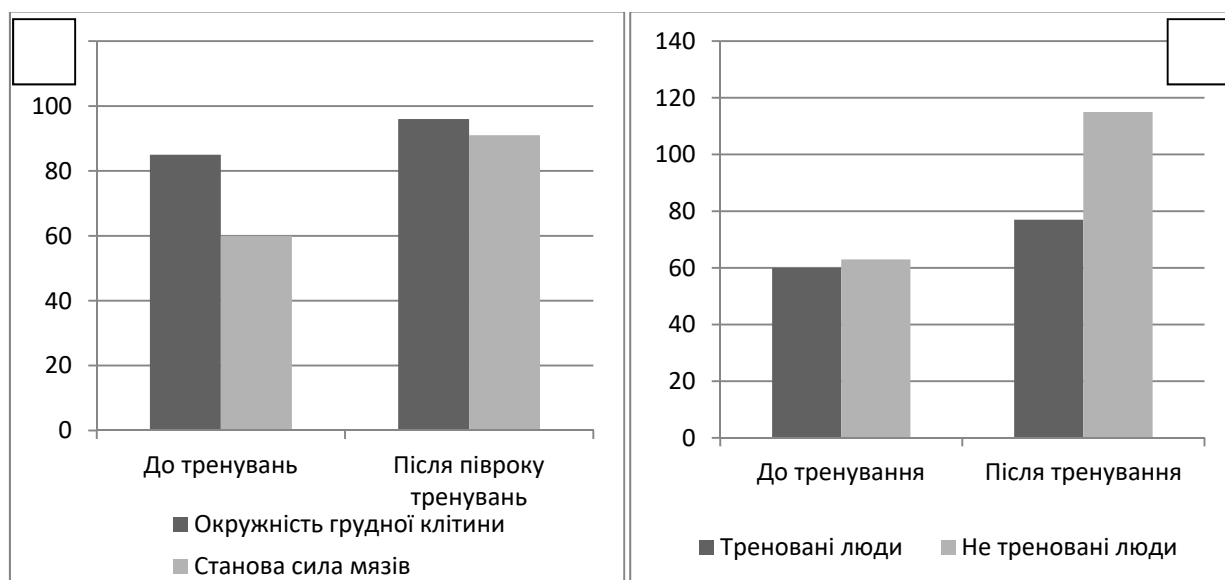

Рис. 1. Показники фізичного стану (А) та частоти дихання (Б) людей, що займалися та не займалися гирьовим спортом.

Перевірка показників фізичного розвитку в курсантів обох груп проводилася в однакових умовах у медичній частині інституту. Аналіз показників зросту показав, що як на початку, так і в процесі навчання середні значення зросту в курсантів обох груп між собою достовірно не відрізняються ($P > 0,05$).

Дослідження маси тіла в курсантів обох груп доводить, що на 1–3-му курсах показники курсантів досліджуваних груп достовірно не відрізняються ($P > 0,05$). На 4-му курсі виявлено, що маса тіла в курсантів-гирьовиків (71,29 кг) є достовірно нижчою на 2,7 кг ($P < 0,05$), ніж у курсантів, які займалися за чинною програмою фізичної підготовки (73,99 кг). У процесі навчання в курсантів групи Б маса тіла зросла на 2,53 кг ($P < 0,05$), а в групі А залишилася практично незмінною впродовж усього періоду навчання ($P > 0,05$), що свідчить про позитивний вплив занять гирьовим спортом на стабілізацію та навіть зниження маси тіла в курсантів.

Аналіз показників ЖЄЛ показав, що до 3-го курсу показники курсантів обох груп достовірно не відрізнялися ($P > 0,05$), а на 4-му показники системи дихання в курсантів-гирьовиків виявилися достовірно кращими, порівняно з показниками курсантів, які відвідували заняття з фізичної підготовки, на 331 мл ($P < 0,05$). Дослідження динаміки ЖЄЛ свідчить, що в обох групах за період навчання показники достовірно покращилися: в групі А — на 543,3 мл ($P < 0,001$), а в групі Б — на 212,3 мл ($P < 0,05$).

Порівняльний аналіз показників динамометрії сильнішої руки в курсантів обох груп засвідчив, що на 1-му та 2-му курсах достовірної різниці між показниками немає ($P > 0,05$), достовірну різницю простежуємо, починаючи з 3-го курсу навчання ($P < 0,05$). Так, показники групи А перевищують аналогічні у групі Б на 3,16 кгс на 3-му курсі ($P < 0,01$) і на 4,14 кгс — на 4-му ($P < 0,001$). При цьому значення динамометрії кисті в курсантів-гирьовиків достовірно покращилися протягом усього періоду навчання на 9,36 кгс ($P < 0,001$), а в курсантів, які займалися за чинною програмою фізичної підготовки, — на 4,24 кгс ($P < 0,05$).

Дослідження вагозростового індексу Кетле свідчить, що протягом перших трьох років навчання достовірної різниці між показниками груп А і Б не виявлено ($P > 0,05$). Однак на 4-му курсі дані групи А є достовірно кращими, ніж у групі Б, на 13,46 г/см ($P < 0,05$). Протягом навчання показники

індексу Кетле у групі курсантів-гирьовиків достовірно не змінилися ($P>0,05$), а в групі Б — погіршилися на 13,27 г/см ($P<0,05$). При цьому в групі А значення індексу Кетле на всіх курсах та в групі Б на 1–3-му курсах оцінюється як «добра вага», а на 4-му в групі Б — як «зайва вага».

Дослідження життєвого індексу свідчить, що на 1-му та 2-му курсах достовірна різниця між показниками груп А і Б відсутня, на 3-му показники курсантів-гирьовиків є вищими від звичайних курсантів на 4,46 мл/кг ($P<0,01$), а на 4-му — на 6,31 мл/кг ($P<0,001$). Упродовж навчання середнє значення життєвого індексу в групі А достовірно зросло на 7,6 мл/кг ($P<0,001$), а в групі Б — практично не змінилося ($P>0,05$). При цьому на 1-му курсі в обох групах рівень можливостей дихальної системи оцінено як «нижчий від середнього», а на 4-му в групі Б — середній, а в групі А — вищий від середнього.

Аналіз силового індексу засвідчив, що лише на 1-му курсі значення силового індексу в групах А і Б є достовірно однаковим ($P>0,05$), а на 2-му й 3-му показники силового індексу в курсантів-гирьовиків достовірно переважають дані курсантів, котрі займалися за чинною програмою фізичної підготовки, — на 2,43 ($P<0,05$) та 6,18 % ($P<0,001$), відповідно. На 4-му курсі різниця становить 8,15 % і є достовірною ($P<0,001$). За час навчання у ЗВО МВС України значення силового індексу в групі А зросли на 13,61 % ($P<0,001$), а в групі Б — на 4,52 % ($P<0,001$), що свідчить про позитивний вплив занять гирьовим спортом на покращення силових якостей курсантів. На 1-му курсі рівень розвитку м'язової системи в обох групах оцінювався як низький, а на 4-му у групі Б — нижчий від середнього, а в групі А — середній.

Установлено, що заняття гирьовим спортом більш ефективно, порівняно із чинною програмою фізичної підготовки, сприяють удосконаленню рівня фізичного розвитку курсантів ЗВО МВС України у процесі навчання. Виявлено, що показники маси тіла, ЖЄЛ, динамометрії кисті, індексу Кетле, життєвого та силового в курсантів, які займалися в секції гирьового спорту, наприкінці навчання були достовірно кращими ($P<0,05-0,001$), ніж у курсантів, які займалися фізичною підготовкою за чинною програмою.

Висновки. Отже, з наведеного вище випливає, що під дією силових навантажень із використанням гир поліпшуються фізичні можливості людини. На нашу думку, це є переконливим фактором у стимулюванні курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання МВС України до занять фізичними вправами силової спрямованості. З огляду на те, що сила є інтегральною фізичною якістю, застосування вправ силової спрямованості значно підвищує рівень інших рухових якостей, дозволяє людині підтримувати себе в оптимальній фізичній формі, бути впевненим у собі, що гарантує повноцінний спосіб життя, перебування в гармонії із собою і навколишнім світом.

Підсумовуючи, зазначимо: доступність і широкий спектр завдань, що вирішуються під час цілеспрямованого використання засобів гирьового спорту, дозволяє зробити висновок про доцільність і високу ефективність застосування цих вправ у процесі фізичного виховання курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання МВС України. Заняття гирьовим спортом підвищують фізичну працездатність організму загалом, а також сприяють прискореному та ефективному розвитку сили та її витривалості, інших фізичних якостей.

Список використаних джерел

1. Бурмистров Д. А. Способ развития силовых качеств и увеличения мышечной массы для лиц разного возраста. *Вестник спортивной науки*. 2010. № 6. С. 47–50.
2. Влияние гиревого спорта на укрепление здоровья молодежи. Молодежный научный форум. Гуманитарные науки : электр. сб. ст. по материалам XLII Студ. междунар. заочной науч.-практ. конф. Москва : «МЦНО», 2017. № 2 (41). URL: [https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/2\(41\).pdf](https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/2(41).pdf) (дата звернення: 02.07.2019).
3. Горбанева Е. П. Физиологические механизмы и характеристики функциональных возможностей человека в процессе адаптации к специфической мышечной деятельности. Волгоград, 2012. 119 с.
4. Гизатуллин И. С., Малушко О. А. Силовая подготовка в физической культуре студента : учебно-методическое пособие. Уфа : Издательство БИСТ (филиал) ОУПВО «АТиСО», 2015. 80 с.

5. Захожа Н., Самчук О. Фізична активність як одна з умов формування здорового способу життя студентської молоді. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Т. 2. Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. С. 225–227.

6. Пронтенко В. В. Ефективність спортивної підготовки гирьовиків на сучасному етапі розвитку гирьового спорту. Молода спортивна наука України. Львів, 2010. Вип. 14. Т. 1. С. 238–242.

7. Пронтенко В. В., Пронтенко К. В., Романчук В. М., Романчук С. В. Динаміка спортивних результатів у залежності від маси тіла спортсменів-гирьовиків / Матеріали V Міжнарод. науч.-практ. конф. «Гиревой спорт как средство физического воспитания, спортивной подготовки и рекреации». Керчь : МФГС, 2009. С. 59–62.

References

1. Burmistrov, D. A. (2010). *Sposob razvitiya silovyih kachestv i uvelicheniya myishechnoy massyi dlya lits raznogo vozrasta* [A way to develop strength and increase muscle mass for people of different ages]. *Vestnik sportivnoy nauki*. № 6. S. 47–50 [in Russian].

2. *Vliyanie girevogo sporta na ukreplenie zdorovya molodeji*. Molodejnyiy nauchnyiy forum. Gumanitarnye nauki : elektr. sb. st. po materialam XLII Stud. mejdunar. zaochnoy nauch.-prakt. konf. Moskva : «MTSNO», 2017. № 2 (41). URL: [https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/2\(41\).pdf](https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/2(41).pdf) (data zvernennya: 02.07.2019) [in Russian].

3. Gorbaneva, E. P. (2012). *Fiziologicheskie mehanizmy i harakteristiki funktsionalnyih vozmojnostey cheloveka v protsesse adaptatsii k spetsificheskoy myishechnoy deyatel'nosti* [Physiological mechanisms and characteristics of human functional capabilities in the process of adaptation to specific muscular activity]. Volgograd. 119 s. [in Russian].

4. Gizatullin, I. S., Malushko, O. A. (2015). *Silovaya podgotovka v fizicheskoy kulture studenta* [Strength training in a student's physical education] : uchebno-metodicheskoe posobie. Ufa : Izdatelstvo BIST (filial) OUPVO «ATiSO». 80 s. [in Russian].

5. Zakhosha, N., Samchuk, O. (2008). *Fizychna aktyvnist yak odna z umov formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia studentskoi molodi* [Physical activity as one of the conditions for forming a healthy lifestyle of student youth]. *Fizychno vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi* : zb. nauk. pr. T. 2. Lutsk : RVV "Vezha" Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky. S. 225–227 [in Ukrainian].

6. Pronenko, V. V. (2010). *Efektivnist sportyvnoi pidhotovky hyrovykiv na suchasnomu etapi rozvytku hyrovoho sportu* [Efficiency of sports training of weight lifters at the present stage of development of weight training]. *Moloda sportyvna nauka Ukrainy*. Lviv. Vyp. 14. T. 1. S. 238–242 [in Ukrainian].

7. Pronenko, V. V., Pronenko, K. V., Romanchuk, V. M., Romanchuk, S. V. (2009). *Dynamika sportyvnykh rezultativ u zalezhnosti vid masy tila sportsmeniv-hyrovykiv* [Dynamics of sports results depending on the weight of the athletes-weightlifters] / Матеріали V Міжнарод. науч.-практ. конф. «Hyrevoi sport kak sredstvo fizycheskoho vospytaniya, sportyvnoi podhotovky u rekreatsyy». Kerch : MFHS. S. 59–62 [in Ukrainian].

Гаража Леонид Фёдорович,

мастер спорта по гиревому спорту

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3708-5645>

Польский Сергей Георгиевич,

заслуженный тренер Украины по гандболу

(Запорожский государственный медицинский университет,
г. Запорожье)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5955-3510>

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГИРЕВОГО СПОРТА КАК СРЕДСТВА ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ КУРСАНТОВ В ЗАВЕДЕНИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ СО СПЕЦИФИЧЕСКИМИ УСЛОВИЯМИ ОБУЧЕНИЯ

Статья посвящена вопросу повышения физической выносливости человеческого организма посредством занятий гиревым спортом. Акцентировано внимание на разных физических упражнениях, способствующих ускоренному и эффективному развитию физических качеств у курсантов заведений высшего образования со специфическими условиями обучения. Сделан вывод о том, что гиревой спорт повышает трудоспособность организма, помогает укреплять здоровье отдельной личности и возрастать интеллектуальному и физическому потенциалу всей нации.

Ключевые слова: гиревой спорт; физические качества; силовые упражнения; тренировочные комплексы.

Garazha Leonid Fedorovich,
Master of Weightlifting Sports
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3708-5645>

Poliskii Sergii Georgiyovich,
Honored Coach of Ukraine Handball
(Zaporizhzhya State Medical University, Zaporizhzhya)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5955-3510>

USE OF KETTLEBELL SPORTS AS A MEANS OF PHYSICAL EDUCATION OF PHYSICAL EDUCATION OF CURSORS IN THE INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION WITH SPECIFIC TRAINING CONDITIONS

The purpose of this article is to expand knowledge about the possibilities and benefits of kettlebell lifting among various population groups. It is proved that weight-lifting exercises contribute to the development of strength, general and strength endurance, flexibility, coordination of movements, high physical performance, psychological qualities and physiological indicators in the population. That is why, exercises with weights are widely used in other sports: weightlifting, powerlifting, wrestling, swimming, rowing, athletics and gorodki (game similar to skittles). Most exercises with weights are performed with an inclination and vigorous straightening of the body. Such inclinations with different amplitudes can be performed from 200 to 500 times in one session, which helps to strengthen the muscles of the legs, back, and abdominal muscles. A positive difference between weights and other sports equipment is in the displacement of the centre of gravity relative to the place of their holding, which makes it possible, along with generally accepted exercises, to perform other, non-traditional exercises that affect almost all muscle groups. Scientists have experimentally proved that the use of kettlebell lifting tools helps to eliminate various defects in the body structure (narrow shoulders, stoop, disproportionate development), provides a good functional state of the musculoskeletal system and cardio-respiratory system, gives confidence, vigour, optimism, and contributes to a good mood. According to scientists, the simplest exercises with weights, such as jerky swings, simple elements of juggling a light weight, and some others, are performed with the body tilted, with multiple performance they are equated with running at a moderate pace for a long time (10-30 minutes), which helps strengthen the heart vascular system and respiratory system. Bending body perfectly “pumps” blood around the spine, which heals all internal organs, the functioning of which is directly dependent on the condition of the spine. Exercises with weights have a beneficial effect on the muscles and bone-ligamentous apparatus; contribute to improving the proportionality of the body, form a relaxed, correct posture. Correct posture not only prettifies the body, but also creates favourable conditions for the activity of internal organs. A developed muscular system indicates a high physical development and good health. Also, systematic exercises with weights increase self-confidence, develop moral and volitional qualities such as courage, perseverance, bravery, determination, ambitions, endurance, the will to win, the ability to get over oneself.

Key words: *weight-lifting; physical qualities; strength exercises; training complexes.*

Надійшла до редколегії 17.08.2019

УДК: 378.6

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-146-152>

Мамонова Олена Іванівна,
кандидат педагогічних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9648-1627>

Волік Олена Валеріївна,
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2522-3978>

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Статтю присвячено теоретичному обґрунтуванню доцільності та ефективності застосування комп'ютерних технологій під час викладання професійно спрямованої іноземної мови майбутнім правоохоронцям у закладах вищої освіти (далі — ЗВО). З'ясовано, що вмiле включення викладачем мультимедійного супроводу навчальної інформації в канву сценарію практичного заняття сприяє підвищенню мотивації курсантів до мовної комунікації на різних етапах роботи та є стимулюючим чинником формування їхньої мовнокомунікативної компетентності. Акцентовано увагу на деяких недоліках комп'ютеризації навчання.

Ключові слова: мультимедійні технології; інформаційні ресурси; мовнокомунікативна компетентність; комунікативні ситуації.

Постановка проблеми. Спеціаліст зі знанням іноземної мови користується великим попитом на ринку праці. Сучасний офіцер поліції поряд із державною має володіти хоча б однією іноземною мовою. Активізація транснаціональної злочинності, інтенсифікація співпраці Національної поліції з Європолем та Інтерполом, активна участь працівників МВС у миротворчих місіях ООН тощо суттєво посилили значення іншомовної підготовки правоохоронців. Виникнення різноманітних ситуацій спілкування із представниками інших мов та культур у зв'язку з поглибленням у сучасному світі процесів глобалізації, посиленням тенденцій до полікультурності зумовлюють суттєве розширення комунікативної сфери діяльності працівників правоохоронних органів. Формування компетентності у професійно орієнтованому навчанні іноземних мов на основі автентичних онлайн-спеціалізованих аудіо- та відеоматеріалів у закладах вищої освіти МВС України залишається найменш дослідженим. У минулому цьому процесу перешкоджала відсутність відповідних автентичних професійно орієнтованих відео- та аудіоматеріалів. Нині ситуація стрімко змінилася завдяки розвитку нових інформаційних технологій і наявності в Інтернеті широкого спектра безкоштовних різноманітних фільмів, програм та завдань. Доступність безкоштовних он-лайн аудіо- та відеоматеріалів відкрила можливості для розробки абсолютно нових серій навчальних занять з англійської мови [10].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останнім часом питанням формування комунікативної компетентності майбутніх правоохоронців приділяється значна увага з боку як українських, так і зарубіжних науковців, зокрема вивченню підлягали такі аспекти окресленої проблеми, як: 1) формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх правоохо-

ронців у соціокультурному навчальному середовищі (В. Ніколашкіна, 2017), на основі застосування інтегративного підходу (О. Косянова, 2008), за допомогою проєктних технологій (О. Калита, 2011); 2) питання професійно орієнтованого навчання іноземних мов (О. Григоренко, 2001; Ю. Маслова, 2000; Н. Хомякова, 2011, А. Янковець, І. Беє, О. Янковець, 2019). Необхідність використання мультимедійних засобів у професійно орієнтованому навчанні іноземних мов розглядали методисти Т. Є. Сахарова, Ф. М. Рабинович, Г. В. Рогова. Вони вказують на необхідність використання динамічних мультимедійних засобів у навчанні іншомовного спілкування. Т. В. Карамішева, О. В. Шликова відзначають, що за допомогою комп'ютера викладач може створювати комунікативні ситуації, максимально наближені до реального життя. О. Г. Молянінова підкреслює, що, використовуючи комп'ютер для контролю якості знань, викладач досягає більшої об'єктивності оцінювання. Також є дослідження з використання аудіо- та відеоматеріалів для навчання мовлення (А. Чужик, О. Конотоп), читання (В. Черниш), аудіювання студентів у вищих лінгвістичних школах (В. Перлова, О. Сиваченко, Р. Вікович) та нелінгвістичних школах (Л. Іванова, Н. Новоградська-Морська). Однак багато дослідників вказують, що все ще не існує грамотно підібраних посібників та опрацьованих методичних комплексів. Досі підбір мультимедійних матеріалів залишається в компетенції викладача. Пошук матеріалів ускладнюється тим, що не існує загальної інформаційної бази. Отже, результат використання засобів мультимедіа значною мірою залежить від мотивації і досвіду викладача.

З огляду на це, **метою нашої статті** є розкриття можливостей формування професійної іншомовної комунікативної компетентності фахівців у закладах вищої освіти завдяки використанню можливостей сучасних комп'ютерних технологій, які забезпечують розвиток комунікативних, творчих і професійних знань курсантів, стимулюють їхні потреби в самоосвіті, сприяють розв'язанню важливих завдань, формуванню іншомовної комунікативної компетентності. Також необхідно проаналізувати переваги та недоліки використання комп'ютерних технологій навчання.

Виклад основного матеріалу. Мова є важливим інструментарієм професійної діяльності правоохоронців, тому предмети мовознавчого спрямування у програмі їхньої професійної підготовки слід сприймати та усвідомлювати як фахові. *Мовна підготовка майбутніх правоохоронців* (курсів наш. — О. М., О. В.) розглядається авторами статті як організований неперервний і цілеспрямований процес формування професійної мовнокомунікативної компетентності фахівця, яка є невід'ємним складником його професійної компетентності та реалізується під час професійної міжособистісної взаємодії.

Зі свого боку, *професійну мовнокомунікативну компетентність правоохоронця* (курсів наш. — О. М., О. В.) визначаємо як інтегроване особистісне утворення — сукупність знань, умінь, навичок, особистісних якостей, які дозволяють фахівцю ефективно користуватися мовою у професійній діяльності для забезпечення, по-перше, ефективного спілкування як зі співвітчизниками, так і іноземцями; по-друге, службового документообігу; по-третє, міжособистісної професійної комунікації; по-четверте, конструктивної медіації в екстремальних ситуаціях.

Важливу роль в удосконаленні підготовки фахівців з іноземної мови у ЗВО відіграє використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Ідея мультимедіа полягає у використанні різних способів подачі інформації. Включення в хід заняття з іноземної мови відео- та звукового супроводу текстів, високоякісної графіки та анімації дозволяє зробити матеріал, що викладається, інформаційно насиченим і зручним для сприйняття, потужним дидактичним інструментом завдяки здатності одночасного впливу на різні канали сприйняття інформації [10].

Раціональне застосування технічних засобів навчання (ТЗН) на заняттях дозволяє:

- 1) заповнювати відсутність природного іншомовного середовища на всіх етапах навчання; дає можливість поєднувати логічний і образний способи освоєння інформації;
- 2) активізувати освітній процес за рахунок посилення наочності;
- 3) досягти інтерактивної взаємодії з курсантами;

4) включатися в навчальний процес, де використовуються мультимедійні технології (мережеві технології, електронні посібники та ін.), курсант стає суб'єктом комунікативного спілкування з викладачем, що розвиває самостійність і творчість у його навчальній діяльності;

5) здійснювати навчання з урахуванням індивідуальних типологічних особливостей кожного курсанта;

6) створювати кращі умови для програмування і контролю;

7) забезпечувати прискорене формування і розвиток навичок слухового самоконтролю;

8) максимально використовувати аналітичні та імітаційні здібності курсантів, повніше мобілізувати їхні внутрішні ресурси;

9) виконувати багато активних видів вправ з усіма курсантами одночасно, включаючи мовлення [7, с. 25].

Крім того, віртуальна присутність користувача у програмно-освітньому середовищі мобілізує всі основні канали сприйняття нової інформації — візуальний, слуховий і моторний. Вони починають працювати паралельно й узгоджено, тобто так, як це звичайно відбувається в повсякденній реальності. Сприйнята таким чином інформація, яка спирається не стільки на розсіяну, скільки на вибіркочну увагу, ефективніше піддається обробці в результаті мовленнєвих операцій, надійніше зберігається в пам'яті й швидше згадується [9, с. 84]. Інтернет також має колосальні інформаційні можливості, усесвітня мережа стала невід'ємною частиною сучасної дійсності. Найбільш позитивним у використанні Інтернету є його інформативність, а також вагома його роль у підвищенні мотивації навчання. Якщо у традиційному підручнику матеріал є статичним, то в комп'ютері він подається за допомогою аудіо, відео та анімації [9, с. 90]. Усі тексти в Інтернеті автентичні. Інформація в мережі, як правило, актуальна, відповідає останнім даним, багатопланова й виставлена носіями мови. Ефективність використання мультимедіа залежить від того, як викладач підготував курсантів до прослуховування або перегляду відеофільму, націлив їх на певну діяльність, як організував подальшу роботу на матеріалі. На всіх етапах роботи з мультимедіа коментарі викладача займають провідне місце. Інформаційні освітні ресурси повинні не замінювати педагогічні технології, а зробити їх більш результативними. Вони покликані оптимізувати трудовитрати педагогів, щоб навчальний процес став більш ефективним. Інформаційні технології покликані розвантажити викладача і зосередитися на індивідуальній і творчій роботі. Комп'ютерні програми забезпечують також і всебічний (поточний, рубіжний, підсумковий) контроль навчального процесу. Під час використання комп'ютера для контролю якості знань курсантів досягається велика об'єктивність оцінки. Крім того, комп'ютерний контроль дозволяє заощадити навчальний час, тому що здійснюється одночасна перевірка знань усіх курсантів. Це дає можливість викладачеві приділити більше уваги творчим аспектам роботи з курсантами. Усі перераховані переваги комп'ютерної форми навчання допомагають вирішити основне завдання мовної освіти — формування в майбутніх правоохоронців мовної компетентності.

Сучасні автоматизовані навчальні курси можуть широко використовуватися для ознайомлення з новим мовним матеріалом на етапі тренування і застосування знань, навичок і умінь. З їхньої допомогою курсанти можуть виконувати такі види навчальної діяльності:

- 1) вивчати лексичний матеріал;
- 2) удосконалювати розуміння аудіотексту;
- 3) розвивати техніку читання;
- 4) опанувати граматику;
- 5) навчатися письмового мовлення;
- 6) тренувати вимову.

Комп'ютер дозволяє моделювати умови комунікативної діяльності; реалізовувати їх у різних навчальних вправах ситуативного характеру, рольових іграх, практичних і факу-

льтативних заняттях; опосередковано вивчати граматику; допомагати студентам створювати власні висловлювання і швидко реагувати на варіантність відповідей. Серед програмних засобів, спрямованих на комп'ютеризоване навчання іноземних мов, можна виокремити мовні ігри, поетапне читання, реконструкцію тексту (Conversation Techniques, Self-Discovery, Pieces of Good Advice, Puzzle Stories), комп'ютерні програми ("Learn to Speak English", "Tell me more", "Business English") і різноманітні комп'ютерні словники, електронні енциклопедії, автоматизовані тестові системи.

У формуванні іншомовної компетентності курсантів Донецького юридичного інституту МВС України (далі — ДЮІ) відіграло неабияку роль їхнє залучення до безкоштовного проєкту з вивчення іноземної мови від Асоціації інноваційної та цифрової освіти "LINGVA-SKILLS" [13]. Курсантам пропонується он-лайн проєкт базового та поглибленого рівнів А1-А2, В1-В1+, що включає 150 уроків по три кроки в кожному. У результаті проходження всього курсу вони мають можливість отримати електронний сертифікат.

За умов відсутності можливості спілкування курсантів із носіями англійської мови у процесі навчання у ЗВО надзвичайно вагоме значення має робота з автентичними аудіо- та відеоматеріалами, яка проводиться на практичних заняттях протягом усього терміну навчання і сприяє більш успішному ознайомленню курсантів із лінгвістичними реаліями іноземної мови, засвоєнню ними лексико-граматичного матеріалу, розвитку їхніх здібностей до аудіювання тощо.

Викладачами іноземних мов були підготовані методичні розробки з опрацювання відео- та художніх оригінальних навчальних фільмів англійською мовою з інтернет-ресурсів, пов'язаних із тематикою практичних занять: „Із історії поліції Великої Британії”, „Робота сучасних підрозділів поліції Великої Британії”, „Сектор поліції”, „Різновиди злочинів”, „Опис роботи патрульного поліцейського”, „Огляд місця злочину” та ін.

Після перегляду тематичних відеофільмів або прослуховування аудіозаписів на практичних заняттях проводилися бесіди та дискусії, спрямовані на активізацію мовнокомунікативної діяльності та творчого потенціалу курсантів.

Наприклад, до відеофільму "Sector Policing" було складено методичну розробку, у якій, згідно з вимогами, розроблено завдання до, під час та після його перегляду:

1. Запам'ятайте слова та словосполучення з фільму.
2. Перегляньте фільм вперше та спробуйте зрозуміти його зміст.
3. Дайте відповіді на запитання за змістом фільму.
4. Перегляньте фільм вдруге, зверніть увагу на структуру та завдання сектору поліцейської роботи.
5. Дайте відповіді на запитання про особливості роботи сектору поліції.
6. Надайте стислий переказ змісту фільму.

На заняттях з англійської мови курсанти з особливою зацікавленістю та захопленням виконували подібні завдання. Наші спостереження за навчальною діяльністю курсантів показують, що засвоєння змісту іноземної мови під час використання комп'ютерних технологій уже на першому етапі роботи приймало якісно інший характер:

- здійснювалось особистісне включення курсантів у навчальний процес;
- процес навчання іноземної мови набував творчого характеру, що покращувало зацікавленість курсантів в оволодінні мовами, підвищувало рівень їхньої пізнавальної мотивації;
- формувалися не тільки пізнавальні, але й професійні мотиви й інтереси;
- починали формуватись уявлення про можливість використання мови як одного з важливих засобів здійснення майбутньої професійної діяльності;
- курсанти здобували досвід творчої діяльності у процесі вирішення проблем під час розігрування ситуацій і виконання творчих завдань;
- формувалися вміння і навички соціальної взаємодії і спілкування;
- реалізувалися міжпредметні зв'язки мовних і спеціальних дисциплін;

– у курсантів формувались особистісні, громадянські якості, почуття власної гідності, гордість за обрану професію.

Важливою умовою реалізації і впровадження мультимедійних технологій в освітній процес є наявність спеціально обладнаних аудиторій із мультимедійним проєктором, комп'ютером для викладача, екраном або мультимедійною дошкою, а також доступного середовища, у якому відбувається навчальний процес (комп'ютерні класи, електронні бібліотеки, доступ до Інтернету і под.). Викладачі іноземних мов ДЮІ МВС України мали гарний досвід роботи в мультимедійному кабінеті за системою «Net Class Pro» до подій на сході України. На сьогодні обладнання такого кабінету є перспективою покращення матеріально-технічної бази вишу-переселенця. Розробка власних мультимедійних ресурсів, які більш спрямовані на специфіку кожного закладу, передбачає наявність у ньому підрозділів, у яких є висококваліфіковані фахівці в галузі інформаційних технологій, котрі вміють розробляти електронні курси. Варто визнати, що самостійно викладачі не можуть створити програмний продукт високої якості.

Висновки. Отже, методика використання комп'ютерів у вивченні іноземних мов є перспективним напрямком. Традиційні форми контролю навчальної діяльності: письмове тестування, усне опитування, диктант, твір, переказ, залік та іспит — не завжди достатньо об'єктивні, точні та оперативні. Комп'ютеризоване навчання мов дозволяє контролювати навчальну діяльність курсанта з високою точністю і об'єктивністю, здійснюючи при цьому постійний зворотний зв'язок. Крім того, нові мультимедійні засоби, у яких використовується аудіовізуальний формат, надають можливості, яких традиційні підручники надати не можуть. Наявність таких переваг надає змогу викладачам планувати такі види діяльності, які вносять елемент зацікавленості в навчальний процес. Вони дозволяють створити активне комунікативне середовище, у якому здійснюється навчання. Отже, взаємодія студента з комп'ютером із простого обміну інформацією або виконання команд перетворюється на багатогранну діяльність у цьому середовищі, завдяки чому перед ним відкриваються дійсно необмежені можливості. Однак часте застосування мультимедіа на заняттях дозволило викладачам зробити висновок про деякі недоліки таких технологій.

Передусім, використовуючи мультимедійні навчальні матеріали, треба враховувати, що такий вид інформації призводить до розумових і емоційних перевантажень курсантів, досить різко скорочує час, необхідний для засвоєння матеріалу.

Необхідно також відзначити, що психологи не вважають ідею повної автоматизації навчання практично реалізованою і гуманною. Навчання немислиме без виховного впливу особистості педагога на учнів, а для цього необхідний безпосередній контакт. Тому лише грамотне й помірне використання комп'ютера на занятті може бути найбільш результативним.

Список використаних джерел

1. Янковець А., Бец І., Янковець О. Використання аудіо і відео матеріалів з інтернет-ресурсів для навчання професійно-орієнтованого аудіювання у військових навчальних закладах. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2019. Вип. 1. URL: nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadped_2019_1_14.pdf (дата звернення: 01.09.2019).
2. Карамішева Т. В. Вивчення іноземних мов за допомогою комп'ютера. Санкт-Петербург : Союз, 2001. 192 с.
3. Молянінова О. Г. Мультимедіа в освіті (теоретичні основи і методика використання) : монографія. Красноярськ : вид. КрасГУ. 2002. 300 с.
4. Соціальний проєкт з вивчення іноземної мови «Lingva skills». URL: <https://lingva.ua> (дата звернення: 20.08.2019).
5. Артикуца Н. В. Лінгводидактичні аспекти формування термінологічної компетентності правників на рівні європейських вимог. *Вища освіта України*. 2009. Дод. 4. Т. 6 (18). С. 4–13.
6. Бойчук В. М. Окремі питання вивчення мовних дисциплін у відомчих навчальних закладах. *Проблеми культури професійної мови фахівця: теорія і практика*: матеріали IV міжвуз. наук.-метод. конф.. Донецьк, 2004. С. 19–23.

7. Вертегел В. Л. Виховання естетичного смаку в студентів вищих навчальних закладів МВС України засобами іноземних мов : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Херсон, 2008. 20 с.

8. Гороховська Т. В. Формування культури професійного мовлення майбутніх працівників органів внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2007. 22 с.

9. Гріднева Л. М. Формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх працівників правоохоронних органів : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2010. 20 с.

10. Делик І. С. Психолого-педагогічні аспекти формування мотиваційного складника комунікативної компетенції студентів немовних вищих навчальних закладів засобами іноземної мови. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України*. Серія : Психолого-педагогічні та філологічні науки. V Всеукр. наук.-практ. конф. (7 груд. 2012 р.). Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2012. С. 52–53.

11. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації : навчальний посібник. Суми, 2011. 187 с.

12. Johnson Elanie B. *Contextual Teaching and Learning: What It Is and Why It's Here to Stay*. Thousand Oaks, California : Corwin Press. 2002. 196 p.

13. Harmer J. *The practice of English Language Teaching* 4th ed. Essex : Pearson Education Limited, 2007. 371 p.

References

1. Iankovets, A., Bets, I., Yankovets, O. (2019). Vykorystannia audio i video materialiv z internet-resursiv dlia navchannia profesiino-orientovanoho audiuvannia u viiskovykh navchalnykh zakladakh [Use of audio and video materials from online resources for vocational education training in military schools]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*. Vyp. 1. URL: nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadped_2019_1_14.pdf (data zvernennia: 01.09.2019) [in Ukrainian].

2. Karamysheva, T. V. (2001). Vyvchennia inozemnykh mov za dopomohoiu kompiutera [Learning foreign languages using a computer]. Sankt-Peterburh : Soiuz. 192 s. [in Ukrainian].

3. Molianinova, O. H. (2002). Multimedia v osviti (teoretychni osnovy i metodyka vykorystannia) [Multimedia in education (theoretical foundations and methods of use)] : monohrafiia. Krasnoiar'sk : vyd. KrasHU. 300 s. [in Ukrainian].

4. Sotsialnyi proekt z vyvchennia inozemnoi movy «Lingva skills». URL: <https://lingva.ua> (data zvernennia: 20.08.2019) [in Ukrainian].

5. Artykutsa, N. V. (2009). Lihvodydaktychni aspekty formuvannia terminolohichnoi kompetentnosti pravnykiv na rivni yevropeyskykh vymoh [Linguistic aspects of the formation of terminological competence of lawyers at the level of European requirements]. *Vyshcha osvita Ukrainy*. Dod. 4. T. 6 (18). S. 4–13 [in Ukrainian].

6. Boichuk, V. M. (2004). Okremi pytannia vyvchennia movnykh dystsyplin u vidomchykh navchalnykh zakladakh [Separate issues of study of language subjects in departmental educational institutions]. *Problemy kultury profesiinoi movy fakhivtsia: teoriia i praktyka: materialy IV mizhvuz. nauk.-metod. konf.*. Donetsk. S. 19–23 [in Ukrainian].

7. Verhel, V. L. (2008). Vykhovannia estetychnoho smaku v studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv MVS Ukrainy zasobamy inozemnykh mov [Education of aesthetic taste in students of higher educational establishments of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine by foreign languages] : avtoref. dys. ... kand. pед. nauk. Kherson. 20 s. [in Ukrainian].

8. Horokhovska, T. V. (2007). Formuvannia kultury profesiinoho movlennia maibutnykh pratsivnykiv orhaniv vnutrishnykh sprav [Formation of the culture of professional broadcasting of future employees of law-enforcement bodies] : avtoref. dys. ... kand. pед. nauk. Kyiv. 22 s. [in Ukrainian].

9. Hridnieva, L. M. (2010). Formuvannia inshomovnoi komunikativnoi kompetentsii maibutnykh pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv [Formation of foreign-language communicative competence of future law enforcement officers] : avtoref. dys. ... kand. pед. nauk. Luhansk. 20 s. [in Ukrainian].

10. Delyk, I. S. (2012). Psykholoho-pedahohichni aspekty formuvannia motyvatsiinoho skladnyka komunikativnoi kompetentsii studentiv nemovnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv zasobamy inozemnoi movy [Psychological and pedagogical aspects of forming a motivational component of communicative competence of students of non-linguistic higher educational institutions by means of a foreign language]. *Osvitno-naukove zabezpechennia diialnosti pravookhoronnykh orhaniv i viiskovykh formuvan Ukrainy*. Serii : Psykholoho-pedahohichni ta filolohichni nauky. V Vseukr. nauk.-prakт. konf. (7 hrud. 2012 r.). Nats. akad. Derzh. prykordon. sluzhby Ukrainy im. Bohdana Khmelnytskoho. Khmelnytskyi. S. 52–53 [in Ukrainian].

11. Kosenko, Yu. V. (2011). Osnovy teorii movnoi komunikatsii [Fundamentals of the theory of language communication] : navchalnyi posibnyk. Sumy. 187 s. [in Ukrainian].

12. Johnson Elanie B. *Contextual Teaching and Learning: What It Is and Why It's Here to Stay*. Thousand Oaks, California : Corwin Press. 2002. 196 p.

13. Harmer J. *The practice of English Language Teaching* 4th ed. Essex : Pearson Education Limited, 2007. 371 p.

Мамонова Елена Ивановна,

кандидат педагогических наук

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Мариуполь)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9648-1627>

Волик Елена Валерьевна

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Мариуполь)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2522-3978>

ПУТИ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ ЯЗЫКОВОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПРАВООХРАНИТЕЛЕЙ С ПОМОЩЬЮ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Данная статья посвящена теоретическому обоснованию целесообразности и эффективности применения компьютерных технологий в процессе преподавания профессионально ориентированного иностранного языка будущим правоохранителям в учреждениях высшего образования. Определено, что умелое включение преподавателем мультимедийного сопровождения учебной информации в канву сценария практического занятия способствует повышению мотивации курсантов к речевой коммуникации на разных этапах работы и является стимулирующим фактором формирования их культурно-коммуникативной компетентности. Акцентируется внимание на некоторых недостатках компьютеризации обучения.

Ключевые слова: мультимедийные технологии; информационные ресурсы; языковая коммуникативная компетентность; коммуникативные ситуации.

Mamonova Olena Ivanivna,

PhD in Pedagogics

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9648-1627>

Volik Olena Valeriivna

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2522-3978>

WAYS TO IMPROVE THE LANGUAGE TRAINING SYSTEM OF FUTURE LAW ENFORCERS BY USING COMPUTER TECHNOLOGIES

This article provides a theoretical justification for the feasibility and effectiveness of using computer technology in the teaching of professionally oriented foreign languages to future law enforcement officers in higher education. The skillful inclusion of the multimedia support of the instructional information in the outline of the practical training scenario by the teacher helps to increase the students' motivation for language communication at different stages of work and is a stimulating factor for the formation of their linguistic and communicative competence. It also draws attention to some of the disadvantages of academic process computerization. Formation of competence in professionally oriented teaching of foreign languages based on authentic online-specialized audio and video materials in institutions of higher education of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine remains the least researched. In the past, this process has been hampered by the lack of relevant, authentic professionally oriented video and audio materials. At present, the situation has changed rapidly with the development of new information technologies and the availability of a wide range of free movies and programs in the Internet. The availability of free online audio and video material has opened up opportunities for the development of brand-new English language training classes. The use of computers in foreign languages teaching is a promising area. Traditional forms of control of educational activity: written testing, oral examination, dictation, essay, translation, credit and examination - are not always sufficiently objective, accurate and timely. Computerized language teaching allows you to control the cadet's learning activities with high precision and objectivity, while providing continuous feedback. In addition, new multimedia tools that use the audio-visual format provide opportunities that traditional textbooks cannot provide. Having these benefits gives teachers the opportunity to plan activities that add an element of interest to the learning process. They allow you to create an active, communicative learning environment.

Key words: multimedia technologies; information resources; language and communication competence; communicative situations.

Надійшла до редколегії 15.09.2019

УДК: 371.34+81'243

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-153-160>

Салащенко Ганна Миколаївна,

кандидат педагогічних наук

(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Пир)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9785-7312>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ТА КУРСАНТІВ НЕМОВНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Статтю присвячено вивченню особливостей формування іншомовної комунікативної компетенції студентів та курсантів немовних закладів вищої освіти (далі — ЗВО). Розкрито сутність поняття «іншомовна комунікативна компетенція» як здатність та готовність студента й курсанта немовної спеціальності здійснювати іншомовне спілкування в межах вимог, визначених навчальною програмою. Проаналізовано основні компоненти, що відображають зміст іншомовної комунікативної компетенції та відповідають цілям вивчення іноземної мови, а саме: мовний, мовленнєвий, соціокультурний, соціолінгвістичний, культурознавчий, компенсаторний та навчально-пізнавальний. Особливу увагу приділено викладанню іноземної мови за допомогою проєктних технологій з метою формування іншомовної комунікативної компетенції. З'ясовано, що сутність процесу формування іншомовної комунікативної компетентності студентів та курсантів немовних спеціальностей можна аргументовано розглядати як їхню підготовку до спілкування в різних умовах професійної діяльності. Такий підхід передбачає комплексне використання змісту та сукупності інноваційних методів і технологій навчання іноземної мови.

Ключові слова: компетенція; комунікативна компетенція; іншомовна комунікативна компетенція; проєктні технології.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні особливого значення набуває професійна підготовка фахівця, який здатен розв'язувати завдання на високому професійному рівні як в україномовному, так і в іншомовному середовищі. Соціально-економічні зміни, які відбуваються в нашому суспільстві, оновлення та модернізація засобів комунікації (використання новітніх інформаційних технологій) вимагають більш високої якості навчальної підготовки студентів, удосконалення їхньої професійної підготовки. Тому навчально-методична робота викладачів повинна бути спрямована на формування у студентів та курсантів високого рівня іншомовної комунікативної компетенції; оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності, культурою усного та писемного мовлення, уміннями та навичками використання мови в різних сферах та ситуаціях, тобто їхньої здатності спілкуватися іноземною мовою на міжкультурному рівні. Отже, однією з головних цілей навчання іноземної мови у ЗВО є розвиток іншомовної комунікативної компетенції — здатності та готовності здійснювати іншомовне міжособистісне та міжкультурне спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор. Окресленій темі присвячено багато наукових

праць зарубіжних і вітчизняних авторів. Теоретичні основи проєктної методики досліджувалися в роботах Дж. Дьюї, В. Килпатрика, Р. Штайнера, І. Я Лернера, М. І. Махмутова, Є. І. Полат та ін. Розробкою комунікативного напрямку в навчанні іноземної мови займалися Г. А. Китайгородська, І. Л. Бім, Г. В. Рогова, І. А. Зимня та ін. Питання про країнознавчий, лінгвокраїнознавчий та соціокультурний аспекти навчання іноземної мови, про зміст комунікативної компетенції було висвітлено в працях М. Аріян, І. Воробйової, Н. Гез, Ю. Пасова, П. Адлер, Д. Браун, М. Байрем та ін.

Сучасні концепції, теоретико-методологічні положення, принципи іншомовної комунікативної компетенції є актуальними й продовжують бути сферою наукових інтересів у роботах Н. Гальської, Ж. Марфіної, Н. Микитенко, Л. Морської, З. Никитенко, В. Петрусинського, І. Шехтер та ін.

Однак у дослідженнях цих авторів не досить повно розкриті особливості формування іншомовної комунікативної компетентності студентів та курсантів немовних спеціальностей.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є вивчення особливостей формування іншомовної комунікативної компетенції студентів та курсантів немовних спеціальностей, а також визначення результативності проєктних технологій у формуванні іншомовної комунікативної компетенції.

У ході дослідження використовувалися такі **методи**, як: вивчення та аналіз наукової літератури з теми дослідження для відбору й осмислення дидактичного матеріалу; вивчення та узагальнення досвіду роботи викладачів іноземної мови; педагогічне спостереження.

Виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасний стан розвитку міжнародних зв'язків нашої країни, вихід її до європейського та світового простору, а також розвиток комунікативних технологій зумовлюють необхідність розвивати вміння людини адекватно брати участь у міжкультурному діалозі, засобами якого є іноземна мова. Вітчизняна вища освіта сьогодення спрямована на формування професійної компетенції фахівця, де іншомовна компетенція поступово стає її важливою складовою. Професійно орієнтоване навчання передбачає опанування студентами та курсантами іноземної мови відповідно до вимог професійної сфери [7]. Отже, студенти юридичних спеціальностей повинні володіти іноземною мовою не тільки з метою реалізації загальнокультурного спілкування, але і як засобом спілкування в межах обраної спеціальності або профілю навчання. Під час засвоєння професійно-орієнтованого змісту навчання студенти занурюються в ситуацію професійної діяльності, а це, поза сумнівом, створює умови для додаткової мотивації як до вивчення іноземної мови, так і до освоєння обраної спеціальності. Тож іноземна мова в цьому випадку носить і комунікативно-орієнтований, і професійно-спрямований характер. Успіх комунікації під час професійної взаємодії залежить від обраних форм і стилів спілкування, тому однією з головних цілей навчання іноземної мови є формування іншомовної комунікативної компетентності, умінь практичного використання іноземної мови в майбутній професійній діяльності.

Комунікативна компетенція передбачає, по-перше, вільність стосунків і мовленнєвого акту між партнерами спілкування, по-друге, наявність у них умінь та навичок реального спілкування з метою обміну інформацією. Як зазначила Н. В. Яковлева, комунікативна компетенція є готовністю та здатністю до вербальної та невербальної взаємодії з іншими. Відповідно, вона вважає, що в основі всіх методів комунікативного навчання повинно бути покладено вміння встановлювати контакти, знаходити успішні форми спілкування будь-якою мовою. Однак формувати та вдосконалювати комунікативну компетенцію слід, зважаючи на всі її складові сукупно. [9].

У зв'язку зі складністю та різноплановим характером процесу іншомовного спілкування на професійні теми, структура комунікативної компетенції містить у собі такі компоненти: мовну, мовленнєву, соціокультурну, соціолінгвістичну, компенсаторну та навчально-пізнавальну компетенції.

Мовна компетенція — систематизація раніше вивченого матеріалу; розвиток навичок оперування мовними одиницями в комунікативних цілях; це знання в межах програмного мінімуму та навички оперування цими знаннями. Мовна компетенція передбачає знання самої мови, її будови та функціонування, мовних норм, зокрема орфографічних та пунктуаційних.

Мовленнєва компетенція передбачає: 1) удосконалення комунікативних умінь в основних видах мовленнєвої діяльності: говорінні, аудіюванні, читанні та письмі; 2) уміння планувати власну мовленнєву та невербальну поведінку. Мовна та мовленнєва компетенції входять до складу більш загального виду — лінгвістичної компетенції.

Соціокультурна компетенція є показником збільшення обсягу знань про соціокультурну специфіку іншомовних країн. Її значення полягає в тому, що вона відображає знання національного менталітету, картини світу, усуває культурологічні та культурознавчі труднощі, дає можливість усвідомлено розширити власний світогляд, уявлення про іншу соціокультурну спільність. Саме соціокультурна компетенція дозволяє студентам долучитися до діалогу культур. Соціокультурна компетенція, своєю чергою, поділяється на такі види: соціолінгвістичну та культурознавчу компетенції.

Соціолінгвістична компетенція — це:

- здатність студента та курсанта використовувати й перетворювати мовні форми відповідно до ситуації, що виникла, її місця, міжособистісних стосунків;
- формування в них (студента та курсанта) умінь використовувати іноземну мову в адекватних ситуаціях спілкування;
- розвиток навичок грамотно і коректно використовувати засвоєний лексикограматичний та фонетичний матеріал у процесі вивчення іноземної мови у вербальній та невербальній формах.

Культурознавча компетенція — це:

- опанування знань стосовно національно-культурного характеру країни, мова якої вивчається;
- уміння будувати власну вербальну та невербальну поведінку відповідно до цього характеру.

Навчально-пізнавальна компетенція передбачає наявність розвитку загальних та спеціальних навчальних умінь, які дозволяють удосконалювати навчальну діяльність з опанування іноземної мови та задовольняти пізнавальні інтереси студентів та курсантів. Вона також організовує самостійну роботу над мовою, оптимізує її та час, фізичні та розумові зусилля, які витрачаються в процесі роботи над іноземною мовою, а також підвищує якість оволодіння іншомовним спілкуванням.

Компенсаторна компетенція передбачає подальший розвиток умінь дати собі раду в умовах дефіциту власних іншомовних засобів у процесі отримання та передачі іншомовної інформації. Значення цієї компетенції полягає в тому, що вона дозволяє студентам та курсантам долати труднощі, пов'язані з незнанням мовних одиниць, нерозумінням соціокультурних особливостей; знімає напругу та усуває мовний бар'єр; розвиває власну комунікативну компетенцію з рідної мови [1,3,4,6].

Отже, ми можемо з певністю сказати, що поняття «компетенція» розуміється комплексно та складається з різних компонентів: сукупності знань, умінь та навичок, необхідних для здійснення відповідної професійної діяльності, властивостей особистості, а також потенційної здатності людини вирішувати різні задачі. З точки зору теорії іншомовної мовленнєвої діяльності, складовими комунікативної компетенції є компетенції в говорінні, читанні, письмі та аудіюванні. Названі види компетенції формуються на базі лексичної та граматичної компетенцій, що належать до основи мовленнєвої компетенції. Компетенція в говорінні доповнюється компетенцією у вимові; компетенція в письмі — орфографічною компетенцією; в аудіюванні — умінням розрізнявати фонетичні знаки; компетенція в читанні — умінням розпізнавати графічні знаки. Комунікативна компетенція є здатністю лю-

дини організувати власну мовленнєву та невербальну поведінку відповідно до завдань спілкування. Отже, комунікативна компетенція передбачає наявність навичок та вмінь адекватного використання іноземної мови в конкретній ситуації спілкування.

У процесі вивчення іноземної мови студентами та курсантами немовних спеціальностей слід пам'ятати, що процес спілкування іноземною мовою — це не тільки процес передачі та прийому інформації, але й регулювання взаємин між партнерами, установлення різного характеру взаємодій, здатності оцінити, проаналізувати ситуацію спілкування, суб'єктивно оцінити свій комунікативний потенціал та прийняти необхідне рішення [5]. Провідним компонентом у комунікативній компетенції є мовленнєві вміння, які формуються на основі мовних знань та навичок, а також лінгвокраїнознавчих та країнознавчих знань. До іншомовної комунікативної компетенції студентів та курсантів немовних спеціальностей включають такі вміння:

- читати й розуміти оригінальні тексти необхідного рівня складності;
- в усній формі розповідати про себе, оточення; переказувати почуте, висловлювати думку та давати власну оцінку інформації;
- усно спілкуватися у стандартних ситуаціях навчально-професійної, культурної та побутової сфер;
- письмово оформляти та передавати необхідну інформацію.

Формування іншомовної комунікативної компетенції передбачає використання іноземної мови в ситуаціях офіційного та неофіційного спілкування в навчальній, соціально-побутовій, культурній, адміністративній, професійній сферах комунікативної взаємодії. Однак не менш важливим є і розвиток культури усного та писемного мовлення засобами іноземної мови, більш глибоке опанування знань культурознавчого характеру: про побут, стиль життя, традиції країни, мова якої вивчається. Тому подібне навчання спрямоване на:

- розвиток комунікативної культури й соціокультурної освіти студентів, що дає їм можливість використовувати мову як засіб міжкультурного спілкування в побутовій, культурній та навчально-професійній сферах;
- навчання етики ведення дискусії іноземною мовою під час обговорення питань професійного, культурознавчого, побутового характеру, стилю та способу життя людей тощо;
- розвиток загальнонавчальних умінь збирати, аналізувати, систематизувати та узагальнювати інформацію, що активізує пізнавальний інтерес студентів та курсантів;
- ознайомлення студентів та курсантів із технологіями самоконтролю та самооцінки опанування іноземної мови;
- розвиток умінь представляти власну, тобто рідну, культуру, побут та стиль життя людей у процесі іншомовного спілкування;
- використання іноземної мови у професійно-орієнтованій освіті.

Рівень іншомовної комунікативної компетенції студентів та курсантів, їхня готовність до іншомовного спілкування багато в чому залежать від характеру організації навчального процесу, форм та методів опанування іноземного мовлення. Залежно від того, яку позицію студент (чи курсант) займає на занятті, яку роль він відіграє, можна передбачити результативність процесу вивчення іноземної мови. Основний методичний принцип навчання іноземної мови — це принцип комунікативності, який передбачає таку організацію процесу навчання, за якої відбувається моделювання певних рис реального процесу комунікації, а студенти та курсанти поетапно оволодівають мовленнєвими вміннями та навичками. При цьому головними цілями роботи викладача є вибір форм навчальної діяльності студентів та курсантів, а також створення на занятті необхідних психолого-педагогічних умов, які сприятимуть досягненню ними високого рівня комунікативної компетенції для здійснення спілкування в різноманітних життєвих ситуаціях; формування міжкультурної грамотності; виховання конкурентоспроможної особистості, здатної до самореалізації та самовдосконалення. Однією з найбільш ефективних сучасних форм організації навчальної

роботи є навчання з використанням проєктних технологій, яке дозволяє студентам та курсантам протягом навчальної діяльності самостійно моделювати ситуації реального спілкування. На заняттях із використанням проєктної методики студенти та курсанти займають більш активну позицію в навчанні, що допомагає створити ситуацію успіху в процесі здобування знань. Технологія проєктування передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів та засобів навчання, а з іншого — інтегрування знань, умінь із різних галузей науки, техніки, культури та творчості. Навчальне проєктування орієнтоване передусім на самостійну діяльність студентів та курсантів — індивідуальну, парну або групову — протягом чітко визначеного проміжку часу. Результати виконання проєктів мають бути реальними: теоретична проблема повинна бути вирішена, а практична проблема потребує конкретного результату, готового для впровадження. Саме тому метод проєктних технологій сприяє створенню соціально значущих ситуацій, що є досить важливим.

Ураховуючи специфіку іноземної мови, констатуємо, що проєктна методика є ефективним підходом до процесу її засвоєння. Як зазначає Є. С. Полат, мова є елементом культури, вона функціонує в межах певної культури, при цьому необхідно мати знання про особливості цієї культури та особливості функціонування мови в межах цієї культури. Предметом мовленнєвої діяльності є думка, а мова — це засіб формування та формулювання думки. Зважаючи на точку зору автора, можна зробити такі суттєві висновки:

1) для того, щоб сформувані необхідні уміння та навички мовленнєвої діяльності, необхідна активна усна практика для кожного студента та курсанта;

2) для того, щоб сформувані комунікативну компетенцію позамовного оточення, недостатньо тільки збагатити умовно-комунікативними чи комунікативними вправами для вирішення комунікативних задач. Важливо також дати студентам та курсантам можливість мислити, вирішувати проблеми, які породжують думки, міркувати над можливими шляхами вирішення цих проблем для того, щоб у центрі їхньої уваги була думка, а мова використовувалася для формування та формулювання цих думок;

3) для того, щоб студенти та курсанти сприймали мову як засіб міжкультурної взаємодії та комунікації, необхідно не тільки знайомити їх із країнознавчою тематикою, але й шукати способи залучення їх до активного діалогу культур, щоб на практиці вони могли вивчати особливості функціонування мови в новій для них культурі [8].

Отже, основна ідея такого підходу до вивчення іноземної мови полягає в тому, щоб перенести акцент із відтворення та виконання вправ студентами на їхню активну розумову діяльність, що потребує опанування певних мовних засобів. Саме тому за цих умов метод проєктів є актуальним і необхідним, саме він може дозволити вирішити задачу творчого застосування мовного матеріалу й перетворити заняття з іноземної мови в дискусійний, дослідницький клуб, де вирішуються дійсно цікаві, практично значущі та посильні проблеми на основі міжкультурної взаємодії [8].

Вибір тематики проєктів може бути різним. В одних випадках тематика визначається з урахуванням навчальної ситуації з конкретної теми, в інших (проєктах для науково-дослідницької діяльності) тематика пропонується самими студентами та курсантами й відповідає їхнім інтересам. Теми проєктів повинні відображати вирішення конкретних практичних задач, актуальних для повсякденного життя, вони потребують від учнів знань різних предметів, реалізації творчого підходу та дослідницьких навичок.

Проєкти розподіляються на різні типи відповідно до певних ознак. За *домінантним видом діяльності* існують дослідницькі, творчі, рольово-ігрові, інформаційні та практико-орієнтовані проєкти. Відповідно до *предметно-змістовної сфери* проєкти поділяють на монопроєкти (у межах однієї галузі знань), міжпредметні проєкти (передбачають різні галузі знань). За *характером координації* є проєкти з відкритою, очевидною координацією та прихованою координацією, а за *характером контактів* — внутрішні, регіональні та міжнародні. З урахуванням *кількості учасників* проєкти поділяються на особистісні, парні та групові. Також проєкти відрізняються за *тривалістю*: є короткострокові (1–3 заняття), се-

редньої тривалості (від 1-го тижня до 1-го місяця) та довгострокові проекти (від 1-го місяця до кількох місяців) [10].

Існують певні вимоги, яких необхідно дотримуватися під час використання методу проєктів.

1. Наявність вагомої в дослідницькому, творчому плані проблеми або задачі, яка потребує дослідницького пошуку для її вирішення.

2. Практична та теоретична значущість припустимих результатів.

3. Самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність його учасників.

4. Структурування змістовної частини проєкту (із зазначенням поетапних результатів та розподіленням ролей).

5. Використання дослідницьких методів, які передбачають певну послідовність дій, а саме: визначення проблеми, задач дослідження; висунення гіпотез її (їхнього) вирішення; обговорення методів дослідження (статистичних методів, експериментальних спостережень тощо); обговорення способів оформлення кінцевих результатів (презентації, захисти, творчі звіти, перегляди тощо); збір, систематизація та аналіз отриманих даних; підведення підсумків, оформлення результатів, їхня презентація; висновки, висунення нових проблем дослідження [10].

Формування відповідного рівня іншомовної комунікативної компетенції засобами методу проєктів забезпечується дотриманням сприятливих дидактичних умов, серед яких найбільш результативними є:

- наявність дидактичної взаємодії викладача та студентів і курсантів;
- наявність стійкої позитивної мотивації навчання;
- урахування вікових та психологічних особливостей, а також рівня навчальної підготовки студентів та курсантів;
- використання різноманітних форм проєктного навчання.

Отже, використання проєктних технологій на заняттях з іноземної мови органічно вписується в навчальний процес або може бути виконане в додатковий час. Проектна методика відповідає основним положенням системи сучасної вищої освіти, зокрема вона створює умови для розвитку професійної творчої особистості студентів, їхніх інтелектуальних здібностей та критичного мислення, підвищує мотивацію навчання, сприяє формуванню високого рівня культури іншомовного спілкування та комунікативної компетенції.

Висновки. Сучасний стан міжнародних зв'язків України, розвиток комунікативних технологій потребують активізації та вдосконалення вмінь людини адекватно брати участь у міжкультурному спілкуванні, засобами якого є іноземна мова. Тому навчальний процес у ЗВО повинен бути спрямований на формування у студентів високого рівня іншомовної комунікативної компетенції.

Іншомовну комунікативну компетентність необхідно розглядати як здатність та готовність студента та курсанта немовної спеціальності, по-перше, здійснювати іншомовне спілкування в межах вимог, визначених навчальною програмою, які спираються на комплекс специфічних для іноземної мови знань, умінь і навичок (граматичних, лексичних, орфографічних, мовленнєвих), а по-друге, опанувати різноманітні мовні засоби комунікативної взаємодії з метою реалізації іншомовного міжособистісного та міжкультурного спілкування. До компонентів, які відображають зміст іншомовної комунікативної компетентності та відповідають цілям навчання іноземної мови студентів та курсантів немовних спеціальностей, зараховують мовний, мовленнєвий, соціокультурний, соціолінгвістичний, культурознавчий, навчально-пізнавальний та компенсаторний.

Проведений аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми дозволяє стверджувати, що ефективне вирішення задач формування іншомовної комунікативної компетенції можливе в умовах організації навчальної роботи студентів та курсантів засобами проєктних технологій.

Список використаної літератури

1. Андрейко Я. В. Іншомовна професійна комунікативна компетенція. Пед. науки : зб. наук. пр. 2013. Вип. 63. С. 238–241.
2. Бідюк Н. М. Теоретико-методологічні підходи у навчанні іноземної мови. Хмельницький : ХНУ, 2010. 194 с.
3. Бим И. Л. Теория и практика обучения немецкому языку. Москва : Просвещение, 1988. 256 с.
4. Корнєва З. Компонентний склад іншомовної професійно-орієнтованої комунікативної компетентності студентів ВТНЗ. *Молодь і ринок*. 2014. № 6. С. 36–41.
5. Львов М. Р. Основы теории речи : уч. пособ. для студ. высш. пед. учебн. заведений. Москва, 2000. 174 с.
6. Ніколаєва С. Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу. *Іноземні мови*. 2010. № 1. С. 11–17.
7. Образцов П. И., Иванова О. Ю. Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку на неязыковых факультетах вузов. Орел : ОГУ, 2005. 114 с.
8. Полат Е. С. Метод проектов на уроках иностранного языка. *ИЯШ*. 2001. № 1. С. 28–33.
9. Яковлева Н. В. Деякі особливості виявлення комунікативних бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови. *Психологія* : зб. наук. праць. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. Вип. 11. С. 360–366.
10. Полат Е. С. Метод проектов. URL: <https://docs.google.com/document/d/13xOCJ50yaEkIzYq2kuRf3nbzVDewud6fclMzFqyrq4/edit?pli=1> (дата звернення: 03.09.2019).

References

1. Andreiko, Ya. V. (2013). Inshomovna profesiina komunikatyvna kompetentsiia [Foreign language professional communication competence]. *Ped. nauky* : zb. nauk. pr. Vyp. 63. S. 238–241 [in Ukrainian].
2. Bidiuk, N. M. (2010). Teoretyko-metodolohichni pidkhody u navchanni inozemnoi movy [Theoretical and methodological approaches in teaching a foreign language]. Khmelnytskyi : KhNU. 194 s. [in Ukrainian].
3. Bim, I. L. (1988). Teoriya i praktika obucheniya nemetskomyu yazyku [Theory and practice of teaching German]. Moskva : Prosveschenie. 256 s. [in Russian].
4. Kornieva, Z. (2014). Komponentnyi sklad inshomovnoi profesiino-oriientovanoi komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv VTNZ [Component composition of foreign language vocational-oriented communicative competence of students of VTNZ]. *Molod i rynek*. № 6. S. 36–41 [in Ukrainian].
5. Lvov, M. R. (2000). Osnovy teorii rechi [Theory of Speech Theory] : uch. posob. dlya stud. vyissh. ped. uchebn. zavedeniy. Moskva. 174 s. [in Russian].
6. Nikolaieva, S. Yu. (2010). Tsili navchannia inozemnykh mov v aspekti kompetentnisoho pidkhodu [Aims of foreign language learning in the competence approach]. *Inozemni movy*. № 1. S. 11–17 [in Ukrainian].
7. Obraztsov, P. I., Ivanova, O. Yu. (2005). Professionalno-orientirovannoe obuchenie inostrannomu yazyku na neyazykovyih fakultetah vuzov [Professionally-oriented teaching of a foreign language at non-linguistic faculties of universities]. Orel : OGU. 114 s. [in Russian].
8. Polat, E. S. (2001). Metod proektov na urokah inostrannogo yazyka [Method of projects in foreign language lessons]. *IYASH*. № 1. S. 28–33 [in Russian].
9. Iakovleva, N. V. (2000). Deiaki osoblyvosti vyiavlennia komunikatyvnykh barieriv u protsesi vvychnnia inozemnoi movy [Some features of identifying communicative barriers in the process of learning a foreign language]. *Psykhologhiia* : zb. nauk. prats. Kyiv : NPU im. M. P. Drahomanova. Vyp. 11. S. 360–366 [in Ukrainian].
10. Polat, E. S. (). Metod proektov [Project Method]. URL: <https://docs.google.com/document/d/13xOCJ50yaEkIzYq2kuRf3nbzVDewud6fclMzFqyrq4/edit?pli=1> (data zvernennya: 03.09.2019) [in Russian].

Салащенко Анна Николаевна,

кандидат педагогических наук

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9785-7312>

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ И КУРСАНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ СРЕДСТВАМИ ПРОЕКТНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Статья посвящена изучению особенностей формирования иноязычной коммуникативной компетенции студентов и курсантов неязыковых ЗВО. Раскрыта сущность понятия «иноязычная коммуникативная компетенция» как способность и готовность студентов и курсантов неязыковой специальнос-

ти осуществлять иноязычное общение в рамках требований, определённых учебной программой. Особое внимание уделяется преподаванию иностранного языка с помощью проектных технологий с целью формирования иноязычной коммуникативной компетенции. Определено, что сущность процесса формирования иноязычной коммуникативной компетентности студентов и курсантов неязыковых специальностей можно аргументированно рассматривать как их подготовку к общению в различных условиях профессиональной деятельности.

Ключевые слова: компетенция; коммуникативная компетенция; иноязычная коммуникативная компетенция; проектные технологии.

Salashchenko Ganna Mykolayivna,
PhD in Pedagogics
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9785-7312>

PECULIARITIES OF FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS OF NON-LINGUISTIC HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS BY MEANS OF PROJECT TECHNOLOGIES

The article focuses on the study of peculiarities of the formation of foreign language communicative competence of students of non-linguistic higher educational institutions. The essence of the concept «foreign language communicative competence» is revealed as the ability and willingness of a non-linguistic student to perform foreign language communication within the requirements defined by the curriculum. The main components that reflect the content of a foreign language communicative competence and meet the goals of learning a foreign language are analysed, namely: linguistic, speech, sociocultural, sociolinguistic, cultural, compensatory and educational-cognitive. Particular attention is paid to teaching a foreign language through project technologies in order to form a foreign language communicative competence. It has been found out that the effectiveness of forming students' foreign language communicative competence by means of project technologies is determined by the implementation of such didactic conditions as: the presence of didactic interaction between the teacher and students; the presence of stable positive motivation for learning; taking into account age and psychological characteristics, as well as the level of training of students; use of various forms of project training. The essence of the process of forming foreign language communicative competence of students of non-linguistic specialties can reasonably be considered as their preparation for communication in different conditions of professional activity. This approach involves a comprehensive use of the content and essence of innovative foreign language teaching methods and technologies.

Key words: competence; communicative competence; foreign language communicative competence; project technologies.

Надійшла до редколегії 30.08.2019

Розділ VI

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

УДК 528.715.1+343.346.2

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-161-166>

Атаманенко Юлія Юріївна,
кандидат технічних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Пир)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7423-9880>

ЗАСТОСУВАННЯ НОВІТНІХ ПРИЛАДІВ ПІД ЧАС ОФОРМЛЕННЯ ДОРОЖНЬО- ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД НА АВТОШЛЯХАХ УКРАЇНИ

У статті досліджено теоретичні й практичні питання стосовно розроблення новітньої технології реєстрації та картографування дорожньо-транспортних пригод (далі — ДТП). Подано технологічну схему фіксації дорожньо-транспортних пригод на автошляхах України з використанням сучасних приладів. Розроблено основні вимоги до аерознімання над місцем скоєння аварій, обґрунтовано вибір висоти польоту та умови використання DJI Phantom 3 Professional під час реєстрації аварій. Розроблено та запропоновано технологію опрацювання аероматеріалів на вебпорталі «Інформаційно-аналітичний центр моніторингу ДТП».

Ключові слова: дорожньо-транспортна пригода; безпілотні літальні апарати; аерознімання; геоінформаційна технологія; реєстрація ДТП; картографування місць ДТП; вебпортал; ортофотоплан.

Постановка проблеми. Методика фіксування дорожньо-транспортних пригод у сучасних умовах вимагає максимального скорочення часу реєстрації аварій та підвищення точності картографування місця пригоди. У зв'язку з цим актуальною проблемою стає розроблення геоінформаційної технології реєстрації та картографування дорожньо-транспортних пригод із використанням новітніх приладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатоаспектні проблеми сучасного етапу розвитку безпеки дорожнього руху стали предметом пошуків вітчизняних та зарубіжних науковців (Р. Байетт, О. Білятинський, З. Дерех, В. Жульов, А. Олександров, В. Поліщук, Б. Росінський, П. Степина, А. Nillson, К. Novak та ін.).

Донині дослідження у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху виконувалися без розгляду можливостей застосування безпілотних літальних апаратів (далі — БПЛА).

Успіху в розробленні теорії та практики використання аерознімання для розв'язання прикладних завдань досягли науковці українських та зарубіжних шкіл фотограмметрії: Х. Бурштинська, В. Глотов, О. Дорожинський, В. Катушков, П. Крельштейн, С. Могильний, В. Сердюков, Р. Шульц та ін.).

Більшість науковців вивчають умови й закономірності розвитку процесу аерознімання з використанням БПЛА, водночас дискусійними й такими, що потребують подальшого дослідження, залишаються питання ефективності та оперативності застосування БПЛА у сфері гарантування безпеки дорожнього руху.

Формування мети статті. Отже, мета статті полягає в розробленні й експериментальній перевірці геоінформаційної технології реєстрації та картографування дорожньо-транспортних пригод із використанням безпілотних літальних апаратів у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні стрімко зростає застосування безпілотних літальних апаратів в аерозніманні. Це пояснюється тим, що собівартість аерознімання значно менша, ніж застосування пілотованих літаків.

Однією з провідних фірм, яка виготовляє БПЛА для аерофотознімання, зокрема невеликих територій, є відома у світі компанія DJI. Вона знаменита своєю продукцією і високим рівнем інноваційності своїх платформ [1], що дає можливість розглядати моделі класу «мікро» для дослідження місця скоєння дорожньо-транспортних пригод. Проаналізувавши низку моделей з урахуванням їхніх технічних параметрів та польових характеристик, для експериментального дослідження обрано модель DJI Phantom 3 Professional.

Запропонований новітній процес фіксації дорожньо-транспортних пригод із використанням сучасних приладів складається із чотирьох етапів, а саме: 1) рекогносцировки місця скоєння аварії; 2) підготовки моделі до польоту; 3) виконання аерознімання над місцем скоєння аварії; 4) опрацювання матеріалів аерознімання. Машина патрульної поліції повинна бути забезпечена, по-перше, квадрокоптером із роздільною здатністю камери 4К; по-друге, планшетом та портативним принтером; по-третє, папером; по-четверте, ручкою та кабелем USB.

Для досягнення потрібної точності та оперативності (часу) виконання знімань під час реєстрації аварій необхідно детально розглянути та дослідити кожний етап процесу.

Рекогносцировка місця дорожньо-транспортної пригоди.

Перед початком аерознімання необхідно провести рекогносцирування місця аварії, оцінити ситуаційну й метеорологічну обстановку на місці скоєння пригоди [2, с. 43–46], обрати ділянку для запуску та посадки безпілотної моделі.

Підготовка моделі до польоту.

Перш ніж розпочати другий етап процесу, необхідно встановити на мобільний пристрій додаток DJI GO. Модель запускається на рівному відкритому майданчику над місцем аварії, дотримуючись усіх вимог індивідуальної інструкції експлуатації апарата (у реалізації цих процесів немає ускладнень або нетехнологічностей) [3].

Виконання аерознімання над місцем скоєння аварії.

Третій етап здійснюється в комплексі з першими двома, відповідно до запропонованих етапів сценарію фіксування аварій із використанням DJI Phantom 3 Professional, які представлено на рисунку 1.

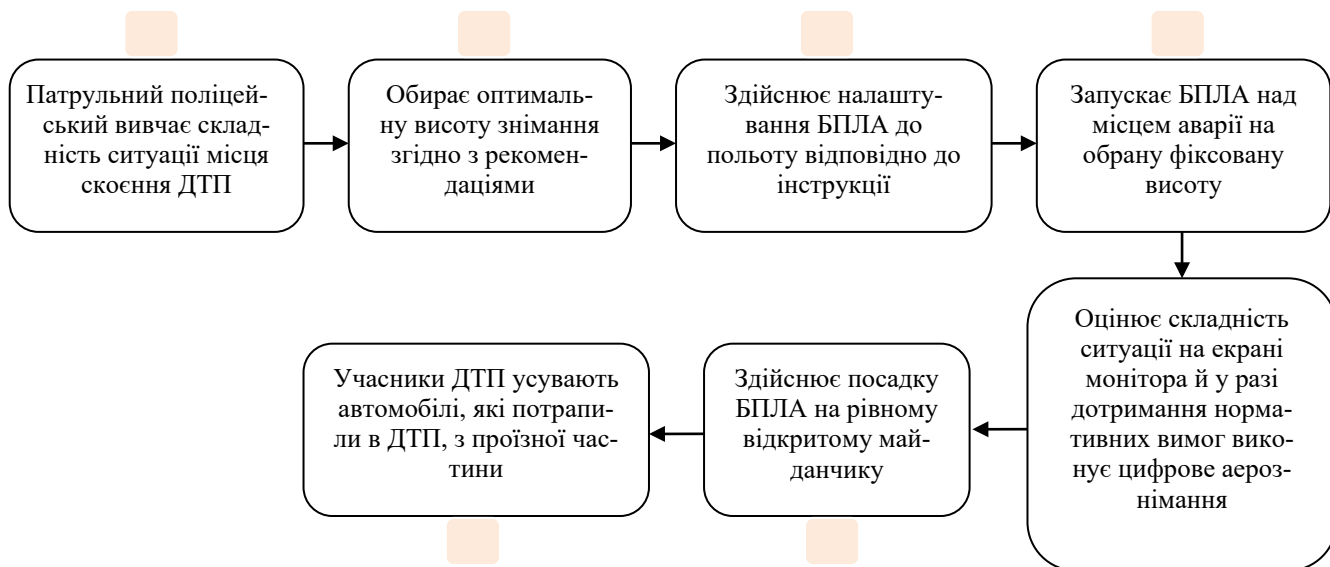

Рис. 1. Етапи реєстрації ДТП із використанням БПЛА

Висоту польоту над місцем скоєння аварії патрульний поліцейський обирає відповідно до чинної класифікації автомобільних доріг [4, с. 14–27]. Узагальнені результати представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Рекомендовані висоти реєстрації ДТП безпілотним апаратом за шириною дороги

Характеристика	Категорія доріг				
	1	2	3	4	5
Кількість смуг руху в обох напрямках	4 і більше	2	2	2	1
Загальна ширина проїзної частини та узбіччя, м	20,00	12,00	10,00	8,00	7,00
Висота знімання ДТП за допомогою БПЛА (округлена до цілих) – Н, м	17	10	9	7	6

У випадку, коли ситуаційні особливості місцевості не дозволяють обрати висоту польоту БПЛА із запропонованої таблиці, патрульний поліцейський виконує аерознімання, керуючись обстановкою на екрані монітора. Висота аерознімання фіксується, оскільки вона вводиться під час опрацювання аерознімків на вебпорталі «Інформаційно-аналітичний центр моніторингу ДТП».

Опрацювання матеріалів аерознімання.

Після того, як патрульний поліцейський виконав аерознімання місця ДТП за допомогою БПЛА, відповідно до загальних вимог, у службовому автомобілі здійснюється реєстрація ДТП на розробленій моделі вебпорталу «Інформаційно-аналітичний центр моніторингу ДТП» [5, с. 140–142], [6, с. 15–22]. Через USB-перехідник або по бездротовій системі зв'язку Wi-Fi отримані цифрові матеріали ДТП передаються до комп'ютерного пристрою, який містить завантажений вебпортал або має вихід до Інтернету. Вихідна адреса вебпорталу «Інформаційно-аналітичний центр моніторингу ДТП» — **DTP-BPLA.dp.ua**.

ГІС-технологія дозволяє ефективно використовувати в режимі он-лайн такі основні функції, як: передавання результатів цифрової фотофіксації з БПЛА місця скоєння ДТП; опрацювання цифрових знімків дорожньо-транспортної пригоди; проведення необхідних вимірів із використанням створеної цифрової моделі; заповнення форми реєстрації ДТП за форматом Європротоколу; автоматизоване формування та видача відповідних документів про реєстрацію ДТП суб'єктам (учасникам) дорожньо-транспортної пригоди; довгостроко-

ве зберігання інформації про ДТП у базі даних на централізованому сервері системи; забезпечення доступу до он-лайн — бази даних з інформацією про ДТП для всіх зацікавлених користувачів з метою розв’язання різних прикладних задач, пов’язаних з юридичними, страховими, технічними питаннями щодо конкретних ДТП, веденням моніторингу дорожньо-транспортних пригод, визначенням місць концентрації ДТП, розробленням і реалізацією заходів стосовно удосконалення засобів організації руху та дорожньої інфраструктури тощо.

Поетапна технологічна схема фіксування матеріалів дорожньо-транспортних пригод на вебпорталі «Інформаційно-аналітичний центр моніторингу ДТП» узагальнена на рисунку 2.

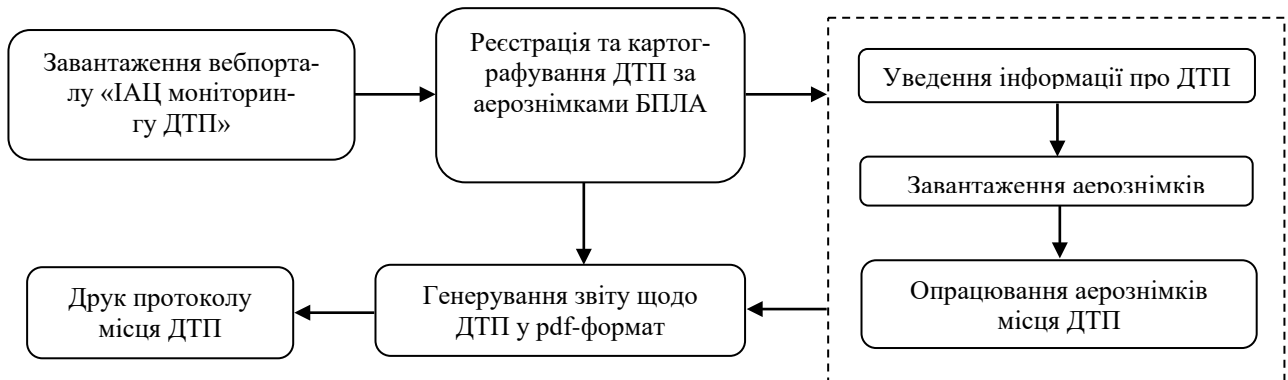

Рис. 2. Поетапна технологічна схема фіксування ДТП на вебпорталі

Результатом опрацювання матеріалів дорожньо-транспортної пригоди є документація зареєстрованої ДТП, яка містить загальну інформацію про аварію та ортофотоплан місця її скоєння.

Застосування окресленого інноваційного рішення дозволяє розв’язати низку питань, що стосуються процесу реєстрації та картографування ДТП, таким чином:

- вирішиться питання щодо заторів на дорогах;
- автоматизується процес оформлення ДТП;
- підвищиться точність та достовірність складених схем місця ДТП;
- знизиться кількість спірних питань;
- отримані матеріали можна буде використовувати в інших цілях (прийняття вмотивованих ухвал у судових справах, здійснення аргументованих виплат страховими компаніями);
- зменшиться корупційна складова.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження методичних засад геоінформаційної технології реєстрації та картографування ДТП із використанням DJI Phantom 3 Professional, які ґрунтуються, зокрема, на сформульованих вимогах до прийомів і методів виконання окремих етапів знімання й оброблення їхніх результатів, дають підставу стверджувати про можливість використання БПЛА для знімання невеликих за розмірами територій, характерних для картографування ДТП згідно із чинними вимогами інструкцій.

Отже, зазначені в цій роботі теоретичні та практичні результати дослідження дають можливість вийти на сучасний рівень розв’язання завдань фіксування місця скоєння аварій на підставі застосування БПЛА та ГІС-технологій.

Список використаних джерел

1. DJI Phantom 3: улучшенный Фантом 2 с камерой 4К. URL: <http://quadrocoptery.ru> (дата звернення: 08.08.2019).

2. Куліковська О. Є., Атаманенко Ю. Ю. Дослідження впливу метеорологічних факторів на аерознімання з БПЛА під час виконання геодезичних робіт. *Геопростір* : зб. тез доповідей III Міжнар. наук.-техн. конф., 4-6 грудня 2017 р. Київ, 2017. С. 43–46.
3. Инструкция пользователя Phantom 3 Professional. URL: <http://quadrone.ru> (дата звернення: 10.08.2019).
4. Городокин В. А., Вязовский А. Е. Экспертиза дорожно-транспортных происшествий, осмотр места ДТП, схема места ДТП : учебное пособие. Челябинск, 2010. С. 48.
5. Куліковська О. Є., Атаманенко Ю. Ю. Методика опрацювання матеріалів аерознімання дорожно-транспортних пригод на веб-порталі «Інформаційно-аналітичний центр моніторингу ДТП». *Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти* : зб. матеріалів XII Міжнар. наук.-практ. конф., 17 листопада 2017 р. Кривий Ріг, 2017. С. 140–142.
6. Kulikovska O. Y., Atamanenko Y. Y., Kopayhora O. K. Innovative solution of mapping process of accident site. *East European Scientific Journal*. 2018. № 3 (31), Part 3. P. 15–22.

References

1. DJI Phantom 3: uluchshennyiy Fantom 2 s kameroy 4K. URL: <http://quadrocoptery.ru> (data zvernennya: 08.08.2019) [in Russian].
2. Kulikovska, O. Ye., Atamanenko Yu. Yu. (2017). Doslidzhennia vplyvu meteorolohichnykh faktoriv na aeroznimannia z BPLA pid chas vykonannia heodezychnykh robot [Investigation of the influence of meteorological factors on UAV aerial survey during geodetic work]. *Heoprostir* : zb. tez dopovidei III Mizhnar. nauk.-tekhn. konf., 4-6 hrudnia 2017 r. Kyiv. S. 43–46 [in Ukrainian].
3. Instruksiya polzovatelya Phantom 3 Professional. URL: <http://quadrone.ru> (data zvernennya: 10.08.2019) [in Russian].
4. Gorodokin, V. A., Vyazovskiy, A. E. (2010). Ekspertiza dorojno-transportnykh proissheshtviy, osmotr mesta DTP, shema mesta DTP [Examination of traffic accidents, inspection of the scene of an accident, scheme of the scene of an accident] : uchebnoe posobie. Chelyabinsk. S. 48 [in Russian].
5. Kulikovska, O. Ye., Atamanenko, Yu. Yu. (2017). Metodyka opratsiuvannia materialiv aeroznimannia dorozhno-transportnykh pryhod na veb-portali «Informatsiino-analitychnyi tsentr monitorynhu DTP» [Methods of elaboration of materials of aerial photography of road accidents on the web-portal «Information-analytical center of road accident monitoring»]. *Bezpeka dorozhnoho rukhu: pravovi ta orhanizatsiini aspekty* : zb. materialiv KhII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 17 lystopada 2017 r. Kryvyi Rih. S. 140–142 [in Ukrainian].
6. Kulikovska O. Y., Atamanenko Y. Y., Kopayhora O. K. Innovative solution of mapping process of accident site. *East European Scientific Journal*. 2018. № 3 (31), Part 3. P. 15–22.

Атаманенко Юлия Юрьевна,

кандидат технических наук

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7423-9880>

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЕЙШИХ ПРИБОРОВ ВО ВРЕМЯ ОФОРМЛЕНИЯ ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНЫХ ПРОИСШЕСТВИЙ НА АВТОДОРОГАХ УКРАИНЫ

В статье исследованы теоретические и практические вопросы, которые касаются разработки новейшей технологии фиксации дорожно-транспортных происшествий с использованием DJI Phantom 3 Professional. Разработана технология регистрации аварий на месте столкновения автомобилей. Предложено поэтапную технологическую схему обработки аэроснимков на веб-портале «Информационно-аналитический центр мониторинга ДТП».

Ключевые слова: дорожно-транспортное происшествие; беспилотные летательные аппараты; аэросъёмка; геоинформационная технология; регистрация ДТП; картографирование ДТП; веб-портал; ортофотоплан.

Atamanenko Yuliia Yuriivna,

PhD in Technical Sciences

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7423-9880>

THE APPLICATION OF MODERN DEVICES FOR NOTIFYING TRAFFIC ACCIDENTS ON THE HIGHWAYS OF UKRAINE

On the basis of the analysis of the state and trends of the process of registration and mapping of road traffic accidents in developed countries and in Ukraine, the urgency of the tasks of increasing the efficiency and reliability of the process of fixing the place of an accident with the use of modern digital technologies has been identified. At the same time, in Ukraine, for the purpose of these purposes, in conditions of traffic intensity

growth, predominantly obsolete technologies of photophixation and linear measurements of tape measure are used. The application of the latest technologies for mapping and recording an accident in Ukraine remains poorly investigated, due to two reasons: the high cost of devices and special software and the lack of experimental research on the practical application of technology in Ukraine. The technology of cartography and registration of road accidents on the basis of remote geodetic measurement and mapping methods with the use of UAVs as digital cameras platform, digital photogrammetric methods and geoinformation systems has been developed. The possibility of use for the mapping and registration of traffic accidents using the Nine Eagles Galaxy Visitor 2, DJI Phantom 3 Advanced and DJI Phantom 3 Professional non-pilot aircraft, based on their technical parameters and flight characteristics required for high-quality aerial photography, has been substantiated. Requirements and content of stages of the technological scheme of mapping and registration of accidents with the use of unmanned aerial vehicles are formulated. Based on the current classification of roads and technical characteristics of UAV theoretically, the choice of flight altitude of a unmanned aircraft is substantiated, and a functional dependence is proposed for calculating the optimal UAV flight height value for the parameters of the area of the site of the accident area and the width of the travel section. The phased process scheme of the road accident mapping using a UAV was developed and justified, which is designed to handle aero materials on the web portal «Information-analytical center of accident monitoring» and the data formation in the form of a protocol, which includes general information about the accident and the orthophotomon of the place of the road accident.

Key words: *traffic accident; unmanned aerial vehicles; aerial photography; geo-information technology; registration road accident; mapping of accident places; web portal; orthophotomap.*

Надійшла до редколегії 29.08.2019

УДК: 159.9:378.12(477)

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-167-173>

Гурський Віктор Євгенович,
кандидат психологічних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0516-0332>

ПРОФЕСІЙНА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Статтю присвячено визначенню професійної психологічної підготовки майбутніх поліцейських у закладах вищої освіти України зі специфічними умовами навчання. Доведено, що важливим напрямом підвищення ефективності функціонування правоохоронного органу є забезпечення професійної психологічної підготовки поліцейських до умов професійної діяльності. З'ясовано, що ефективний поліцейський має не лише володіти спеціальними професійними знаннями й уміннями, а й бути психологічно готовим до дій в особливих та екстремальних умовах; комунікації з різними категоріями громадян; застосування фізичної сили й спецзасобів; швидкого реагування на події в умовах дефіциту часу; ризику; впливу багатьох стресових чинників. Зазначено усі нормативно-правові акти, які сприяють вирішенню завдань професійної психологічної підготовки поліцейських.

Ключові слова: професійна психологічна підготовка; професійно-психологічна готовність; психологічна компетентність поліцейського; навчання майбутніх поліцейських.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що питання підготовки фахівців для правоохоронних органів є пріоритетним у сучасних умовах, особливо це пов'язано із прийняттям нової редакції Закону України «Про вищу освіту», який велике значення надає компетентності особи, котра здобуває вищу освіту. Відповідно, особа може бути компетентною у своїй сфері, але неготовою на високому кваліфікованому рівні виконувати професійні обов'язки. Тому готовність, безумовно, пов'язана з компетентністю та взаємообумовлює її [2, с. 191]. Одне із провідних місць у системі формування та розвитку компетентного фахівця правоохоронних органів посідає психологічна компетентність. Складовими, що детермінують психологічну компетентність поліцейського, є взаємозалежні та взаємообумовлені професійно важливі чинники: знання, уміння, навички, звички, якості, здібності, мотивація, професійно-психологічна готовність та досвід. Тому, здійснюючи підготовку фахівців для правоохоронних органів, необхідно чітко розуміти, що саме необхідно формувати та розвивати в осіб, що навчаються. Психологічна компетентність є дуже важливою в системі різновидів компетентностей, оскільки саме вона забезпечує соціально адекватні, професійно важливі форми та стратегії поведінки поліцейських [3, с. 124–125].

Мета цієї роботи полягає в узагальненні наявного стану наукової розробки та законодавчої регламентації проблем професійної психологічної підготовки майбутніх поліцейських у закладах вищої освіти України зі специфічними умовами навчання.

Аналізу цього явища присвячені роботи таких учених України, як В. І. Барко, В. В. Барко, О. О. Євдокімова, В. П. Остапович, В. В. Сокуренько, І. В. Топоркова, О. М. Цільмак та ін.

Виклад основного матеріалу. Стратегією розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 року одним із пріоритетів діяльності органів системи МВС визначено розвиток кадрового потенціалу, який має бути досягнутий за рахунок оптимізації відомчої системи освіти й удосконалення процедури підготовки кадрів, що відповідатиме запитам суспільства щодо професіоналізму працівників Національної поліції. Ухвалення такого рішення було зумовлено «вимиванням» професійного ядра й некомплектом персоналу органів системи МВС, відсутністю ефективної та сучасної системи підготовки, відбору (добору) та управління персоналом, прозорих механізмів кар'єрного зростання; необхідністю впровадження сервіс-орієнтованого підходу в діяльності органів Національної поліції. Таким чином, сучасний етап реформування МВС України вимагає вироблення єдиної політики в галузі відомчої освіти, оптимізації системи наявних навчальних закладів, забезпечення дотримання принципів безперервності освіти та якісного поєднання теорії з практикою, створення при цьому ефективного та професійного кадрового ядра [4, с. 44].

Слід зазначити, що нестабільність соціально-економічних відносин, переоцінка цінностей у різних сферах суспільного життя знаходять своє відображення і в діяльності поліцейського. Професія «поліцейський» є однією з найскладніших професій сучасного суспільства, тому що вимагає від її суб'єкта здатності з високою ефективністю вирішувати професійні завдання, що пов'язані з ризиком для життя, за браком часу максимально реагувати на ту чи іншу ситуацію з високим рівнем відповідальності за свої дії. Діяльність працівників поліції безпосередньо спрямована на захист особи, її прав і свобод, охорону громадського порядку й громадської безпеки, на протидію злочинності. Поряд із цим сучасне суспільство вимагає від працівника поліції високого культурного рівня, освіченості, здатності до самоосвіти та самовдосконалення, уміння застосовувати свої знання в різних сферах правоохоронної діяльності, що об'єктивно потребує переосмислення наявної системи підготовки кадрів для поліції [5].

Отже, головним завданням закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання є підготовка нових висококваліфікованих кадрів. Це означає забезпечення органів Національної поліції новими висококваліфікованими, здатними вирішувати поставлені завдання працівниками з необхідним рівнем підготовки, кваліфікації, професійних та особистих якостей.

Слід погодитися з думкою В. В. Сокурєнка про те, що традиційні підходи до підготовки працівників правоохоронних органів неповністю забезпечують необхідну якість і професійну компетентність кваліфікованих кадрів поліції. А тому правильним є висновок про наявність об'єктивної суперечності між зростаючими вимогами сучасного суспільства до діяльності поліції та традиційною системою підготовки поліцейських [6].

Отже, одним із провідних напрямків удосконалення діяльності органів внутрішніх справ є психологічна підготовка співробітників. Мета такої підготовки — формування в них готовності діяти професійно, грамотно, чітко, з високою працездатністю в будь-яких складних умовах службової діяльності. Оперативно-службова діяльність висуває особливі вимоги до особистісних якостей співробітників, передусім до професійно вагомих. Особливості цієї діяльності вимагають розвитку емоційно-вольової стійкості у співробітників, формування в них психологічної надійності під час впливу стресових факторів [7, с. 122].

Головними нормативно-правовими актами, які регламентують проведення навчання майбутніх поліцейських є Закони України «Про Національну поліцію», «Про вищу освіту», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Національну поліцію» від 28 жовтня 2015 р. № 877, Наказ МВС України «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» від 26 січня 2016 року № 50, Наказ МВС України «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» від 06 лютого 2019 р. № 88.

В. І. Барко, В. В. Барко, В. П. Остапович проаналізували згадані вище нормативно-правові акти та з'ясували, як всі ці документи сприяють вирішенню завдань професійної психологічної підготовки поліцейських [1, с. 177].

Як зазначається у ст. 72 Закону України «Про Національну поліцію», професійне навчання поліцейських складається з:

- первинної професійної підготовки;
- підготовки у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання;
- післядипломної освіти;
- службової підготовки — системи заходів, спрямованих на закріплення та оновлення необхідних знань, умінь та навичок працівника поліції з урахуванням оперативної обстановки, специфіки та профілю його оперативно-службової діяльності.

Стаття 73 Закону України «Про Національну поліцію» визначає, що первинну професійну підготовку проходять поліцейські, яких вперше прийнято на службу в поліції з метою набуття спеціальних навичок, необхідних для виконання повноважень поліції, зобов'язані пройти первинну професійну підготовку за відповідними навчальними програмами (планами), затвердженими Міністерством внутрішніх справ України. А стаття 74 Закону України «Про Національну поліцію» доводить, що до закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, можуть бути зараховані громадяни України, яким станом на 31 грудня року вступу виповниться 17 років.

Отже, згідно з п. 51 ст. 3 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Національну поліцію» від 28 жовтня 2015 р. № 877, одним з основних завдань Національної поліції є організація системи психологічного забезпечення поліцейських та працівників Національної поліції і гарантування її функціонування [8], а в самому Законі такої норми не передбачено.

Однак нещодавно було видано Наказ Міністерства внутрішніх справ «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» від 06 лютого 2019 року № 88 [9].

Слід наголосити, що цей Порядок визначає завдання, засади організації, принципи, напрями, функції системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, повноваження психологів, а також принципи та механізм організації роботи з особами, які потребують психологічної підтримки та допомоги. Система психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, — це комплекс організаційних, методичних, просвітницьких, психопрофілактичних, практичних, психологічних заходів, спрямованих на запобігання впливу ризиконебезпечних чинників професійної діяльності, збереження фізичного та психічного здоров'я, підвищення психологічної стійкості, надійності та готовності. Заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, проводять заходи із психологічного супроводження освітнього процесу з метою набуття курсантами (слухачами) необхідних професійно-психологічних якостей [9].

Отже, із цього приводу слушно зазначає О. М. Цільмак, а саме стосовно необхідності поєднувати теоретичне та практичне навчання для формування та розвитку в курсанта професійно-психологічної готовності до правоохоронної діяльності. На сучасному етапі необхідно здійснювати комплексну інтегральну підготовку курсантів, при цьому раціонально використовувати міждисциплінарні зв'язки, поєднуючи їх на конкретних навчальних заняттях для формування в них найбільш якісного рівня професійно-психологічної готовності до правоохоронної діяльності [10, с. 334].

У Наказі МВС України «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» від 26 січня 2016 року № 50 визначені види службової підготовки. Згідно з п. 6, до них належать: функціональна підготовка; загальнопрофільна підготовка; тактична підготовка; вогнева підготовка; фізична підготовка. Усі види службової підготовки є пов'язаними між собою. Однак слід зауважити, що, згідно з п. 2 Розділу VIII, заняття з вогневої підготовки організуються та проводяться в навчальних групах за місцем служби, на навчальних зборах з обов'язковим урахуванням рівня підготовленості й психологічних якостей поліцейських. Згідно з п. 6 Розділу I, тактична підготовка є комплексом заходів, спрямованих на набуття і вдосконалення поліцейським навичок практичного застосування теоретичних знань щодо правильного оцінювання конкретних подій із подальшим прийняттям правомірних рішень і психологічної готовності до дій у ситуаціях різних ступенів ризику [11].

Отже, вважають В. І. Барко, В. В. Барко, В. П. Остапович, з метою докорінного поліпшення якості психологічної підготовки й психологічної роботи у ЗВО зі специфічними умовами навчання в підрозділах Національної поліції доцільно доповнити перелік видів службової підготовки, зафіксованих у «Положенні про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» від 26 січня 2016 року № 50, таким видом, як професійна психологічна підготовка поліцейських. Досвід діяльності поліції в зарубіжних країнах свідчить, про те, що остання (професійна психологічна підготовка поліцейських) є комплексом організаційних і психологічних заходів, спрямованих на формування і розвиток у поліцейських професійно важливих якостей [1, с. 179].

Процес формування (самоформування) психологічної готовності працівників поліції до службової діяльності є складним і багатоаспектним. Його складність обумовлена перебуванням особистості громадянина, що прийшов на службу в органи внутрішніх справ, в особистість фахівця, професіонала правоохоронної системи. Багатоаспектність окресленого процесу обумовлена необхідністю розвитку у співробітників психологічної стійкості, багатьох професійно значущих особистісних якостей, рис характеру, а також системи знань, умінь і навичок відповідно до вимог професійної діяльності [12].

Як зазначає О. О. Євдокімова, особливої уваги потребує психологічна стійкість працівників поліції як своєрідний фундамент професійної готовності до виконання дій в екстремальних умовах службової діяльності. Під психологічною стійкістю розуміється цілісна характеристика особистості, що забезпечує її стійкість до фрустраційного й стресогенного впливу важких ситуацій [13]. Правоохоронці, як ніхто інший, часто потрапляють у складні й часом небезпечні психологічні ситуації в повсякденній службовій діяльності, які завдають стресогенного впливу на психіку працівника. Тому психологічна підготовка працівників поліції в навчальному закладі має бути спрямована на формування стійкості до:

- негативних чинників службової діяльності: напруженості, відповідальності, ризику, безпеки, дефіциту часу, невизначеності, несподіванок тощо;
- чинників, що травмують психіку, а отже, значно впливають на неї: виду крові, трупів, тілесних ушкоджень та ін.;
- ситуацій протистояння: уміння вести психологічну боротьбу з особами, що протидіють попередженню, розкриттю та розслідуванню злочинів; протистояти психологічному тиску, маніпулюванню з боку як законослухняних громадян, так і правопорушників; не піддаватися на провокації і под.;
- конфліктних ситуацій у службовій діяльності: уміння проаналізувати внутрішні причини конфлікту, розібратися в закономірностях їхнього виникнення, протікання і знайти способи вирішення конфліктних ситуацій; уміння володіти собою в психологічно напружених, конфліктних, провокаційних ситуаціях [14, с. 64–65].

Науковці у своїх дослідженнях акцентують увагу на тому, що основою у структурі психологічної готовності поліцейського до роботи із злочинцями є мотиваційний, емоційно-вольовий, пізнавальний і регуляторний компоненти. Опорними серед них є такі: професійна й правова переконаність, цивільноправова активність, обов'язковість і відповідаль-

ність, стійкість, витривалість психіки, емоційно-вольова стійкість до впливу негативних психогенних факторів служби, здатність до активних, рішучих дій (сильна воля), висока дисциплінованість, впевненість у собі, товаришах і командирах, непримиренність до такого явища, як злочинність [7, с. 122].

Під час проходження початкового професійного навчання на заняттях із професійно-психологічної підготовки для формування психологічної готовності поліцейських можуть використовуватися:

- психодіагностика (спостереження, бесіда, тестування);
- тренінги з розвитку професійної пам'яті, уваги й спостережливості;
- психофізичні тренінги з подолання перешкод (перешкоди, лабіринти тощо);
- ідеомоторні тренування;
- тренінги з використанням елементів несподіванки, дефіциту часу, шумових і вогневих ефектів (морально-психологічна смуга);
- тренінги із засвоєння ситуацій, пов'язаних зі сприйняттям страждань, крові, поранень, травм, убитих;
- навчання основ аутогенного тренування;
- тренінги самонавіювання, самопереконавання, настрою;
- СОПТ (ситуативно-образне психорегуляційне тренування, уявне перерахування співробітником індивідуально-ціннісних якостей і ситуацій, у яких йому щось вдалося) тощо.

Доцільність практичних занять, тренінгів із психологічної підготовки виправдана існуванням відомої закономірності: людина, яка неодноразово потрапляла у важкі умови й впоралася з ними, має більше шансів гідно впоратись із черговою екстремальною ситуацією, ніж та людина, яка ніколи в подібні ситуації не потрапляла [14, с. 65].

Висновок. Таким чином, можна зробити висновок, що професійна психологічна підготовка кадрів до Національної поліції України в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання — це не просто модний додаток, а обов'язкова складова професійної майстерності майбутнього правоохоронця, тому що ця професійна діяльність складна й багатогранна. Тож під час навчання особа повинна оволодіти розвинутими професійно значущими якостями особистості, не закладеними природою, а ці якості людина формує та розвиває самостійно протягом тривалого часу, бо саме це є необхідною умовою професійного становлення поліцейського.

Список використаних джерел

1. Барко В. В., Барко В. І., Остапович В. П. Професійна психологічна підготовка поліцейських Національної поліції України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Випуск 2. Том 1. С. 176–181.
2. Пасько О. Система підготовки майбутніх працівників для Національної поліції. *Національний юридический журнал: теорія і практика*. 2016. № 5. С. 191–194.
3. Цільмак О. М. Формування психологічної компетентності у курсантів закладів вищої освіти МВС України. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : збірник наукових праць. Харків : ХНУВС, 2018. С. 124–127.
4. Сокурєнко В. В. Перспективні напрями оптимізації процесу відбору кандидатів на навчання до закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, що готують поліцейських. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : збірник наукових праць. Матеріали конференції (м. Харків, 24 травня 2018 р.). Харків : ХНУВС, 2018. С. 44–47.
5. Користін О. Є. Професійна освіта поліцейського: в якому напрямку рухатись? URL: <http://politrada.org/news/profes-yna-osv-ta-pol-tseyskogo-v-yakomu-napryamku-rukhatys/> (дата звернення: 06.08.2019).
6. Сокурєнко В. В. Реформа правоохоронної системи як уособлення практичної реалізації вектора безпеки Стратегії сталого розвитку «Україна — 2020». URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2016-5/doc/4/06.pdf> (дата звернення: 08.08.2019).
7. Топоркова І. В. Психологічна готовність поліцейських у роботі зі злочинцями. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : збірник наукових праць. Харків : ХНУВС, 2018. С. 120–123.

8. Про затвердження Положення про Національну поліцію. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877. *Офіційний вісник України*. 2015. № 89. Ст. 2971.
9. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. Наказ Міністерства внутрішніх справ від 06 лютого 2019 року № 88. *Офіційний вісник України*. 2019. № 30. Ст. 1080.
10. Цільмак О. М. Психологічна структура слідчої діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (1). С. 330–337.
11. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 26 січня 2016 року № 50. *Офіційний вісник України*. 2016. № 22. Ст. 861.
12. Васильев В. Л. Юридическая психология. 6-е изд. Санкт-Петербург, 2009. 608 с.
13. Психологический словарь. Под ред. М. Г. Ярошевского. Москва, 1990. 494 с.
14. Євдокімова О. О. Специфіка формування психологічної стійкості у поліцейських у процесі професійної підготовки. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : збірник наукових праць. Харків : ХНУВС, 2018. С. 63–66.

References

1. Barko, V. V., Barko, V. I., Ostapovych, V. P. (2018). Profesiina psykhologichna pidhotovka politseiskykh Natsionalnoi politzii Ukrainy [Professional psychological training of police officers of the National Police of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Vypusk 2. Tom 1. S. 176–181 [in Ukrainian].
2. Pasko, O. (2016). Systema pidhotovky maibutnykh pratsivnykiv dlia Natsionalnoi politzii [The system of training future employees for the National Police]. *Natsionalnyi yurydycheskyi zhurnal: teoriya y praktyka*. № 5. S. 191–194 [in Ukrainian].
3. Tsilmak, O. M. (2018). Formuvannia psykhologichnoi kompetentnosti u kursantiv zakladiv vyshchoi osvity MVS Ukrainy [Formation of psychological competence in cadets of higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. *Pidhotovka politseiskykh v umovakh reformuvannia systemy MVS Ukrainy : zbirnyk naukovykh prats*. Kharkiv : KhNUVS. S. 124–127 [in Ukrainian].
4. Sokurenko, V. V. (2018). Perspektyvni napriamy optymizatsii protsesu vidboru kandydativ na navchannia do zakladiv vyshchoi osvity iz spetsyfichnymy umovamy navchannia, shcho hotuiut politseiskykh [Promising directions of optimization of the process of selection of candidates for training in higher education institutions with specific training conditions, which prepare police officers]. *Pidhotovka politseiskykh v umovakh reformuvannia systemy MVS Ukrainy : zbirnyk naukovykh prats*. Materialy konferentsii (m. Kharkiv, 24 travnia 2018 r.). Kharkiv : KhNUVS. S. 44–47 [in Ukrainian].
5. Korystin, O. Ye. Profesiina osvita politseiskoho: v yakomu napriamku rukhatys [Police Officer Vocational Training: Which Way to Go]? URL: <http://politrada.org/news/profes-yna-osv-ta-pol-tseyskogo-v-yakomu-napryamku-rukhatys/> (data zvernennia: 06.08.2019) [in Ukrainian].
6. Sokurenko, V. V. Reforma pravookhoronnoi systemy yak uosoblennia praktychnoi realizatsii vektora bezpeky Stratehii staloho rozvytku «Ukraina — 2020» [Law enforcement reform as an embodiment of the practical implementation of the security vector of the Ukraine 2020 Sustainable Development Strategy]. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2016-5/doc/4/06.pdf> (data zvernennia: 08.08.2019) [in Ukrainian].
7. Toporkova, I. V. (2018). Psykhologichna hotovnist politseiskykh u roboti zi zlochyntsiamy [Psychological readiness of police officers to deal with criminals]. *Pidhotovka politseiskykh v umovakh reformuvannia systemy MVS Ukrainy : zbirnyk naukovykh prats*. Kharkiv : KhNUVS. S. 120–123 [in Ukrainian].
8. Про затвердження Положення про Національну поліцію. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877. *Офіційний вісник України*. 2015. № 89. Ст. 2971 [in Ukrainian].
9. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. Наказ Міністерства внутрішніх справ від 06 лютого 2019 року № 88. *Офіційний вісник України*. 2019. № 30. Ст. 1080 [in Ukrainian].
10. Tsilmak, O. M. (2012). Psykhologichna struktura sledchoi diialnosti [Psychological structure of investigative activity]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 2 (1). S. 330–337 [in Ukrainian].
11. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 26 січня 2016 року № 50. *Офіційний вісник України*. 2016. № 22. Ст. 861 [in Ukrainian].
12. Vasilev, V. L. (2009). YUridicheskaya psihologiya [Legal psychology]. 6-е изд. Санкт-Петербург. 608 с. [in Russian].
13. Психологический словарь. Под ред. М. Г. Ярошевского. Москва, 1990. 494 с. [in Russian].
14. Ievdokimova, O. O. (2018). Spetsyfika formuvannia psykhologichnoi stiikosti u politseiskykh u protsesi profesiinoy pidhotovky [The specificity of the formation of psychological stability in police officers in the process of professional training].

training]. Pidhotovka politseiskykh v umovakh reformuvannia systemy MVS Ukrainy : zbirnyk naukovykh prats. Kharkiv : KhNUVS. S. 63–66 [in Ukrainian].

Гурский Виктор Евгеньевич,
кандидат психологических наук
(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Мариуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0516-0332>

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ПОЛИЦЕЙСКИХ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ СО СПЕЦИФИЧЕСКИМИ УСЛОВИЯМИ ОБУЧЕНИЯ

Статья посвящена определению профессиональной психологической подготовки будущих полицейских в учреждениях высшего образования Украины со специфическими условиями обучения. Доказано, что важным направлением повышения эффективности функционирования правоохранительных органов является обеспечение профессиональной психологической подготовки полицейских к условиям профессиональной деятельности. Выяснено, что эффективный полицейский должен обладать не только специальными профессиональными знаниями и умениями, но и быть психологически готовым к действиям в особых и экстремальных условиях; коммуникации с различными категориями граждан; применению физической силы и спецсредств; быстрому реагированию на события в условиях дефицита времени; риску; влиянию многих стрессовых факторов.

Ключевые слова: профессиональная психологическая подготовка; профессионально-психологическая готовность; психологическая компетентность полицейского; обучение будущих полицейских.

Gursky Victor Evgenovych,
PhD in Psychology
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Mariupol)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0516-0332>

PROFESSIONAL PSYCHOLOGICAL TRAINING OF THE FUTURE POLICE OFFICERS IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION WITH SPECIFIC CONDITIONS

The relevance of the topic of the study is due to the fact that in the conditions of exacerbation of the criminogenic situation in the state, issues of professional training of police officers in their official activities are of particular importance. The experience of advanced foreign countries shows that effective professional training of law enforcement agencies necessarily implies a psychological component. An effective police officer must possess not only specialized professional knowledge and skills, but also be psychologically prepared to act in special and extreme conditions, to communicate with various categories of citizens, to use physical force and special means, to respond quickly to events in conditions of time deficiency, risk, influence of many stressors. Therefore, an important direction of improving the efficiency of law enforcement agencies is to ensure the professional psychological training of police officers to the conditions of professional activity. Such training involves equipping the police with a system of psychological knowledge and skills necessary for successful service, the formation of a complex of professionally important individually-psychological qualities among police officers. The main normative legal acts governing the training of future police officers are the Laws of Ukraine «On National Police», «On Higher Education», Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the Regulation on National Police» of October 8, 2015 No. 877, Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine «On approval of the Regulation on the organization of official training of employees of the National Police of Ukraine» of January 26, 2016 No. 50, Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine «On approval of the Order of organization of the system of psychological support of police officers nickname of the National Police of Ukraine and cadets (trainees) of higher education institutions with specific training conditions for police training» of February 6, 2019 No. 88. All these documents contribute to solving the problems of professional psychological training of police officers.

Key words: professional psychological training; professional-psychological readiness; psychological competence of the police officer; training of future police officers.

Надійшла до редколегії 22.08.2019

ВИМОГИ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ, ЯКІ ПУБЛІКУЮТЬСЯ У ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ»

1. Структура наукових статей:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття;
- формування цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

2. Вимоги до оформлення тексту наукових статей:

- обсяг статті для публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, список використаних джерел, анотації, ключові слова) 9–12 сторінок (інтервал — 1,5, шрифт — Times New Roman, кегель 14, поля: верхнє, нижнє, праве, лівє — 2 см.);
- перший рядок (ліворуч) — УДК статті;
- другий рядок (праворуч) — прізвище, ім'я, по батькові автора (співавторів) (шрифт напівжирний);
- третій (за необхідності й четвертий) рядок (праворуч) — науковий ступінь, вчене звання, почесне звання, членство в НАПрН України (за наявності), місце роботи автора (співавторів), інформація про ORCID автора;
- нижче (посередині рядка) назва публікації великими літерами (шрифт напівжирний);
- нижче розміщується анотація (500 друкованих знаків) та ключові слова (4–8 слів) українською мовою;
- через інтервал — текст статті;
- посилання на використані джерела здійснюється у квадратних дужках із зазначенням номера джерела та конкретних сторінок, наприклад [1, с. 25–26], а самі назви джерел наводити в кінці статті в порядку згадування в тексті (розділ «Список використаних джерел»);
- після списку використаних джерел необхідно подати анотацію російською (2–4 речення) та розширену англійською (не менше 1800 знаків) мовами та ключові слова (4–8 слів). І російськомовна, і англійськомовна анотації мають містити прізвище, ім'я, по батькові автора (співавторів) та назву статті. Кожна публікація не українською мовою супроводжується анотацією українською мовою обсягом не менше як 1800 знаків, включаючи ключові слова.

Звертаємо Вашу увагу: розширену англійськомовну анотацію має бути засвідчено підписом фахівця (підпис, ПІБ фахівця, контактні дані перекладача).

3. Вимоги щодо подання матеріалів у редакцію:

- електронний варіант статті, довідку про автора, фото автора та засвідчену підписом фахівця розширену англійськомовну анотацію необхідно надіслати на адресу: dui55@ukr.net;

- у довідці про автора (співавторів) зазначити П.І.Б. (повністю), науковий ступінь, вчене звання, членство в НАПрН України (за наявності), місце роботи й посаду, інформацію про ORCID автора, контактний номер телефону, електронну пошту та поштову адресу, на яку необхідно направити примірник збірника наукових праць, розділ наукового збірника, у який доцільно розмістити статтю;
- фото автора у форматі jpg;
- якщо автор не має наукового ступеня, додатково подається рецензія, усі матеріали підлягають обов'язковому внутрішньому рецензуванню членами редакційної колегії;
- витяг з протоколу засідання кафедри або іншого навчального чи наукового підрозділу про рекомендацію статті до друку.

До Вашого відома! У зв'язку з набуттям чинності ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» приклади оформлення списку використаних джерел за новими вимогами наведено за посиланням <http://ljd.dli.donetsk.ua/ljd-help>

Відповідальність за достовірність поданої інформації, цитат, оформлення списку використаних джерел покладається на авторів.

Редколегія залишає за собою право повертати матеріали авторам на доопрацювання, скорочувати та редагувати надані тексти.

Автори попереджаються про те, що електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України у розділі «Наукова періодика України», а також на веб-сторінці видання за адресою: <http://ljd.dli.donetsk.ua/ljd-archive>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Атаманенко Юлія Юріївна

кандидат технічних наук

julia.atamanenko@ukr.net

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Біленко Павло Станіславович

ravel-bilenko1984@ukr.net

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь)

Білоус Зінаїда Василівна

кандидат юридичних наук

ZinaBilous.81@bigmir.net

(Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ)

Волік Олена Валеріївна

elvolik@gmail.com

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь)

Волобуєва Олена Олексіївна

кандидат юридичних наук, доцент

volobueva_elena@ukr.net

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Гаража Леонід Федорович

garaga_3232@ukr.net

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Громенко Юлія Олександрівна

кандидат юридичних наук, доцент

gromenko.u@gmail.com

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Гурський Віктор Євгенович

кандидат психологічних наук

gurskiy.viktor.75@ukr.net

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь)

Діміч Антоніна Валеріївна

кандидат юридичних наук, докторант

toniatarasenko@ukr.net

(Національна академія Служби безпеки України, м. Київ)

Єрошкін Микола Володимирович

zlodei218389@gmail.com

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Кадала Віталій Віталійович

кандидат юридичних наук

kadala@i.ua

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Колеснік Тетяна Володимирівна

доктор юридичних наук, доцент

t.v.kolesnik23@gmail.com

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Кононенко Тетяна Володимирівна

доктор філософських наук, доцент

tatiankononenko@gmail.com

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Корнієнко Максим Вікторович

кандидат юридичних наук, доцент

odivs2015@ukr.net

(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса)

Костюченко Олена Євгенівна

доктор юридичних наук, доцент

a09111975@i.ua

(Університет державної фіскальної служби України, м. Ірпінь)

Кучук Андрій Миколайович

доктор юридичних наук, доцент

kucshuk@ukr.net

(Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, м. Суми)

Мамонова Олена Іванівна

кандидат педагогічних наук

matonovadli@ukr.net

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь)

Мітєєва Карина Дмитрівна

майстер спорту з пауерліфтингу (raw100, wps/awps)

tihonovamari@gmail.com

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

Носевич Надія Русланівна

здобувач

nadija1708@ukr.net

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Останіна Анна В'ячеславівна

громадський діяч

ostanina.ip@gmail.com

(громадська організація «Асоціація фармацевтичного та медичного права», м.Харків)

Пекарчук Альона Володимирівна

студентка

pekarchukalyona@ukr.net

(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)

Польський Сергій Георгійович

заслужений тренер України з гандболу

polsksergej@gmail.com

(Запорізький державний медичний університет, м. Запоріжжя)

Салащенко Ганна Миколаївна

кандидат педагогічних наук

anua3594@gmail.com

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Титаренко Олена Юріївна

кандидат історичних наук

elena_titarenko2@ukr.net

(Інститут гуманітарних та соціальних наук

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», м. Дніпро)

Тіхонова Марія Анатоліївна

кандидат юридичних наук, доцент

tihonovamari@gmail.com

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

Шульга Андрій Олександрович

кандидат юридичних наук, доцент

shulgadon1@ukr.net

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Наукове видання
ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ
№ 3 (68) 2019
Редактори: О. Рутвян, Л. Рачковська
Комп'ютерний набір: О. Рутвян, Л. Рачковська

Видавець
Донецький юридичний інститут МВС України
Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, вул. Степана Тільги, 21. Тел.: (056) 495 09 69
<http://mail.donbass.com/postmaster@dli.donetsk.ua>
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 22764-12661 ПР від 30.05.2017
Підп. до друку 27.09.2019. Формат 60x84 1/8. Друк офсет.
Папір офсет. Ум. друк. арк. 20,8. Обл.-вид. арк. 16,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 29\19
Виготовлювач –
ТД «Золота миля», просп. Московський, 135-а, м. Харків
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3223 від 24.06.2008.